

Др ЈОВАН АЈДУКОВИЋ

**РАДОВИ ИЗ
ЛИНГВИСТИЧКЕ
КОНТАКТОЛОГИЈЕ**

ФОТО ФУТУРА

Др Јован Ајдуковић

РАДОВИ ИЗ ЛИНГВИСТИЧКЕ КОНТАКТОЛОГИЈЕ

Најстарија кућа у Сремским Карловцима саграђена на темељима
римског каstrума.
(www.sremiskikarlovci.info)

Д.ф.н. Йован Айдукович

**ТРУДЫ ПО
ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ
КОНТАКТОЛОГИИ**

Белград, 2012

Др Јован Ајдуковић

**РАДОВИ ИЗ
ЛИНГВИСТИЧКЕ
КОНТАКТОЛОГИЈЕ**

Београд, 2012

Д.ф.н. Йован Ајдукович
ТРУДЫ ПО
ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КОНТАКТОЛОГИИ

Dr Jovan Ajdukovich
THE WORKS ON
LINGUISTIC CONTACTOLOGY

Издавач и штампа
Фото Футура - Београд

Електронско издање
14.10.2012.

Издавање књиге финансирао је аутор.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.16'362(081)
811.161.1:811.163.41(081)

АЈДУКОВИЋ, Јован, 1968-

Радови из лингвистичке контактологије / Јован Ајдуковић. -
1. изд. - Београд : Фото футура, 2012 (Београд : Фото футура). -
230 стр.; 24 cm

На спор. насл. стр.: Труды по лингвистической контактологии.
- Радови на срп., рус. и енгл. језику. - Тираж 150. - О аутору:
стр. 225-230. - Напомене и библиографске референце уз текст.
- Библиографија уз сваки рад. - Библиографија аутора књиге:
стр. 214-224. - Регистри.

ISBN 978-86-83691-47-0

а) Словенски језици - Компаративна граматика
б) Руски језик - Српски језик - Компаративна анализа

COBISS.SR-ID 192702988

САДРЖАЈ

Уводне напомене	7
Шта је ново у српској и хрватској лингвистичкој контактологији у првој деценији XXI века	9
Контактолошки синоними под руским утицајем у македонском контактолошком речнику	28
Контактолошки и контактни антоними	43
Увод	43
Дефиниција КА и КоА	44
КА, КоА и фазе адаптације	45
Контактолошки антонимско-синонимски блок (КАСБ) и контактолошки синонимско-антонимски блок (КСАБ)	47
КСАБ и фазе адаптације контактолексеме „генерален“ / „генералан“	48
КА и КоА у нашем корпусу	54
Закључак	58
Некоторые аспекты адаптации контактолексем под влиянием сербского языка в русском интернет-дискурсе	61
Корпус контактолексем	63
Взаимосвязь инфлюенции и контекста	65
Контекстуально-контактологические блоки и кластеры	66
Типы трансморфологизации категории падежа	74
Заключительные выводы	76
Транссемантизация русской контактолексемы „чевапчичи“ в контактологическом словаре	79
О понятии „трансконцептуализация“	88
Введение	88
Языковая концептуализация	89
Языковая трансконцептуализация	90
Типы трансконцептуализации (нулевая, компромиссная свободная)	94

О првих томах „Контактологического словаря славянских языков“, посвященных влиянию русского языка	98
About the First Volume of a Contactological Dictionary of Slavic Languages	112
Структура и основное содержание монографии „Введение во фразеологическую контактологию. Теория адаптации контактофразем под влиянием русского языка“	128
Контактолошки речник контактофразема под руским утицајем у македонском и српском језику	140
Први део	149
Трансграфематизација	150
Трансакцентуација	152
Трансфонемизација	156
Трансструктуризација	158
Транссинтаксизација	160
Трансдеривација	165
Трансморфологизација	167
Транссемантизација	168
Трансстилизација	173
Транспарадигматизација	174
Трансконцептуализација	175
Укупна адаптација	179
Други део	180
Трећи део	180
Четврти део	181
Пети део	182
О межславянском контактологическом атласе	193
Регистар имена	202
Предметни регистар	206
Библиографија радова аутора књиге	214
О аутору	225

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

У овој књизи представљамо једанаест реферата са међународних научних конференција у Албанији, Босни и Херцеговини, Бугарској, Грчкој, Мађарској, Македонији, Русији, Хрватској и Црној Гори. Они су написани у оквиру пројекта бр. 148012 „Кодови руске културе“ Министарства науке и технолошког развоја Републике Србије. Девет радова објавили смо у рецензираним међународним научним зборницима и књигама (један је изашао у Јапану на енглеском језику), а два су прихваћена за штампу. Готово сви радови дају се у незнатној ауторској редакцији која укључује термилошко уједначавање, постављање резимеа и кључних речи на првој страници. Рад о српском и македонском контактолошком речнику контактофразема обједињује реферате прочитане на две конференције и овде га публикујемо у проширеној верзији и са новим насловом. Због ограниченог обима ове књиге истраживања из других подручја лингвистичке контактологије наћи ће се у наредним књигама.

Како објављени радови представљају реферате са научних конференција, они у техничком и концепцијском смислу задовољавају захтеве Организационог одбора скупа и Уређивачког одбора зборника где су штампани. Другим речима, начин теоријске елаборације и презентације грађе одредили су како временско ограничење на 15 минута усменог излагања и 5 минута за дискусију, тако и ограничење у погледу дозвољеног броја страница које рад може да има да би био објављен (максимално до 8, односно до 15 страница ауторског текста). С обзиром да је ова књига урађена у другачијем формату, те да неколико радова представљају проширене верзије реферата, сасвим је природно да број страница књиге буде већи од укупног броја страница зборничког текста.

У нашим истраживањима кључно место заузимају идеје уобличене са теоријско-методолошког и појмовно-термилошког становишта, као и лексикографски аспект описа контактолошких јединица. У њима разматрамо поједина теоријска и практична питања везана за израду вишетомног „Контактолошког речника словенских језика“ (Ајдуковић 2010 [Том 1]; 2011 [Том 2]; 2012 [Том 3]), као и „Контактолошког атласа словенских језика“ (в. у Ајдуковић 2010). Истраживања из лексичке и фразеолошке контактологије и контак-

толошке лексикографије ослањају се на загребачку контактолошку школу англисте академика Рудолфа Филиповића и слависте, русисте академика Антице Менац, као и на наше реинтерпретације и иновације те теорије урађене на материјалу инословенских језичких контаката и представљене у књигама „Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник“ (1997), „Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама“ (2004) и „Контактолошки речник адаптације русизама у осам словенских језика“ (2004). Израда „Контактолошког речника словенских језика“ је део нашег главног пројекта под називом „Словенски језици у контакту са руским језиком“ на коме непрекидно радимо од 1992. године. План је да на његовим темељима створимо геоинформациони систем „Међусловенски контактолошки атлас“ у коме би биле интегрисане тематске базе са најразноврснијим електронским контактолошким картама и семиотичким метапроменљивим (таблице, пратећи коментари, илустрације и т.д.). Радови у овој књизи написани с циљем да буду теоријска подлога „Контактолошком речнику словенских језика“ представљају по нама значајан допринос проучавању руско-инословенских језичких контаката и лингвистичкој контактологији (контактолошкој лексикографији) као научној дисциплини.

ШТА ЈЕ НОВО У СРПСКОЈ И ХРВАТСКОЈ ЛИНГВИСТИЧКОЈ КОНТАКТОЛОГИЈИ У ПРВОЈ ДЕЦЕНИЈИ XXI ВЕКА?¹

Резиме: Овај рад представља кратак приказ неких резултата истраживања у области лингвистичке контактологије у Србији и Хрватској у првој деценији XXI века. Наш је закључак да већина истраживача ради у оквиру теорије трансфера и примењује структуралистички приступ у анализи контактолошких појава. Један број аутора реинтерпретира и иновира теорију језика у контакту Р. Филиповића. У овом периоду у употребу је ушао термин „контактема“ којим се именује општа контактолошка јединица (Ајдуковић 2004б). У оквиру теорије активације и пресликавања користе се термини „контактолексема“, „контактофразема“, „трансдеривација“ и др. Мањи број аутора проучава контактолошке процесе и појаве из угла когнитивне науке, док се већина бави различитим класификацијама контактолошког материјала. У раду наводимо теоријска питања која до сада нису довољно истражена.

Кључне речи: српска и хрватска контактологија, теорија адаптације, контактолошка лексикографија

У овом прегледном раду дајемо кратак приказ неких резултата контактолошких истраживања која су публикована у Србији и Хрватској у првој деценији XXI века. У ужем смислу нас интересују радови у којима се разматрају питања адаптације, док смо по страни оставили радове који су изразито историјско-културолошког², ети-

---

¹ Краћа верзија рада прочитана је на пленарном заседању Првог босанскохерцеговачког славистичког конгреса (Федерације БиХ) који је одржан на Филозофском факултету у Сарајеву 26-28. маја 2011. год. Реферат је прихваћен за објављивање у зборнику радова.

² Тако, на пример, Б. Чигоја (Чигоја 2005) сагледава допринос Светозара Стијовића у проучавању славенизама у песничком језику Петра II Петровића Његоша, као и Александра Младеновића захваљујући коме су се у српској славистици усталили термини српскословенски, рускословенски и славеносрпски. Р. Јовановић (Јовановић 2006) истражује словенске елементе српског порекла у румунском језику

молошког³ и нормативистичког⁴ карактера. И поред тога што је у овом периоду и даље доминантан структуралистички приступ, синхронијска и дијахронијска анализа контактолошких јединица, као и њихова формална дескрипција, ми заступамо став да новину у српској и хрватској контактологији овога периода представљају (1) надограђен појмовно-терминолошки апарат, (2) употреба когнитивног приступа код објашњавања контактолошких процеса, (3) разноврсне класификације и примери добијени прикупљањем и анализом богате грађе, као и (4) објављени контактолошки речници адаптације.

Највећи број радова у које смо имали увид урађен је у складу са достигнутом нивоом развоја лингвистичке контактологије на овим просторима у другој половини XX века. Истраживачи се углавном ослањају на теорију Р. Филиповића и доносе властите закључке на основу грађе језика које обрађују. Методологија савремених контактолошких истраживања сажето је приказана у књизи о адаптацији англицизама у хрватском и руском језику Р. Филиповића и А. Менац (Filipović, Menac 2005). Аутори анализирају англицизме на ортографском, фонолошком, морфолошком и семантичком нивоу, док занемарују стилистички и синтаксички ниво. Ово с тога што су за етимолошке речнике од прворазредне важности управо ова прва четири нивоа. Генерално гледано, за српску и хрватску школу карактеристична је формализација процеса адаптације у лексикографске сврхе. Колико је нама познато, по овој методологији урађен је Филиповићев речник англицизама у хрватском или српском и речник англицизама у шведском (Antunović 1999), а по иновираној и допуњеној методологији и речник адаптације русизама у осам словенских језика (Ајдуковић 2004а). Укратко, на основу хронолошког и квалитативног критеријума Р. Филиповић и А. Менац на различитим језичким нивоима разликују примарне и секундарне промене. На ортографском ни-

---

као резултат интеркултуралности и издваја четири историјска периода међујезичких контаката Румуна и Словена.

³ С. Петровић (Петровић 2003) проводи етимолошку анализу позајмљеница из албанског у српском призренском говору.

⁴ Д. Мршевић-Радовић (Мршевић-Радовић 2005) анализира појмове „домаћа реч“, „реч страног порекла“, „позајмљеница“, „позајмица“, „интернационализам“, „туђица“, „варваризам“, „србизација“, „калк“, „кованица“, „неологизам“. С. Филиповић-Ковачевић (Филиповић-Ковачевић 2007) анализира статус и употребу англицизама у српском језику. Она сматра да нам англицизми јесу и нису потребни, да их треба писати и изговарати прилагођено српском језику, одн. да стране елементе треба заменити најсличнијим домаћим. Правописним и адаптацијским аспектом позајмљеница баве се: „Речник новијих англицизама: do you speak англосрпски?“ В. Васић, Т. Прћића и Г. Нејгебауер (2001) и „Енглески у српском“ Т. Прћића (2005).

воу англицизам се може адаптирати према изговору модела, према ортографији модела, комбинацијом ова два принципа, затим под утицајем језика посредника и према изговору палатализованих сугласника у адаптацији англицизама у руском. На фонолошком и морфолошком нивоу англицизам може бити формиран нултом, компромисном и слободном трансфонемизацијом и трансморфемизацијом. У оквиру морфолошке адаптације аутори анализирају формирање основног облика појединих врста речи, адаптацију морфолошких категорија, примарну и секундарну адаптацију. На семантичком нивоу разликују пет врста промена: промене у семантичкој екстензији (нулту екстензију, сужење значења у броју и у пољу, проширење значења у броју и у пољу), елипсу, метонимију, пејоризацију, као и метафору.

Филиповићева методологија и појмовно-терминолошки апарат проверавани су у великом броју радова, између осталог и у ортографији „Hrvatski jezik u dodiru sa europskim jezicima. Prilagodba posudjenica“ (Sočanac i dr. 2005) која се бави контактима хрватског са енглеским, француским, мађарским, немачким, руским и италијанским језиком на синхронијском и дијахронијском плану, као и на супстандардном нивоу. У првом делу сваког језичког пара ауторке указују на историјске, културолошке и социолингвистичке услове који доводе до одређеног контакта, а затим описују адаптацију на фонолошком, ортографском, морфолошком и семантичком нивоу. Према Б. Штебић (Štebić 2006) књига не даје другачија теоријска гледишта и појмове, као ни одговор на питање како класификовати поједине позајмљенице, према језику извору или језику даваоцу, „да ли су *šogor* и *šaraf* хунгаризми или германизми?“. Међутим, познат је Филиповићев став да статус позајмљенице не треба мењати према језику посреднику. С друге стране, према А. Скелин-Хорват (Skelin-Horvat 2004) елементи се позајмљују директно из језика даваоца, преко језика посредника или кружним позајмљивањем, те писменим или усменим путем. Порекло позајмљенице одређује се према језику даваоцу или језику посреднику. Ми смо мишљења да контактолексеме имају варијабилну инфлуенцију. Према М. Каповићу и Н. Вулећићу (Karović, Vuletić 2010) грецизми су у хрватски језик долазили на два начина: или преко општег латинског и латинског који се говорио на источном Јадрану или преко локалног грчког који се говорио на јадранској обали, на пример, на Корчули, Хвару, Вису. И. Фабијанић (Fabiјanić 2008) донекле иновира Филиповићев модел тако што уводи шести принцип по којем се русизми формирају у енглеском језику, одн. индекс *φ* (*artel*), којим се означава изостанак руског палатализованог сугласника. Према Фабијанићу, код ортографске адаптације

енглеских реплика издвајају се процеси адиције (*kvass*), елипсе графема (енгл. *boyar od bojarin*) и комбинације оба процеса (*мамонт > tammoth*). Разлог за различите адаптације види у непостојању јединственог системског приступа транслитерацији графема.

Повећано интересовање за лингвистичку контактологију у другој половини XX века, као и радови Р. Филиповића имали су значајног одјека у српској лингвистици, при чему суштина његове теорије није претрпела значајније промене. Већина српских аутора примењује сличну истраживачку методологију и користи често исту или сличну терминологију. Ипак, прве озбиљније иновације и реинтерпретације теорије на словенском материјалу појавиле су се у нашој магистарској тези која је касније уобличена у монографију под насловом „Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник“ из 1997. године (Ајдуковић 1997). У овој књизи увели смо т р а н с д е р и в а ц и ј у као основни принцип по којем се творбено адаптира модел у реплику. У оквиру морфолошке адаптације појам т р а н с м о р ф е м и з а ц и ј а везали смо за адаптацију основног морфолошког облика реплике, док смо појам т р а н с м о р ф о л о г и з а ц и ј а укључили у адаптацију морфолошких категорија. Увели смо десет нових семантичких промена у оквиру делимичне или компромисне т р а н с с е м а н т и з а ц и ј е. На лексичко-стилистичком плану развили смо три типа лексичко-стилистичке адаптације. Ове иновације узели смо у обзир при изради „Речника адаптације русизама у српскохрватском језику“ (Ајдуковић 1997: 120-310). М. Поповић (Поповић 2004) у својој делимично измењеној и допуњеној докторској дисертацији анализира адаптацију француских позајмљеница у српском језику на фонолошком нивоу (посебно разматра адаптацију фонема, дистрибуцију фонема, адаптацију акцента), морфолошком (адаптација именица, придева, глагола и осталих врста речи, промена врста речи), творбеном (суфиксална и префиксална творба, композиција) и семантичком нивоу (подударање значења, сужење значења у оквиру кога анализира смањење броја значења, сужење значења проширењем семема, сужење значења ограничењем семема, сужење значења променом нивоа у лексичком пољу, комбиновани тип, затим проширење значења, одн. повећање броја значења, проширење значења сужењем семема, проширење значења експанзијом семема, делимично преклапање значења или неподударање значења), затим анализира лажне пријатеље, синонимију и парасинонимију. М. Поповић одустаје од разликовања апсолутних степена адаптације „јер није могуће прецизно утврдити границе између категорија“, а и због тога „што на облик речи утиче више ванлингвистичких фак-

тора“ (Поповић 2004: 29). Према Поповићу основни облик речи се творбено и морфолошки адаптира. Он ова два процеса раздваја, с обзиром да деривациони процеси доводе до стварања изведеница, док флексиони облици до експанзије основног облика речи. Под примарном адаптацијом подразумева уклапање позајмљеница у морфолошки систем, док под секундарном адаптацијом подразумева даљу творбу позајмљеница. Док је за Р. Филиповића *беж* резултат примарне адаптације, а *галантан* секундарне, за М. Поповића *галантан* је производ примарне адаптације, док придев *контролни* добијен од именице *контрола* припада секундарној адаптацији. Што се тиче семантичке адаптације, Поповић закључује да је овај ниво најслабије истражен и да се у 75% случајева значења модела и реплике разликују. Друга наша монографија под насловом „Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама“ из 2004. год. (Ајдуковић 2004а) донела је низ значајних иновација у односу на монографију из 1997. (Ајдуковић 1997). Тако, на пример, у теорију уводимо појам *терцијарна адаптација* (одн. примарно-терцијарна и секундарно-терцијарна адаптација) којим означавамо утицај језика посредника у примарној и секундарној адаптацији. У оквиру транссемантизације разликујемо 28 семантичких промена, а на нивоу адаптације рекције глаголских контактосинтаксема издвајамо три типа трансинтаксизације. У овој књизи разрадили смо различите адаптивне стратегије кроз које пролазе лексички русизми у осам словенских језика у оквиру теорије активације и пресликавања према којој је језички контакт производ језичког утицаја. Другим речима, између језика даваоца и језика примаоца не долази до трансфера елемената, одн. ништа се не позајмљује, већ се у језику примаоцу под утицајем језика даваоца активирају контактолошке јединице према пресликавом обрасцу. И следствено томе, *адапација* је процес активирања латентних места или попуњавања празних места под страним утицајем према одређеним правилима. Овакав приступ захтевао је издвајање *контактеме* као опште контактолошке јединице, као и контактолошких јединица на различитим нивоима (контактофонема, контактоморфема, контактопрозодема, контактодериватема, дистрибутивна контактема, контактографема, контактограмема, контактостилема, контактосинтаксема, контактосема, контактолексема, контактофразема и контактоконцептема). Контакттема је сваки контактолошки обележени елеменат језика примаоца иза ког стоји контактолошки когнитивни смисао, неко знање и информација (Ајдуковић 2004а). Идентификација контактема може зависити од контекста, од спољних фактора као што су билингвална и полилингвална средина, али и унутрашњих фактора као што су стратегије, мишљење, емо-

ционално стање, узраст, пол, различите способности, мотивација, особине личности и сл. Могу се налазити у говору или у језичкој свести индивидуа и представљати алат за стварање полилингвалне средине. Илустрације ради, у оквиру руско-македонског језичког контакта могу се издвојити следећи типови контактема: к о н т а к т о ф о н е м а (уп. инвентар македонских фонема у контактолексими *агитка* и инвентар фонема у одговарајућем руском моделу), к о н т а к т о а к ц е н т е м а на прозодијском нивоу (уп. мак. *апаратчик* и рус. *аппаратчик*), д и с т р и б у т и в н а контактема (уп. мак. *Кремљ* и рус. *кремљ*), к о н т а к т о г р а ф е м а (уп. напр. мак. и рус. *агитка*), к о н т а к т о д е р и в а т е м а (уп. мак. и рус. *агитка*), к о н т а к т о м о р ф е м а (уп. мак и рус. *агитка*), к о н т а к т о г р а м е м а (уп. мак. и рус. *агитка*, *ж.р.*), к о н т а к т о с т и л е м а (уп. мак. и рус. *агитка*, *разг.*), к о н т а к т о с и н т а к с е м а (уп. мак. *одушеви кого* и рус. *одушевить кого*), к о н т а к т о с е м а (мак. *агитка*, *песма*, *статија* и др. *напишани заради агитација*), к о н т а к т о л е к с е м а (мак. *црносотенец*, *фурашка*, *свидетелство*, *предупреди*), к о н т а к т о ф р а з е м а (уп. мак. *човек во футрола* и рус. *человек в футляре*) и к о н т а к т о к о н ц е п т е м а (мак. *Баба Јага*) (Ајдуковић 2004: 85). Дакле, ми смо у нашим радовима значајно реинтерпретирали и иновирали Филиповићев појмовно-терминолошки апарат, увели смо нове нивое анализе лексичких контактема (трансдеривација, трансморфологизација, транссинтаксизација, трансконцептуализација, лексичко-стилистичка адаптација), те разрадили детаљнију типологију адаптација (на пример, у оквиру делимичне и слободне трансфонемизације утврдили смо 12 подтипова, док на нивоу трипартитног система транссемантизације говоримо о 30 промена). И што је можда најважније, наш теоријски модел практично смо применили у изради „Контактолошког речника словенских језика“ (Ајдуковић 2004а [огледна свеска]; Ајдуковић 2010).

Вредни резултати добијени су и у области проучавања контаката између дијалекта и других језика који је подразумевао и дијалектолошки рад на терену. Када је реч о контактима појединих говора у оквиру чакавског наречја и романских језика Н. Спицијарић (Spisicjarić 2009) је утврдила на материјалу говора Дубашнице, одн. северозападног дела острва Крка да су старији романизми из периода вулгарнолатинског и далматороманских језика, док су новији романизми лексеме из млетачког наречја, тршћанског говора и италијанског стандардног језика. Њен методолошки поступак обухвата прикупљање грађе, лексиколошку и етимолошку обраду. Грађу ексерпира из већ постојећих речника, као и из дисертација у којима се

наводе бројни романизми. На основу те грађе Н. Спицијарић је формирала теренски упитник којим испитује изворне говорнике на терену. Захваљујући теренском раду утврдила је изговор, значење и порекло лексема, као и варијантне облике у другим хрватским говорима. Резултате истраживања представила је у облику малог речника анализираних романизама. Када говори о семантичкој адаптацији ауторка се строго држи теоријских поставки Р. Филиповића. У методолошком погледу сличан је и рад М. Турк (Turk 2005) која је германизме у северночакавским говорима ексцерпира из литературе и анкетирањем на терену. Анкетом је проверила данашњу употребу германизма, облик у коме се појављује, синонимију са другим речима. Закључила је да је идентификација германизама повезана са променама у форми и значењима током адаптације. Ауторка прихвата раније поделе германизама на праве (долазе из аустријских и јужно-немачких дијалеката), неправе (немачки је језик посредник, нпр., лат. *respectus* > нем. *respekt* > хрв. *respekt*) и полугерманизме (реч немачког порекла која је дошла преко неког другог језика, најчешће мађарског, нпр., нем. *roschl* > мађ. *rostely* > хрв. *roštilj*). Ђ. Блажека (Blažeka 2006) истиче да је у хрватској дијалектологији мало радова о хунгаризмима у кајкавским локалним говорима и да их је важно проучити јер нестанком кајкавске лексике прво нестају хунгаризми које говорници осећају као архаичне елементе. Његово истраживање захтевало је састављање корпуса помоћу теренског упитника и слободним истраживањем лексике. Блажека користи два, како он то каже, опречна критеријума за утврђивање порекла позајмљеница: први је према језику извору, а други према језику посреднику. Хунгаризме дели на две групе, на оне који одлазе у пасивну лексичку, и оне који су део активне лексике. Он је испитивао млађе и старије групе испитаника који су се целог живота бавили пољопривредом и имају брачног друга из истог места. По њему до проширења или сужења значења дошло је за живота испитаника када је превагнуло једно од постојећих значења. Као релевантна значења узима она која су потврђена макар код једног испитаника. Даје поделу лексике према свери употребе, а најбројније су именице. Најстарији становници су потиснули у пасивни лексички слој позајмљенице које нису прошле савремену секундарну семантичку адаптацију. Хунгаризми се углавном адаптирају нултом семантичком екстензијом. Међутим, О. Жагар-Сентеш (Žagar Szentesi 2003) сматра да се нулта семантичка екстензија код многих хунгаризма може само условно претпоставити јер се не може поуздано тврдити колико је значења имао модел у језику даваоцу у тренутку преузимања без обзира на то што данашњи модел може да има само једно значење. У раду о семантичкој адаптацији

надрегионалних германизама А. Стојић (Stojić 2006) је на основу корпуса од око 1300 германизама утврдила да је 61% германизама присутно у загребачком говору, нешто мање у Подравини, Кварнерском приморју, Славонији, а најмање у Истри. Германизми припадају различитим семантичким сферама, нпр. гастрономији (*kifla*, *knedla*), техници (*auspuh*, *gepek*), одећи и обући (*štikla*, *kragna*), занатству (*šrafciğer*, *šperploča*), домаћинству (*ringla*, *štala*), војсци (*geler*), људима и њиховим особинама (*hohštapler*, *šuster*). Неки германизми су присутни у свим испитиваним говорима (тзв. надрегионализми). И ова ауторка, као и Р. Филиповић, разликује следеће типове семантичких промена: 1) метафору (*štos* може бити у значењу „хрпа“, „пошлица“ али и „неиспуњено обећање“), 2) метонимију (реч *cimer* је у почетку значила „соба“, а данас „сустанар“), 3) народну етимологију (реч *auspuh* је адаптирана према немачком *auspuff* и домаће речи „*puhati*“) и 4) елипсу (скраћењем немачког *kombinierzange* настаје реплика *kombinirke*). Ауторка издваја пејоризацију или дерогацију значења (нпр. реч *frajer* значи не само „неожењен младић“ и „младић уоште“, већ и „уображен младић“), међутим, није посведочила амелиоризацију или побољшање значења модела.

У радовима се у оквиру најразличитијих класификација поред широко прихваћених термина срећу и другачији термини и нестандардизовани терминолошки изрази. Тако према Б. Дрљачи (Drljača 2006: 71-72) у хрватском језику струке се неки енглески изрази преводе (*četvrto tržište*, engl. *fourth market*), неким изразима се „замена проналази накнадно“ (*biznis – posao*), „неким замена није предложена“ (*factoring*) или „није заживела“, неке замене „јавност усваја споро и колебљиво“ (*vođstvo* < engl. *management*). Ауторка разликује дословне (*tekući račun* < engl. *current account*) и делимичне преведенице (*investicijska studija* < engl. *feasibility study*), затим полупреведенице (*dilersko tržište* < engl. *dealer market*), формално независне неологизме (*navala na banku* < engl. *(bank) run*) и семантичке позајмљенице у случају појаве новог значења (*veliki prasak* < engl. *big bang*). Према М. Милић (Милић 2006) спортски термини у српском језику се адаптирају дословним превођењем (*antenna* > *антена*), калкирањем или превођењем елемената речи одговарајућим елементима (дословним или делимичним, *match ball* > *меч-лопта*), функцијском апроксимацијом (тежи се да се што верније одрази функција денотата, нпр. *Banana kick* > *маказице*), описним превођењем (*Boxing out* > *одбијање лопте испод коша*). Г. Ињац (Ињац 2003) разликује морфосемантичке неологизме (*старт* > *стартовати* > *рестартовати*), семантичке неологизме (*mouise* > *миш*¹ и *миш*²), морфолошке неоло-

гизме (*web log* > *блог*) и преводне неологизме (*computer* > *рачунар*). М. Дондур (Дондур 2009) у српском као језику струке издваја ортографски неадаптиране једнолексемне (*boxer*) и вишелексемне јединице (*kitcar* < *kit car*), одн. подгрупу сложеница, полусложеница и вишечланих лексема, хибридне мешовите ортографске облике (*Powered* < *power two-seater*), лексеме написане са додатним ортографским знацима („*Green car*“), адаптиране лексеме српском изговору (*хардвер*), лексеме са флективним наставцима (*мини-буса* < *minibus*) и акрониме. Ј. Влајић-Поповић (Влајић-Поповић 2009) српске грецизме класификује према хронолошком (старовековни, средњовековни или византијски, нововековни, модерни), генетском (примарни и секундарни) и географском критеријуму (директни и индиректни). В. Мухвић-Димановски и А. Скелин-Хорват (Muhvić-Dimanovski, Skelin-Horvat 2006) хрватске калкове деле на шест категорија: дословне преведенице, делимичне преведенице, формално независне неологизме, семантичке позајмљенице, фразеолошке калкове и синтаксичке калкове. До интересантног закључка долази М. Турк (Turk 2003) у истраживању разумљивости хрватских калкова у оквиру кога је спровела анкету. Од испитаника је тражила да одреде значење калка и да га ставе у одговарајући контекст. Ауторка је утврдила да је разумљивост калкова из реда апелатива, професионализама и назива шире примене једнака домаћим или некалкираним речима (*dječji vrtić* < нјем. *Kindergarten*), док су калкирани термини разумљиви стручњацима (*elementi u tragovima* < нјем. *Spurenelemente*). На неразумљивост калкова утичу вишезначност израза, нејасна веза две речи, контекст, фреквентност употребе, животна доб испитаника, његова искуства и интересовања и др. Врло важан закључак је и тај да познавање страних језика не утиче на разумевање калкова јер се калкови перципирају као домаће речи.

Појмовно-терминолошки апарат Р. Филиповића примењиван је и у анализи међујезичких контаката на синтагматском нивоу. Тако задарски истраживач И. Фабијанић (Fabijanić 2007) у анализи адаптације руских именичких синтагми разликује нулту трансморфемизацију (пролазе именичке синтагме без промена у редоследу елемената, нпр., рус. *компакт диск* < енгл. *compact disk*), делимичну трансморфемизацију (именичке синтагме код којих се придевска компонента адаптира потпуном трансфонемизацијом, а именски део нултом или делимичном трансморфемизацијом, нпр., рус. *дисковий файл* < енгл. *disk file*) и потпуну трансморфемизацију (адаптацију пролазе именичке синтагме код којих долази до промене редоследа компонената синтагме, односно „због одговарајуће рекције првог

емелента долази до падешке промене другом елемента“, нпр., рус. *формат диска* < енгл. *disk format*). Н. Жупановић као последицу италијанског утицаја на синтаксичком нивоу у ренесансној комедији „Хваркиња“ М. Бенетовића издваја промене у редоследу речи, нпр. објекат претходи помоћном глаголу (*I molila jih sam*), употребу конструкција *činit / per* + инфинитив (*činit probavit vino / željah za moći proći vrime*), глаголског прилога садашњег (*ne budući vam ugodno ča vam imam reći*), предлога под италијанским утицајем (*cvit od mladosti moje*) и др. (Županović 2008: 42-44).

Адаптацијом презимена немачког порекла у Загребу, Загребачкој и Осјечко-барањској жупанији бави се А. Шчуканец (Šćukanec 2009). Ауторка закључује да презимена могу да задрже свој изворни облик (*Schmidt*), могу бити прилагођена хрватском ортографском систему (*Birer* < нем. *Bührer*), могу бити делимично прилагођена (*Waldman* < нем. *Waldmann*), или бити са хрватским наставцима (*Majerović* < *Meier*). Осим тога презимена могу бити мотивисана именом, занимањем, животињским и биљним светом, географским положајем, религијом итд. Ж. Бјелановић и М. Марасовић-Алујевић (Bjelanović, Marasović-Alujević 2008) у раду о сплитским презименима етнонимског порекла с италијанско-хрватским језичким карактеристикама употребљавају термине „творбена прозирност“ и „обличка јасноћа“, као и термин „сигнали италијанског језика“. Тако, на пример, презиме *Škalabrin* је непотпуне творбене прозирности, „ali s dijelovima strukture koje je usporedbom s drugim prezimenima ove skupine moguće identificirati kao rezultat talijansko-hrvatskog jezičnog prožimanja“. Презимена *Despalatović* и *Puizina* су хибридне творенице састављене од италијанске основе и хрватског суфикса. С друге стране, И. Ивас (Ivas 2003) сматра да страно име може морфолошки и изговорно потпуно да се интегрише у систем језика примаоца нултим степеном адаптације или да се адаптира трансфонемизацијом, трансморфемизацијом, транссемантизацијом или трансдикцијом (прилагођавање изговора страног имена систему језика примаоца). Треће, компромисно решење, или тзв. „недоследно“ решење подразумева адаптацију гласова, избор најближег акцента, али не и место акцента. Један од начина преношења имена аутор зове „транслекција“ или погрешан пренос, нпр. када се уместо *Ričard* напише *Rihard*.

Другачије погледе на језичке контакте у хрватској контактологији заступају, између осталих, В. Пишкорец, Б. Штебих, Б. Белај и Г. Танацковић Фалетар. В. Пишкорец (Piškorec 2005) у својој монографији о германизмима у говорима ђурђевачке Подравине не при-

мењује Филиповићев тростепени модел, већ описује појединачно морфолошку адаптацију именица, придева, глагола, прилога, речца, узвика, бројева. Једна од његових термилошких иновација су појмови „дијаморфни“ и „дијафонијски пар“. Дијаморфни пар представљају морф модела (нем. *spazier*) и морф реплике (*špancer*) од немачке речи *spazieren* и хрватске позајмљенице *špancerati se*. Дијафонијски пар су фон модела и одговарајући фон реплике (немачки вокал [a:] и [a] у германизмима). За разлику од Р. Филиповића, В. Пишкорец сматра да није битна творбена стратегија којом је настао неки модел (говорници га творбено не анализирају) и да се на гласовну слику основе модела могу додавати граматичке морфеме језика примаоца. Примера ради, немачки модел *anweisung* се састоји од три морфеме *an*, *weis* и *ung*, док је у хрватском то један морф модела. Језик давалац може да буде и језик посредник. За Пишкорца је *keks* примарни германизам, а секундарни англицизам. Иако у књизи недостаје посебно поглавље о семантичкој адаптацији германизама на основу сопственог речника долази до закључка да су семантичка сличност и сужење значења два најчешћа типа семантичке адаптације. Пишкорчев лексикографски опис немачког модела садржи графемски запис, фонетску транскрипцију, податке о врсти речи, граматичком обележју, броју значења, извору, географској распрострањености и дијахронијски коментар. Уз хрватске реплике наводи графемски запис, граматичку информацију, ознаку припадности одређеном говору, податак о заступљености у писаном корпусу, речничку дефиницију, информацију о стилској вредности, дијахронијском и социолингвистичком аспекту, фразеологизам, понегде и реченични контекст добијен од информаната. Речник садржи више од 900 немачких модела и 2000 германизама.

У раду из 2008. године Б. Штебих критички разматра модел трансморфемизације Р. Филиповића, наш модел и модел В. Пишкорца. Б. Штебих сматра да је потребно разликовати основни облик као речничке одреднице и иницијални облик који не мора да буде основни облик неке речи. Ауторка правилно закључује да смо у Филиповићев модел трансморфемизације унели одређену дозу системности и смањили противречности. Она даље закључује да реплике могу да пролазе сва три степена адаптације, да се задрже на делимичној трансморфемизацији или да прескоче прве две фазе и одмах уђу у завршну фазу адаптације. Према овој ауторки није увек могуће утврдити прелазне облике и фазе адаптације, те се анализа углавном базира на поређењу модела и реплике, опису промена и степену адаптације. И она сматра да се при позајмљивању не проводи творбена

анализа модела, те тврди да су лексичке позајмљенице немотивисане речи, с чиме се ми не слажемо. Тако, према Штебих, реч *boksač* добијена је од речи *boks* а не од енгл. *boxer* и да је реч *boksač* предмет творбе речи, а не контактологије. Другим речима, залаже се за разликовање адаптацијских од творбених процеса, односно против је увођења трансдеривације (термин в. у Ајдуковић 2004б) као адаптацијског процеса. Потпуну трансморфемизацију треба проучавати одвојено од нулте и компромисне трансморфемизације. Према нама, у секундарној адаптацији модел може да буде мотивна реч за читаво творбено гнездо реплике: *штрик* (нем. *Strick*), *штрикерица*, *штрикерај*, *штрикати*, *штрикер*. И В. Пишкорец у контактолошким радовима разматра творбене процесе мотивисане германизмом. Осим тога, по нама је спорна тврдња да се при адаптацији не перцепира категорија броја и деминутивности. Таква тврдња не би се односила на позајмљенице из словенских језика. Иако не сматра нужним увођење засебног процеса адаптације граматичких категорија и врста речи који ми зовемо трансморфологизација (Ајдуковић 2004б), Б. Штебих у раду Štebih 2006 говори о „контактолошкој транскатегоризацији“ као адаптацији припадности реплике одређеној врсти речи. Т. Вукадиновић (Vukadinović 2009) подразумева под „контактолошком категоризацијом“, на пример, адаптацију мађарског придева *beteg* „болестан“ у хрватску именицу *beteg* „болест и сл.“.

Б. Белај и Г. Танацковић Фалетар (Belaj, Tanacković Faletar 2007) разрађују модел заснован на когнитивном приступу и у који интегришу модел Р. Филиповића (развој модела у реплику) и модел Б. Белаја (туђице као радијалне категорије). У центру се налази појам радијалних категорија (појам увео Џ. Лејкоф) и концепт енциклопедијског знања или знања о свету. Енциклопедијско знање се састоји од најуже дефиниције појма (профил), непосредног значењског контекста (база), мреже знања која се у одређеном контексту активира (домен) и хијерархијски највишег нивоа унутар мреже различитих домена (оквир). Према ауторима у радијалне категорије укључени су прототипни и периферни чланови. Периферни чланови су окупљени око прототипа према сличности. За категорију *сто* прототип би био конкретан *сто* са четири ноге и равном правоугаоном плочом, а тзв. лошији чланови, на пример, они са неравном плочом, или би имали кружни облик или једну ногу мање. Хрватски и енглески језик представљају две категорије устројене по принципу центар-периферија-прелаз, а англицизми и кроатизми су две категорије у међусобном преклапању. За енглески прототип и хрватску реч карактеристични су графичка, фонолошка, морфолошка и семантичка адапта-

ција, функционална оправданост и творбена плодност. Аутори преузимају Филиповићеву поделу на примарну и секундарну адаптацију. По завршетку примарне адаптације компромисна реплика *bokser* преузима посебне функције у систему, док у фази секундарне адаптације у реплици долази до супституције творбених морфема (*bok-sac*). Између фазе примарне и секундарне адаптације налази се фаза задобијања функције. За разлику од језичког пуризма који у зону преклапања поставља баријере, функционални приступ такву баријеру не поставља, већ усмерава језичке нове јединице према „различитим функционалним стилевима стандардног језика и њиховим појединим контекстима“ (Belaj, Faletar 2007: 22-23).

У српској контактологији разрађено је неколико концепција контактолошког речника. Примера ради, једну концепцију речника славенизама из „Кратке всемирне историје Георгија Магарашевића“ предложила је М. Зорић (Зорић 2004). Према њеним речима, о речнику славенизама се говори још од 60-их година XX века, али он до данас није израђен, већ имамо само речнике уз поједине студије. Израда речника славенизама српских писаца друге половине XVIII и прве половине XIX века „могао би показати којим правцем би ишао развој књижевног језика да је остварен континуитет писане речи“ (Зорић, 2004: 152). Полазна реч у таквом речнику стајала би у основном облику. Уз њу би се наводио род и по потреби ознака за именице *pluralia tantum*, придеви би стајали у одређеном виду, а облици компаратива и суперлатива уз основну реч. Уз глаголе наводила би се ознака за вид. У угластим заградама стајао би транскрибовани облик. Затим би следиле ознака за врсту речи, значења и илустрације из текста у аутентичном ортографском лику. По потреби би се испод одреднице давали вишечлани изрази. Графематске варијанте стајале би поред основне речи (**безаконије** и **беззаконије** [безаконије]; им. с.р. > безакоње). Другу, нешто једноставнију концепцију речника славенизама предложила је Љ. Тумарић (Тумарић 2008). Уз славенизам у основном облику давао би се у угластим заградама транскрибовани облик, затим би долазили ознака за врсту речи, значења, илустрације или цитат из дела. Два потврђена ортографска лика давала би се у оквиру исте одреднице, на пример, **јуродъ** [јурод]; им.м.р. – наказа, грдоба; глупак, луда. Према Г. Ињцу (Ињац 2002) у речнику англицизама уз енглеску реч стајали би превод или објашњење на српском и табела са оценама адаптираности на ортографском, фонетском и морфолошком нивоу, затим ознака рода и преводни еквивалент. Са 0 означио би деклинационо/творбено неутралну реч, са 1 правописно и фонетски неприлагођену реч, као и додавање творбеног и обличког

наставка на ортографско-фонетски неприлагођену реч, са 2 графички једнак облик речи модела и реплике, фонетски прилагођену реч, односно додавање наставка на ортографско-фонетски прилагођену реч, док са 3 правописно прилагођену реч. Тако, на пример, ортографска адаптација лексеме *апликација* у значењу „програм“ носила би оцену 3, док фонетска и морфолошка адаптација оцену 2.

Почетком 2010. године изашао је први том „Контактолошког речника словенских језика“ у коме је обрађена адаптација бугарских контактолексема под руским утицајем на слова А, Б, и В (Ајдуковић 2010). Његова концепција се темељи на резултатима наше контактолошке теорије и лексикографије (Ајдуковић 2004а,б). Речнички чланак садржи четири модула, а сваки модул се састоји од једне или више зона. У првом модулу се налази зона са формалним описом адаптације (трансграфематизација, трансакцентуација, трансфонемизација, трансдеривација, трансморфемизација, трансморфологизација глаголског вида и врсте речи, транссемантизација, трансконцептуализација именичких контактолексема, лексичко-стилистика адаптација, транссинтаксизација глаголске рекције, укупна адаптација), те ознака за врсту речи и граматичке категорије рода, броја, вида, прелазности/непрелазности. Други модул садржи зону руског модела, зону варијантних облика контактолексема и зону контактолошких синонима. Трећи модул представљају зона етимолошких, стилистичких и граматичких квалификатора, те зоне са ознакама места акцента и податком о фреквентности у корпусу руског и бугарског језика. У четвртном модулу се налазе значења и опис семантичких промена према лексикографским изворима. Претпостављамо да ће адаптација бугарских контактолексема под руским утицајем заузети првих десет томова. Ово је први такве врсте речник у славистици.

Да закључимо: у првој деценији XXI века и даље су доминантно заступљени теоријско-практични радови који се баве адаптацијом ономастичке, дијалекатске и термилошке грађе. Већина српских и хрватских истраживача посматра контактолошке процесе и појаве из угла теорије трансфера на синхронијском плану и негира могућност настанка значајних структурних промена у језику примаоцу. Почев од шездесетих година XX века највећи утицај на теоријско-методолошком плану остварили су оснивач загребачке контактолошке школе Р. Филиповић и његови следбеници. У испитиваном периоду настаје појам „контактема“ којим се по први пут дефинише општа контактолошка јединица, те појмови „контактолексема“,

„контактофразема“, „трансдеривација“ и др. у оквиру контактолошке теорије активације и пресликавања (Ајдуковић 2004б).

Захваљујући контактолошким истраживањима ми данас у доброј мери знамо који су лингвистички и екстралингвистички аспекти страног утицаја на српски и хрватски језик; познати су нам различити модели трансфера модела у реплику, односно познат нам је процес активације и пресликавања под страним утицајем; идентификовани су језички нивои на којима долази до промена; продубљена су сазнања о стилској раслојености позајмљеница и разрађена је њихова подела према свери употребе; знамо да су неке позајмљенице настале у директном контакту, док су друге добијене књишким путем; стечен је добар увид у колокацијске и деривацијске могућности позајмљеница; доста добро је расветљен хронолошки аспект језичког утицаја; оснажено је мишљење да се енглески модел творбено не рашчлањује, док се модел из словенских језика рашчлањује јер је творбено прозиран; знамо које су специфичности адаптације позајмљеница из језика струке; знамо да је према теорији трансфера много чешће лексичко позајмљивање, а најмање позајмљивање граматичких елемената; добијена је општа слика о разлозима пребацивања кодова; знамо које су позајмљенице фреквентније у неком језику; познат је језик који је најчешће у улози језика даваоца, односно у доброј мери је реконструисан пут језичког позајмљивања за многе језичке парове; знамо да модел може припадати стандардном језику, али и дијалекту и другим супстандардним формама (жаргону); развијен је трипартитни модел описа адаптације прилагођен лексикографским потребама; знамо како треба радити теренска истраживања на материјалу лексичких позајмљеница у говорима; знамо шта је садржај и како треба да изгледа структура контактолошког речника; знамо да спроводимо ареална истраживања, а не само испитивања једног говора; знамо да познавање страних језика не утиче на разумевање калкова; знамо да се ономастика анализира на исти начин као и општа и терминолошка лексика; познат нам је когнитивистички приступ контактолошким процесима и појавама и др. Међутим, још увек нам није довољно јасно да ли се позајмљенице квалификују према језику посреднику или језику даваоцу; немамо довољно прецизне критеријуме за идентификацију позајмљеница; немамо довољно добро разрађена правила смењивања кода; не знамо колико позајмљеница имамо у говорном језику; немамо састављен исцрпан корпус позајмљеница; не знамо колико је значења имао језик давалац у моменту контакта; нису описани сви контакти са дијалектима; немамо јединствен систем транскрипције графема; немамо јединствену класификацију позајмљеница и

калкова; немамо довољно разрађену контактолошку терминологију у оквиру једног теоријског приступа; немамо разрађен модел адаптације позајмљеница на фразеолошкој и синтаксичкој равни; немамо разрађен модел адаптације минималних дискурских јединица и др.

У овом периоду урађена је концепција неколико контактолошких речника чија је израда неизвесна. Објављена су два тома „Контактолошког речника словенских језика“. Овај пројекат је од велике важности не само за контактолошку лексикографију, већ и за даљи развој контактолошке теорије. По нашем мишљењу у наредној деценији треба урадити међусловенски контактолошки атлас (в. у Ајдуковић 2010), контактолошки енциклопедијски и библиографски речник и речник српске и хрватске контактолошке терминологије. Данас поред београдских и загребачких истраживача све већи утицај имају контактолози из Новог Сада, Задра и Ријеке који су окупљени око часописа „Прилози проучавању језика“ и „Fluminensia“.

Литература

(Ајдуковић 1997) Ј. Ајдуковић, Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник. Фото Футура, Београд, 1997, 331.

(Ајдуковић 2004а) Ј. Ајдуковић, Контактолошки речник адаптације русизама у осам словенских језика. Фото Футура, Београд, 2004, 771.

(Ајдуковић 2004б) Ј. Ајдуковић, Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама, Фото Футура, Београд, 2004, 364.

(Ајдуковић 2010) Ј. Ајдуковић, Контактолошки речник словенских језика. Речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем, Том 1, Фото Футура, Београд, 2010, 413.

(Васић, Прћић, Нејгебауер 2001), В. Васић, Т. Прћић, Г. Нејгебауер, Речник новијих англицизама: *du yu speak* англосрпски? Змај, Нови Сад, 2001, 277.

(Влајић-Поповић 2009) Ј. Влајић-Поповић, „Грецизми у српском језику. Осврт на досадашња и поглед на будућа истраживања“. Јужнословенски филолог LXV, Београд, 2009: 375-403.

(Дондур 2009) М. Дондур, „Англицизми у српском као језику струке: ортографска адаптација термина из области аутомобилизма“, Прилози проучавању језика 40, Нови Сад, 2009: 113-128.

(Зорић 2004) М. Зорић, Речник славенизама и књишких речи у делу Кратка всемирна историја Георгија Магарашевића“. Прилози

проучавању језика 35, Нови Сад, 2004: 69-154.

(Ињац 2002) Г. Ињац, „Енглески језик у COM_MEDI@. Прилог проучавању српске компјутерске терминологије”, Прилози проучавању језика 33, Нови Сад, 2002: 78-122.

(Ињац 2003) Г. Ињац, „Неологизми у српској компјутерској терминологији“, Прилози проучавању језика 34, Нови Сад, 2003: 137-177.

(Јовановић 2006) Р. Јовановић, „Словенски елементи српског порекла у румунском језику као резултат интеркултуралности“, Сусрет култура, Зборник радова, Нови Сад, 2006: 617-620.

(Милић 2006) М. Милић, „Утицај енглеског језика на српски у процесу адаптације спортске терминологије“. Сусрет култура, Нови Сад, 2006: 583-590.

(Мршевић-Радовић 2005) Д. Мршевић-Радовић, „Језичка култура и чистота језика (II)“. Терминолошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика (3). 34. научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 15-18. 9. 2004. Међународни славистички центар на Филолошком факултету, Београд, 2005: [263]-277.

(Петровић 2003) С. Петровић, „Путеви лексичког позајмљивања на Балкану: позајмљенице из албанског у српском призренском говору“. *Valcanica* 34, Београд, 2003: 157-172.

(Поповић 2004) М. Поповић, Речи француског порекла у српском језику. Завод за издавање уџбеника, Београд, 2004, 206.

(Прћић 2005) Т. Прћић, Енглески у српском, Змај, Нови Сад, 2005, 287.

(Тумарић 2008) Љ. Тумарић, „Речник славенизама и књишких речи у збирци песма Даворџ“, Прилози проучавању језика 39, Нови Сад, 2008: 69-118.

(Филиповић-Ковачевић 2007) С. Филиповић-Ковачевић, „Статус и употреба англицизама у српском језику“. Свет речи, Год. 11, Бр. 23/24, 2007: 31-33.

(Чигоја 2005) Б. Чигоја, „Славенизми – допринос Светозара Стијовића проучавању термина славенизам“. Терминолошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика (3) / 34. научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 15-18. 9. 2004. Међународни славистички центар, Београд, 2005: [315]-321.

(Antunović 1999) G. Antunović, A dictionary of anglicism in Swedish, Filozofski fakultet u Zagrebu, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1999, 254.

(Belaj, Tanacković Faletar 2007) B. Belaj, G. Tanacković Faletar, „Jedan mogući teorijski model pristupa analizi“, *Jezikoslovlje* 8, Zagreb, 2007: 5-25.

(Bjelanović, Marasović-Alujević 2008) Ž. Bjelanović, M. Marasović-Alujević „Splitska prezimena etnonimskog podrijetla s talijansko-hrvatskim jezičnim odlikama”, *Folia onomastica Croatica* 17, Zagreb, 2008: 19-35.

(Blažeka 2006) Đ. Blažeka „Hungarizmi u govoru Goričana“, *Suvremena lingvistika* 61, Zagreb, 2006: 1-27.

(Vukadinović 2009) T. Vukadinović, „Morfološka adaptacija hungarizama iz djela Jurja Habdelića “Prvi otca našega Adama greh”. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35, Zagreb, 2009: 383–395.

(Drljača 2006) B. Drljača, „Anglizmi u ekonomskome nazivlju hrvatskoga jezika i standardnojezična norma”, *Fluminensia* 1, Rijeka, 2006: 65-85.

(Žagar-Szentesi 2003) O. Žagar-Szentesi, „Semantička adaptacija hungarizama u hrvatskom jeziku“, *Filologija* 41, Zagreb, 2003: 123-130.

(Županović 2008) N. Županović, „Analiza talijanizama u Hvarčinji Martina Benetovića“, *Fluminensia* 1, Rijeka, 2008: 33-53.

(Ivas 2003) I. Ivas, „Strana imena u hrvatskome standardnom izgovoru“, *Suvremena lingvistika* 55-56, Zagreb, 2003: 1-35.

(Kapović, Vuletić 2010) M. Kapović, N. Vuletić, „Refleks grčkoga v u hrvatskim dalmatskim grecizmima“, *Filologija* 55, Zagreb, 2010: 37-59.

(Muhvić-Dimanovski, Skelin-Horvat 2006) V. Muhvić-Dimanovski, A. Skelin Horvat, „O riječima stranoga podrijetla i njihovu nazivlju“, *Filologija*, 46—47, Zagreb, 2006: 203-215.

(Piškorec 2005) V. Piškorec, *Germanizmi u govorima đurđevačke Podravine*. FF press, Zagreb, 2005.

(Skelin-Horvat 2004) A. Skelin-Horvat, „Posuđivanje u hrvatski jezik u dvama razdobljima“, *Suvremena lingvistika* 57-58, Zagreb, 2004: 93-104.

(Sočanac, Žagar-Szentesi, Dragičević, Dabo-Denegri, Menac, Nikolić-Hoyt 2005) Lj. Sočanac, O. Žagar-Szentesi, D. Dragičević, Lj. Dabo-Denegri, A. Menac, A. Nikolić-Hoyt, *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima. Prilagodba posuđenica*. Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2005, 255.

(Spicijarić 2009) N. Spicijarić „Romanizmi u nazivlju kuhinjskih predmeta u govoru Dubašnice na otoku Krku. Etimološka i leksikološka obrada“. *Fluminensia* 1, Rijeka, 2009: 7-24.

(Stojić 2006) A. Stojić, „Semantička prilagodba nadregionalnih njemačkih posuđenica (na primjeru imenica)“. *Fluminensia* 1, Rijeka, 2006: 53-63.

(Turk 2003) M. Turk, „Razumljivost stilske značajke kalkova“, *Fluminensia* 15, Rijeka, 2003: 9-24.

(Turk 2005) M. Turk, „Germanizmi u sjevernočakavskom arealu“, *Fluminensia* 2, Rijeka, 2005: 1-13.

(Fabijanić 2007) I. Fabijanić, „Transmorfemizacija imeničkih sintagma na primjeru anglicizama u ruskoj računalnoj terminologiji“, *Croatia et Slavica Iadertina*, Zadar, 2007: 165-172.

(Fabijanić 2008) I. Fabijanić, *Anglizmi u ruskoj i hrvatskoj ekonomskoj terminologiji*, Doktorska disertacija u rukopisu, Zadar, 2008.

(Filipović, Menac 2005) R. Filipović, A. Menac, *Engleski element u hrvatskome i ruskom jeziku*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, 77.

(Štebih 2006) B. Štebih, „Transmorfemizacija imeničkih germanizama u kajkavskome književnom jeziku“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32, Zagreb, 2006: 295–310.

(Štebih 2008) B. Štebih, „Morfološka adaptacija posudjenica“, *Suvremena lingvistika* 66, Zagreb, 2008: 243–259.

(Ščukanec 2009) A. Ščukanec, „Njemačka prezimena u Zagrebu i okolici i načini njihova prilagođivanja hrvatskom jezičnom sustavu“, *Folia Onomastica Croatica* 18, Zagreb, 2009: 149-169.

КОНТАКТОЛОШКИ СИНОНИМИ ПОД РУСКИМ УТИЦАЈЕМ У МАКЕДОНСКОМ КОНТАКТОЛОШКОМ РЕЧНИКУ⁵

Резиме: Под „контактолошким синонимима“ подразумевамо контактолексеме истог или блиског значења које поседују исте доминантне контактолошке вредности (инфлуенцију), припадају истој врсти речи као и модел, могу бити истог или различитог степена адаптације. Контактлошка вредност синонимског пара, чланова синонимског низа и реда представља важно дистинктивно обележје између контактолошких и контактних синонима, од значаја је за организацију лексичког система, као и за процесе ширења, односно ограничавања страног језичког утицаја.

Кључне речи: контактолошки синоними, контактни синоними, инфлуенција

Увидом у библиографију о македонском језику која је доступна на интернету, а чији су редактори Зузана Тополињска и Милица Миркуловска⁶, запазили смо да синонимија до недавно није била монографски обрађена. Бројност и тематска разуђеност радова нас наводе на закључак да се ради о недовољно проученој области у македонистици. Могли бисмо грубо да издвојимо три периода у којима се највише објављују радови о синонимији: први период је између 1982. и 1986. када се углавном истражује граматичка и творбена (Ружа Паноска), затим лексичка синонимија (Олга Иванова; Оливера Јашар-Настева); други период долази између 1991. и 1998. са темама из синтаксичке (Лилјана Минова-Ћуркова), творбене (Маринко Митков) и лексичке синонимије (Димитар Пандев; Благица Петковска; Борис Марков), док трећи период почиње од 2002. године када се највише

---

⁵ Рад је прочитан на XXXVI научној конференцији која је одржана од 24. до 25. августа 2009 год. у Охриду и објављен у зборнику реферата: XXXVI научна конференција – лингвистика. Зборник со реферати. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 2010: 43-56. Овде се даје у ауторској редакцији.

⁶ Електронску верзију су израдили Катерина Здравкова и Сашо Николовски: <http://bmj.manu.edu.mk/>

изучавају синтаксичка (Лилјана Минова-Ѓуркова), лексичка и стилистичка синонимија (Симона Груевска-Мацоска). Пре осамдесетих година XX в. истраживачи су се углавном бавили песничком синонимијом (Александар Цукески; Петре Јанкулоски).

Проучавање синонима са контактолошке тачке гледишта има своју традицију и у македонском језику. Примера ради, гореспоменута библиографија македонског језика региструје неколико радова посвећених синонимији позајмљеница из енглеског, грчког и турског језика (Јашар-Настева 1985; Груевска-Мацоска 2004). Када је реч о лексичкој синонимији, колико је нама познато, она је први пут опсежно истражена у дисертационом истраживању Симоне Груевске-Мацоске 2006. год., а објављена као засебна монографија 2009. године у издању Института за македонски језик из Скопља⁷. Не треба заборавити чињеницу да већина јужнословенских народа имају речнике синонима. У Хрватској је 2008. године изашао речник синонима на 1006 страница (Šarić, Wittschen 2008), урађена су два речника синонима у српском језику (Лалевић 2004; Ћосић 2008), затим постоје бугарски речници лексичких (Нанов, Нанова 2008) и фразеолошких синонима (Нанова 2005). О потреби за македонским речником синонима писала је давне 1993. године Б. Петковска (Петковска 1993).

Тешкоће са којима се суочавају истраживачи контактолошке синонимије су најчешће троструке природе. Прво, синонимија као једна од најбоље проучених семантичких категорија има велики број дефиниција, неке су потпуно опречне. Још увек се трага за поузданим и реалним критеријумима идентификације синонима. Синоними се чешће дефинишу као речи блиског значења са разликама у нијансама значења, експресивном и стилистичком обележју (А.Н. Гвоздев, Р.А. Будагов, Х. Гаугер), а мање као речи са идентичном семантиком које подлежу узајамној дистрибуцији и неутрализацији значења у случају евентуалних разлика (С. Улман, Ц. Лајонз, Б. Тафра, С.Г.

---

⁷ Занимљиво је поређење са другим словенским народима. Тако је XII Научни састанак слависта у Вукове дане, дакле скуп сличан овом македонистичком [XXXVII научна конференција, Охрид, 2009], био посвећен лексичкој синонимији у српском језику чија је књига реферата објављена 1983. У Русији су се за синониме интересовали још у XVIII в., у другој половини XIX века интересовање за њих је било слабо, да би у другој половини XX века дискусија достигла свој врхунац. До 60-их година XX века истраживаче је интересовала граматичка синонимија, а не лексичка, односно поклапање граматичког значења синонимичких конструкција. Утврђено је да граматички синоними имају заједнички садржај, заједничко граматичко значење, различиту структуру, сличну граматичку позицију и могућност трансформације.

Бережан, А.А. Реформатски). Најмање је истраживача који сматрају да синонима уопште нема (Л. Блумфилд, Х. Штајнтал, В.А. Звегинцев), док највише присталица има компромисно решење: синоними су речи које имају идентична или блиска значења, а разлике постоје на нивоу нијанси значења или стилистичко-експресивном нивоу (Ј.Д. Апресјан, А.П. Јевгењева, Д. Шипка). Неки истраживачи се залажу за ослањање на језичко осећање код утврђивања лексичке једнакости (Р. Драгићевић), док други трагају за јасним процедурама за утврђивање синонимије (Ј.Д. Апресјан). Међутим, сви су ови приступи подвргавани критици. У последње време психолингвисти уводе нове појмове који треба да објасне синонимију из позиције говорника. Тако А.А. Залевска говори о „симиларима“ и „опозитима“ као речима које ми субјективно доживљавамо као истозначне речи или речи супротних значења (Залевская 1990, ел. извор). С.В. Лебедева уводи појам „проксоним“ којим означава било коју језичку јединицу која „овде и сада“ сигнализира блискост значења речи. Проксоним је резултат процеса проксимације, односно говорниковог перцептивног, емоционалног и вредносног доживљаја реалне ситуације (Лебедева 2002, ел. извор). Као друго, у јужној славистици још увек нису јасно дефинисани критеријуми за идентификацију русизама. Не постоји ни општеприхваћена дефиниција русизама, говори се о русизмима у ширем и ужем смислу, из угла теорије трансфера и теорије активације и пресликавања, материји се приступа из структуралистичких или когнитивистичких позиција (в. Ајдуковић 2004б). Према нашем мишљењу, проблем се може превазићи једино конкретним радом на прикупљању грађе из најразличитијих извора, нарочито оних који датирају из времена највећег руског утицаја. Трећи проблем, и ништа мањи од претходна два, представљају лексикографске дефиниције у речницима. Према Ј.Д. Апресјану, дефиниција синонима, заснована на формалном поређењу значења захтева постојање веома исцрпног описа значења у дескриптивном речнику састављеном према одређеним условима (Апресян 1995, ел. извор). Управо због непостојања исцрпног лексикографског описа македонских контактолексема, као и самих речника, у нашој огледној свесци контактолошког речника из 2004. године (Ајдуковић 2004а) морали смо се у обради значења служити синонимима⁸.

Дакле, ми ћемо се у овом раду позабавити лексичком синони-

---

⁸ С обзиром да је циљ огледне свеске био да прикаже стање адаптације русизама према речничкој грађи, коришћење синонима уместо дескрипције значења не сматрамо као крупан недостатак.

мијом из угла лингвистичке контактологије, или још прецизније размотрићемо дефиницију и природу контактолошких синонима из перспективе контактолошке лексикографије⁹. Грађу за ово истраживање узели смо из огледне свеске македонског дела „Контактолошког речника адаптације русизама у осам словенских језика“ (Ајдуковић 2004а). Циљ нам је да неки од методолошких поступака изнетих у овом раду применимо у „Контактолошком речнику словенских језика“¹⁰ (Ајдуковић 2010; 2011а). У македонски том овог речника, поред грађе из Ајдуковић 2004а, ући ће грађа ексцерпирана из најновијег вишетомног дескриптивног речника македонског језика (ТРМЈ). Осим тога, у петом делу речничког чланка, односно одмах после описа семантичких промена и где год је неопходно, даваћемо информацију о постојању контактолошких синонима.

Македонски контактолошки речник показује на формалан начин адаптацију контактолексема под руским утицајем и то према теорији и досадашњој лексикографској пракси представника београдско-загребачке школе (Р. Филиповић, А. Менац, Ј. Ајдуковић и др.). Овде под **а д а п т а ц и ј о м** подразумевамо процес активирања латентних места или попуњавање празних места у систему македонског језика према одређеним правилима, док под „контактолексемом под руским утицајем“ подразумевамо реч која садржи најмању једну самосталну контактему насталу пресликавањем руског модела и/или унутрашњом активизацијом македонског језика под доминантним руским утицајем. У најновијим радовима скоро смо у потпуности напустили термине „русизам“ и „позајмљеница“ јер они припадају „теорији трансфера“ која језички контакт тумачи као прелазак или трансфер елемената из једног језика у други. Осим тога, термин „русизам“ не може да истакне кључно обележје контактолошких јединица – способност промене контактолошке вредности у зависности од доминантног језичког утицаја и других екстралингвистичких фактора којима су изложене, укључујући ту и могућност актуализације неке од претходних контактолошких вредности. Према теорији активације и пресликавања **к о н т а к т е м а** представља квант структури-

⁹ Корејски истраживач Чо Хи Сук (Чо Хи Сук 2004) сматра да је синонимија позајмљеница недовољно проучено питање. Према њему главни недостатак досадашњих истраживања је рад на ограниченом лексичком корпусу. У руском језику синонимија позајмљеница није разматрана на већем корпусу, нпр., на грађи „Великог речника синонима руског језика“. Он је проучавао синонимију позајмљеница на материјалу „Речника синонима“ А.П. Јевгењеве (Евгењева 1975).

¹⁰ Први (Ајдуковић 2010) и други том (Ајдуковић 2011а) обрађују адаптацију контактолексема под руским утицајем у бугарском језику.

раног знања о доминантном језичком утицају. То значи да иза сваког контактолошког обележеног елемента стоји контактолошки когнитивни смисао, неко знање и информација. Тај елемент може бити језичка јединица или класа на било ком нивоу (в. детаљније у Ајдуковић 2004б и у др. радовима).

Из контактолошког угла наш се концепт лексичке синонимије заснива на разликовању међујезичке¹¹, контактне и контактолошке синонимије. Под контактлошким синонимима подразумевамо контактолексеме истог или блиског значења које поседују исте доминантне контактолошке вредности (другим речима, имају исту инфлуенцију¹²), припадају истој врсти речи као и модел, могу бити истог или различитог степена адаптације. Овај термин је у складу са нашом досадашњом контактолошком терминологијом, док се у тумачењу синонимије приклањамо већинском компромисном схватању. Тако смо у књизи „Увод у лексичку контактологију“ (Ајдуковић 2004б) говорили о контактлошким хомонимима под којим подразумевамо русизам који се адаптира као хомоним уколико у језику даваоцу модел представља хомоним и уколико у језику примаоцу постоји још једна лексема са идентичном формом (Ајдуковић 2004б). С друге стране, запазили смо да неки аутори у Србији и у земљама у окружењу користе термин „контактни синоними“, мада не увек у контактолошком значењу. Једни истраживачи под њим подразумевају потпуне синониме од којих један припада стандардном језику, док други нестандардном језику, односно жаргону, сленгу, дијалекту, говору итд. Ипак, већина овај термин директно повезује са ситуацијом језика у контакту. Тако, на пример, Александар Милановић говори о односу посрбица-оријентализам (Милановић 1998; 1999). Кристина Штркаљ-Деспот сматра да се контактни синоними срећу у случајевима када се италијанска реч преводи двома речима, од којих је једна италијанизам, а друга домаћа хрватска реч (нпр., *constanzia* > *konstancija aliti kripost*; *malinconico* > *malankonik i žalostan*), односно у конструкцијама „талијанизам + везник (*aliti*, *али*, *и*) + хрватска истозначница“ (Štrkalj-Despot 2005, ел. извор). Према Лелији Сочанац, у условима стабилне двојезичности може доћи до појаве контактних синонима који припадају различитим регистрима

---

¹¹ Под „међујезичком синонимијом“ подразумевамо однос између речи двају или више језика које карактеришу потпуно или делимично поклапање значења, као и употреба. Овај тип синонимије је чест код израде речника, пребацивања кодова и интерференције.

¹² Термин „инфлуенција“ уводимо у раду о контактолошким и контактним антонимима (в. Ајдуковић 2011б).

или су стилски маркирани (Sočanac 2002, ел. извор). У руском ова термилошка синтагма се употребљава ретко. Примера ради, Наталија Макарова у својој дисертацији из 2008. године пише да „контактные синонимы являются интонационно-смысловым и синтаксическим центром несобственно-прямой речи и монологов, выполняют в них строевую и экспрессивную роль (Макарова 2008, ел. извор). Такође, овај термин је прихваћен и у радовима бугарских (Иванова 1998, ел. извор), и словеначких истраживача (Orožen 1989, ел. извор).

Контактолошки синоними су повезани асоцијативно мотивисаним везама са моделом, али и међусобно. Њихова веза са моделом се заснива на колективном памћењу као ризници менталног лексикона, личном билингвалном и полилингвалном искуству. У македонском контактолошком речнику заступљен је приличан број контактолошких синонима под доминантним руским утицајем, на пример: *агитација–убедување; агитација–воздејство–влијаније–дејствување–дејство; безумие–безумје–безумство–безумност–безрасудност–глупост; бездарништво–бездарност–неспособност; безрезултатен–безуспешен–бесплезен; безметежност–спокојство; болшевик–комунист–марксист; болјар–властелин–владетел; воин–боец; вкусност–вкус–склоност; верно–предано; веројатен–можен–возможен–евентуален; високопарен–возвишен; влијае–воздејствува–дејствува; внимателен–сосредоточен–набљудувачки–прилежен–подробен–точен–сериозен, внимателен–учтив–пријатен–љубезен–сообразителен–благоразумен–воспитан; вооружение–вооружување–оружје; воспитаник–питомец; восстание–бунт; восторг–восторженост–восхит–восхитување–восхитеност–ликување–одушевување–воодушевеност; впечаток–ефект; овоплоти–олицетвори; вселена–космос; генерален–централен–главен–основен–важен; гнев–злост–јарост–огорчение–огорченост–озлобеност; горделив–надмен–вообразен–високомерен–горд–самолубив–презрителен–дрзок–нахален; известие–известување–соопштение–објавување; излишен–бесплезен–маловажен; изобилие–изобилство–изобилност; нагледно–очевидно; нагледност–очевидност; настојчивост–упорство; суеверие–суеверство–суеверност–предрасудок–предубедување; суета–суетност–ништожност* и многи други. Контактолошки синоними представљају важан механизам за задржавање и ширење утицаја доминантног језика у контакту. Њиховом употребом избегава се промена или замена једне контактолошке вредности неком другом. Можемо рећи да је доминантна контактолошка вредност важан кохезиони и стратешки фактор у организацији лексичког система унутар кога се одигравају различити адаптацијски и интеграцијски процеси.

Осим контактолошких синонима у контактолошком речнику су заступљени контактолошки хомоними (*кубанка*¹, шубара на кубанските козаци – *кубанка*², вид пченица; *бабушка*¹, рус. дрвена кукла, сувенир во Русија, Матрјошка – *бабушка*², рус., 1. разг. руска жена, 2. жарг. фенси жена во Русија облечена во парчиња облека), контактолошки пароними (*наследие–наследство*; *единствен–единичен*), контактолошки антоними (*благородство–подлост*; *грубост–нежност*) и т.д. Синониме, хомониме, парониме, антониме који поседују различите доминантне контактолошке вредности, тј. имају различиту инфлуенцију (Ајдуковић 2011б) зовемо контактни синоними (*книгоиздател*^{руц}–*издавач*^{срп}; *газета*^{руц<итал}–*весник*; *шајка*^{3 руц}–*банда*^{срп<итал}; *впечаток*^{руц}–*чувство*^{(III)13}–*импресија*^{срп<фр<лат}), контактни хомоними (уп. *кадет*^{1.фр.} у значењу: питомец на воено училиште и *кадет*^{2.руц.} у значењу: член на некогашната руска конституционо-демократска партија), контактни пароними (*единствен*^{руц}–*еден*), контактни антоними (*ненавист*^{руц}–*љубов*^{III}). Контактни лексички односи доводе до ограничавања језичког утицаја захваљујући мењању и неутрализацији контактолошке вредности контактолексема. Да би *кадет*¹ и *кадет*² били контактолошки хомоними потребно је уз архисему контактолексема *кадет*¹ навести и диференцијалну сему до *Октомвриската револуција во Русија*. На тај начин ће хомоним *кадет*¹ постати контактолексема под руским утицајем, одн. руски језик ће се наћи у улози језика посредника између француског као језика даваоца и македонског као језика примаоца. Кад је реч о синонимима, није увек лако разграничити контактолошке од контактних синонима. Морају се узети у обзир и фазе адаптације.

Контактолошка вредност синонимског пара, чланова синонимског низа и реда¹⁴ представља важно дистинктивно обележје између контактолошких и контактних синонима. Контактолошки синонимски низ је затвореног типа, образован је само од контактолошких синонима исте контактолошке вредности (*изобилие*^{руц}–*изобилство*^{руц}–*изобилност*^{руц}–*обилие*^{руц}). Он се може ширити на рачун руско-македонске међујезичке синонимије, синонима домаћег порекла или синонима другачије контактолошке вредности од синонима у контактолошком низу (*изобилие*^{(I)руц}–*обилие*^{(I)руц}–*изобилство*^{(I)руц}–*изобилност* –

¹³ Римским бројем I означавамо примарну адаптацију, а бројевима II и III секундарну, односно терцијарну адаптацију. О појмовима примарна, секундарна и терцијарна адаптација в. Ајдуковић 2004а: 99-100).

¹⁴ Према Д. Гортан-Премк синонимски ред чине блискозначнице, док синонимски низ истозначнице (Гортан-Премк 2004).

обилност–богатство ^(III)). У речничком чланку контактолошког речника на првом месту могу се наводити контактолошки синоними, а затим контактни синоними и то према степену њихове семантичке и лексичко-стилистичке адаптације¹⁵. До степена транссемантизације долазимо компонентном анализом значења руског модела и македонске контактолексе. При конфронтирању значења узимамо у обзир различите лексикографске изворе, затим ограничења у погледу синонимије сваког појединачног значења (нпр., 1. *изобилие*^{рус}–*изобилство*^{рус}–*изобилност*^{рус}–*обилие*^{рус}–*обилност* ^(II); 2. *изобилие*^{рус}–*изобилство*^{рус}–*изобилност*^{рус}–*богатство* ^(рус.I-III)). При одређивању степена лексичко-стилистичке адаптације уз лексеме стављамо одговарајући стилски квалификатор (нпр. уз рус. модел *изобильство* квалификатор *рет.* [ретко]; лексема је потврђена у руском речнику XVIII века; модел *изобильность* посведочен је у Даљевом речнику (Даљ 1978); према речнику македонског језика ТРМЈ *изобилство* је стилски неутрална реч). Контакттолошке синониме можемо разврстати у двочлане, трочлане, четворочлане, петочлане, шесточлане, седмочлане и осмочлане синонимске групе према степену транссемантизације и укупне адаптације¹⁶. Укупну адаптацију контактолошких синонима одређујемо на основу највишег нивоа појединачних адаптација које чине трансграфематизација, трансакцентуација, трансфонемизација, трансдеривација, трансморфемизација, трансморфологизација и трансстилизација. Степену транссемантизације обухваћена су сва значења контактолексе према нама доступним изворима.

1. $M_1+KC_1^{рус}-C_0-A1 - M_2+KC_2^{рус}-C1-A2$: *агитација–убедување; воин–боец; влијае–воздејствува*;
2. $M_1+KC_1^{рус}-C0-A2 - M_2+KC_2^{рус}-C0-A2$: *впечаток–ефект; верно–предано*;
3. $M_1+KC_1^{рус}-C0-A2 - M_2+KC_2^{рус}-C1-A1$: *востание–бунт; вкусност–вкус^I*;
4. $M_1+KC_1^{рус}-C0-A2 - M_2+KC_2^{рус}-C1-A2$: *безметежност–спокојство*;

¹⁵ Због ограниченог обима књиге, у првом и другом тому „Контактолошког речника словенских језика“ (Ајдуковић 2010; 2011) приоритет смо дали контактолошким синонимима. Контактни синоними биће унети у електронско издање речника.

¹⁶ У овом раду са М означавамо руски модел, док са $KC^{рус}$ контактолошки синоним под руским утицајем (у првобитној верзији смо користили ознаку $K^{рус}$). Модел и контактолексе налазе се у односу међујезичке синонимије. Слово С представља ознаку за степен транссемантизације, C0 је ознака за нулту транссемантизацију, док C1 указује на делимичну транссемантизацију. У почетној фази рада на корпусу слободну транссемантизацију синонима нисмо посведочили. Арапским бројевима указујемо на хомониме. Синонимски низ је састављен од контактолексема из нашег корпуса.

високопарен–возвишен; воспитаник–питомац

5. $M_1+KC_1^{pyc}-C1-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C1-A2$: *суета–суетност; бездарништво–бездарност; вооружение–вооружување;*

6. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C0-A2$: *безрезултатен–безуспешен–бесплезен;*

7. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C1-A2$: *влијае–воздејствува–дејствува;*

8. $M_1+KC_1^{pyc}-C1-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C1-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C1-A2$: *болјар–властелин–владетел;*

9. $M_1+KC_1^{pyc}-C1-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C0-A2 - M_4+KC_4^{pyc}-C1-A2$: *веројатен–евентуален–можен–возможен;*

10. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A1 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C1-A2 - M_4+KC_4^{pyc}-C1-A2 - M_5+KC_5^{pyc}-C1-A2$: *агитација–воздејство–влијаније–дејствување–дејство;*

11. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C1-A2 - M_4+KC_4^{pyc}-C1-A2 - M_5+KC_5^{pyc}-C1-A2$: *генерален–централен–главен–основен–важен;*

12. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A1 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A1 - M_3+KC_3^{pyc}-C1-A2 - M_4+KC_4^{pyc}-C1-A2 - M_5+KC_5^{pyc}-C1-A2 - M_6+KC_6^{pyc}-C1-A2$: *гнев–злост–јарост–огорчение–огорченост–озлобеност;*

13. $M_1+KC_1^{pyc}-C1-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C0-A2 - M_4+KC_4^{pyc}-C1-A2 - M_5+KC_5^{pyc}-C1-A2 - M_6+KC_6^{pyc}-C1-A2$: *безумие–безрасудност–глупост–безумје–безумство–безумност;*

14. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C0-A2 - M_4+KC_4^{pyc}-C0-A2 - M_5+KC_5^{pyc}-C0-A2 - M_6+KC_6^{pyc}-C0-A2 - M_7+KC_7^{pyc}-C1-A2$: *внимателен–сосредоточен–набљудувачки–прилежен–подробен–точен–сериозен;*

15. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C0-A2 - M_4+KC_4^{pyc}-C0-A2 - M_5+KC_5^{pyc}-C0-A2 - M_6+KC_6^{pyc}-C0-A2 - M_7+KC_7^{pyc}-C0-A2 - M_8+KC_8^{pyc}-C0-A2$: *восторг–восторженост–восхит–восхитување–восхитеност–ликување–одушевување–воодушевеност;*

Од горенаведених 15 контактолошких синонимских група синонимских парова је пет, док је три трочлана, два петочлана, односно шесточлана низа, те по један четворочлани, седмочлани и осмочлани низ. Контактлошки синоними су старијег порекла, припадају истој врсти речи (*суета–суетност; влијае–воздејствува–дејствува; безрезултатен–безуспешен–бесплезен; нагледно–очевидно*), имају исти, приближан или различит обим полисемије, исто или слично лексичко-стилистичко обележје. Образовању вишечланих синонимских група су склоне именице, уклучујући и оне са предикативном компонентом у значењу (*вооружување, восхитување, ликување*), као

и придеви (*внимателен, веројатен, генерален*). Наведени примери упућују на закључак да у синонимске односе највише улазе полисемантичне контактолексеме апстрактног значења (нпр. *впечаток, вкусност, безметежност, безметежност, суета, безрезултатен, влијае, веројатен, агитација, гнев, безумие, внимателен, восторг*, ређе оне са предметно-денотативним значењима (*болјар–властелин–владетел; большевик–комунист–марксист*). Ово стога што „квалитативна и процесуална значења могу варирати према степену обележја или интензитету процеса, према различитим стилским и другим аспектима статичких и динамичких обележја“ (Чо Хи Сук 2004, ел. извор). Према Јелени Покровској (Покровская 2001, ел. извор) синонимска активност речи се мери бројем синонимских група. Са растом полисемије повећава се средња синонимска активност лексичко-семантичких варијанти, међутим, просечно свако значење полисемантичне речи карактерише се мањом синонимском активношћу. Према овој ауторки позајмљенице нису склоне да ступају у синонимске односе и ту констатацију ми сматрамо спорном. Штавише, синонимска активност контактолексема под руским утицајем у нашем македонском и бугарском корпусу је на завидном нивоу. Генерално гледајући, број синонимских група у нашем корпусу је мањи у односу на број синонимских група које образују тзв. домаће речи у речницима синонима, без обзира на то што су славенизми, као што каже корејски истраживач Чо Хи Сук, „слој лексике која је према лексичко-граматичким, лексичко-семантичким и лексичко-стилистичким параметрима најближа домаћој лексици“ (Чо Хи Сук 2004, ел. извор). Синонимски парови и низови су стилски диференцирани, могу бити састављени од стилски обележених и стилских неутралних чланова. Већина стилски маркираних контактолексема припада књишком стилу (*злост^{рус,књиш}–злоба*).

Контактолексеме-деривати из групе контактолошких синонима (*агитација, влијаније, бездарништво, високопарен, безрезултатен, самољубив*) чешће улазе у синонимске односе него просте контактолексеме (*болјар, вкус, внимателен, веројатен*). Ми се не слажемо са мишљењем Барбаре Штебих да деривати позајмљеница нису предмет процеса адаптације (трансдеривације), па ни контактологије, већ су ствар унутарјезичке творбе (Štebih 2008, ел. извор). Наш је став да контактолексеме под руским утицајем у току примарне¹⁷

¹⁷ Појмове „примарна“ и „секундарна“ адаптација увео је загребачки контактолог Р. Филиповић. Примарна адаптација се односи на промене које се јављају од момента трансфера модела у језик прималац све до интеграције у систем, док секун-

или примарно-терцијарне трансдеривације активира или пресликава творбену мотивисаност или немотивисаност модела и у каснијој фази, у току секундарне или секундарно-терцијарне адаптације, укључује се у творбени систем језика примаоца и заузима место које јој припада у структури семантичко-деривационог гнезда (Ајдуковић 2004б). Контактологија је веома заинтересована за процес прераде контактолошке информације, односно за процесе усвајања, чувања или екстракције контактолошке информације унутар гнезда. У том смислу посебну важност имају контактодериватеме. Загребачки контактолог Рудолф Филиповић истиче да увођењем појмова примарна и секундарна адаптација „*proširujemo analizu adaptacije replike na stadij poslije integracije, tj. na jezik primalac. Na taj način nije adaptacija završena u trenutku kada se replika integrira u jezik primalac, već ide dalje, samo pod novim uvjetima. To su uvjeti jezika primaoca i monolingvalnosti. <...> Pomoću tog načina analize mogu se objasniti mnoge pojave u procesu jezičkog posuđivanja koje su prije ostajale neobjašnjene*“ (Filipović 1990). Према руском истраживачу М.А. Осадчи (Осадчий 2005, ел. извор) гнездо истокоренских речи генерише сижејну, ситуативну слику света човека и може се представити у облику фрејма или комплексне ситуације. Ситуативна структура фрејма се састоји од неколико мини-ситуација које су састављене од разних пропозиција или елементарних ситуација. Ситуација која се налази у основи гнезда може се анализирати како са синхронијске, тако и са дијахронијске тачке гледишта. Неколико синонима у гнезду може се наћи у односу конкуренције и узајманог утицаја. Тако македонска глаголска контактолексема под руским утицајем са ситуативном структуром *набљудува* представља полазну реч у гнезду (проста, немотивисана реч) и садржи два агенса који покушавају да распореде свере утицаја: први је именица *набљудател*, а други је именица *набљудувач*. Формира се пропозиција од следећих контактолексема: *набљудател, набљудувач, набљудува, набљудувачница, набљудение, набљудување, набљудателност, набљудувачки, набљудателен*.

Као што различити процеси трансдеривације условљавају појаву творбених контактолошких синонима (*суеверие–суеверност*),

---

дарна адаптација обухвата промене које се јављају на посуђеници од момента интеграције у систем па надаље (Filipović 1986; Filipović, Menac 2005). Због значаја утицаја језика посредника увели смо појам терцијарна адаптација која је карактеристична и за примарну и секундарну адаптацију (Ајдуковић 2004а). У контактолошком речнику утицај језика посредника означавамо специјалним симболом „д“ поред ознаке за трансграфематизацију. У македонском језику најчешћи језици посредници су руски, српски и бугарски.

тако и процеси трансморфологизације узрокују појаву граматичких контактолошких синонима. Контактолошки синоними могу припадати различитом граматичком роду, на пример, у контактолошком истокоренском пару *большевизиране–большевизација* прва контактолексема под руским утицајем је средњег рода, док друга женског; у случају синонимског пара различитог корена *возмутеност–негодување* прва контактолексема је женског рода, док друга средњег; код вишечлане једнокоренске синонимске групе *бездомништво–бездомие–бездомност* прва и друга контактолексема су средњег рода, док је трећа контактолексема женског рода. У нашем корпусу највећи број контактолошких синонима чине именице (*настојчивост–упорство; гнев–јарост*), затим следе придеви (*излишен–бесполезен*), глаголи (*овоплоти–олицетвори*) и прилози (*верно–предано*). Именице су више карактеристичне за двочлане него за вишечлане синонимске групе и до овог закључка су дошли и неки други истраживачи (напр. Покровская 2001, ел. извор).

Ширење и ограничавање руског језичког утицаја у многеме зависи и од фреквенције употребе контактолошких синонима, као и од њихове перцепције од стране језичких корисника. У том смислу слажемо се са мишљењем Л.М. Гаљчук да није исто да ли синоними припадају општеприхваћеним лексемама или имају ситуативни карактер. Кад је реч о перцепцији, говорници ако знају да је нека реч русизам могу је избегавати (Гаљчук 1997, ел. извор). Поред одржавања формалне идентичности или блискости са моделом, један од механизма за ширење руског језичког утицаја је смањење диспропорције у семантичком обиму руског модела и сваког члана синонимског низа, односно сужење или проширење њихове семантичке екстензије. С друге стране, ограничавање утицаја постиже се формалном деструкцијом, додавањем диференцијалног стилског обележја члану синонимског низа (нпр. архаизацијом), увођењем у низ контактних синонима другачије контактолошке вредности и сл. Детаљнију типологију, статистику корпуса и неке друге аспекте контактолошке синонимије представимо неком другом приликом.

Литература

(Ајдуковић 2004а) Ј. Ајдуковић, Контактолошки речник адаптације русизама у осам словенских језика. Фото Футура, Београд, 2004, 771.

(Ајдуковић 2004б) Ј. Ајдуковић, Увод у лексичку контактоло-

- гију. Теорија адаптације русизама. Фото Футура, Београд, 2004, 364.
- (Ајдуковић 2010) Ј. Ајдуковић, Контактолошки речник словенских језика: Речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Том 1: А-В. Фото Футура, Београд, 2010, 413.
- (Ајдуковић 2011а) Ј. Ајдуковић, Контактолошки речник словенских језика: Речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Том 2: Г-Е. Фото Футура, Београд, 2011, 420.
- (Ајдуковић 2011б) Ј. Ајдуковић, „Контактолошки и контактни антоними“. XXXVIII научна конференција – лингвистика. Зборник со реферати. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2011 (у штампи).
- (Апресјан 1995) Ю.Д. Апресјан, Избранные труды. Т. 1. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Москва, 1995: 216-248.
- (Гальчук 1997) Л.М. Гальчук, „Межъязыковая синонимия (на материале алтайского и русского языков)“. Гуманитарные науки в Сибири, №4, 1997: 83-89.
- (Гортан-Премк 2004) Д. Гортан-Премк, Полисемија и организација лексичког система у српском језику. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2004, 188.
- (Груевска-Маџоска 2004) С. Груевска-Маџоска, „Појавата на синонимија кај некои понови заемки од англискиот јазик од социолингвистички аспект“. Општествените промени и јазикот, Јазикот наш денешен кн. 10, Скопје 2004: 72-77.
- (Даль 1978) В. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка [В 4-х томах]. Русский язык, Москва, 1978-1980.
- (Евгеньева 1975) А.П. Евгеньева, Словарь синонимов. Москва, 1975, 648.
- (Залевская 1990) А.А. Залевская, Слово в лексиконе человека: психолингвистическое исследование. Воронеж, 1990 (ел. извор)
- (Иванова 1998) Н. Иванова, „Контактни синоними в съчиненията на Петър Богдан Бакшев, Филип Станиславов и Кръстьо Пейкич“. Paleobulgarica, №4, 1998: 101-110.
- (Јашар-Настева 1985) О. Јашар-Настева, „Развојот на македонската лексика во балкански контекст и нејзиното збогатување со синоними од грчко и турско потекло“. Прилози МАНУ/ОЛЈН, 10/2, 1985: 47–59.
- (Лалевић 2004) М. Лалевић, Синоними и сродне речи српскохрватског језика. Нолит, Београд, 2004, 908.
- (Лебедева 2002) С.В. Лебедева, Синонимы или проксонимы? Издательство Курского ГПУ, Курск, 2002, 202.

(Макарова 2008) Н.Е. Макарова, Стилистические доминанты прозы Бориса Виана, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Москва, 2008. (ел. извор)

(Милановић 1998) А. Милановић, „Вукова употреба контактних синонима у „Новинама Србским“, Српски језик, 3, 1/2, Београд, 1998: [127]-131.

(Милановић 1999) А. Милановић, „Контактни синоними (посрбица-оријентализам) у језику бечких Новина Србских“. Четврти лингвистички скуп "Бошковићеви дани", књ.17, Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица, 1999: 239-246.

(Нанов, Нанова 2008) Любен Нанов, Ани Нанова, Български синонимен речник. Хейзъл, Софија, 2008, 648.

(Нанова 2005) Ани Нанова, Фразеологичен синонимен речник на българскиј език. Хейзъл, Софија, 2005, 1390.

(Осадчий 2005) М.А. Осадчий, „Дистрибуција однокоренних синонимов в пропозициональной структуре лексического гнезда“. Успехи современного естествознания, № 5, 2005: 96-99.

(Петковска 1993) Б. Петковска, „За лексичко семантичките парадигми и за потребата од речник на синоними во македонскиот јазик“. Литературен збор 1–6, Скопје, 1993: 31–36.

(Покровская 2001) Ј.А. Покровская, „Лексическая синонимия в квантитативно-системном аспекте (на материале русского языка)“. I Международный конгресс исследователей русского языка "Русский язык: исторические судьбы и современность", Сборник тезисов, Москва, 2001.

(ТРМЈ) Толковен речник на македонски јазик, Том 1-4, Институт за македонски јазик, Скопје, 2003-2009.

(Чо Хи Сук 2004) Чо Хи Сук, О соотношении синонимических и иных системных характеристик заимствованных и исконных слов в русском языке. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Москва, 2004, 203.

(Ћосић 2008) П. Ћосић и сарадници, Речник синонима и тезаурус српског језика. Корнет, Београд, 2008, 683.

(Filipović 1986) R. Filipović, Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičkih dodira. JAZU, Zagreb, 1990, 322.

(Filipović 1990) R. Filipović, Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku. JAZU, Zagreb, 1990, 335.

(Filipović, Menac 2005) R. Filipović, A. Menac, Engleski element u hrvatskome i ruskom jeziku. Školska knjiga, Zagreb 2005, 77.

(Orozen 1989) M. Orozen, „Narečni kontaktni sinonimi v Dalmatinovem prevodu Biblije“. Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja, SAZU, Ljubljana, 1989: 213-231.

(Sočanac 2002) Lelija Sočanac, „Talijanizmi u hrvatskome jeziku“. *Suvremena lingvistika* 53-54, Zagreb, 2002: 127-142.

(Šarić, Wittschen 2008) Lj. Šarić, W. Wittschen, Rječnik sinonima hrvatskoga jezika. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2008, 1006.

(Štebih 2008) B. Štebih, „Morfološka adaptacija posuđenica“. *Suvremena lingvistika*, Vol. 66, No. 2, Zagreb, 2008: 243-259.

(Štrkalj Despot 2005) K. Štrkalj Despot, „Talijanizmi u Cvitju, staročakavskom latiničkom rukopisu s kraja 15. Stoljeća“. *Folia Onomastica Croatica* 14, 2005: 129-146.

КОНТАКТОЛОШКИ И КОНТАКТНИ АНТОНИМИ¹⁸

Резиме: Контактолошки антоними су важно лингвистичко средство за идентификацију контактолексема и за ширење доминантног руског утицаја у бугарском, македонском и српском језику. Под „контактолошким антонимима“ подразумевамо антониме исте инфлуенције, док су „контактни антоними“ – антоними различите инфлуенције.

Кључне речи: контактолошки антоними, контактни антоними, руски утицај, КАСБ и КСАБ

1. Увод

Опште је познато да антоними могу бити крајњи опозитни бинарни корелати исте врсте између којих се могу налазити неки други појмови (мак. *бел* – /сив/ – *црн*), затим опозитни бинарни корелати који испуњавају целокупан садржај истог појма (буг. *справедлив* – *несправедлив*), те опозитни бинарни корелати који се на градацијској скали супротности налазе на средини, ближе или даље од крајњих чланова у низу (рус. *вчера* – *завтра*; *вчера* – *сегодня*; *сегодня* – *завтра*) (Новиков 1982, Введенская 1995, Šarić 2007 и др.). Такође су познате и многобројне класификације антонима. Тако, на пример, с обзиром на разлику изражавања опозитности антоними се најчешће деле на „комплементарне антониме“ који се међусобно допуњују и код којих није могућ средњи члан (буг. *вътрешен* – *външен*; мак. *внатрешен* – *надворешен*), затим „контрарне антониме“ који се базирају на степеновању обележја, односно који допуштају постојање средњег члана (срп. *мали* – /средњи/ – *велики*, рус. *вверх* – /посередине/ – *вниз*), „контрадикторне антониме“ који се узајамно искључују и код којих један члан корелира са негацијом тога члана (мак. *нормален* – *ненормален*, *абнормален*; рус. *народный* – *антинародный*),

---

¹⁸ Рад је прочитан на XXXVIII научној конференцији која је одржана у Охриду 15. и 16. јула 2011. год. Краћа верзија рада прихваћена је за објављивање у: XXXVIII научна конференција – лингвистика. Зборник со реферати. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

„конверзивне антониме“ који се издвајају на основу различитих погледа учесника у комуникацији на конкретну ситуацију (рус. *купить* – *продать*), „векторне антониме“ које карактерише различита усмереност радње, својства, обележја (рус. *входит* – *выходит*) (Новиков 1972: 20-21; Новиков 1982: 136-147; Šarić 2007 и др.). Бројни радови су посвећени антонимији простих, изведених, самосталних, несамосталних речи, њиховим супстанционалним и релационим обележјима, затим антонимији полисемантичких речи, те функционално-стилистичким и синтаксичким аспектима антонима, и то на материјалу једног језика или на контрастивном плану. Наравно, постоје и одређене нејасноће у разумевању антонима, као што је мешање појмова „супротност“ и „супротстављеност“ („antonimi su riječi suprotstavljene којом значењском саставницом“, Hudeček i Mihaljević 2008: 168), при чему се овај други појам, према мишљењу неких критичара, може односити на све лексичке јединице и на било које њихово обележје (на пример, супротстављеност по полу), као и питање значаја чланова у низу између два крајња опозитна корелата (Вежбински 2003: 48-49).

У овом раду антониме посматрамо из угла лингвистичке контактологије коју, између осталог, интересује ширење и ограничавање страног језичког утицаја, и у вези с тим стратегије адаптације контактолошких јединица. У центру наше пажње су контактолошки појмови *к о н т а к т о л о ш к и а н т о н и м* под руским утицајем (КА) и *к о н т а к т н и а н т о н и м* (КоА) у бугарском, македонском и српском језику. О контактолошким хомонимима писали смо у Ајдуковић 2004а, а о контактолошким и контактним синонимима у раду Ајдуковић 2010б. Ми полазимо од хипотезе да у идентификацији контактолексема, као и у процесима ширења, односно ограничавања доминантног страног језичког утицаја, значајну улогу може имати антонимија као једна од категорија лексичко-семантичког система, те диференцијација контактолошких од контактних антонима. Акцент стављамо на однос између руског антонимског пара модела и одговарајућег антонимског пара реплике који су ексцерпирани из контактолошког речника и других извора.

2. Дефиниција КА и КоА

Под *к о н т а к т о л о ш к и м а н т о н и м и м а* подразумевамо антониме исте инфлуенције (мак. *небрежен* – *внимателен*; мак. *постојан* – *временен*), док су *к о н т а к т н и а н т о н и м и* анто-

ними различите инфлуенције (мак. *правда* – *кривда*; мак. *правда* – *лага*). За нас је антоним реч која је у крајње опозитном семантичком односу према другој речи. Уколико се ради о речима које развијају секундарна значења, онда су антоними не само речи чија су основна значења у крајњем опозитном односу, док сва остала појединачна значења могу, а и не морају бити у таквом односу, већ и речи „које уз одређен број заједничких сема имају и једну различиту сему“ (Hudeček i Mihaljević 2008: 168).

За разлику од етимологије која трага за етимомом или првобитним обликом и значењем речи, контактологију интересује инфлуенција. И н ф л у е н ц и ј а је лингвистички и екстралингвистички утицај доминантног језика у контакту. Она подразумева постојање модела и реплике, може бити и нулта и тада говоримо о одсуству доминантног утицаја, као и модела. Лексема нулте инфлуенције обично се перцепира као домаћа реч. Екстралингвистичка обележја инфлуенције су постојање територијалних додира, билингвизма, чврстих и интензивних социјално-политичких и културних веза и др., док се доминантност језика даваоца утврђује на основу лингвистичких (издвајањем контактема) и екстралингвистичких фактора (утврђивањем последњег језика у ланцу утицаја).

3. КА, КоА и фазе адаптације

Диференцијација контактолошких од контактних антонима зависи од фаза кроз које пролази реплика (контактолексема) када се нађе под утицајем модела језика даваоца.

Током примарне адаптације (I) антонимски пар језика даваоца и језика примаоца образују *к о н т а к т о л о ш к и а н т о н и м с к и б л о к* (КАБ) који представља билингвалну средину где се манифестује утицај доминантног језика у контакту. У том периоду оба члана антонимског пара теже да сачувају базичну семантичку и супстанцијалну везу са моделом, а самим тим и његов утицај, односно инфлуенцију (нпр. рус. *небрежный* – мак. *небрежен*¹ – буг. *небрежен*¹ → рус. *внимательный* – мак. *внимателен*¹ – буг. *внимателен*¹; рус. *бесконечный* – буг. *безконечен*¹ – мак. *бесконечен*¹ → рус. *конечный* – буг. *конечен*¹ – мак. *конечен*¹). У овом типу адаптације антоними реплике представљају контактолошке антониме.

Фазу секундарне адаптације (II) везујемо за монолингвалну

средину. Оба члана антонимског пара пролазе различите типове трансморфемизације и уклопљена су у лексички систем језика при-маоца. У овој фази модел и реплика формирају к о н т а к т о л о ш к и а н т о н и м с к о - с и н о н и м с к и б л о к (КАСБ) и у оквиру њега разликујемо већи број типова корелација.

1. тип корелације којим је обухваћен слободно трансморфемизиран истокоренски први члан антонимског пара који задржава инфлуенцију из примарне адаптације јер има свој модел и други члан пара који представља разнокоренски контактни антоним добијен према секундарним значењима (рус. *бесконечный* – срп. *бесконечан*^{II} → рус. *конечный* – срп. *завршни, последњи*);
2. оба члана антонимског пара су слободно трансморфемизирани истокоренске контактолошке реплике које имају одговарајуће истокоренске моделе (рус. *бесконечный* – срп. *бесконечан*^{II} → рус. *конечный* – срп. *коначан*^{II});
3. руски модели-антоними су разнокоренске лексеме којима одговарају слободно трансморфемизиран истокоренски контактолошки антоним и разнокоренски контактни антоним (рус. *небрежный* – срп. *небрежан*^{II} → рус. *внимательный* – срп. *пажљив*);
4. руски разнокоренски антоними адаптирају се у контактолошке антониме, где један члан антонимског пара реплике пролази нулту, а други слободну трансморфемизацију (рус. *внимательный* – срп. *внимателен*^{II} → рус. *небрежный* – срп. *небрежан*^{II});
5. руским разнокоренским моделима одговарају слободно трансморфемизирани варијантни контактолошке реплике (рус. *внимательный* – срп. *внимателан*^{II} → рус. *небрежный* – срп. *небрежан*^{II}).

Ако у некој новој контактної ситуацији дође до промене инфлуенције модела, односно ако због тога оба члана антонимског пара реплике промене инфлуенцију из претходних фаза адаптације, онда се ради о стадијуму терцијарне адаптације (III). Терцијарна адаптација је карактеристична за полилингвалну средину, за утицај језика посредника и језика који су у различитим историјским епохама пос-

лужили као језици даваоци (цсл. *бесконечный* – срп. *бесконечан*^{III} → цсл. *конечный* – срп. *коначан*^{III}). Ова фаза адаптације погодује формирању контактолошког синонимско-антонимског блока (КАСБ) и контактних антонимских парова.

4. Контактолошки антонимско-синонимски блок (КАСБ) и контактолошки синонимско-антонимски блок (КАСБ)

Дакле, корелација између контактолошких и контактних антонима и њихових модела остварује се унутар КАСБ-а и КСАБ-а. Према В.А. Ивановној „синонимско-антонимски блок“ је организација синонима и антонима у којој су синонимским и антонимским односима истовремено обухваћени цела реч и појединачна њена значења (Иванова 1979: 62). Ј.В. Федосов под „антонимско-синонимским блоком“ подразумева скуп антонима и синонима, чије језгро чини антонимски пар која представља два синонимска низа који су уређени јединственом градуелношћу значења (Федосов 2001: 17).

Под контактолошким антонимско-синонимским блоком (КАСБ) подразумевамо структурно јединство истокоренског модела и реплике, синонимског низа модела антонима и реплике антонима. Тако, на пример, КАСБ бугарске контактолексема *гармония* чине руски модел, адаптирана бугарска реплика и руски, односно бугарски антонимско-синонимски низ (в. таб. 1). Руским антонимима одговарају бугарски КА и КоА. Контактлошки синонимско-антонимски блок (КСАБ) представља структурно јединство синонимског низа модела (См+) и одговарајућег истокоренског синонимског низа реплике (Ср+) које је у антонимском односу са опозитним синонимским низом модела (См-) и одговарајућим синонимским низом реплике (Ср-).

МОДЕЛ Руски језик	РЕПЛИКА Бугарски ј.	СИНОНИМСКИ НИЗ МОДЕЛА АНТОНИМА	СИНОНИМСКИ НИЗ РЕПЛИКА АНТОНИМА
гармония	гармония	дисгармония непорядок сбивчивость сумбур сумбурность хаотичность неблагозвучие беспорядок	дисхармония (КоА) непорядък (КА) бъркотия (КоА) конфуз (КА) обърканост (КоА) хаотичност (КА) неблагозвучие (КА) беспорядък (КА)
Таб. 1		хаос разлад несогласие	хаос (КА) раздор (КоА) несъгласие (КА)

5. КСАБ и фазе адаптације контактолексема *генерален / генералан*

На примеру адаптације руског придева *генеральный* у српском, македонском и бугарском језику издвојићемо фазе адаптације кроз које реплике пролазе и приказаћемо могући изглед КСАБ-а. Значења контактолексема представићемо помоћу изразитих синонима који корелирају како са синонимским низом модела и реплике, тако и са њиховим опозитним синонимским низом.

Дакле, руском моделу *генеральный* одговара реплика *генерален* у бугарском и македонском језику, као и *генералан* у српском језику. Према М. Фасмеру овај руски придев има латинско порекло, дошао је преко пољског језика и од XVII века употребљава се у значењу *свеопшти* (Фасмер 1986: 401). У „Контактолошком речнику адаптације русизама у осам словенских језика“ (Ајдуковић 2004б) и „Контактолошком речнику словенских језика“ (Ајдуковић 2010), затим у академијиним речнику страних речи бугарског језика (АРЧД) и речнику српског језика САНУ (РСАНУ) ова придевска лексема има базични статус контактолексема под руским утицајем или русизма. Нема је у етимолошком речнику хрватског или српског језика П. Скока (Skok 1971-1973). С друге стране, у бугарском етимолошком речнику (БЕР) контактолексема *генерален* има двојаку инфлуенцију: руску, према последњем језику даваоцу и пољску, према језику посреднику у улози језика даваоца („чрез рус. *генеральный* и пол. *generalny* от лат. *generalis* ‘общ’, произв. от *genus* ‘род’“, БЕР, 236). У академијиним дескриптивном речнику бугарског језика (АРБЕ), српским речницима страних речи Љ. Мићуновића (Мићуновић 1988) и И. Клајна и М. Шипке (Клајн, Шипка 2006) контактолексема *генерален / генералан* има статус латинизма, док у речнику српског језика М. Московљевића (Московљевић 1990) статус германизма. На основу увида у контактолошки статус испитиване лексема у лексикографским изворима можемо закључити да, у зависности од контактне ситуације, она данас може имати различиту инфлуенцију и да пролази све фазе адаптације.

Према речнику македонског језика придев *генерален* има два значења: 1. *што е општ* и 2. *што е главен* (ТРМЈ, 2003: 337). Речник српског језика САНУ уз контактолексема *генералан* даје два значења. У оквиру првог значења посебним словним ознакама маркира три нијансе значења: 1. а. *који је заједнички за читаву врсту нечега, за већину нечега, који се може извући као заједнички, општи*; б. *који*

обухвата све; који се може применити у свим случајевима, свеобухватан, в. у коме или чему сви учествују; свеопшти; 2. главни; врховни (РСАНУ 1965: 236). Овај придев употребљава се и у појединим синтагмама где развија додатна значења (нпр. *генерални конзулат, конзул*). Академијин речник бугарског језика уз контактолексему *генерален* такође наводи два значења. Унутар другог значења бележи једну нијансу значења: 1. *който се односи до всички части или страни на нешто; общ, цялостен; 2. който е най-главен, най-съществен, най-важен // обикн. със същ., означаващо длъжност – който заема най-висшата степен от някаква длъжност /указана от съответното съществително/* (АРБЕ). И речник руског језика у редакцији Т.Ф. Јефремова уз контактолексему *генеральный* доноси два значења, при чему уз прво значење даје и једну нијансу значења: 1. *главный, основной, ведущий // имеющий решающее значение в ходе войны; 2. всеобщий, всеохватывающий, полный* (Ефремова 2000, ел. извор). Речник руског језика у редакцији С. А. Кузњецова бележи три значења овог придева: 1. *главный, основной, ведущий; 2. общий, всеобщий; коренной; 3. возглавляющий какую-л. отрасль, систему учреждений, организаций и т.п.* (БТС 2009, ел. извор).

И илустративни примери ексцерпирани путем македонског интернет-претраживача „Борг“ и глобалног претраживача „Google“ указују да руски модел *генеральный* и његове одговарајуће контактолексеми у испитиваним језицима у различитим контекстима развијају већи број секундарних значења него што то показују речници. Нека од тих секундарних значења данас имају другачију инфлуенцију, пре свега енглеску (а *general practice*, а *general assembly*, а *general problem*). Сва значења из нашег корпуса представићемо помоћу једног или неколико изразитих синонима.

1.а. „општи, свеопшти“:

РУС. *В Лондоне начала работу первая сессия Генеральной Ассамблеи ООН.*

МАК. *Во Генералното собрание доаѓа до израз принципот на правна еднаквост на државите.*

СРП. *Генерална скупштина УН усвојила резолуцију о Косову коју је поднела Србија уз подршку Европске уније.*

БУГ. *Генерална асамблеја на Федерацијата на Европските инженерни организации ќе се открие от 14.00 ч. в хотел Шератон.*

1.б. „општи, свеобухватан“:

РУС. *Генеральный* план города Ярославля разработан генеральным проектировщиком.

МАК. *Генералниот* урбанистички план содржи текстуален дел и графички приказ на планските решенија.

СРП. Актуелни *Генерални* урбанистички план Ниша донет је 1995. године.

БУГ. Министерският съвет постановява да се изготви нов *Генерален* план за реконструкција на Софија и крайградскиот район.

1.в. „општи, заједнички“:

РУС. Если будет доказано, что все 26 служителей НАП являются соучастниками в воровстве бюджетных средств, то значит у нас *генеральная* проблема.

МАК. Ова беше *генерален* проблем за сите членови.

СРП. *Генерални* проблем за све категорије јавних установа је недостатак простора за адекватно обављање делатности.

БУГ. Ако се докаже, че всички тези 26 служители са били съучастници в източване на бюджета, значи имаме *генерален* проблем.

1.г. „општи, оквирни, приближни“:

РУС. *Генеральный* договор – рамочный договор, определяющий общие положения сотрудничества.

МАК. На манифестацијата присутни се студентите од сите државни и приватни универзитети, а темата „Обидинети во различностите“ е една општа и *генерална* тема.

СРП. Овогодишња оквирна, *генерална* тема конкурса везана је уз тему броја.

БУГ. *Генерален* договор - рамков договор при общи условия.

1.д. „општи, преовлађујући“:

РУС. Таким образом, *генеральная* тенденция развития мирового хозяйства: это движение к созданию единого планетарного рынка капитала, товаров и услуг.

МАК. Зборувам за *генералната* тенденција на социјални реакции на одредени видови.

СРП. Ипак, *генерална* тенденција је да се ситуација смирује, а управо том процесу је Еулекс много допринео.

БУГ. *Все още е рано, за да се очертае някаква генерална тенденция, но има симптоми, които говорят, че годината няма да е много лека.*

1.е. „општи, детаљан, темелјан“:

РУС. *Генералњая* чистка *требует* *достаточно* *много* *времени*, *поэтому* *надо* *запастись* *терпение*.

МАК. *Генерално* *чистење* *и* *осветлување* *на* *подземните* *гаражи*.

СРП. *Генерално* *чишћење* *после* *грађевинских* *радова*.

БУГ. *Сега е времето да направим генерална уборка на пречиствателната система, при това без никакъв риск за тялото.*

1.ж. „општи, обичан, уобичајен, редован“:

РУС. *В сущности, обход есть генералњая* *практика* *имиджа* *руководителя*.

МАК. *Премиерот на Република Српска одби да ја прифати вината за кризата, објаснувајќи дека поскапувањето е генерална практика предизвикана од зголемувањето на цените на нафтата низ целиот свет, а не само во регионот.*

СРП. *То ти је генерална* *пракса* *у ЕУ*.

БУГ. *Фактът, че това назначение предизвиква подобни реакции, потвърждава, че то е изключение, което идва да затвърди генералната практика.*

2.а. „главни, водећи, први“:

РУС. *И когда сюда приехали, наш генералњый* *врач* *сказал, что* *нужно* *ещё* *сделать*.

МАК. *Јосип и е назначен за генерален инженер на истата дирекција.*

СРП. *Кирил Кравченко и даље је генерални* *директор* *НИС*.

БУГ. *Съветът за електронни медији избра вчера Вјара Анкова за нов генерален директор на Българска национална телевизия.*

2.б. „главни, централни, кључни, кардинални, основни, магистрални, најважнији“:

РУС. *Генералњая* *тема* *данного* *номера* *„Источники пита-*
ния и силовая электроника“.

МАК. *Генерална* тема на состанокот е Стратегијата на ЕУ за развој и работни места за периодот после 2010 година.

СРП. *Генерална* тема дебате била је спорт.

БУГ. Екологијата и ресурсите бяха *генерална* тема.

2.в. „главни, врховни“:

РУС. *Вот что доложил генеральный* комендант 2-й танковой армии генерал-лейтенант Беренгардт.

МАК. *Генералниот* командант на американските сили во Авганистан пристигнал денеска во Таџикистан.

СРП. *Генерални* командант снага Уједињених нација.

БУГ. Согласно Резолуција № 1244 е бил назначен *Генерален* комендант.

2.г. „главни, одлучујући, пресудан“:

РУС. *Предстоит генеральное* сражение.

МАК. *Но не е далеку денот кога ќе започне и генералната* битка.

СРП. *Овде човеку предстоји силна борба са самим собом, такорећи генерална* битка са грехом.

БУГ. *Тук на човека му предстои трудна борба със себе си, като че ли генерална* битка с греха.

2.д. „главни, последњи“:

РУС. *В Москве прошла генеральная* репетиция парада Победы.

МАК. *Портпаролите на кралското семејство изјавија дека во петок Принцот Вилијам и Кејт ќе имаат генерална* проба во петок за својата свадба.

СРП. *Генералну* пробу пред други круг квалификација за Европско првенство, омладинска селекција Србије имаће у пријателском мечу против Румуније.

БУГ. *Каскадњорската група на Иван Тончев направи вчера генерална* репетиција преди предстоящото турне.

2.е. „главни, најкраћи“:

РУС. *В закон управления обычно вводится третий* сигнал, который позволяет сохранять *генеральный* курс судна при возмущениях, имеющих пост, составляющую.

МАК. *Леталата потоа беа упатени кон длабоката вселена, во генерален правец кон центарот на Сончевиот систем.*

СРП. *Активирањем првог, а затим и другог степенa, ракета усмерава бојну главу на генерални курс, ка месту пресретања.*

БУГ. *Финалът на регатата е след 3400 мили по генерален курс в Понт а Питре, Гваделупа.*

На основу поређења основних и секундарних значења са значењима руског модела долазимо до закључка да се бугарска и македонска контактолексема *генерален* и српска *генералан* адаптирају нултом трансемантизацијом. У оквиру полисемантичке структуре контактолексема присутна су и два супротна значења: *генерални* као *главни, водећи, први и генерални* као *главни, последњи*. У другој табели дајемо фрагмент КСАБ-а бугарске контактолексема *генерален* на основу грађе из нашег корпуса и он се састоји од руског модела и његових синонима, адаптиране бугарске контактолексема под руским утицајем и њених контактолошких синонима, руског синонимског низа антонима и синонимског низа КА и КоА.

СИНОНИМСКИ НИЗ МОДЕЛА (СНМ)	СИНОНИМСКИ НИЗ РЕПЛИКЕ (СН)	СНМ АНТОНИМА	СН КА и КоА
генеральный	генерален	частичный	частичен
важнейший	–	неполный	непълен
ведущий	ведущ	отдельный	отделен
верховный	врховен	парциальный	парциален
всеобщий	всеобщ	раздробительный	раздробителни
гвоздевой	–	фрагментарный	фрагментарен
главнейший	–	частный	частен
главный	главен	детальный	детайлен
капитальный	капитален	специальный	специален
кардинальный	кардинален	особенный	особен
ключевой	–	подробный	подробен
коренной	коренен	своеобразный	своеобразен
магистральный	магистрален	индивидуальный	индивидуален
наиважнейший	–	специфический	специфически
общеизвестный	общоизвестен	личный	личен
общепринятый	–	второстенный	второстепенен
общепотребительный	общоупотребителен	дополнительный	допълнителен
общеустановленный	общоустановен	неважный	неважен
общий	общ	вспомогательный	вспомогателен
определяющий	определящ	резервный	резервен
основательный	основателен	периферийный	периферен
основной	основен	избирательный	избирателен
основополагающий	основополагащи	раздельный	разделен
первенствующий	първенствуващ	необыкновенный	необикновен
первостепенный	първостепенен		
первый	–		
решающий	–		
стержневой	–		
центральный	централен		

Таб. 2

Руски модел у синтагматским изразима може бити супституисан на различите начине: уп. рус. *генеральное сражение* и буг. *решиителна битка* према *решиително сражение* и *генерално сражение*. Детаљан КСАБ би показао везе између сваког појединачног значења модела, реплике, антонима-модела и КА или КоА.

Што се пак тиче фаза адаптације, придевска контактолексема *генерален* у бугарском и македонском језику пролази фазу примарне или секундарне адаптације у зависности да ли се ради о билингвалној или монолингвалној средини. Модел је у оба случаја одговарајућа руска лексема, а инфлуенција је руска. Инфлуенцију у монолингвалној средини фиксирају дескриптивни и контактолошки речници на основу података добијених од историјске контактологије. У билингвалној ситуацији може доћи до промене инфлуенције ако је контактолексема под утицајем другог модела, на пример, пољског модела *generalny*. Тада кажемо да бугарска и македонска контактолексема пролазе у тој конкретној ситуацији терцијарну адаптацију и да им је инфлуенција пољска. С друге стране, српска контактолексема *генералан* (*генерални*) налази се у фази секундарне адаптације, модел је руска лексема *генерален* (*генеральный*), па самим тим је и инфлуенција руска. Али, ако у одређеној билингвалној ситуацији као модел послужи пољска лексема *generalny*, онда кажемо да се ради о терцијарној адаптацији и да у тој конкретној говорној ситуацији српска контактолексема има пољску инфлуенцију.

6. КА и КоА у нашем корпусу

Антонимско-синонимски низови модела и реплике у оквиру КАСБ-а нису једнаки по својој структури будући да неки чланови уопште немају супротни корелат. Та чињеница уочљива је и у нашем корпусу контактолексема и њихових модела који смо саставили на основу „Контактолошког речника словенских језика“ (Ајдуковић 2011). Из другог тома речника ексцерпирани смо 1123 руска модела на слова Г и Д и тај корпус смо назвали „шири корпус“. Ужи корпус смо формирали тако што смо упоредили руске моделе из нашег ширег корпуса и речи из електронског „Речника антонима руског језика“ (СА2011). На тај начин смо дошли до 133 руска модела из нашег ширег корпуса који у овом речнику имају одговарајуће антониме. Највећи број речи из ширег корпуса има конкретно значење које искључује антониме (нпр. *габелла*, *габион*, *габионада*, *гага*, *гагаринит*, *гагауз*, *гадатель*, *газават*, *газогипс*, *директор*, *дисторсия*, *дис-*

трикт), док мањи број лексема има већи број нијанси апстрактних значења који могу изражавати опозитни однос и образовати антонимски низ (нпр. *гармоническиј, гармония, гибелъ, гигантскиј, глубликиј, гражданскиј, грамотниј, движение, деградација, дезинтеграција, действителниј, деятельниј, динамизм, доверие, доста-точност*). Након тога смо за сваки руски модел из овако образованог ужег корпуса тражили одговарајућу контактолексема под руским утицајем у нашим контактолошким речницима бугарског, македонског и српског језика (Ајдуковић 1997, 2004б, 2010а, 2011), као и у другим речницима, и поредећи њихова квалитативна обележја са обележјима других контактолексема долазили смо до контактолошких или контактних антонима. Највећи број руских контактолексема који имају антониме у нашем корпусу су именице (71), затим по бројности долазе придеви (47), глаголи (12) и прилози (3). Према ужем корпусу руских модела направили смо паралелни бугарски, македонски и српски корпус који се састоји од 81 бугарске, 43 македонске и 26 српских контактолексема под руским утицајем и њихових одговарајућих контактолошких и контактних антонима које смо ексцерпирани из испитиваних контактолошких речника. У бугарском корпусу преовлађују именице (45), затим придеви (32), па глаголи (4). У македонском корпусу подједнак број је именица (19) и придева (19), забележена су 4 глагола и 1 прилог. У српском корпусу посведочили смо 14 именица, 10 придева и 2 глагола. У даљем тексту наводимо неколико примера КА и КоА за сваки језик посебно. Узели смо у обзир КА који се тренутно налазе у нашем корпусу. Корпус је отвореног типа с обзиром да се повремено допуњава новом грађом. Поред сваког антонима дајемо ознаку за фазу адаптације.

Бугарски језик:

гармония – дисхармония^{III} (КоА), неблагозвучие^I (КА) // без-порядък^{II} (КА), непорядък^{II} (КА), хаос^{III} (КА), хаотичност^{II} (КА) // несъгласие^{II} (КА)

гигант – карлик^{I/III} (КА), пигмей^{I/III} (КА)

глубок – плитък (КоА) // кратък (КоА), // близък (КоА) // слаб^I (КоА) // малък (КоА) // повърхностен^{II} (КА) // несериозен^{II/III} (КА) // незначителен^I (КА), несъществен^{II} (КоА)

гнет – отпор^I (КоА) // свобода^{I/III} (КА) // освобождение^I (КА)

господство – подчинение^I (КА)

грамотен – неграмотен^I (КА), безграмотен^{II} (КА) // необразован^I (КА)

громко – тихо^{I/III} (КоА)

далновиден – недалновиден^{II} (КА)
движа – тормоза^{II} (КА)
деградација – развитие^I (КА), сдвиг^I (КА), прогрес^{II/III} (КА) // повишаване^{II} (КоА), повишене^I (КА)
дезинтеграција – интеграција^{I/III} (КА) // единство^I (КА)
действителност – небитие^{II} (КА) // лъжа (КоА), дезинформација^{I/III} (КА), измама (КоА), фалш^{II/III} (КоА)
демилитаризација – вооружение^I (КА)
дешифровам – зашифровам^{II/III} (КА), закодирвам^{II/III} (КоА)
деятелен – недейтелен^I (КА), пасивен^{II/III} (КА), вял^I (КА), инертен^{I/III} (КА)
дизјункција – конјункција^{II/III} (КА)
динамически – статически^{II/III} (КА), недвижим^I (КА), неподвижен^I (КА)
доказвам – опровергавам^{II} (КА)
дружески – вражески^{II} (КА), враждебен^I (КА), непријателски^{II} (КА)

Македонски језик:

генијалност – бездарност^{II} (КА), ненадареност^{III} (КоА), неталентираност^{III} (КоА)
гибелен – спасителен^{I/III} (КА), спасоносен^{III} (КоА), животен^{III} (КоА) // полезен^I (КА), корисен^{III} (КоА)
гигантски – мал^{III} (КоА) // незначителен^I (КА), ништожен^{II} (КА), неважен^I (КА), несуществен^{II} (КА), маргинален^{III} (КоА), неизразит^{III} (КоА), безличен^I (КоА)
гласност – затвореност^{III} (КоА), секретност^{II} (КА), таинственост^{II} (КА), тајност^{II} (КоА)
гордее – срами^{III} (КоА) // бесчести^{III} (КоА), осрамотува (КоА), сквернави^{III} (КоА)
грамотен – неграмотен^I (КА), неписмен^{III} (КоА) // непросветен^{III} (КоА), необразован^I (КА), неквалифициран^{III} (КоА)
громок – тих^{III} (КоА), бесшумен^I (КА), тивок (КоА), нечуен^{III} (КоА) // спокоен^I (КА), мирен (КоА)
действителност – недејствителност^{II} (КА), нереалност^{II} (КА) // фиктивност^{II} (КоА), неистинитост^{II} (КА), мечта^I (КА)
дејствува – бездејствува^{II} (КА) // мирува (КоА), стои (КоА)
диктатура – безвластие^I (КА) // анархија^{III} (КоА), хаос^{III} (КоА)
доволен – недоволен^I (КА), недостатен^{II} (КоА) // непотполн^{III} (КоА) // незадоволен^{III} (КоА)

дополнителен – главен^{I/III} (КоА), основен^{II} (КоА), најважен^{II} (КоА), централен^{III} (КА)
достоинство – недостаток^{I/III} (КА) // дефект^{III} (КоА), мана^{III} (КоА), несовершенство^{II/III} (КА), несовершеност^{II/III} (КА)
дружба – непријателство^{III} (КоА), антагонизам^{III} (КоА), недружељубие^{II} (КА), недружељубивост^{II} (КоА), раздор^{III} (КоА), караница^{III} (КоА), злонамерност^{III} (КоА), злоба^{III} (КоА)

Српски језик:

гласност – затвореност (КоА) // тајност^{II} (КА)
глупост – мудрост^{III} (КоА) // разумност^{II} (КА), разборитост (КоА)
гордост – стид^{II} (КА), срам^{III} (КоА), срамота^{III} (КоА) // брука (КоА) // збуњеност (КоА), сметеност (КоА)
горд – стидљив^{II} (КА), срамежљив (КоА) // понизан (КоА), кротак (КоА), покоран^{I/III} (КА), скрушен (КоА) // безначајан (КоА), незнатан^{II} (КА), небитан (КоА) // слаб^{III} (КоА), нејак (КоА), беспомоћан^{II} (КА)
господин – слуга^{I/III} (КА), сељак (КоА), кмет (КоА)
господствовати – подчињавати^{II} (КА), повиновати се^{III} (КоА), подређивати (КоА), покоравати^{III} (КоА)
громогласан – тих^{III} (КоА), нечујан (КоА), безвучен^{III} (КА), безгласан^{III} (КоА), пригушен (КоА), бешуман^{II} (КА), полугласан (КоА) // миран (КоА), спокојан^{II} (КА) // спор (КоА), лаган (КоА) // прећутан (КоА)
дрзновен – пажљив (КоА), обзиран (КоА), брижљив (КоА), деликатан^{III} (КоА) // обазрив (КоА), опрезан (КоА), промишљен (КоА) // малодушан (КоА), бојажљив (КоА), плашљив (КоА), неодлучан (КоА),
довољан – незадовољан (КоА) // недовољан^{II} (КА), слаб^I (КоА) // непотпун (КоА) // незадовољавајући (КоА), непрелазан (КоА)
достигење – неуспех^I (КА), пропаст^{III} (КоА), пораз (КоА),
дурак – мудрац^{III} (КоА) // паметњаковић (КоА)

У бугарском корпусу, затим у македонском, а најмање у српском посведочен је један број контактодеривата који потврђују руску инфлуенцију. Контактолошки антоними најчешће се образују негацијом помоћу префикса *не-* (буг. *неграмотен*, мак. *недоволен*, срп. *недовољан*) и *без-* (мак. *бездејствува*), префиксално-суфиксалном творбом (буг. *безграмотен*, мак. *бесшумен*), суфиксима *-ие* (буг.

неблагозвучие, мак. *недружелубие*), *-ост* (буг. *хаотичност*, мак. *бездарност*), *-телен* (буг. *незначителен*), *-ение* (буг. *подчинение*), *-овам* (буг. *зашифровам*), *-ски* (буг. *вражески*), *-ство* (мак. *несовришенство*). У зависности од степена подударности творбених основа и творбених форманата (афиксалних морфема) модела и реплике оба члана антонимског пара могу бити нулте трансдеривације (напр. буг. КА *абсолютно*^{D0} – *относително*^{D0}), један члан може бити делимичне према ортографији, а други нулте трансдеривације (напр. буг. КА *безпределен*^{D1/2} – *конечен*^{D0}), или пак један члан може пролазити слободну трансдеривацију, док други представљати полазну, одн. неизведену реч у творбеном гнезду (напр. буг. КА *възпрепятствувам*^{D2} – *съдействувам*^I) и т.д.

7. Закључак

Као прво, у овом раду показали смо да су контактолошки антоними важно лингвистичко средство задржавања доминантног страног језичког утицаја у лексичком систему језика примаоца и идентификације контактолексема. Као друго, уколико се жели проширити одређени страни утицај у функционално-стилистичке сврхе, онда се то може постићи диференцијацијом контактолошких од контактних антонима и већом употребом ових првих.

Наш корпус је показао да су синонимски низови модела и реплике и контактолошки и контактни антонимски парови међусобно повезани полисемијом. Они образују контактолошки антонимско-синонимски блок (КАСБ) и контактолошки синонимско-антонимски блок (КСАБ) на основу заједничких и диференцијалних семантичких обележја модела и реплике.

КАСБ и КСАБ обезбеђују услове за успостављање међујезичких, у нашем случају инословенских контаката, а самим тим и високу парадигматичност синонимског низа. То значи да је могуће ширење једне појаве модела на реплику у случају да барем једна од лексема у антонимском пару има свој модел и да инфлуенцију формира на супстанцијалном, семантичком и асоцијативном нивоу.

Литература

(Ајдуковић 1997) Ј. Ајдуковић, Русизми у српскохрватским

речницима. Принципи адаптације. Речник. Фото Футура, Београд, 1997, 331.

(Ајдуковић 2004а) Ј. Ајдуковић, Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама. Фото Футура, Београд, 2004, 364.

(Ајдуковић 2010б) Ј. Ајдуковић, „Контактолошки синоними под руским утицајем у македонском контактолошком речнику“. XXXVI научна конференција – лингвистика. Зборник со реферати. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 2010: 43-56.

(Вежбински 2003) Ј. Вежбински, „Теоретические проблемы антонимии (взгляд с рубежа веков)“. *Respectus Philologicus* 4, Kaunas, 2003: 48-58.

(Иванова 1979) В.А. Иванова, „Синонимо-антонимические блоки“. В кн. Вопросы грамматики и лексикологии русского языка. Кишинев, 1979: 61-76.

(Новиков 1972) Л.А. Новиков, „Лексикология русского языка, ее основные понятия и категории“. Русский язык в национальной школе 6, Москва, 1972: 11-24.

(Новиков 1982) Л.А. Новиков, Семантика русского языка. Москва, 1982, 128.

(Федосов 2001) Ј.В. Федосов, Принципы построения идеографического антонимо-синонимического словаря русского языка. Волгоград: Перемена, 2001, 190.

(Hudeček, Mihaljević 2008) L. Hudeček, M. Mihaljević, „Veznička sinonimija i antonimija u hrvatskoj leksikografiji“. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 34, Zagreb, 2008: 167–199.

(Šarić 2007) Lj. Šarić, Antonimija u hrvatskome jeziku: Semantički, tvorbeni i sintaktički opis, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007, 263.

Лексикографски извори

(Ајдуковић 2004б) Ј. Ајдуковић, Контактолошки речник адаптације русизама у осам словенских језика. Фото Футура, Београд, 2004, 771.

(Ајдуковић 2010а) Ј. Ајдуковић, Контактолошки речник словенских језика. Том 1: Речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. А-В. Фото Футура, Београд, 2010, 413.

(Ајдуковић 2011) Ј. Ајдуковић, Контактолошки речник словенских језика. Том 2: Речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Г-Е. Фото Футура, Београд, 2011, 420.

(АРБЕ) Речник на български език. Българска академия на науките, Институт за български език, Т.1-12, София, 1977-2004.

(АРЧД) Речник на чуждите думи. Българска академия на науките. Институт за български език, София, 1982.

(БЕР) Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев, Български етимологичен речник. Том I-VI, Издателство на Българската академия на науките, София 1971-2002.

(БТС) Большой толковый словарь русского языка, под. ред. С.А. Кузнецова. РАН, Санкт-Петербург, „Норит“, 1998. (авторская редакция 2009 года на сайте Грамота.ру)

(Введенская 1995) Л.А. Введенская, Словарь антонимов русского языка. Ростов-на-Дону, 1995.

(Ефремова 2000) Т.Ф. Ефремова, Современный толковый словарь русского языка. 2000, ел. извор на сајту „Академик“.

(Клајн, Шипка 2006) И. Клајн, М. Шипка, Велики речник страних речи и израза. Прометеј, Нови Сад, 2006.

(Мићуновић 1988) Љ. Мићуновић, Савремени лексикон страних речи. КЗНС, Универзитетска ријеч, 1988.

(Московљевић 1990) М. Московљевић, Речник савременог српскохрватског књижевног језика с језичким саветником. КИЗ Аполон, 1990.

(РСАНУ) Речник српскохрватског књижевног и народног језика, Том 3, САНУ, Београд, 1965.

(СА2011) Словарь антонимов 2011. Словари и енциклопедии на „Академик“, <http://dic.academik.ru>

(ТРМЈ) Толковен речник на македонскиот јазик. Том I, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2003.

(Фасмер 1986) М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка. Перевод с немецкого и дополнения члена-корреспондента АН СССР О.Н. Трубачева, Т. I, Москва, 1986.

(Skok 1971-1973) P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971-1973.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ АДАПТАЦИИ КОНТАКТОЛЕКСЕМ ПОД ВЛИЯНИЕМ СЕРБСКОГО ЯЗЫКА В РУССКОМ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСЕ¹⁹

Резюме: Контактолексеме можемо проучавати у изолованој позицији, т.ј. у облику каквом их срећемо у лексикографским делима. У том случају оне представљају резултат језичког контакта и подлежу дескрипцији према правилима теорије адаптације. С друге стране, ако контактолексеме не посматрамо изоловано, већ у контексту, онда можемо рећи да се ради о репликама са варијабилном инфлуенцијом. Контактолексеме могу да генеришу инфлуенцију или доминантни језички утицај у различитим маркираним контекстима јер контекст може да укључи или блокира одређени страни језички утицај, или да га појача, односно смањи. Под контекстом подразумевамо јединство контактолексеме, контекстуалних маркера и екстралингвистичког окружења. У речницима руског језика није регистровано око 65% свих контактолексема под српским утицајем које се срећу у нашем интернет корпусу. Њихова морфолошка парадигма у електронском дискурсу може бити потпуна (35,41%), делимична (52,08%) или непотпуна (12,50%).

Кључне речи: контактолексеме под српским утицајем, контекст, примарна, секундарна и терцијарна адаптација

К настоящему времени в сербской лингвистике накоплен значительный теоретический и лексикографический материал о влиянии сербского языка на европейские языки. Существуют труды, посвященные изучению влияния сербского языка на английский (см., например: Томовић 2009), французский (Фајгель 2011), венгерский (Ан-

---

¹⁹ Настоящая статья является изложением доклада сделанного автором на Научной конференции с международным участием "Русистика: Язык, Культура, Перевод", посвященной 100-летию преподавания русского языка в Софийском университете им. Св. Климента Охридского и 65-летию специальности Русская филология (Софийский университет, 23 ноября 2011 г.). Статья опубликована в: Сборник докладов юбилейной международной научной конференции (София, 23-25 ноября 2011 г.). София: Изток-Запад, 2012: 33-42.

дрић 1989), албански (Станишић 1995), македонски (Бошнякович 2008), русински (Рамач 1999), словацки (Дудок 2002), румынски (Михаила 1991), чешки (Поповић 2010), полски (Шипка 1997), италијански (Шипка 2001), турецки (Ћинђић 2006), руски (Ајдукович 2011)²⁰. У истраживањима, које су се одвијале главног обликом на материјалу лексикографских извора, било је откривено мање количина србизма. На пример, у француском језику налази се свега 28 речи (на пример, *polje, tesla, vampire, zadruga*), у енглеском – 40 (*dinar, glagolitic, gusle, paprika, slivovitz, tesla, vila, zadruga*), у полском – 22 (*dynarski, kras, wampir, skupsztina, czeta, kolo, papryka, rakija*), а у италијанском – 23 речи (*cravat, paprika, vampire, serbo, vladika, uvala, dolina*) (Фајгел 2011; Томовић 2009; Шипка 1997; 2001). Термин *с е р б и з м* истраживачи обично употребљавају у два значења: 1) као реч или израза србског или несрбског порекла, заимствована језиком-адресатом из србског језика или директно, или посредно; 2) као засебна реч и израза, која је карактеристична особина србског језика у хрватском, бошњачком и црногорском језицима (као је познато, сви су засновани на штокавском наречју, на једном народном језику). У нашим контактолошким истраживањима ми користимо термине „контактема“ (контактолошка јединица било којег језичког нивоа), „контактолексема“ (контактолошка јединица на лексичком нивоу) и термилошко-социјално „контактолексема под дејством србског језика“ (подробније об овим терминима см. у нашим књигама и чланцима Ајдуковић 2004; 2010; 2011).

У овом чланку на материјалу рускојезичког Интернета ми покушаћемо одговорити на два питања: во-прво, која је улога контекста при одређивању *и н ф л ю е н ц и* и контактолексема (под дејством дејства подразумевамо дејство доминантног језика; по нашем мишљењу она може варијирати у зависности од интерпретације дискурса), и, во-друго, које су то *т р а н с м о р ф о л о г и з а ц и* и категорије падежа између србске модели и руске реп-

²⁰ Србизмама бавили су се и страни истраживачи XIX и XX векова. На пример, руски научник А.А. Шахматов показао је, да у руским списцима Хронографа 1512. године *Цветослав, Цветополк и јунец* су србизмама (Шахматов 1899). А.М. Селищев зафиксировао је у македонским говорима становника Доњег Полога србизмама *жене, викамо, јоште* и др. (Селищев 1929). Немачки истраживач А. Брукнер открио је у белоруском преводу „Повести о Трыщане“ лексичке србизмама *белегъ* (знамење), *част(ь)* (чење), *скокъ* (прыжок), *принчип* (правитељ), *морнар* (морјак) и др. (Brückner 1886).

ликой в период первичной, вторичной и третичной адаптации.

Корпус контактолексем

В качестве материала для нашего исследования были выбраны русскоязычные интернет-сайты методом случайного поиска по поисковой системе Google, включая русскоязычные сайты сербской диаспоры, посвященные истории, экономике, культуре, религии Сербии. В процессе исследования на сравнительно небольшом массиве электронных источников, проведенного в начале ноября 2011 года, нами зафиксировано более 100 русских контактолексем под влиянием сербского языка. Примерами таких контактолексем являются, в частности, слова: *айвар* (овощная икра из крупного сладкого заостренного на конце красного перца), *альва* (сваренные в меду орехи), *баклава* (сладость изготовлена из слоеного теста, разных видов орехов с добавлением специального сиропа, меда), *боза* (напиток из кукурузы), *бурек* (простой слоеный пирог с сыром, мясом или яблоками), *вешалица* (отбивные с начинкой из специй), *вила* (нимфа у языческих сербов), *виньяк* (сербское бренди), *газда* (хозяин), *гибаница* (пирог с творожной начинкой), *гувернадур* (лицо, наделенное высшей гражданской властью в Черногории), *гуляш* (национальное блюдо из свинины, телятины или говядины и овощной смеси из сладкого крупного перца, помидоров, специй), *гунь* (кафтан из черного сукна длиной до колен), *гусле* (однострунный, реже двухструнный смычковый сербский народный музыкальный инструмент), *гусляр* (музыкант играющий на гуслях; народный певец, поющий под гусли), *динар* (сербская денежная единица), *джезва* (посуда для приготовления кофе), *джювеч* // *джувеч* (тушеное с рисом и овощами мясо), *елек* (верхний жилет обшитый золотым или черным шнуром, не застегивающийся на пуговицы), *ечерма* (верхний суконный жилет с прямым разрезом на груди, застегивающийся на черные шелковые пуговицы), *жито* (коливо), *жупник* (приходский священник), *задруга* (патриархальная семейная община у южных славян; сельхозкооператив в послевоенной Югославии), *зељаница* (пирог с сыром и зеленью), *кабаница* (род сербской верхней национальной одежды типа плаща), *кайкавщина* (кайкавское наречие хорватского /сербскохорватского/ языка), *каймак* (сквашенное определенным образом молоко), *капама* (тушеная с луком, салатом и йогуртом ягнятина), *качамак* (каша из кукурузной муки), *кашкавал* (желтый сыр), *кмет* (в сербских землях парень, крестьянин, земский воин; старшина; судья), *коло* (сербский хороводный народный танец), *конак* (кня-

жеский или королевский дворец; дом высокопоставленного лица в Османской империи; большой дом, палата, замок, особняк), *коре* (пачка теста), *кремпита* // *крем-пита* (пирожное из слоеного теста с кремом), *кромпируша* (картофельный бурек), *крух* (хлеб), *лозовача* // *лозовач* (виноградный самогон), *луг* (в значении „лес“), *маковняча* (пирог с маком), *мусака* (фаршированный перец, баклажаны и помидоры с прослойками мяса), *мучкалица* (сербское блюдо из мяса и овощей), *нахия* (территориальная административная единица в сербских землях во время Османской империи), *опанки* // *опанцы* (сербская плетеная народная обувь из кожи или из круглой резины), *палачинки* // *палачинке* (большие блины), *паприкаш* (тушеный цыпленок, говядина, телятина или рыба с паприкой, пастой, картофелем или картофельным пюре), *пасуль* (фасоль), *перкет* (острый гуляш с мелко нарезанной свининой или из телятины), *печенье* (жареное на вертеле мясо), *пинджур* (разновидность айвара), *пита* (сладкий или соленый пирог из тонкого теста с начинками), *пихтия* (сербский свиной холодец), *плескавица* (жареная на углях огромная котлета из крупно порубленного мяса), *погача* (разновидность лепешки), *подварак* (жареное мясо с квашеной капустой), *поноры* (естественные отверстия на дне карстовых варонок и котлов), *попара* (блюдо из хлеба, молока и сыра), *пребранац* (наваристая фасоль), *препеченица* (крепчайшая водка), *приганица* (пончик), *пристанище* (в значении „берег“), *проя* (кукурузный хлеб), *пришут* (вяленые окорока), *ражниччи* // *ражњиччи* (небольшие шашлыки из свинины и телятины), *ракия* (крепкий алкогольный напиток из слив, винограда, груши или яблок), *сабор* (фестиваль), *сач* (металлический колпак с горячими углями), *сарма* (голубцы из квашеной капусты с мясом), *серб*, *сербский*, *Скупщина* (название сербского парламента), *слава* (семейный православный праздник), *славский* (прил. к слава), *слатко* (варенье), *сливовица* (сливовая ракия), *тамбура* (струнный музыкальный инструмент с длинным грифом вроде мандолины), *тапия* (юридический документ на право владения), *тесла* (единица измерения индукции магнитного поля), *тулумбы* (жаренные кусочки пресного теста цилиндрической формы с ажурными ребрами, пропитанные сахарным сиропом), *туфахия* (яблочный пирог со взбитыми сливками), *урмашица* (сладкий пирог в сиропе), *урнебес* (смесь каймака и перца), *ускоки* (славяне беглецы от турецкого ига), *усташи* (организация хорватских фашистов-националистов), *уставобранители* (политическая группа в Сербии в 19 веке), *уштинцы* (сербские котлетки с сыром, копченной грудинкой и др.), *хурмашица* // *урмашица* (сладкий пирог без начинки), *фрула* (род дудочки, обычной деревянной народной свирельки), *цицвара* // *чичвара* (кукурузно-творожная каша), *чакав-*

щина (чакавское наречие хорватского/сербско-хорватского/ языка), *чаршия* (центральная торговая улица в городе), *чевап*, *чевапчичи* (плоские жареные колбаски из рубленого мяса со специями), *чесма* (фонтан), *чесница* (рождественский обрядовый хлеб), *четники* (участники вооруженных отрядов против османского ига; члены военных частей армии Королевства Югославии в годы 2-й мировой войны), *чорба* (густой наваристый суп), *чулбастии* (блюдо из телятины или свинины), *шампита* / *шампита* (пирожное с большим слоем крема), *шибляк* (кустарниковая растительность), *штокавица* (штокавское наречие сербскохорватского языка), *штрукли* (запеченные в сыре орехи и сливы), *югославский* (прил. от Югославия) и др.

Взаимосвязь инфлюенции и контекста

Контактолексемы можно изучать изолированно от контекста. Тогда инфлюенцию определяют наши лингвистические и экстралингвистические знания о контактолексеме и модели (например, контактолексема *айвар* в значении „овощная икра из крупного сладкого заостренного на конце красного перца“²¹ распространилась из южной Сербии; слово *баклава* имеет османско-турецкую этимологию /baklağ/baklağ/ и ее первая фиксация в современном понимании слова, вероятно, относится к 1500 году²²; словарь Югославской академии наук и искусств датирует появление *баклавы* в хорватском или сербском языке XVIII веком²³, причем вероятнее всего, что оно известно с XVI в.). Подчеркнем, что контактолексемы в изолированном положении, т.е. в словарной форме, представляют собой результат языкового контакта и подлежат дескрипции по правилам теории адаптации.

Если контактолексемы представить не в изолированной форме, а рассматривать их в контекстах, то мы можем говорить о контактолексемах как о репликах с варьирующей инфлюенцией. Контактолексемы обладают способностью порождать инфлюенцию в маркированных контекстах, так как контекст может включить/блокировать определенное иноязычное влияние или снизить/усилить инфлюенцию контактолексемы. Под „контекстом“ мы подразумеваем един-

²¹ Сайт сербской диаспоры „Святой Георгий“, <http://www.srbi.ru/page/229>

²² Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, İstanbul (<http://nisanyansozluk.com/?k=baklava>)

²³ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dio 1: (A-češula) / obradio Đuro Daničić. JAZU, 1880-1882.

ство контактолексеми, контекстуальных маркеров и экстралингвистического окружения.

Кроме того, важную роль в определении инфлюенции играет методика идентификации доминирующего влияния, например анализ контактологической синонимии (*пита*¹ – *гибаница*; *ракия* – *иливовица* – *препеченица*), антонимии (*четники* – *усташи*) и омонимии (*задруга*¹: патриархальная семейная община у сербов и др. южных славян; *задруга*²: сельхозкооператив в послевоенной Югославии). Одной из методик контекстуального определения инфлюенции контактолексеми является разработка типовых контекстуально-контактологических блоков (ККБ), в которых происходит контакт между сербской моделью и русской репликой.

Контекстуально-контактологические блоки и кластеры

Под контекстуально-контактологическим блоком (ККБ) подразумеваем бинарную структуру „сербская модель – русская реплика“, которая формируется вокруг определенной темы. Следовательно, инфлюенция контактолексеми – это не только результат отношения между моделью и репликой внутри ККБ, а процесс, который с определенной интенцией и знанием осуществляется говорящим в дискурсе. Так, например, в предложениях

(1,2)²⁴ *Сербская кухня в Москве практически не известна. Для Сербии характерны питы, баклавы, тулумбы, наприкаши, гуляши и чевапчичи.*

можно выявить шесть контактологических блоков

1. серб. *пита* – рус. *пита*; 2. серб. *баклава* – рус. *баклава*; 3. серб. *тулумба* – рус. *тулумба*; 4. серб. *наприкаш* – рус. *наприкаш*; 5. серб. *гулаш* – рус. *гуляш*; 6. серб. *ћевапчићи* – рус. *чевапчичи*,

которые объединены вокруг темы СЕРБСКАЯ КУХНЯ. Кроме того, два ККБ (серб. *Србија* – рус. *Сербия*; серб. *српски* – рус. *сербский*) относятся к теме НАЦИОНАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ СЕРБОВ. Очевидно, что во всех функционально связанных ККБ реализуется

---

²⁴ Все примеры заимствованы из различных интернет-источников (Google).

сербская инфлюенция различной направленности (учитывается факт языкового посредничества) и с разной степенью интенсивности. Индикаторами связи выступают союз „и“ и связность локализаторов в речи. Чем реплика имеет больше схожих признаков с моделью, тем больше степень интенсивности влияния.

В ходе построения высказывания говорящий может менять пространственно-временные координаты темы, а также образовывать различные ККБ. Два и более ККБ организуют контекстуально-контактологический кластер (ККК). Между элементами внутри ККК могут существовать различные контактологические связи и уровни актуализации. Проиллюстрируем различные варианты ККК некоторыми примерами (инфлюенция выделена жирным шрифтом).

(3) *Питы, баклавы, тулумбы, наприкаши, гуляши, чевапчичи* – это традиционные блюда на Балканах.

ККК-1²⁵

ККБ 2^{1a}: серб. *nita* (слано или слатко, печено слојевито тесто, са сиром, месом или пекмезом²⁶) – рус. *nita*^{1серб} (сладкий или соленый пирог из тонкого теста с начинками)

ККБ 2^{1b}: болг. *nita* (1. кръгъл и възпльо̀ск хля̀б, обикн. домашен; погача, турта; 2. нещо, подобно по форма на такъв хля̀б; 3. обреден кравай; 4. наредени в една плоскост восъчни килийки, в които пчелите събират мед²⁷) – рус. *nita*;

ККБ 2^{1b}: греч. *πίτα* (1. φαγητό ή γλύκισμα με ή χωρίς φύλλο ζύμης και με διάφορα άλλα υλικά, που ψήνεται στο φούρνο // βασιλόπιτα. 2. είδος άζυμου ψωμιού, πλατιού και συνήθ. στρόγγυλου; 3. κερήθρα, μελόπιτα; 4. μέγεθος, αγαθό προς διανομή)²⁸ – рус. *nita*

ККБ 2^{1r}: рум. *pîță* (1. pâine; 2. hrana cea de toate zilele)²⁹ – рус. *nita*

²⁵ Сокращения: серб. (сербский язык); болг. (болгарский язык), рус. (русский язык), греч. (греческий язык), тур. (турецкий язык), рум. (румынский язык), мак. (македонский язык), венг. (венгерский язык)

²⁶ М. Московљевић, Речник савременог српскохрватског књи-жевног језика с језичким саветником. Београд, Аполон, 1990.

²⁷ (БТР) Български тълковен речник. Допълнено и преработено от Димитър Попов. София, 1999.

²⁸ Λεξικό της κοινής νεοελληνικής. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1998. http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html

²⁹ DEX, Dicționar ale limbii române online, <http://dexonline.ro/>

Данный кластер контактолексеми *пита*¹ особенно интересен тем, что состоит из четырех блоков: сербско-русского, болгарско-русского, греческо-русского и румынско-русского. Сопоставительный анализ показал, что в сербско-русском блоке модель и омонимичная реплика совпадают в семантике и графической форме слова. В других блоках не зарегистрирована нулевая транссемантизация, т.е. совпадение слов в оттенках значения. Следовательно, русская контактолексема характеризуется сербской инфлюенцией.

ККК-2

ККБ 2^{2а}: тур. *baklava* (1. çok ince yufkadan yapılarak arasına kaymak, fıstık, ceviz, badem vb. konulup pişirilen ve üzerine şeker şerbeti dökülen bir tür tatlı. 2. eşkenar dörtgen biçiminde olan nesne)³⁰ – рус. **баклава**^{тур[1 знач.]} // *бахлава* (сладость, изготовленная из слоеного теста, разных видов орехов с добавлением специального сиропа, меда)

ККБ 2^{2б}: болг. *баклава* (силно подсладена със захарен или меден сироп баница със счукани орехови ядки, БТР) – рус. **баклава**^{болг}

ККБ 2^{2в}: серб. *баклава* (лисната слатка пита од ораха, бадема или лешника, преливена растопљеним шећером или медом, РМС³¹) – рус. **баклава**^{серб}

Наш фрагмент второго кластера состоит из трех блоков. Первый блок – турецко-русский, второй – болгарско-русский, третий – сербско-русский. Анализ показывает, что в случае совпадения формы и семантики слов контекстуальная информация об инфлюенции может отсутствовать. Однако, инфлюенцию контактолексеми в данном контексте будут определять экстралингвистические факторы, например коммуникативная обстановка, участники в коммуникации, предмет коммуникации. Следовательно, контактолексема может выражать турецкую, болгарскую и сербскую инфлюенцию.

ККК-3

ККБ 2^{3а}: тур. *tulumba tatlısı* (özel bir makinede ince, uzun, oluklu bir biçim verilmiş hamur tatlısı., BTS) – рус. **тулумба**^{тур} (жареные кусочки пресного теста цилиндрической формы с ажурными ребрами, пропитанные сахарным сиропом)

ККБ 2^{3б}: болг. *тулумба*² (мек тестен сладкиш, напоен със сладък сироп, БТР) – рус. **тулумба**^{болг}

³⁰ (BTS) Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

³¹ (РМС) Речник српскохрватскога књижевног језика. Матица Српска, Нови Сад, 1990.

ККБ 2^{3в}: серб. *тулумба* (врста врло слатког десерта, колача, специфичног облика) – рус. *тулумба*^{серб}

ККБ 2^{3г}: мак. *тулумба* (вид сладок десерт што се добива од пржено тесто кое потоа се потопува во шербет) – рус. *тулумба*^{мак}

Контактолексема *тулумба* в данном кластере обладает турецкой, болгарской, сербской и македонской инфлюенцией.

ККК-4

ККБ 2^{4а}: венг. *paprikás*, прил. (< *paprika* + *-s*) – рус. сущ. *паприкаш*^(венг)

ККБ 2^{4б}: болг. *паприкаш* (ястие от месо и пиперки) – рус. *паприкаш*;

ККБ 2^{4в}: серб. *паприкаш* (масно јело од меса исецканог на комадиће, у соку, зачињено паприком, РМС) – рус. *паприкаш*^{серб}

В этом примере контактолексема *паприкаш* выражает сербскую инфлюенцию по двум причинам: во-первых, установлена контактологическо-коммуникативная блокада венгерской модели по территориальному признаку (Венгрия не расположена на Балканах; венгерский язык, на котором говорит венгерское национальное меньшинство, населяющее некоторые балканские государства, имеет здесь вторичное значение); во-вторых, контактолексема *паприкаш* является производным от сербского по происхождению слова *паприка*; в болгарском языке употребляется слово *пиперка*. Допускается возможность, что здесь идет речь о снижении венгерского влияния, а с другой стороны – об усилении влияния сербского языка.

ККК-5

ККБ 2^{5а}: венг. *gulyás* /'guja:ʃ/ (1. magyar nemzeti étel. 2. szarvasmarhát terelő pásztor³²) – рус. *гуляш*^(венг1)

ККБ 2^{5б}: болг. *гулаш* (вид ястие от говеждо месо, сос и картофи) – рус. *гуляш*

ККБ 2^{5в}: серб. *гулаш* (јело од комадића меса /обично говеђег/ у соку, паприкаш, РМС) – рус. *гуляш*^{серб}

Венгерская модель *gulyás* совпадает с русской репликой в первом значении. Из приведенного примера видно, что контактолексема несет двойную инфлюенцию. Влияние венгерского языка ослаблено вследствие наличия контекстуального локализатора прос-

³² Wikiszótár, <http://hu.wiktionary.org/wiki/guly%C3%A1s>

транслативной семантики (на Балканах).

ККБ 2^{6а}: серб. *ћевапчићи* (комадићи мяса испеченог на ражњу, РМС) – рус. *чевапчичи*^{серб}

В русском языке контактолексема *чевапчичи* несет сербскую инфлюенцию (см. Ајдукович 2011).

Отметим, что в пунктах 3, 4 и 5 приведены примеры с доминирующим влиянием сербского, турецкого и венгерского языков.

(4) *Мне очень боснийская кухня нравится, от питы зеляницы, например, крышу начисто сносит и еще от яблочно-орехово-запеченого десерта (туфахия?) <...> Самые вкусные в Боснии чевапи делают в Травнике. <...> Там мы попробовали настоящий венгерский гуляш. <...> А где можно съесть настоящий паприкаш? <...> Одно время частенько покупал тулумбу, потом она пропала. На днях увидел – подорожала сильно, баклава - 5 евро за 1 кг.*

ККБ 3^{1а}: серб. *пита* – рус. *пита*^{1серб}

ККК-1

ККБ 3^{2а}: тур. *baklava* – рус. *баклава*^{тур[1 знач.]}

ККБ 3^{2б}: серб. *баклава* – рус. *баклава*

ККК-2

ККБ 3^{3а}: тур. *tulumba tatlısı* – рус. *тулумба*^{тур};

ККБ 3^{3б}: серб. *тулумба* – рус. *тулумба*

ККК-3

ККБ 3^{4а}: венг. *paprikás* – рус. *паприкаш*^{венг}

ККБ 3^{4б}: серб. *паприкаш* – рус. *паприкаш*^{серб}

ККК-4

ККБ 3^{5а}: венг. *gulyás* – рус. *гуляш*^{венг}

ККБ 3^{5б}: серб. *гулаш* – рус. *гуляш*

ККБ 3^{6а}: серб. *ћевапи* – рус. *чевапи*^{серб}

(5) *В Стамбуле около 5 лет. <...> Я без ума от тулумбы и баклавы! <...> Вот такие питы с начинками продаются на каждом углу.*

ККБ 4^{2a}: тур. *baklava* – рус. **баклава**^{тур[1 знач.]}
ККБ 4^{3a}: тур. *tulumba tatlisi* – рус. **тулумба**^{тур};

(6) *А как готовить паприкаш из курицы? <...> Чем коржи тоньше, для баклавы лучше, для питы и баницы лучше потолще. <...> В немного охлажденный сироп вывалить все тулумбы перемешать и оставить на 15 минут, затем уложить на блюдо и хорошо остудить. <...> Делаю гуляш теперь только по этому рецепту, всегда получается очень вкусно. <...> Чевани – это своеобразные мясные колбаски.*

ККБ 5^{1a}: серб. *пита* – рус. **пита**^{1серб}
ККБ 5^{2a}: тур. *baklava* – рус. **баклава**^{тур[1 знач.]}
ККБ 5^{3a}: тур. *tulumba tatlisi* – рус. **тулумба**^{тур}

ККК-1

ККБ 5^{4a}: венг. *paprikás* – рус. **паприкаш**^{венг}
ККБ 5^{4б}: серб. *паприкаш* – рус. **паприкаш**^{серб}

ККК-2

ККБ 5^{5a}: венг. *gulyás* – рус. **гуляш**^{венг}
ККБ 5^{5б}: серб. *гулаш* – рус. **гуляш**^{серб}

ККБ 5^{6a}: серб. *čevapi* – рус. **чевани**^{серб}

На основании этих примеров можно проследить некоторую общую схему связи и взаимодействия инфлюенции и контекста.

ВО-ПЕРВЫХ, с развитием интенсивных контактов между Сербией и Россией важную роль в расширении инфлюенции на дискурсивном уровне выполняют контекстуальные маркеры. В разных коммуникативных ситуациях они называются по-разному: конкретизаторы, актуализаторы, идентификаторы, локализаторы, блокаторы. В русском интернет-дискурсе в качестве сербских лексических маркеров чаще всего выступают ономастические контактолексемы, в частности антропонимы (*Бранко*), макротопонимы (*Сербия*), оронимы (*Копаноник*), спелеонимы (*Ресавская пещера*), гидронимы (*Морава*), лимнонимы (*Серебряное озеро*), ойконимы (*Белград*), годонимы (*улица князя Михаила*), агоронимы (*площадь Славия*), хрононимы (*20 октября – День освобождения Белграда*), теонимы (*Св. Савва*), этнонимы (*серб*), фитонимы (*Ель сербская*), порейонимы (автомобиль *Юго*), названия товарных знаков (*печь Смедеревац*) и др.

(7) Хиты *сербской*³³ кухни – это *плескавица, вешалица, чевачичи, джювеч, капам, караджорджевий иницель*.

(8) Но так как по словам людей, непосредственно проживающих в *Сербии*, с работой там довольно туго, то я не исключаю иные варианты, в том числе и *домачинство*.

(9) Ещё есть специи "*Алева*" (от молотого перца, до быстро-супов и набора для *гуляша* и рыблей *чорбы*),

(10) В *Кралево*, открыт частный детский сад, но не совсем детский сад в стандартном понимании. Этакая смесь *играоницы* и детского сада. Ты можешь прийти в этот детский сад и оставить ребенка, скажем на один час или несколько часов, и за ним там присмотрят.

(11) А у нас нет – только *викендицы белградские*.

ВО-ВТОРЫХ, русские контактолексемы, которые напрямую связаны с сербской моделью в рамках ККБ, сохраняют инфлюенцию во всех словоупотреблениях.

(12) Почетное место принадлежит *гибаницам*.

(13) Есть у нас один фаст-фуд, где делают очень вкусную *плескавицу*, и когда лично мне или кому-то из нашей семьи хочется *плескавицы*, мы звоним туда и заказываем именно там, хотя предполагаю, что такое место не одно в районе.

(14) Кстати, я покупаю хлеб только вкусный, и только в той *пекарне*, которой уже никто не помнит сколько лет, хозяин уже старый дед, но там всегда стоит очередь, а рядом есть еще штук 20 *пекар*.

В-ТРЕТЬИХ, даже при наличии идентификатора (14) и конкретизатора (15) турецкого влияния использование эксплицитно выраженного пространственного локализатора может привести к активации сербско-русского ККБ.

(15) Его меню, кроме *чеванов* и *каймака*, предлагает и другие специфические блюда "*сербско-турецкой*" кухни, например, *сарму, питу, лукмиру, хурмашицу, туфахию, баклаву*.

(16) Среди сладостей *сербской* кухни почетное место, несомненно, принадлежит *баклаве*, которая, так же как и *тулумбы*, и вообще большинство пирожных с сахарным сиропом, является частью богатого турецкого кулинарного наследия.

---

³³ В примерах подчеркнутые слова являются контекстуальными маркерами.

В-ЧЕТВЕРТЫХ, в русском интернет-дискурсе нередко для толкования значений отдельных контактолексем приводятся исчерпывающие объяснения и пояснительные ссылки. Все парафразы являются важным исходным материалом для определения транссемантизации, а также прямым подтверждением влияния сербского языка.

(17) Хороша местная выпечка: *бурек* – слоеный пирог с сыром или мясом, *кромпируша* – картофельный бурек, пончики – *приганица*, *зеляница* – пирог с сыром и шпинатом, *штрукли* – запеченные в сыре орехи и сливы и др.

(18) На столе всегда находится *погача* – белый хлеб и *попара* – блюдо из хлеба, молока и сыра.

(19) *Крем - Пита* – нежнейший сливочный пирог из заварного крема.

(20) *Шам - Пита* – легкий воздушный пирог из белкового крема.

(21) Еще там классный *ратлук*, самый простой, развесной, из обычного магазина. Турецкий рахат лукум сильно липкий, его кусочками невозможно съесть

(22) Я как-то случайно купил в Москве, в декабре, *ракию* "Вильямовка" в подарочной упаковке.

(23) Есть множество достаточно квалифицированных агентств по *рачуноводству* или по *книговодству* – это тоже самое.

(24) Мы попробовали *плескавицу* (она огромная и вкусная) и сербский сыр *каймак*.

В-ПЯТЫХ, инфлюенцию контактолексем можно установить и посредством актуализации внеязыковых знаний или знаний о человеке и окружающем мире (см. Апресян 1995).

(25) Компания «*Тигар*» из *Пирота* отправила на японский рынок 2000 пар новой модели резиновой обуви. Исполнительный директор компании *Елена Петкович* рассказала, что японским партнерам из фирмы "Vallauris" была отправлена модернизированная модель резиновых *опанков* (сербская народная обувь) с символическим названием «1935» – датой основания фирмы. По словам директора, модернизация была чисто символической, а основа конструкции осталась прежней, в Японию отправлены традиционные резиновые *опанки* разных цветов, в том числе и черные. *Пиротские опанки* очень привлекательны, исключительно удобны, легки в одевании и просты в носке, – отметили в компании «*Тигар*». (Сайт Српска.ру)

Типы трансморфологизации категории падежа

Рассмотрим коротко еще один аспект адаптации контактолексем в русском интернет-дискурсе. Согласно теории адаптации различаются три вида адаптации контактолексем: первичная, вторичная и третичная адаптации (Ајдуковић 2004: 99-100). П е р в и ч н а я адаптация происходит в сербско-русской среде, в которой сербская модель отображается в русскую компромиссную реплику и реплику. В т о р и ч н а я адаптация подразумевает дальнейшую адаптацию контактолексем на уровне словообразования, на уровне словоупотребления и т.д. с помощью средств русского языка. Т р е т и ч н а я адаптация – это адаптация контактолексем с различной инфлюенцией в молилингвальной, билингвальной или полилингвальной средах.

На уровне падежной парадигмы первичную (первично-третичную) адаптацию проходит контактолексема, которая адаптирована на нулевой трансморфологизацией категории падежа. В русском языке н у л е в а я т р а н с м о р ф о л о г и з а ц и я к а т е г о р и и п а д е ж а (ТМПО) складывается из морфологически неадаптированной основы контактолексем и падежного окончания сербской модели.

(26) А еще йогурт, каймак и *чеване* (серб. *ћеване*).

(27) Самое вкусное и знаменитое блюдо сербской кухни – *плескавица* (серб. *плескавица*)

К вторичной (вторично-третичной) адаптации, с одной стороны, относятся русские контактолексем, содержащие адаптированные основы и падежные окончания либо языка-донора, либо языка-адресата (с в о б о д н а я т р а н с м о р ф о л о г и з а ц и я к а т е г о р и и п а д е ж а, ТМП2),

(28) *Опанки* (серб. *опанци*) – обувь типа поршней у южных славян.

(29) *Югославский* (серб. *југословенски*) кризис возник не вдруг,

а с другой стороны, вторичная (вторично-третичная) адаптация представляет собой соединение неадаптированной основы контактолексем и соответствующего русского падежного окончания (с в о б о д н а я т р а н с м о р ф о л о г и з а ц и я к а т е г о р и и п а д е ж а, ТМП1).

(30) *Опанки* (серб. *опанке*) – обувь типа поршней у южных славян.

(31) Что ел? Всякие *плескавицы* (серб. *пљескавице*) и *вешалицы* (серб. *вешалице*).

Ниже в таблице № 3 представлены морфологические парадигмы 50 русских контактолексем под влиянием сербского языка, отраженные в русскоязычном Интернете. Парадигмы имен существительных могут быть полными (парадигма состоит из категории падежа и категории числа), частными (в парадигмах единственного и множественного чисел отсутствуют некоторые падежные формы) и неполными (парадигма состоит из всех словоформ только одного числа). У имен прилагательных складываются только полные парадигмы.

Русская контакто-лексема	Сло-варь	Nom		Gen		Dat		Acc		Inst		Loc	
		sg	pl	sg	pl	sg	pl	sg	pl	sg	pl	sg	pl
Айвар	-	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+	-
Альва ^{<2>}	-	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
Баклава	-	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
Бурек	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Вешалица	-	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-
Ви́ла ^{<2>}	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Виньяк	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Газда	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Гибаница	-	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-
Гуляш	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Гусле	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
Джезва	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Джювеч	-	+	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-
Задруга ^{1,2}	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Зеяница	-	+	+	+	-	-	-	+	+	-	-	-	-
Кабаница	-	+	+	+	+	-	-	+	+	-	-	+	+
Каймак	+	+	+	+	-	+	-	+	+	+	+	+	+
Кашкавал	-	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
Кмет	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Коло	+	+	+	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-
Конак	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+
Кремпита	-	+	+	+	+	-	-	+	+	+	-	-	-
Крем-пита	-	+	+	+	-	-	-	+	+	-	-	-	-
Кромпируша	-	+	+	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-
Лозовача	-	+	+	+	-	+	-	+	+	-	-	-	-
Мусака	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
Мучкалица	-	+	+	+	+	-	-	+	+	+	-	-	-
Опанак	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+

Палачинки/е	-	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
Паприкаш	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Плескавица	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Погача	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ражнич	-	+	+	-	+	-	+	+	+	-	+	-	-
Ражњич	-	+	+	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-
Ракија	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Серб	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Скупщина	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Славский	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Слиовица	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Урмашица	-	+	+	+	+	-	-	+	+	-	-	-	-
Урнебес	-	+	-	+	-	-	-	+	-	+	-	+	-
Уштипак	-	+	+	-	+	-	-	+	+	-	+	-	-
Цицвара	-	+	-	+	-	-	-	+	-	+	-	-	-
Чевап	-	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+
Чевапчич	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Чесница	-	+	-	+	-	-	-	+	-	-	+	-	-
Чорба	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Шампита	-	+	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+	-
Шибљак	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Штокавщина	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
Таб. 3													

Закључительные выводы

Русские контактолексемы под влиянием сербского языка в интернет-дискурсе до сих пор не вызвали особого интереса со стороны сербских и русских исследователей. Около 65% контактолексем под влиянием сербского языка не зафиксировано ни одним из словарей русского языка.

Контактолексемы под влиянием сербского языка чаще всего обозначают явления и понятия, характерные для сербской среды. Они обычно функционируют в рамках определенной языковой формы (изолированно, в предложении, тексте, фрагменте текста) и выступают эффективным средством информационного и эмоционального воздействия, а также способствуют манипулированию сознанием и созданию стереотипов. Кроме того, они являются маркерами принадлежности определенной социальной группы, например, сербской диаспоры, к славянофилам, любителям сербской кухни, славистам, историкам, туристам и т.д.

Воздействие сербского языка не приводит к структурным из-

менениям русского языка и не отражается на его функционировании. Иногда в текстах встречаются контактолексеммы, которые не прошли процесс трансграфематизации, т.е. при их написании используется сербская графика. Парадигмы имен существительных могут быть полными (35,41%), частными (52,08%) и неполными (12,50%). Наличие неполных и частных парадигм объясняется характеристикам достигнутого контактолексемами уровня адаптации (первичная, вторичная или третичная адаптации), возможностями языковой системы и прагматикой говорящего. Восстановление недостающих форм возможно в окказиональном употреблении (Дешеулина 2009).

Литература

(Ајдуковић 2004) Ј. Ајдуковић, Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама. Фото Футура, Београд, 2004, 364.

(Ајдуковић 2010) Ј. Ајдуковић, Контактолошки речник словенских језика: речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Том 1: А-В. Београд, 2010, 413.

(Ајдукович 2011) Й. Ајдукович, „Транссемантизација руској контактолексеми *чевапчичи* в контактологическом словаре“. Русский язык в современном мире: традиции и инновации в преподавании русского языка как иностранного и в переводе. Материалы II международной научной конференции, Москва: Изд. Высшая школа перевода МГУ. Москва, 2011: 18-24.

(Андрић 1989) Е. Андрић, „Српскохрватске речи и изрази у речнику војвођанских Мађара“. Зборник радова 5. Конгреса друштва за упоредну граматiku Југославије. Љубљана, 1989: 628-633.

(Апресян 1995) Ю. Д. Апресян, Избранные труды. Т. II. Интегральное описание языка и системная лексикография. Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1995, 767.

(Бошњаковић 2006) Ж. Бошњаковић, „Карактеристике македонско-српског билингвизма“. Јужнословенски филолог 64, 2008: 21-33.

(Дешеулина 2009) Л.Н. Дефектные парадигмы склонения существительных в современном русском языке. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Санкт-Петербург, 2009. (ел. извор)

(Дудок 2002) М. Дудок, „Компромиссная реплика в контексте межкультурных контактов (на примере контактов между словацким и сербским языками)“. Встречи этнических культур в зеркале языка в

сопоставителном лингвокултурном аспекте. Москва, РАН, 2002. (ел. извор)

(Ћинђић 2006) М. Ћинђић, „Позајмљенице словенског порекла у савременом турском језику“. Јужнословенски филолог 62, САНУ, Београд, 2006: 281-289.

(Михаила 1991) Г. Михаила, „Неколико речи српскохрватског порекла у румунском банатском говору“. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1991: 141-142.

(НКРЈ) Национальный корпус русского языка, ruscorpora.ru (ел. извор)

(Поповић 2010) С. Поповић, „Позајмљенице из јужнословенских језика у Речнику књижевног чешког језика“. Славистика XIV, Београд, 2010: 238-246.

(Рамач 1999) Ј. Рамач, „Новые слова в литературном и разговорном языке югославских русинов“. *Modernisierung des Wortschatzes europäischer Regional- und Minderheitsprachen*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1999, 155-180.

(Селищев 1929) А.М. Селищев, Полог и его болгарское население. Исторические, этнографические и диалектологические очерки северо-западной Македонии. Издание Македонского Научного Института, София, 1929.

(Станишић 1995) В. Станишић, Српско-албански језички односи. САНУ, Београд, 1995, 156.

(Томовић 2009) Н. Томовић, „Србизми у енглеском језику“. Савремена проучавања језика и књижевности: зборник радова са I научног скупа младих филолога Србије одржаног 14. фебруара 2009. године на ФИЛУМ-у у Крагујевцу. Књ. 1, Крагујевац, 2009: 221-229.

(Фајгел 2011) А. Фајгел, Ј. Фајгел, „Les serbismes en français“. *Наслеђе: часопис за књижевност, уметност и културу*, br. 19, Крагујевац, 2011: 303-314.

(Шахматов 1899) А.А. Шахматов, „К вопросу о происхождении Хронографа“. Сборник ОРЯС. Т. LXVI, No 8., СПб, 1899.

(Шипка 1997) Д. Шипка, „О нашим ријечима у пољском језику“. Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад, 1997: 281-285.

(Шипка 2001) Д. Шипка, Италијански сербокроатизми. Језик данас, Нови Сад, 2001: 22-23.

(Brückner 1886) A. Brückner, *Em weissrussischer Codex miscelaneus der Graflich-Raczynski'schen Bibliothek in Posen. Archiv für slavische Philologie*, 1886, Bd. IX. S. 345-391.

ТРАНССЕМАНТИЗАЦИЯ РУССКОЙ КОНТАКТОЛЕКСЕМЫ *ЧЕВАПЧИЧИ* В КОНТАКТОЛОГИЧЕСКОМ СЛОВАРЕ³⁴

Резиме: У овом раду анализирамо транссемантизацију руске контактолексеме *чевапчичи* под српским утицајем на лексикографском материјалу, као и на грађи ексцерпираној на Интернету. Утврдили смо да у анализираним речницима српског језика уз контактолексему *ћевапчићи* недостаје значење „порција која обично садржи 5 или 10 комада уваљаног исецканог меса, печеног на жару или роштиљу“. Такође смо утврдили да у српском и руском језику контактолексеме *ћевапчићи* / *чевапчичи* најчешће немају исти обим значења. У раду се даје предлог изгледа речничког чланка контактолошког речника адаптације руских контактолексема под српским утицајем.

Кључне речи: контактолошки речник, руска контактолексема под српским утицајем, транссемантизација

1. Благоприятные взаимоотношения в сфере экономики, культуры и быта между гражданами России и Сербии (бывшей Югославии) способствовали активации в русском языке отдельных слов под влиянием сербского (сербскохорватского) языка: *чевапчичи*, *ражничичи*, *гибаница*, *каймак*, *сарма*, *сливовица*, *плескавица*, *вешалица* и др. В данной статье на материале русскоязычного Интернета мы рассмотрим транссемантизацию контактолексемы *чевапчичи*. Другими словами, цель статьи – определить тип транссемантизации контактолексемы *чевапчичи* путем сопоставительного компонентного анализа и представить зону семантической адаптации в контактологическом словаре адаптации русских контактолексем под влиянием сербского языка.

---

³⁴ Настоящая статья является изложением доклада сделанного автором на II Международной научно-практической конференции, „Русский язык в современном мире: традиции и инновации в преподавании русского языка как иностранного и в переводе“, 24 - 29 апреля 2011 г., Potidea Palace, Халкидики, Греция. Статья опубликована в: Русский язык в современном мире: традиции и инновации в преподавании русского языка как иностранного и в переводе. Материалы II международной научной конференции, Москва: Издательство Высшей школы перевода Московского государственного университета, 2011: 18-24 с.

Мы исходим из того, что транссемантизация должна быть описана на стандартизованном и упрощенном метаязыке, который включает специально разработанную систему знаков и символов. В южнославянской лингвистике формальное представление транссемантизации начато во второй половине XX века загребским контактологом Рудольфом Филиповичем. На материале англицизмов в хорватском или сербском языке Р. Филипович (Filipović 1986) проверял, дополнял и пересматривал теорию трехступенчатой адаптации американских лингвистов Э. Хаугена и У. Вайнрайха на разных языковых уровнях (модель, компромиссная реплика и реплика), а также теорию о трех уровнях семантической адаптации Т. Хоупа (нулевая семантическая экстензия, расширение значений и сужение значений). Находясь под влиянием Р. Филиповича, за последние пятнадцать лет мы значительно расширили типологию транссемантизации и разработали специальный метаязык анализа (Ајдуковић 1997; 2004). Сегодня наша типология транссемантизации и типология семантической адаптации Р. Филиповича и его последователей развиваются независимо. Благодаря проекту „Контактологического словаря славянских языков“ (Ајдуковић 2010) работа по усовершенствованию метаязыка контактологического анализа и описания продолжается.

Наш лексикографический подход нацелен на синтез компонентного и сопоставительного методов. Сравнивая определения значения слов в русских и сербских источниках, мы выделяем семантические *д е к о м п о з и т ы*, которые отличаются друг от друга по способу дефиниции. Другими словами, мы разлагаем значения контактолексем по различным параметрам с целью выявления интегральных (C0) и потенциальных недостающих контактосем (C1Нм, C1Фм), а также рассматриваем другие семантические преобразования как проявление языковых инноваций (C1Фр, C2Нр, C2Фр, C#). С помощью условных знаков и символов мы формально сопоставляем все значения контактолексем, которые зафиксированы в нашем корпусе (см. Ајдуковић 2004).

2. Контактотексема *ћеванчићи* (вар. *ћеванћићи*) впервые появилась в городе Лесковац, который 1860 году считался вторым городом Княжества Сербии. В XX веке в ходе развития торговых и культурных связей слово *ћеванчићи* стало появляться и в других языках, в том числе и в русском (*чеванчичи*), немецком (*tschewaptschitschi*) и английском (*chevapchichi*). Основа данной контактолексем активизирована в сербском языке под влиянием турецкого языка во время

Османской империи в конце XV или в начале XVI века, где обнаруживается лексема *kebar* (*kebab* и др.). В сербском языке данная номинативная единица во множественном числе – вполне прозрачный в словообразовательном отношении дериват от плюральной формы слова *ћевани* (рус. *чевапы*), который образован с помощью деминутивного суффикса *-(ч)ић*. Наличие согласного *ч* в суффиксе объясняется аналогией со словами, в которых происходит переразложение основы (ср. серб. *новчић* < *новац*). Кроме того, наблюдается трансфонемизация согласных в корне (*kebar* > *ћеван*): турецкий согласный звук [k] перед [e] передается как [ć]; согласный [b] чередуется с [v].

Номинация блюд сербской кухни в русском языке характеризуется дублетностью, т.е. одно и то же блюдо иногда называется двумя или более словами со сходными значениями (*кебабы*; *шашлыки*; *люля-кебабы*; *колбаски* и др.). Причина данному явлению лежит в разнообразии языковых источников, а также и в лексическом потенциале русского языка. До недавнего времени слово *чевапчичи* в русском языке не имело широкого употребления и чаще всего вытеснялось другими словами. Благодаря многочисленной сербской диаспоре в России и русским туристам и предпринимателям, это слово распространилось в Рунете в первом десятилетии XXI в. именно в основном значении. Принадлежность названия блюда сербской лингвокультурной общности оказывает влияние на коннотацию и словообразовательную структуру русской контактолексема в период первичной (третичной) адаптации (ср. *чевапчичи*^{n-m/a} < *чевапы*^{n-m/a}).

Согласно толковым словарям современного сербского языка слово *ћевачићи* имеет одно значение: (1а) *уваљано исецкано месо, печено на жару (роштиљу)* (Московљевић 1990: 812); (1б) *ваљушци од млевеног меса који се пеку на ражњу или на роштиљу* (Клајн, Шипка, 2006: 1281). Однако, в сербской разговорной речи слово *ћевачићи* может употребляться и в значении (2) *порција этого блюда /обычно содержит 5 или 10 штук/* (ср. серб. У ком то ресторану *ћевачићи* коштају 10 динара? и рус. Стоимость *чевапчичей* в ближайшем ресторане 10 евро). Русская контактолексема *чевапчичи* не зафиксирована в толковых словарях и словарях иностранных слов современного русского языка. По данным поисковой системы „Google“, эта лексема имеет также два значения, как и в сербском: 1. сербское (югославское, балканское) блюдо – овалы палочки из рубленого мяса длиной около 5 см, приготовленные на гриле // палочки из рубленого мяса для жарки; 2. порция этого блюда с луком

и приправами (обычно содержит 5 или 10 штук).

3. Декомпозиция значения контактолексемы может иметь следующий вид в словарной статье контактологического словаря русских контактолексем под влиянием сербского языка:

ЧЕВАПЧИЧИ ц-д, Акц1, Ф1/4, Д0, суш.-мн./м., М0, ТМП2^{G,D,A,IL}, К0/1/2, С1Фм+С1Фр+С2Фр, ЛСА0/1/2, А1/2 (УЕ.уа/ЗП.ру/В.орг/М.ру/КУ.ру/ЛФ.ру/КК.ком/ММ/ШК) ☒ С0 (П.ком/ММ) ☒ С1Фм+С1Фр (П.ком/ВЕЛ.ру/РП.ру/Б.ру/ШК) ☒ С1Фм+С1Фр (ВЕЛ.ру/РП.ру/Б.ру/ММ) ☒ С2Фр (Р.рс/ЧС.ру^{1вар.}/ММ) ☒ С1Фм+С2Фр (Р.рс/ЧС.ру^{1вар.}/Ж.бу/ШК) ☒ С1Фр+С2Фр (ЧС.ру^{2вар.}/ШК) ☒ С1Фм+С1Фр+С2Фр (ЧС.ру^{2вар.}/ШК) ☒ С# (ТЦВ.ру/МК.ру/ММ/ШК) ☒ С1Фм+С2Фр (К.ру/ММ.ру/ММ/ШК) ☒ С1Фм (КО.ру/ММ/ШК) ☒ С# (Ж.бу/ММ) ☒ С0 (НИ/НИ)

ћевàпчићи С^{6-т/а}, суш.-мн./м. (ММ; ШК)

ћевàпћићи (СК.ком)

вар: *чевабчичи* (К.ру)

вар: *чивапчичи* (Б.ру)

вар: *чивапчики* (ЛМ.ру)

вар: *кевапчичи* (К.ру)

вар: *кевапчики* (Р.ру)

вар: *чевапчики* (А.ру)

вар: *чевабчики* (МЕ.ру)

△ рус. ^{п-т/а} <серб^{в-т/а}, 1. кул., 2. разг. (Рунет); (ћевàпчићи <ћевàпи<ћевàп^{в-т/а} ← тур.<араб.<перс.); <-чич^{п/а} >> -(ч)ићи^{в/а}>;

[место удар.: 2/2; Google P/C: +3000/+11000]

☒ круглые колбаски диаметром 2 и длиной 5 см, смазывают их оливковым маслом и жарят, переворачивая, на сильном огне (УЕ.уа) © С1Фм (#: печено) + С1Фр (#: оливковым) + С2Фр (*: колбаски <...> на сильном огне) (ММ); © С1Фм (#: ражњу) + С1Фр (#: оливковым) + С2Фр (*: колбаски <...> на сильном огне) (ШК); ☒ колбаски из рубленого мяса (ЗП.ру) © С1Фм (#: печено на жару /роштиљу/) + С2Фр (*: колбаски) (ММ); © С1Фм (#: који се пеку на ражњу или на роштиљу) + С2Фр (*: колбаски) (ШК); ☒ грилованный мясной фарш в форме колбасок (П.ком) © С1Фм (#: који се пеку на ражњу или на роштиљу) + С1Фр (#: грилованный) (ШК); ☒ трансформированные на национальный манер люля-кебаб (ВЕЛ.ру) © С1Фм (#: печено на жару /роштиљу/) + С1Фр (#: национальный <...> люля-кебаб <используется только баранина и бараний жир; КС>) (ММ); © С1Фм (#: који се пеку на ражњу или на роштиљу) + С1Фр (#: национальный <...> люля-кебаб) (ШК); ☒ блюдо народов Балканского полуострова;

жареные колбаски из перемолотого мяса (говядины, свинины) с луком и приправами (В.орг) © С1Фм (#: на жару /роштиљу/) + С1Фр (#: говядины, свинины) + С2Фр (*: колбаски) (ММ); © С1Фм (#: који се пеку на ражњу или на роштиљу) + С1Фр (#: блюдо <...> говядины, свинины) + С2Фр (*: колбаски) (ШК); ☐ колбаски из рубленого мяса, приготовленные на жаровне (Р.рс) © *: колбаски <...> жаровне (ММ) © С1Фм (#: који се пеку <...> ражњу) + С2Фр (*: колбаски <...> жаровне) (ШК); ☐ рубленые колбаски, запеченные на открытом огне (ЧС.ру^{1вар.}) © *: колбаски <...> открытом огне (ММ); © С1Фм (#: који се пеку на ражњу) + С2Фр (*: колбаски <...> открытом огне) (ШК); ☐ сербские колбаски из рубленого мяса, приготовленные на жаровне (ЧС.ру^{2вар.}) © С1Фр (#: сербские) + С2Фр (*: колбаски <...> жаровне) (ММ); © С1Фм (#: који се пеку на ражњу) + С1Фр (#: сербские) + С2Фр (*: колбаски <...> жаровне) (ШК); ☐ смесь пряностей для колбас из рубленого мяса для жарки (ТЦВ.ру) © #: увальано исецкано месо, печено на жару /роштиљу/ (ММ); © #: ваљушци од млевеног меса који се пеку на ражњу или на роштиљу (ШК); ☐ колбаски (К.ру) © С1Фм (#: печено на жару /роштиљу/) + С2Фр (*: колбаски) (ММ); © С1Фм (#: који се пеку на ражњу или на роштиљу) + С2Фр (*: колбаски) (ШК); ☐ балканские котлетки из свинины, с луком, греческой белокочанной капустой и длиннозерным рисом (М.ру) © С1Фм (#: печено на жару /роштиљу/) + С1Фр (#: из свинины) + С2Фр (*: балканские <...> греческой белокочанной капустой и длиннозерным рисом) (ММ); © С1Фм (#: који се пеку на ражњу или на роштиљу) + С1Фр (#: из свинины) + С2Фр (*: балканские <...> греческой белокочанной капустой и длиннозерным рисом) (ШК); ☐ небольшого размера колбаски из мясного фарша (минимум два сорта мяса) (ММ.ру) © С1Фм (#: печено на жару /роштиљу/) + С2Фр (*: колбаски) (ММ); © С1Фм (#: који се пеку на ражњу или на роштиљу) + С2Фр (*: колбаски) (ШК); ☐ югославские колбаски из говядины (КУ.ру) © С1Фм (#: печено на жару /роштиљу/) + С1Фр (#: говядины) + С2Фр (*: колбаски) (ММ); © С1Фм (#: који се пеку на ражњу или на роштиљу) + С1Фр (#: говядины) + С2Фр (*: колбаски) (ШК); ☐ вкусоароматическая смесь (МК.ру) © #: увальано исецкано месо, печено на жару /роштиљу/ (ММ); © #: ваљушци од млевеног меса који се пеку на ражњу или на роштиљу (ШК); ☐ мясные палочки (КО.ру) © #: печено на жару /роштиљу/ (ММ); © #: који се пеку на ражњу или на роштиљу (ШК); ☐ узкие бараньи котлетки // популярные черногорские колбаски из рубленого мяса (ЛФ.ру) © С1Фм (#: печено на жару /роштиљу/) + С1Фр (#: бараньи <...> черногорские) + С2Фр (*: колбаски) (ММ); © С1Фм (#: који се пеку на ражњу или на роштиљу) + С1Фр (#: бараньи <...> черногорские) + С2Фр (*: колбаски) (ШК); ☐

сербские люля из мяса молодого бычка (РП.ру) © С1Фм (#: печено на жару /роштиљу/) + С1Фр (#: люля <...> молодого бычка) (ММ); © С1Фм (#: који се пеку на ражњу или на роштиљу) + С1Фр (#: люля <...> молодого бычка) (ШК); ☐ десяток маленьких кебабов из рубленого мяса с гарниром из картофеля фри или печеной картошки (КК.ком); © С1Фм (#: печено на жару /роштиљу/) + С1Фр (#: десяток) + С2Фр (*: кебабов <...> с гарниром из картофеля фри или печеной картошки) (ММ); © С1Фм (#: који се пеку на ражњу или на роштиљу) + С1Фр (#: десяток) + С2Фр (*: кебабов <...> с гарниром из картофеля фри или печеной картошки) (ШК); ☐ жареное на вертеле мясо (Ж.бу) © #: увальано исецкано месо, печено на жару /роштиљу/ (ММ); © #: С1Фм (#: ваљушци од млевеног меса који се пеку на <...> роштиљу) + С2Фр (*: на вертеле мясо) (ШК); ☐ маленькие сербские котлетки, делаются из фарша, пекутся на решетке (Б.ру) © С1Фм (#: печено на жару) + С1Фр (#: сербские) (ММ); © С1Фм (#: ражњу) + С1Фр (#: сербские) (ШК); ☐ 1. сербское (югославское, балканское) блюдо – овалыные палочки из рубленого мяса длиной около 5 см, приготовленные на гриле // палочки из рубленого мяса для жарки; 2. порция этого блюда с луком и приправами (обычно содержит 5 или 10 штук) (НИ).

4. В иерархической семной структуре русской контактолексеми *чевапчичи* выделяются категориально-лексическая архисема (*пицца*), родовая сема (*название блюда*), дифференциальная сема (например, *круглые колбаски диаметром 2 и длиной 5 см; сербские люля; сербские колбаски из рубленого мяса; порция из 5 или 10 мясных палочек*) и потенциальная сема (*приготовленные на жаровне; с луком, / греческой белокочанной капустой / и длиннозерным рисом и др.*). Элемент сербской культуры и языка отображается главным образом в дифференциальной семе (или по нашей терминологии интегральной контактосеме). Именно по этим дифференциальным семам отличается контактолексема *чевапчичи* от других наименований блюд в русском языке, например, от слов *кебабы* (общее наименование блюд из жареного мяса), *шашлыки* (куски мяса, жаренные на вертеле), *люля-кебабы* (продолговатые котлеты, обжаренные на шампурах), *колбаски* (мясные изделия в продолговатой оболочке небольших размеров). Следовательно, в семантическом поле контактолексеми обнаруживаются не только семы, обладающие сербской национально-культурной коннотацией, но и стереотипная языковая картина мира (блюдо имеет форму колбасок / котлеток; гарнир готовится из картофеля фри) и индивидуальная социальная идентификация и интерпретация говорящего (*популярные черногорские колбас-*

ки). Кроме того, большинство значений модели и реплики находится в зоне несовпадения, например, потенциальная сема существует только в сербской модели (*koji se пеку на ражњу или на роштиљу*; *ражањ* – рус. шампур), а отсутствует в русской контактолексеми, и наоборот.

5. Среди результатов транссемантизации следует отметить возможность установления с другими контактолексемами связей различного типа внутри фрейм-структуры (сознания): вариантные (ср. рус. *чевапчичи* / *чивапчичи* / *чевабчичи*, где трансграфематизация попадает в поле сознания говорящего), деривационные (ср. рус. *чевапчичи* и *чевапчики* или ср. серб. слово *ћевабџиница*, которой должно соответствовать незасвидетельствованное и предсказуемое в русском языке слово *чевапчичная, созданное по словообразовательной модели слова *шашлычная*) и сочетаемостные отношения. Что касается сочетаемости, в русском языке, в отличие от сербского языка, слово *чевапчичи* имеет ограниченную низкочастотную лексическую сочетаемость с прилагательными, образованными от названий народа или географического имени. На основе небольшого доступного количества примеров можно сделать вывод, что в языковом сознании русского человека закреплены лексические связи данного слова с прилагательными *сербский* (*сербские чевапчичи*), *черногорский*, *югославский* и *балканский*. Сочетания с прилагательными *хорватский*, *боснийский*, *македонский*, *словенский*, *албанский*, *болгарский*, *румынский* и *греческий* не укоренились в русском языке по социокультурным причинам. Они не являются базовыми для идентификации национальной культуры языка-адресата.

Условные обозначения

- ц – тип трансграфематизации
- д – язык-посредник или указание на язык-первоисточник
- Акц1 – тип трансакцентуации (частичная трансакцентуация)
- Ф1/4 – тип трансфонемизации (частичная трансфонемизация)
- Д0 – тип трансдеривации (нулевая трансдеривация)
- М0 – тип трансморфемизации (нулевая трансморфемизация)
- ТМП2 – тип трансморфологизации категории падежа
(свободная трансморфологизация)
- С1Фм+С1Фр+С2Фр – тип транссемантизации (частичная С)
- С1Фм – сужение семантического поля модели
- С1Фр – сужение семантического поля реплики

С2Фр – расширение семантического поля реплики
С# – дерогация значений (свободная транссемантизация)
К0/1/2 – тип трансконцептуализации (нулевая, частичная и свободная К)
ЛСА0/1/2 – тип лексико-стилистической адаптации (нулевая, частичная и свободная ЛСА)
А1/2 – тип общей адаптации (частичная и свободная А)
п-т/а, в-т/а, – первичная, вторичная и третичная адаптации

Интернет-источники

А.ру – <http://www.arto.su>
Б.ру – <http://www.bigler.ru>
В.орг – Википедия, <http://ru.wikipedia.org>
ВЕЛ.ру – <http://www.well.ru>
Ж.бу - www.jurnal.by
ЗП.ру – www.zlatibor.perm.ru
К.ру – <http://koolinar.ru>
КК.ком – <http://kudakak.com>
КО.ру – <http://www.corleone.ru>
КУ.ру – www.kuharka.ru
ЛМ.ру – <http://lab.michruk.ru>
ЛФ.ру – <http://la-femme.net>
М.ру – <http://www.mospicnic.ru>
МЕ.ру – <http://www.meals.ru>
МК.ру – www.meat-club.ru
ММ.ру – <http://montenegro.mybb.ru>
НИ – наша интерпретация
П.ком – <http://www.putnik.com>
Р.рс – <http://www.respect.rs>
РП.ру – <http://www.pljeskavica.ru>
Р.ру – www.restoran.ru
СК.ком – www3.serbiancafe.com
ТЦВ.ру – <http://www.tcvympel.ru>
УЕ.уа – <http://uelen.ltd.ua>
ЧС. ру – <http://dish.1001chudo.ru>;

Словари

КС – Объединенный словарь кулинарных терминов, Словари

на „Академикe“, <http://dic.academic.ru>

ММ – М. Московљевић, Речник савременог српскохрватског књижевног језика с језичким саветником. Аполон, Београд, 1990, 1023.

ШК – М. Шипка, И. Клајн, Велики речник страних речи и израза. Прометеј, Нови Сад, 2006, 1644.

Литература

(Ајдуковић 1997) Ј. Ајдуковић, Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник. Фото Футура, Београд, 1997, 331.

(Ајдуковић 2004) Ј. Ајдуковић, Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама. Београд: Фото Футура, 2004, 364.

(Ајдуковић 2010) Ј. Ајдуковић, Контактолошки речник словенских језика. Том 1: Речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. А-В. Београд, Фото Футура, 2010, 413.

(Гак 1971) В.Г. Гак, „К проблеме семантической синтагматики“. Проблемы структурной лингвистики. Москва, 1971: 367-395.

(Красных 2003) В.В. Красных, „Свой“ среди „чужих“: миф или реальность? Москва, 2003, 375.

(Цивьян 1990) Т.В. Цивьян, Лингвистические основы балканской модели мира. Москва, 1990, 207.

(Filipović 1986) R. Filipović, Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičkih dodira. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1986, 335.

О ПОНЯТИИ *ТРАНСКОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ*³⁵

Abstract: The purpose of this study was to explore and describe the conceptual adaptation in situations of language contact. In the context of this research, we used the term “transconceptualization” to designate the processes of adaptation of model into a replica on a conceptual level. We identified three types of transconceptualization (zero, partial or free).

Key words: Languages in Contact, Transconceptualization, Concept, Contact-Lexeme, Contact-Phraseme, Lexical Contacts Dictionary

1. Введение

По данным Интернета, свидетельств словоупотреблений термина *т р а н с к о н ц е п т у а л и з а ц и я* (серб. „трансконцептуализација“ / „transkonceptualizacija“) в русском и сербском языках не зафиксировано³⁶. В англоязычной среде слово „transconceptualization” используется относительно редко: например, в названии статьи “A Transconceptualization of Concepts in Sociology of Knowledge and Sociology of Science” (G. Zollschan and R. Brym 1976) или в книге по теологии „Introductory Theology“ (Zoltan Alszeghy, Maurizio Flick 1982). В этой книге интересен следующий отрывок: „This happens through continual "transconceptualization": the expressive, creative, and affirmative contents are conceived and uttered in the framework of the conceptual structure and image of the world as it is today“. В приведенных примерах под понятием „transconceptualization“ понимается процесс рецепции и рефлексии понятий, представлений. Заметно, что в Британском национальном корпусе это слово отсутствует³⁷.

---

³⁵ Статья представляет собой изложение доклада, который был прочитан автором на пленарном заседании X Международной научной конференции „Когнитивное моделирование в лингвистике - 2008“ в г. Бечичи (Черногория). По материалам конференции был издан сборник докладов: *Cognitive Modeling in Linguistics – 2008, Proceedings of the X-th International Conference, Bechichi, Montenegro, September 06 – 13, 2008, Vol. 1, Kazan State University Press, 2008: 21-30.*

³⁶ Мы провели исследование в поисковых системах Google, Yandex, Rambler и Yahoo.

³⁷ The British National Corpus, <http://www.natcorp.ox.ac.uk>

Сам термин „трансконцептуализация“ впервые употреблен нами в обзорной статье, посвященной содержанию и структуре монографии „Введение во фразеологическую контактологию. Теория адаптации фразеологических русизмов“ (Айдукович 2009)³⁸. В данной публикации мы указали на необходимость изучения адаптации фразеологических русизмов с точки зрения концептуализации контактологического процесса и обратили внимание на возможность разработки основных типов трансконцептуализации контактофразем. В основу настоящего доклада положены главные результаты исследования понятийно-терминологического аппарата лингвистической контактологии и типологии трансконцептуализаций контактолексем и контактофразем. Данная работа является продолжением наших предыдущих исследований по лексической и фразеологической контактологии (Айдукович 2004а, 2004б, 2007, 2008).

2. Языковая концептуализация

За последнее десятилетие появилось немало работ, посвященных языковой концептуализации и ее роли в формировании языковой картины мира (Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, М. Блэк, Т.В. Булыгина, А. Вежбицкая, С.Г. Воркачев, С. Глаксберг, Т.А. ван Дейк, Р. Джакендофф, Ю.Н. Караулов, В.И. Карасик, Е.С. Кубрякова, Дж. Лакофф, Р. Лэнекер (Лангакер), Д.С. Лихачев, Ю.С. Степанов, Л. Талми, В.Н. Телия, Н.В. Уфимцева, Ж. Фоконье, А.Д. Шмелев и др.). Интересы исследователей сосредоточились прежде всего на обобщении и осмыслении полученных знаний в области культурологии, информатики, лингвистики, когнитологии, психологии, страноведения, этнологии и других дисциплин, а также на разработке соответствующей терминологии. Понятие „языковая концептуализация“ соотносится с понятиями „язык“, „концепт“, „языковая картина мира“, „концептосфера“, „фразеологическая картина мира“ и т.д. С когнитивистской точки зрения концепт определяется как термин, „служащий объяснению единиц ментальных или психических ресурсов нашего сознания“ (Кубрякова и др. 1996). С.А. Аскольдов считает, что „концепт есть мысленное образование, которое замещает нам в процессе мысли неопределенное множество предметов одного и того же рода“ (Аскольдов, 1997). С точки зрения лингвокультурной специфики, концепт трактуется как план содержания языкового знака, включающий „помимо предметной соотнесенности всю коммуникативно-

---

³⁸ Проект находится в завершающей стадии разработки.

значимую информацию“ (Воркачев 2001). Концепты объединяются в концептополя, а концептополя образуют концептосферы. Д.С. Лихачев под „концептосферой“ подразумевает совокупность потенций, заключенных в словарном запасе языка в целом или отдельного его носителя (Лихачев 1993).

Исследователи согласны с тем, что в семантическое пространство концепта входят его парадигматические, синтагматические, словообразовательные связи, прагматическая информация языкового знака и когнитивная память слова. С одной стороны, под „концептуализацией“ обычно понимают процесс появления у единиц различного уровня объективных и ассоциативно связанных семантических приращений, а, с другой стороны, этим термином обозначают приращенные значения, выделяемые в результате этого процесса. Давно стал общепризнанным тот факт, что языковая концептуализация проявляется как оформление, структурализация знаний, вербализация существующих смыслов, образов, ассоциаций, связанных с конкретной сферой действительности и деятельности. Анализ большинства исследований состоит в том, чтобы установить и описать особенности языковой концептуализации, т.е. описать лингвистические (например, семантические, синтагматические, этимологические) и экстралингвистические факторы, воздействующие на формирование, укрепление и развитие концептов, потом исследовать содержание дефиниций и особенностей интерпретаций концептов, провести сравнительный анализ лексических, фразеологических и паремических единиц в языковых картинах мира и др.

3. Языковая трансконцептуализация

Для современной контактологии характерен интерес к разнообразным проявлениям языкового контакта, тем более, что между коммуникантами (наблюдателями) и окружающим миром существует постоянное взаимодействие. Языковой контакт – один из путей аккумуляции, хранения и передачи языкового сознания контактирующих индивидов и этносов.

Изучение межъязыкового взаимодействия, в отличие от проведения этимологического анализа, включает в себя дешифровку доминирующей культурной и языковой силы определенной эпохи контактирования, анализ контекстуально-ситуативной обусловленности межъязыкового общения, определение эмоционально-ценностной

оценки воздействия на реципиента и получение отрефлексированной ассоциативной реакции современных коммуникантов на оппозицию свое-чужое. В контактолексемах и контактофраземах могут присутствовать контекстуально актуализованные концептуальные признаки, воздействующие в виде стимулов на ментальность коммуниканта. Таким образом, получается, что контактологические единицы языка-адресата на лексическом и фразеологическом уровнях имеют набор признаков, связанных со структурой языка-источника, прагматикой и происхождением. Это несколько не означает, что контактолексема и контактофразема, т.е. контактологические единицы на лексическом и фразеологическом уровнях, обладают, с одной стороны, множеством контактологических признаков, а с другой стороны, традиционностью, определенной стандартизованностью контактологических признаков. Контактологическая характеристика лексических и фразеологических единиц зависит от того, какие языки находятся в контакте (доминирующий язык, язык-источник, язык-посредник, язык-трансмиссер, язык-адресат; см. Ајдуковић 2004а), при каких обстоятельствах (монолингвальная, билингвальная или полилингвальная коммуникация) и с какой интенцией (определяется степень культурной и языковой доминации). Так, например, некоторыми словарями сербского языка контактолексема *кафтан* трактуется как русизм, но в настоящее время и в других контекстуально обусловленных ситуациях данная лексема может быть определена как слово турецкого или персидского происхождения или воспринята как стимул и зафиксирована только через отношение коммуниканта или наблюдателя к конкретным языкам. Контактологическую природу контактолексем и контактофразем можно определить и на основе контактологического квалификатора в лексикографических источниках. Исходя из этого, основной задачей контактологического моделирования должно быть изучение поведения контактолексем и контактофразем в билингвально-полилингвальном языковом контексте, управление структурными контактологическими характеристиками и концептуальными подходами к овладению культуры, особенно в процессе межъязыкового перевода.

Новым в нашей контактологической теории и контактологической лексикографии (ср. Ајдуковић 2004а, 2004б) является термин *контактоконцептема*. *К о н т а к т о к о н ц е п т е м а* – это активированный и/или отображаемый лингвистический и экстралингвистически обусловленный элемент, представляющий фрагмент концептуальной системы доминирующего языка-источника в языке-адресате. Практический смысл этого термина заключается в том, что

он обозначает концепт, являющийся следствием контактологического процесса трансконцептуализации.

Т р а н с к о н ц е п т у а л и з а ц и я – это процесс активации латентных концептов и пополнение лакунарных концептов в языке-адресате под влиянием доминирующего языка-источника согласно определенным условиям. С одной стороны, возникновение контактоконцептом связываем с адаптивным свойством языка в ситуации трансконцептуализации, а с другой стороны, – контактоконцептемы представляют собой реакцию языка-адресата на стимулы языка-источника. Следовательно, контактоконцептемы выступают средством когнитивно-прагматической и коммуникативной актуализации языковой картины мира языка-источника.

Контактоконцептемы на лексическом и фразеологическом уровнях содержат универсальные общезыковые и когнитивные признаки, а также отражают, например, духовную, религиозную, научную, нравственную, политическую, идеологическую, экономическую картину мира языка-источника. Кроме того, контактоконцептемы реализуются и через грамматические контактемы (единицы и категории). Грамматические категории формируют „таксономическую матрицу“ языковой картины мира. С. А. Кошарная считает грамматическое значение рода концептуальным, „дифференцирующим реалии в сознании человека с его представлениями о мире“ (Кошарная 2004). Так, например, в сербском языке контактолексема *половина*, так же как и соответствующее слово *половина* в русском языке, в контекстах *јака половина* (рус. *сильная половина*) и *слаба половина* (рус. *слабая половина*), репрезентируют в социуме мужчин и женщин и „характеризуют данные классы с точки зрения возраста и социальной зрелости индивидуумов (речь здесь может идти только о взрослых мужчинах и женщинах)“ (Кошарная, 2004).

Особое место среди контактолексем занимают философские, культурологические, этические и эмоциональные слова-контактоконцептемы, такие как *правда* (рус. *правда*), *истина* (рус. *истина*), *савест* (рус. *совесть*), *судбина* (рус. *судьба*), *дејство* (рус. *Действие*), *поредак* (рус. *порядок*), *воља* (рус. *воля*), *власт* (рус. *власть*), уст. *причина* (рус. *причина*), уст. *вопрос* (рус. *вопрос*), уст. *вина* (рус. *вина*), уст. *обман* (рус. *обман*), уст. *чест* (рус. *честь*¹), уст. *објазаност* (рус. *обязанность*), *чај* (рус. *чай*), *путешествије* (рус. *путешествие*), *товаришч* // *товариш* (рус. *товарищ*), *услуга* (рус. *услуга*), *страдање* (рус. *страдание*), *глупост* (рус. *глупость*), *сујета*

(рус. *суета*) и др. Эти контактолексемы представляют собой единицы трансконцептуализации универсальной языковой картины мира. Однако, значение контактолексемы, обладающее концептуальным содержанием воспринимается также как часть русской языковой картины мира (ср. серб. *стена* и рус. *стень*; серб. *тројка* и рус. *тройка*).

В качестве примера лингвоэтического концепта *счастье* приведем контактофразему *Све срећне породице личе једна на другу, свака несрећна породица несрећна је на свој начин* (Лав Толстој „Ана Карењина“) и ее варианты: *Све срећне породице међусобно су сличне, свака несрећна породица несрећна је на свој начин // Све срећне породице личе једна на другу, две несрећне – несрећне су на свој начин // Све транзиционе економије у кризи личе једна на другу* (ср. рус. *Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастная семья несчастлива по-своему // Все счастливые семьи счастливы одинаково, но идут-то они к этому разными путями // Все счастливые семьи счастливы одинаково. Все несчастные — несчастны по-своему // Все счастливые семьи – счастливы одинаково // Все счастливые семьи счастливы одинаково, а все несчастные несчастны по-своему // Все счастливые семьи – одинаковы, каждая несчастная семья – несчастлива по-своему // Все счастливые семьи похожи, каждая несчастная несчастлива по-своему // Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастная семья несчастна по-своему // Все животные равны, но некоторые животные более равны чем другие*). Некоторые фразеологические русизмы выступают в виде литературных контактоконцептом, которые связываются с „русскостью“ в сознании носителей сербского языка, например, контактофраземы, имеющие статус имени концепта: *Баба Јага* (рус. *баба-яга*), *сувишни човек* (рус. *лишний человек*) и *мали човек* (рус. *маленький человек*). Контактологическая информация приходит к коммуниканту по лингвистическому (посредством активизации и отображения языковых единиц) и экстралингвистическому каналу (носитель языка-адресата усваивает специфическую для носителей культуры языка-источника концептуализацию мира).

С точки зрения контактологической лексикографии, трансконцептуализация – это процесс, который связывает концептуальное содержание языковых единиц и ситуацию языкового контакта. Лексикографическим результатом такого отношения является квалификатор трансконцептуализации, который тоже порождает в сознании коммуникантов контактоконцепту. Таким образом, снабжение

лексикографических источников контактологических квалификаторами (пометами) – это наиболее распространенный вид контактологического моделирования.

4. Типы трансконцептуализации

Специфика процедуры контактологического лексикографирования заключается, в первую очередь, в представлении процесса контактологической адаптации контактолексем и контактофразем на всех языковых уровнях, в частности, в выделении и фиксации типов трансконцептуализации. На самом деле, речь идет о представлении адаптации контактологических единиц в виде индексов и формул контактологической теории (Ајдуковић 2004а) и о сопоставлении фрагментов языковой картины мира и концептов контактирующих языков.

Сам процесс трансконцептуализации основан, прежде всего, на контактологических знаниях о концептуальном развитии контактолексем и контактофразем. По мнению Т.Б. Новиковой (Новикова 2005), нет прямой зависимости между заимствованием концептов и заимствованием слов. Заимствованные концепты представляют собой неоднородное множество и распремечиваются с помощью текста. Они подразделяются на предметные (заимствованные концепты предметных объектов и инокультурные реалии, получившие объективацию посредством текста), абстрактно-понятийные (специфические инокультурные признаки концептов, которые отсутствуют в заимствующей лингвокультуре), сценарные (поведенческие стереотипные представления о чужой лингвокультуре) и текстовые (например, названия прецедентных текстов).

Определение типов трансконцептуализации включает анализ словарных дефиниций, выявление и описание ядра концепта, контекстуальный анализ и свободный ассоциативный эксперимент.

Согласно нашей контактологической теории (Ајдуковић 2004 а), тип адаптации определяется благодаря трехступенчатой формально-семантической эквивалентности модели и реплики. Мы выделяем три типа трансконцептуализации (в новом контактологическом словаре тип трансконцептуализации будем обозначать буквой *K*):

1) нулевая трансконцептуализация (*K0*)

- 2) компромиссная трансконцептуализация (К1)
- 3) свободная трансконцептуализация (К2)

К н у л е в о й трансконцептуализации относятся контакто-лексемы и контактофраземы, в которых выявлено полное совпадение концептов языка-источника и языка-адресата (ср. серб. *Баба Јага* // вар. *баба-јага* // вар. *баба Јага* // вар. *Баба-Јага* и рус. *баба-яга* // вар. *баба-Яга* // вар. *Баба-Яга* // вар. *Баба Яга*; ср. серб. *човек у футроли* и рус. *человек в футляре*).

Примеры:

(а) *А поред јаке металне ноге седи Баба Јага, носата и промукла као и пре две године.* [Д. Филиповић]

(б) *У јарузи, Човек у футроли и друге приповетке* [А.П. Чехов, 1974]

К о м п р о м и с н о й трансконцептуализации подвергаются контактоконцептемы, у которых количество значений базовых слов концептов совпадает неполностью. Таким образом, можно констатировать наличие близких концептов в контактирующих языках. По М.В. Зацепиной, „количество лексических значений у базовых слов концепта *Entfremdung* превышает соответствующее количество у ключевых слов концепта *Отчуждение*, и с этой с точки зрения слов ядро /базовый слой национальных концептов существенно отличаются“ (Зацепина, 2006).

Пример:

Гегель как идеалист имеет полное право представить продукт не только лишь как инобытие абсолютного духа, а еще и как отчуждение этого духа. Таким образом, у Гегеля приравниваются друг другу понятия отчуждения (“Entfremdung”) и опредмечивания (“Vergegenständlichung”) [Н.Д. Абсава, 2004]

С в о б о д н а я трансконцептуализация представляет собой отсутствие соответствующего слова-концепта в одном из контактирующих языков при его наличии в другом. Например, при переводе на сербский с русского языка концепт *душа* иногда выражается словом *душа* (ср. рус. <поздравить> *от всей души*, серб. *од все душе и серб. *од свег срца*; рус. *душа ушла в пятки*, серб. *душа му је пала

(*сишла*) у *нете* и серб. *срце му је пало* (*сишло*) у *нете*). Несмотря на то, что концепт *душа* присущ и сербскому социуму, в данных примерах сербский концепт *срце* не может быть представлен словом *душа*.

Литература

(Абсава 2004) Н.Д. Абсава, „Человек: соотношение национального и общечеловеческого“. Сб. материалов международного симпозиума (г. Зугдиди, Грузия, 19–20 мая 2004 г.). Выпуск 2. СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2004: 31-37.

(Ајдуковић 2004а) Ј. Ајдуковић, Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама. Фото Футура, Београд, 364.

(Ајдуковић 2004б) Ј. Ајдуковић, Контактологическиј словарь адаптации русизмов в восьми славянских языках. Фото Футура, Белград, 771.

(Ајдуковић 2007) Ј. Ајдуковић, „Фразеологија у контакту: теорија и примена“. Зборник теза са међународне научна конференција „Језици и културе у контакту“, Херцег Нови, 16-18.9.2007. Институт за стране језике Универзитета Црне Горе, Подгорица, 2007: 8.

(Ајдукович 2008) Ђ. Ајдукович, „Контактологические единицы в переводе“. I Международная научно-практическая конференция „Русский язык и культура в зеркале перевода“, 14 – 18 мая 2008 г., Сборник тезисов, Салоники, стр. 9.

(Ајдукович 2009) Ђ. Ајдукович, „Структура и основное содержание монографии „Введение во фразеологическую контактологию“. Теория адаптации фразеологических русизмов“. *Studia Russica*, Budapest, 2009: 147-155.

(Аскольдов 1997) С.А. Аскольдов, „Концепт и слово“. Русская словесность. Антология. Academia, Москва, 1997: 267-279.

(Воркачев 2001) С.Г. Воркачев, „Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании“. Филологические науки, №1, 2001: 64-72.

(Зацепина 2006) М.В. Зацепина, Концептуализация феномена „отчуждение“ в русской и немецкой этноконцептосферах. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидат филологических наук, Уральский государственный педагогический университет, Екатеринбург, 2006, 25 с.

(Кошарная 2004) С.А. Кошарная, „Грамматический род как лингвокультурный концепт“. II Международный конгресс исследователей русского языка "Русский язык: исторические судьбы и совре-

менность", Сборник тезисов, Москва, 2004: 53.

(Кубрякова и др. 1996) Е.С. Кубрякова и др., Краткий словарь когнитивных терминов. МГУ, Москва, 1996, 245.

(Лихачев 1993) Д.С. Лихачев, „Концептосфера русского языка“. Известия ОРЯ, Серия литературы и языка, т. 52, №1, 1993: 3-9.

(Новикова 2005) Т.Б. Новикова, Заимствование лингвокультурных концептов (на материале английского и русского языков). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидат филологических наук, Волгоград, 2005, 21 с.

(Филиповић) Д. Филиповић, Словенска. Пројекат „Растко“, www.rastko.rs/knjizevnost/fantastika/tv2/dfilipovic-slovenska_c.html

(Чехов 1974) А.П. Чехов, У јарузи, Човек у футроли и друге приповетке. Рад, Београд, 1974.

(Zollschan and Brym 1976) G. Zollschan and R. Brym, „A trans-conceptualization of concepts in sociology of knowledge and sociology of science,“ in G. Zollschan and W. Hirsch, eds. *Social Change: Explorations, Diagnoses and Conjectures* (Boston: Schenkman), 1976, pp. 159-99

(Zoltan, Maurizio 1982) A. Zoltan, F. Maurizio, *Introductory Theology*. London, Sheed and Ward, 1982.

О ПЕРВЫХ ТОМАХ КОНТАКТОЛОГИЧЕСКОГО СЛОВАРЯ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ, ПОСВЯЩЕННЫХ ВЛИЯНИЮ РУССКОГО ЯЗЫКА³⁹

Резиме: Као прво, у „Контактолошком речнику словенских језика“ (КРСЈ) је заступљено неколико хиљада речи више него у огледној свесци (Ајдуковић 2004б). У први том унели смо 1716 контактолексема под доминантним руским утицајем и 1666 модела. Као друго, грађа за КРСЈ ексцерпирана је из већег броја извора. Као треће, новину у КРСЈ представљају ознаке за трансакцентуацију, транс-концептуализацију именичких контактолексема и транссинтаксизацију рекције глагола. Као четврто, уз многе контактолексема дајемо транссемантизацију из два или више извора. Као пето, КРСЈ пружа увид у историјску транссемантизацију јер смо користили речнике руског језика XI-XVII и XVIII века. Као шесто, уз многе контактолексема наводимо контактолошке синониме из нашег корпуса. Као седмо, у речнику посебно означавамо хомониме. Као осмо, КРСЈ бележи доње фреквенције контактолексема према Националном корпусу бугарског и руског језика. Као девето, по потреби смо у петом делу речничког чланка давали изговор модела. И као десето, типологију адаптације у КРСЈ ускладили смо са најновијим иновацијама у нашој теорији.

Кључне речи: контактолошки речник словенских језика, бугарске контактолексема под руским утицајем

В контактологической лексикографии различаются два основных типа словарей: „энциклопедические словари“ и „словари контак-

---

³⁹ Настоящая статья является изложением доклада, сделанного автором на IV Международном конгрессе исследователей русского языка, который прошел с 20 по 23 марта 2010 г. на филологическом факультете Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова. Статья впервые опубликована в: Контактолошки речник словенских језика: речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Том 1, А-В. Београд, Фото Футура, 2010, 376-386.

тологических единиц“ или контактом. По характеру структуры словаря контактом подразделяются на с л о в а р и и д е н т и ф и к а ц и и (они обычно называются словарями заимствований) и с л о в а р и а д а п т а ц и и. В России первый энциклопедический словарь, в названии которого содержится слово „контактологический“, издан в 1994 году. „Контактологический энциклопедический словарь-справочник“ под редакцией В.М. Панькина – первый обобщающий труд, составленный на научной основе и по типовой схеме, разработанной составителем. Первый выпуск этого словаря посвящен воздействию доминирующего русского языка на более 30 языков коренных народов Северного региона России на всех языковых уровнях и в культурологическом аспекте⁴⁰ (см. Панькин, Попов 1999).

Первые контактологические словари адаптации контактолексем появились в Сербии и Хорватии в 90-ые годы XX века. Хорватский контактолог Рудольф Филиппович был автором первого словаря адаптации англицизмов в хорватском или сербском языке (Filipović 1990). Первый контактологический словарь адаптации русизмов в одном из славянских языков издан в Белграде в 1997 году. Этот словарь опубликован в качестве приложения к нашей монографии под названием „Русизмы в сербскохорватских словарях. Принципы адаптации. Словарь“ (Ајдуковић 1997).

Идея составления контактологического словаря славянских языков впервые была обоснована и поставлена как научная задача автором данной статьи в 1998 году на Собрании славистов Сербии (Ајдуковић 1998: 161). В том же 1998 году Ученый совет Белградского университета утвердил тему нашей докторской диссертации под названием „Русизмы в современных южнославянских и западнославянских литературных языках согласно квалификаторам в лек-

---

⁴⁰ Так, например, российские контактологи выяснили, что под влиянием русского языка в палеоазиатских языках на Северо-Востоке Азии возникают интерференционные явления в области лексики, фонетики и синтаксиса. По мнению ученых, в некоторых языках происходил процесс импортиции фонем из русского языка, например, импортиция согласных [b], [f], [o], [p], [r], [v] в алеутском языке. Кроме того, отмечено влияние русского языка на образование императива беринговского диалекта алеутского языка. В алеутских диалектах на территории США исследователи подсчитали более 600 русских контактолексем. В бурятском разговорном языке зафиксировано как минимум 40% контактолексем под влиянием русского языка. Результаты исследования показали, что в долганском языке влияние русского языка отражается на построение сложного предложения, порядок слов в предложении и т.д. (Панькин, Попов 1999 [Проблемы лингвистической контактологии]).

сикографических источниках“, которая преследовала цель дать систематическое описание адаптации русизмов в соответствии с принципами и понятийным аппаратом белградско-загребской контактологической школы (Ајдуковић 2002).

В 2004 году в печать вышло предварительное издание будущего многотомного словаря под названием „Контактологический словарь адаптации русизмов в восьми славянских языках“ (Ајдуковић 2004а). Уникальность словаря состоит в том, что впервые предпринята попытка собрать и проанализировать лексику, относящуюся к русизмам в широком понимании этого слова в большинстве славянских языков. Уникальность проекта состоит еще и в том, что в словаре использованы специально разработанные условные знаки и обозначения, указывающие на тип контактологической адаптации контактолексем. Особую ценность, на наш взгляд, представляет довольно хорошо развитая терминология лингвистической контактологии, которая наиболее полно и точно отражает иерархическое расположение единиц разных уровней. Более десяти лет мы вырабатывали и уточняли метаязык лексикографического описания контактологических процессов. В связи с этим особо важно отметить, что в конце XX века одним из приоритетных вопросов явился вопрос о терминологии лингвистической контактологии, „ее упорядочении и совершенствовании, создании новых терминов“ (Панькин, Филиппов 1994: 24). В словаре все контактолексемы приведены в словарной форме согласно исследуемым лексикографическим источникам. С другой стороны, в нем лишь отчасти фиксируется стилистическая характеристика слов. Он также содержит ряд случайных ошибок или опечаток, которые будут устранены при подготовке следующего издания или при создании интернет-версии печатного издания.

В связи с развитием метаязыка лингвистической контактологии и накоплением лексикографического опыта, на сегодняшний день в современной славистике назрела необходимость в создании многотомного контактологического словаря славянских языков. В 2002 году мы ввели в научный оборот термин **к о н т а к т е м а** (Ајдуковић 2002), под которым подразумеваем контактологическую единицу любого языкового уровня, или, точнее, активированный и/или отображаемый элемент доминирующего языка-источника в языке адресате на определенном языковом уровне. В последних работах мы используем вместо традиционных терминов заимствование и русизм термины **к о н т а к т о л е к с е м а** и **к о н т а к т о л е к с е м а** под влиянием русского языка, потому что

они вполне ясно указывают на способность языковых единиц подвергаться контактологической маркированности. Термины „контактолексема“, „контактофразама“ и „дискурсивная контактема“ стали для нас основными единицами анализа в лексической, фразеологической и дискурсивной контактологии. Следовательно, центральное место в нашем исследовании занимают процессы активации и отображения контактологически маркированных фонем, графем, морфем, слов, граммем, сем, словоформ, словообразовательных типов, фразем, элементарных дискурсивных единиц и т.д. При проведении работ по данной тематике мы пришли к двум главным выводам: во-первых, на сегодняшний день лингвистические процессы возбуждения латентных мест и пополнения пустых мест под влиянием русского языка не приводят к структурным изменениям современных славянских языков (речь может идти лишь о некоторых частных случаях); внутренние структурные изменения славянских языков, как правило, порождаются внешними или экстралингвистическими тенденциями, особенно в условиях билингвизма и интерференции различных языковых систем; во-вторых, контактемы обладают способностью варьировать контактологические характеристики, то есть, иначе говоря, менять контактологический признак в зависимости от воздействующего на них языка. Исходя из вышеизложенного, можно сказать, что наиболее важной задачей контактологического словаря адаптации контактолексем является представление адаптации лексических единиц в виде формальной системы. Формализация контактологических процессов способствует более точному описанию и анализу контактологических единиц.

Итак, в последние годы автор настоящей статьи ведет работу по составлению многотомного „Контактологического словаря славянских языков“. Первый, второй, третий, четвертый и пятый тома будут посвящены адаптации болгарских контактолексем под влиянием русского языка, а шестой, седьмой, восьмой, девятый и десятый тома – адаптации македонских, сербских, хорватских и словенских контактолексем под влиянием русского языка⁴¹. Описание результатов контактирования южнославянских языков с русским языком является очень важным не только для русского языка как передатчика собственной, западной и восточной культур, но и для изучения южнославянских языков.

---

⁴¹ За последний год количество материалов болгарской части КССЯ увеличилось в два раза. Таким образом, нами планируется издать десять томов, которые будут посвящены адаптации болгарских контактолексем под влиянием русского языка.

Первый болгарский том, который в данный момент готовится к печати, содержит 1716 полных словарных статей на буквы А, Б и В⁴² (словарь содержит 1666 русских моделей). Словарь снабжен предисловием, разделом „Структура словарной статьи“, списком сокращений, условных знаков и источников, а также алфавитным указателем русских моделей. Материалом исследования и основными источниками послужили толковые словари современного болгарского и русского языков, двуязычные словари, этимологические и исторические словари, словари иностранных слов и другие специальные типы словарей (например, словари терминов, словари синонимов, словари сокращений). В болгарской части словаря не приводится контекст употребления контактолексем. Кроме того, в него включена информация из трудов авторитетных исследователей, касающаяся контактологической характеристики некоторых болгарских контактолексем. Прежде всего мы имеем в виду работы выдающихся болгарских контактологов Б. Цонева (напр. Цонев 1934), П. Филковой (Филкова 2000), Р. Павловой (Павлова 1979), Л. Андрейчина (Андрейчин 1952; 1958; 1986) и К. Бабова (Бабов 1978; 1987). Многие исследователи неоднократно указывали на невозможность установления общего объема болгарских контактолексем под влиянием русского языка. Трудность составления контактологического словаря адаптации контактолексем под влиянием русского языка заключается в том, что до сих пор в южной славистике не разработаны общепринятые критерии и процедуры для идентификации русизмов. Так, к русизмам относятся, например, слова с *у*, *я*, вместо болгарских *ъ*, *е* (*блуд*, *вял*), слова с русскими рефлексами *dj>ж, *tj>ч (*госпожа*, *задача*), ограниченное количество слов с полногласием (*оборот*), слова с *о*, *е* на месте сильных еровых гласных *ъ*, *ь* (*бодрост*, *лев*), определенное количество слов с сонантами *р*, *л* в русской огласовке (*възторг*, *горд*, *въплотявам*), слова с эпентетическим *л* в сочетаниях согласных *бл*, *вл*, *мл*, *пл* (*изтребление*, *наставление*, *стремление*, *изстъпление*), иноязычные слова с *г* на месте *х* (*герой*), прилагательные с формантом *-ей* вместо *-ий* (*гвардейски*), слова, отражающие русское аканье (*хазаин*), определенное количество существительных с суффиксами *-тел*, *-телен*, *-ие*, *-ние*, *-ение*, *-ание*, *-ство*, *-ост*, *-ически*, *-ичен*, *-изъм*, *-ция*, *-ат*, *-тор*, *-ист*, *-ски* (*слушател*, *знаменателен*, *отражение*, *удивление*, *въздихание*, *общество*, *значимост*, *теорети-*

⁴² По словам Здравки Ивановой „процесс влияния русского языка на болгарский всегда отличался неравномерностью, чередованием моментов интенсивного влияния с моментами умеренного, вплоть до замирания этого процесса“ (Иванова 1970: 193).

чески, авантюристичен, патриотизъм, революция, демократ, редактор, журналист, императорски), существительные с приставкой без- / не- / раз- / пре- / въз- и с суффиксом -н- / -ие / -ство (безпределен, непомерен, развитие, превъзходителство), кальки с приставками пред- и раз- (предразсъдък), слова с основами -един- и сред- (уединение, средоточие) и т.п. (Цонев 1934; Бабов 1978; Павлова 1979). В своем докладе на открытии V международного симпозиума, который состоялся в Белграде в 2000 году, болгарский русист Пенка Филкова ясно заявила о необходимости проведения большой трудоемкой работы по выявлению точного и полного состава русизмов в болгарском языке (Филкова 2000: 59). По этой причине мы приняли решение по возможности полно представить в болгарской части „Контактологического словаря славянских языков“ (КССЯ) контактолексемы, которые в исследуемых лексикографических источниках и научных трудах интерпретируются как русизмы. Исходя из нашего опыта, вторую и гораздо меньшую группу составляют слова, отмеченные нами как контактолексемы под влиянием русского языка. Словарь не претендует на абсолютную полноту представления материала, но, по нашему мнению, он дает хорошее лингвистическое представление о русско-болгарском языковом контакте, и является на сегодня самым полным такого рода лексикографическим изданием. При анализе адаптации контактолексем мы не ставили вопрос о согласовании данных из разных источников, а также вопрос об унификации получаемых результатов контактологической обработки. По нашему мнению, словарь вносит вклад в более точное определение целей и задач контактологии и этимологии, включая разделение контактологического и этимологического словаря в учебных и лексикографических целях. Потребность в дисциплинарной фрагментации и структуризации знаний об адаптационных процессах во многом повлияла на формирование концепции КССЯ.

Основной структурной единицей контактологического словаря является словарная статья. Все словарные статьи имеют одинаковую структуру и состоят из заголовочного слова в ее исходной (словарной) форме и текста. Текстовая часть словарной статьи состоит из четырех модулей элементов, расположенных по вертикали. Каждый модуль состоит из одного или нескольких обязательных или факультативных зон. Первый модуль содержит (1) зону контактологической формализации процессов адаптации контактолексем. Под формализацией информации о контактолексеме подразумеваем представление контактологических процессов в определенной форме, в первую очередь с помощью набора символов (знаков), которые мо-

гут подвергаться дальнейшей обработке. Второй модуль состоит из трех зон: (2) зоны русской модели, (3) зоны вариантных контактолексем и (4) зоны контактологических синонимов. Третий модуль состоит также из трех зон: (5) зоны этимологических, стилистических и грамматических квалификаторов ко всему слову или к отдельным его значениям, затем (6) зоны определения места ударения, и (7) зоны корпусной информации. Четвертый модуль состоит из (8) зоны толкования и (9) зоны семантических изменений контактолексема. Факультативными зонами являются зона контактологической формализации адаптации, зона вариантных контактолексем и зона контактологических синонимов, и они заполняются лишь при наличии соответствующей информации. Каждая статья снабжена ссылками на использованные источники в виде аббревиатур или условных обозначений.

В КССЯ дается только апеллятивная лексика (*абат, абатство, абацист, абдикация*). Болгарские контактолексема расположены в строго алфавитном порядке и в исходной форме, указанной в лексикографических источниках. Для существительных и прилагательных это форма именительного падежа единственного числа (*взятка, бинарен*) или, реже, форма множественного числа для существительных *pluralia tantum* (*дебри*). Если в качестве заголовочного слова выступает имя существительное, употребляющееся обычно во множественном числе, то за косой чертой обязательно указывается форма единственного числа (*аборигени, мн/м*). Информация о значении собирательности существительных, неизменяемости формы некоторых контактолексем и несклоняемости русских моделей хранится в зоне грамматических и стилистических помет. Неизменяемое существительное может иметь в своей словарной статье помету одного из трех родов (*август, койне*). Болгарский глагол дается в форме первого лица настоящего времени (*бедствувам*), а соответствующая русская модель в инфинитиве (*бедствовать*). Контакттолексема совершенного и несовершенного видов, а также возвратные глагольные контактолексема (например, *безпокоя се, бълтая се*), образуют отдельные словарные статьи. У наречий и междометий дается лишь указание на часть речи (*безпорядъчно, еврика*).

Заголовочным словом может служить производная контактолексема первой или второй ступени словопроизводства, например, контактолексема с суффиксом *-ост* (*античност, беззаветност*). Словообразовательная активность контактолексем в рамках процесса трансдеривации является важным индикатором русского влияния.

Заголовочное слово пишется прописными буквами и не снабжается знаком ударения. Арабские цифры в шестой зоне указывают на место ударения русской модели и болгарской контактолексема. В словаре отсутствует информация о побочном ударении. Омонимы также обозначаются арабскими цифрами. В зависимости от способа обработки омонимов в лексикографических источниках русского языка, болгарские контактолексема-омонимы могут быть представлены двояко: либо отдельными словарными статьями (*бардак*²), либо рассматриваются в рамках общей словарной статьи (*абатство*^{<1,2>}). Если контактолексема имеет варианты, то, как правило, они даются в отдельной зоне (*баркас, барказ, баркаса*). Однако, если варианты являются контактолексемами под влиянием русского языка, то каждая из вариантных форм дается в виде самостоятельной словарной статьи (*баричен, барически*). Контактнологические синонимы приводятся в четвертой зоне после обозначения *кс*. В словаре даются только синонимы под влиянием русского языка, зафиксированные в нашем корпусе (*апатичен – равнодушен; флегматичен; безразличен; безучастен; индифферентен; вял; инертен; разсеян*)⁴³. Этимологическая справка о первоначальном употреблении слова приводится в пятой зоне вместе с грамматическими и стилистическими квалификаторами. На наш взгляд, концентрация помет в одной зоне удобна для прослеживания процесса лексико-стилистической адаптации. Сведения о произношении некоторых русских моделей даются в квадратных скобках (*аббатство, § [б, бб; ɥ^ств]*). Мягкость согласных обозначается буквой *е* или маленьким мягким знаком справа сверху от буквы ^б (*авантюра, § [н^бт^б]*), а твердость согласных перед гласным звуком – буквой *э* (*авиамоделлизм, § [дэ]*). В словаре не дается произношение целого слова. Произносительные пометы приводятся в основном по „Орфоэпическому словарю русского языка“ под редакцией Р.И. Аванесова (ОСРЯ).

Главной особенностью данного словаря по сравнению с другими словарями является наличие условных знаков, обозначающих либо различные процессы адаптации (такие как трансграфематизация, трансакцентуация, трансфонемизация, трансдеривация, трансморфемизация, трансморфологизация, транссемантизация, трансконцептуализация, транссинтаксизация и лексико-стилистическая адаптация), либо конкретный тип адаптации контактолексем (адаптация

⁴³ В настоящее время наш корпус содержит более 8500 контактолексем под влиянием русского языка. Благодаря проекту по созданию КССЯ, мы его постоянно пополняем и обновляем.

может быть нулевая, частичная и свободная). Отдельные аспекты адаптации контактолексем уже рассматривались нами в ряде статей (Ajdukovich 2009).

В КССЯ проведен сравнительный семантический анализ болгарской контактолексеми и русской модели по одному или нескольким лексикографическим источникам. Лексикографические дефиниции русских моделей рассматриваются на материале словарей XI–XVII, XVIII, XIX и XX вв. Словарные статьи, в частности, включают дополнительную фактографическую информацию, например, о функции, сфере, разновидности и особенности применения какого-либо предмета. В конце толкования после точки с запятой указываются семантические изменения. Анализ показал, что болгарские контактолексеми под влиянием русского языка в наибольшей степени сохраняют семантику соответствующих русских моделей. Однако, не все значения русских моделей фиксируются болгарскими источниками и наоборот. В рамках частичной и свободной транссемантизации происходят разнообразные семантические вариации, например, уменьшение количества значений и уменьшение поля значений, увеличение поля значений и увеличение количества значений. К достаточным редким контактологическим семантическим процессам относятся дерогация или экстремальное расширение значения контактолексеми, когда она теряет семантическую связь с русской моделью (*абecedарий* в некоторых источниках). По нашему мнению, только после создания компьютерной базы данных будет возможно говорить о статистике корпуса КССЯ.

При всех существительных указывается степень трансконцептуализации, однако, прилагательные и глаголы также могут выражать концепты (в литературе по этому вопросу существуют разные точки зрения). Под трансконцептуализацией подразумеваем процесс активации латентных концептов и пополнение лакунарных концептов в языке-адресате под влиянием доминирующего языка-источника согласно определенным когнитивно-прагматическим и коммуникативным условиям (Ајдуковић 2008). Контакттолексеми и соответствующая русская модель, с одной стороны, могут не отличаться друг от друга предметными, ценостными или этнокультурными признаками, а с другой стороны, они могут отличаться по какому-либо из перечисленных признаков или характеризоваться отсутствием прямых концептуальных коррелятов.

При определении типа трансконцептуализации нами учиты-

вался тот факт, что в словарных дефинициях даются общие семы, которые не отражают все признаки и свойства концептов. Общеизвестно, что интегральные (ядерные) семы обеспечивают узнавание и классификацию предметов, факультативные семы проявляются только в определенных контекстах, а в формировании коннотативных характеристик концепта участвуют „экстралингвистические факторы, интенция пишущего, а также лингво-социальная среда, в которой он находится“ (Любимова 2009: 2; Ходина 1976). Следовательно, для выявления семного состава концепта нам пришлось провести анализ словарных дефиниций из двух и больше лексикографических источников, обозначить моменты сходства и различий словарной семантики болгарских и русских контактоконцептом, а также выяснить, какие из сем являются ядерными в структуре контактоконцептемы. Некоторые методики исследования концептов остались за рамками нашего исследования, например, анализ сочетаемости ключевых слов и ассоциативный анализ.

Наше описание трансконцептуализации контактолексем базируется на анализе болгарских контактоконцептом, имеющих предметное или не предметное содержание. Тип трансконцептуализации контактолексем определяем на основе концептуальной эквивалентности контактирующих языков. Адаптация может быть нулевой, частичная и свободная. Так, например, в ходе анализа дефиниций, данных словарями современного болгарского языка, выяснилось, что контактолексема *абатство* представлена двумя или тремя лексическими значениями (в данном случае можно говорить о слиянии двух омонимов в одно полисемантическое слово в лексикографических целях): 1. *католически манастир с принадлежащите му имоти и земи*; 2. *звание и длъжност на абат* („Речник на чуждите думи в българския език“, РЧД1982); 1. *католически мъжки манастир с принадлежащите му владения*; 2. *длъжност, служба на абат* („Български тълковен речник“, БТР1999); 1. *католически манастир с неговите имоти и земи*; 2. *сан на абат*; 3. *жилище и канцелария на абат* („Речник на чуждите думи в български“, РЧД1988). Значение русской модели в „Большом толковом словаре русского языка“ под редакцией С.А. Кузнецова (БТС) представлено двумя семемами: 1. *католический монастырь с принадлежащими ему владениями*; 2. *звание, должность аббата или аббатисы*. Лексическое значение контактолексемы *аббатство* состоит из интегральной и дифференциальных сем, называющих существенные признаки предмета. Потенциальные семы можно выявить только с помощью анализа литературных источников. Интегральная сема в первом значении

обозначена словом „монастырь“ в его денотативном значении, с общим семантическим признаком „пространство“ (болг. *манастир*), а во втором – словами-концептами „звание“ (болг. *звание*) и „должность“ (болг. *длъжност*). Болгарская контактоконцепта отображает традиционное в языковом сознании представление об аббатстве как католическом монастыре с принадлежащими к нему землями и постройками. По мнению М.И. Кузьминой в русском языковом сознании „в семантической структуре концепта „монастырь“ актуализируются и оказываются значимыми значения ‘святое место’ и ‘место, вызывающее особое состояние души’“ (Кузьмина, 2009: 18). Интегральные семы составляют национально-культурный компонент значения концепта „монастырь“ в русском и болгарском сознании. В семантической структуре контактолексемы *абатство* выделяются этимологическая память слова (по данным словарей, языком-первоисточником является латинский) и контактологическая картина мира, формируемая на основе ассоциативной связи между словами различных языков (данная контактолексема появилась в результате контакта с итальянским и латинским языками через посредство русского языка; на влияние русского языка указывает контактодериватема -*ство*). Дифференциальный признак „католический“ (*католически манастир*) фиксируется во всех трех словарях болгарского языка. Второй источник „Български тълковен речник“ (БТР) ограничивает определение концепта „монастырь“ полом (*мъжки манастир*). Во втором значении контактолексемы *абатство* (*звание и длъжност на абат*) наблюдается сужение значения по дифференциальному признаку пола („лицо женского пола“) во всех трех словарях (ср. рус. *аббатиса*). Увеличение объема понятийного содержания болгарской контактолексемы наблюдается при сравнении словаря „Речник на чуждите думи в български“ (РЧД1998) (*жилище и канцелария на абат*) и „Современного толкового словаря русского языка“ под редакцией Т.Ф. Ефремовой (СТСРЈ). Следовательно, чем больше увеличение значения концепта, тем сильнее будет изменение значения слова и наоборот. Приведенный нами анализ показывает, что контактолексема *абатство* подвергается частичной трансконцептуализацией. Значения болгарского слова в полном объеме не совпадают со значениями русской модели.

По окончанию работы по описанию различных аспектов адаптации контактолексем во всех славянских языках мы приступим к составлению контактологического словаря адаптации контактофразем под влиянием русского языка. Мы надеемся, что ученики и последователи белградско-загребской контактологической школы изу-

чат и опишут адаптацию контактолексем и контактофразем под английским, турецким, французским, немецким, польским, сербским и др. доминирующими влияниями.

Литература

(Ајдуковић 1997) Ј. Ајдуковић, Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник. Фото Футура, Београд, 1997, 331.

(Ајдуковић 1998) Ј. Ајдуковић, „Русизми и њихова обрада у речницима јужнословенских и западнословенских језика“. Славистика II, Београд, 1998: 157-161.

(Ајдуковић 2002) Ј. Ајдуковић, Русизми у савременим јужнословенским и западнословенским књижевним језицима према квалификатору у лексикографским изворима. Докторска дисертација. Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, 2002, 851.

(Ајдуковић 2004а) Ј. Ајдуковић, Контактолошки речник адаптације русизама у осам словенских језика. Фото Футура, Београд, 2004, 771.

(Ајдуковић 2004б) Ј. Ајдуковић, Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама. Фото Футура, Београд, 2004, 364.

(Ајдуковић 2008) Ј. Ајдуковић, „О понятии „трансконцептуализација“. Cognitive Modeling in Linguistics – 2008, Proceedings of the X-th International Conference, Vol 1. Kazan State University Press, Kazan, 2008: 21-30.

(Андрейчин 1952) Л. Андрейчин, „Ролята на руския език в развитието на съвременния български книжовен език“. Български език, кн. 3-4, София, 1952: 173-182.

(Андрейчин 1958) Л. Андрейчин, „К вопросу о влиянии русского языка советской эпохи на развитие современного болгарского языка“. Вопросы языкознания 4, Москва, 1958: 103-105.

(Андрейчин 1986) Л. Андрейчин, Из историята на нашето езиково строителство. Народна просвета, София, 1986, 225.

(Бабов 1987) К. Бабов, „За руските думи и русизмите в академическия Речник на чуждите думи в българския език“. Съпоставително езикознание 1, София, 1987: 39-51.

(Бабов 1978) К. Бабов, „Лексикални калки в български книжовен език, възприети от руския език“. Съпоставително езикознание, кн. 4, София, 1978: 24-34.

(Иванова 1970) З. Иванова, „Функционирование некоторых заимствованных слов в системе болгарского языка (в свете влияния

русского языка советской эпохи на болгарский)“ . Годишник на Софийския университет. София, 1970.

(КРСЈ) Ј. Ајдуковић, Контактолошки речник словенских језика. Речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Том 1: А-В. Фото Футура, Београд, 2010, 413.

(Кузьмина 2009) М.И. Кузьмина, Имя собственное Валаам в индивидуальной языковой картине мира (на материале путевых очерков русских писателей конца XIX – начала XX века). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Нижний Новгород, 2009.

(Любимова 2009) С.А. Любимова, „Моделирование семантической структуры концепта “Flapper” на основе словарных дефиниций“ . *Studia germanica et romanica*: Иноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання. Том 6, 2009, № 1 (16).

(Панькин, Попов 1999). В.М. Панькин, В.Н. Попов, „Оформление статей словаря“ . Контактологический энциклопедический словарь-справочник. Выпуск 1: Северный регион. Языки народов Севера, Сибири и Дальнего Востока в контактах с русским языком, Москва, 1999, 310.

(Павлова 1979) Р. Павлова, Болгарско-русские и русско-болгарские языковые связи. Народна просвета, София, 1979, 224.

(Панькин, Филиппов 1994) В.М. Панькин, А.В. Филиппов, „О составлении словаря терминов лингвистической контактологии: аспекты и задачи“ . Проблемы лингвистической контактологии. Москва, 1994: 50-51.

(Филкова 2000) П. Филкова, „Русизмы и церковнославянизмы в лексике болгарского литературного языка“ . V международный симпозиум „Состояние и перспективы сопоставительных исследований русского и других языков“, Белград, 2000: 54-60.

(Ходина 1976) А.Т. Ходина, „Методы исследования взаимодействия лингвистических и экстралингвистических факторов лексической сочетаемости“ . Межвузовский сборник научных трудов. Воронежский государственный университет, Воронеж, 1976: 57-61.

(Цонев 1934) Б. Цонев, История на българский език, Т. II. София, 1934, 330 и 338.

(Ajdukovich 2009) J. Ajdukovich, About the First Volume of a Contactological Dictionary of Slavic Languages. *Acta Linguistica* 3, Sofia, 2009: 90-101.

(Filipović 1990) R. Filipović, Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo-razvoj-značenje. Jugoslavanska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb, 1990, 335.

Словари

(БТР) Л. Андрейчин, Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров, Български тълковен речник. Четвърто издание, допълнено и преработано от Димитър Попов, Наука и изкуство, София, 1999, 1093.

(БТС) Большой толковый словарь русского языка, под ред. С.А.Кузнецова, РАН, Санкт-Петербург, „Норит“, 1998. (авторская редакция 2009 года на Грамота.ру)

(ОСРЈ) Орфоэпический словарь русского языка. Под редакцией Р.И. Аванесова. Наука, Москва, 1987, 704.

(РЧД1998) И. Габеров, Речник на чуждите думи в български с приложения. Трето издание, Gaberoff, София, 1998, 944.

(СТСРЈ) Т.Ф. Ефремова, Современный толковый словарь русского языка. В 3 томах, АСТ, Астрель, Харвест 2006, 1168.

(РЧД1982) Речник на чуждите думи. Състав. М. Филипова-Байрова и др. Българска академия на науките, Институт за български език, София, 1982, 979.

ABOUT THE FIRST VOLUME OF A CONTACTOLOGICAL DICTIONARY OF SLAVIC LANGUAGES⁴⁴

Резиме: У овом раду разматрамо питање избора грађе за бугарски том „Контактолошког речника словенских језика“ (КРСЈ) и представљамо појмовно-терминолошки апарат који је коришћен у речнику. Закључили смо да у први том КРСЈ треба унети лексику која је у лексикографским изворима маркирана одговарајућим квалификатором, као и речи које се у релевантној научној литератури наводе као русизми. С обзиром да термин „русизам“ не може да истакне кључно обележје контактолошких јединица – способност промене контактолошке вредности (инфлуенције) у зависности од доминантног језичког утицаја и других екстралингвистичких фактора којима су изложене, укључујући ту и могућност актуализације неке од претходних контактолошких вредности, по нашем мишљењу најцелисходније је користити термин „контактолексема под (доминантним) руским утицајем“. Иако је русизмима у бугарском посвећено доста радова, у XX веку није било посебног речника у коме би они били лексикографски описани. Разлог томе налазимо у преовлађујућем утицају етимологије и историјске лингвистике XIX и XX века на проучавање русизама. Осим тога, модерна теорија језика у контакту почела се формирати тек половином XX века (Е. Хауген, У. Вајнрајх, Р. Филиповић). За Р. Павлову (Павлова 1979) и П. Филкову (Филкова 2000) један од задатака будућих истраживача је да сачине потпуни списак бугарских русизама. Предмет овог рада је садржај и структур-

---

⁴⁴ This is the extended English version of my talk at the International Conference of Bulgarian Studies “The Bulgarian Language and Literature in Slavic and Non-Slavic Contexts”, Szeged, Hungary, 28th and 29th May 2009. I would like to thank my colleagues Nenad Tomovich (Serbia) and Motoki Nomachi (Japan) that helped with the translation. In: Acta Linguistica, Vol. 3, No. 3, Eurasia Academic Publishers, Sofia, 2009: 90-100 (English Version); Россия и русские глазами инославянских народов: язык, литература, культура 1. No.3, Slavic Research Center, Hokkaido University, 2010, 167-182 (English Version); Farkas, Barathi, M. – Majoros, H. (ed.), Bulgarian Language and Literature in Slavic and Non-Slavic Contexts. Szeged, JATE Press, 2011: 119-124 (Serbian Version); Контакттолошки речник словенских језика: речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Том 1: А – В. Београд, Фото Футура, 2010, стр. 395-406 (Serbian Version).

тура првог бугарског тома „Контактолошког речника словенских језика“.

Кључне речи: контактолошки речник словенских језика, речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем.

In this paper, we will try to answer two questions that arose while I was working on the „Contactological Dictionary of Adaptation of Bulgarian Contact-Lexemes under Russian Influence“. The first refers to the problem of selecting materials for the dictionary. The other is purely of a conceptual and terminological nature and is related to the first: why do we use the terminological phrase “contact-lexeme under dominant Russian influence” instead of the traditional term “Russianism”? And why do we use the term “contact-lexeme” instead of “loanword”? The content and structure of the dictionary will be presented in the third part of the paper.

I

Bulgarian Slavists have always been interested in the problem of identifying Russianisms. The 20th century was the golden age of Bulgarian Slavistics and it was the period of the most extensive research on language contacts between Bulgarian and Russian. Several important works were published during this period, the most notable being the three-volume dictionary by P. Filkova [1], R. Pavlova’s monograph [2], and the works of B. Tsonev [3], L. Andreychin [4], and K. Babov [5]. Although there are many papers on Russianisms in Bulgarian, specialized dictionaries where they would be treated separately have not been published in the 20th century. We think that the reason for this is the dominant influence of 19th and 20th century etymology and historical linguistics on studying Russianisms, since the modern theory of languages in contact was established in the mid-20th century. However, R. Pavlova emphasizes the importance of making a complete inventory of loan-words that came through Russian and says that “making this inventory is the task of future researchers” [6].

One of the key issues is certainly a lack of clear criteria for distinguishing between loanwords from Church Slavic and Russian, or between indigenous Bulgarian words and those that came through or from Russian. Attempts were made to establish fixed and systematic criteria, for example, that Russianisms are all lexemes with the suffix *-тел*, or

those pointing to the kind of borrowing, that is, whether it is direct or through Russian. According to К. Babov, Russianisms are words that have a *z* instead of the Latin *h* (*герой*), a *ϕ* instead of the Greek *υ* (*ефир*), groups like *-ля-*, *-лю-* (*абсолютен*, *юбиляр*), some words with *ав-*, *ев-* (*август*), the group *-ей-* instead of *-ий-* in adjectives (*библейски*), those with the same stress (*граматика*), words containing the suffix *-ически* (*академически*), and international words that can be found in early translations from Russian conducted during the National Revival [7]. When discussing distinguishing between Russian and Church Slavic influences on modern standard Bulgarian, L. Andreychin and R. Pavlova insist that these two languages must be differentiated from one another. According to proponents of this theory, Russian influence begins in the 1840s due to the strong impact of Russian literature and scientific works. On the other hand, B. Tsonev thinks that Church Slavic influence is in fact Russian influence [8]. According to R. Pavlova, contrasting literary words from the damaskins and Church Slavic words could help in distinguishing between Russianisms and Church Slavic words in Bulgarian works written between the 17th and 19th centuries [9]. Bulgarian researchers mostly agree that the majority of the lexis that came into Bulgarian from or through Russian is composed of abstract lexemes, calques, and internationalisms. In our opinion, we should take into account the extralinguistic situation in which the influence of the dominant language in contact is exerted so as to determine the contactological value of a contact-lexeme. On the other hand, the need to determine contactological value once and for all does not have a foothold in modern contactology, but in etymology. Namely, the contactological value of lexemes in parallel texts can differ, and it depends on the dominant language in contact and other extralinguistic factors, while the etymological value of a lexeme is determined in the process of historical reconstruction.

Bulgarian researchers of language contacts between Russian and Bulgarian also disagree about lexical Russianisms in modern Bulgarian. In the early 20th century, B. Tsonev said there were 2,000 Russianisms [10], whereas I. Lekov thought that this number was “arbitrary and exaggerated” [11]. R. Pavlova wanted more precise statistic data and identified 1,070 Russianisms in the „Bulgarian Descriptive Dictionary“ [12], 838 in the „Dictionary of Contemporary Bulgarian“ [13], and 271 Russianisms in the „Dictionary of Foreign Words“ [14]. In her opinion, it is necessary to define criteria for differentiation between loanwords from Church Slavic or Russian and the lexis used in the Bulgarian documentary tradition in order to establish the exact number of Russianisms in Bulgarian [15]. In other words, it is necessary to make a complex and compre-

hensive research of the lexis of Bulgarian documents from the 17th and 18th centuries.

Therefore, the problem of identifying contact-lexemes under dominant Russian influence was solved in the first volume of the „Contactological Dictionary of Slavic Languages“ by incorporating the lexis marked with appropriate lexicographical qualifiers in lexicographical sources and the words that are cited as Russianisms in relevant scientific sources. The author of the dictionary determined the contactological value of a certain number of lexemes. The complete set of 10 volumes contains more than 8,500 contact-lexemes under dominant Russian influence and there is the same number of Russian models, which makes a total of more than 17,000 lexemes. Just for comparison, the „Contactological Dictionary of Adaptation of Russianisms in Eight Slavic Languages“ contains 3,802 Bulgarian Russianisms, whereas the corpus of all Russianisms in the analyzed languages and of the corresponding Russian models contains 15,424 lexemes. Therefore, the first volume, which is to be published in 2010, exceeds by far the number of contact-lexemes given in the advance copy.

II

The uniqueness of this dictionary can be seen in the fact that its concept is based upon the works of R. Filipović, the founder of the Zagreb school of contactology [16], on our innovations in and reinterpretations of Filipović's theory [17], and on the results produced by leading researchers of inter-Slavic language contacts [18]. In the 1990s, we made significant reinterpretations of and innovations in R. Filipović's theory of language in contact and pointed to the necessity of using a cognitive approach in studying Russianisms. The main characteristics of the Belgrade-Zagreb school of contactology are synchronic description of the process of adaptation of the model into a replica and denying the possibility of structural changes in the receiving language. For example, in Filipović's opinion, phonemic importation does not lead to structural changes in the receiving language, but is instead a consequence of the activation of latent elements and of filling empty places in the system [19]. This approach to language contacts facilitates monitoring of the expansion and restrictions on linguistic influence. Nowadays, contactologists have started to pay more attention to the extralinguistic aspects of language contact.

The Contactological Dictionary gives a description of the adaptation strategies of contactological units in terms of the theory we develo-

ped in two monographs and a number of papers. In the 1997 monograph [20], we introduced *t r a n s d e r i v a t i o n* as the basic principle of formational adaptation of the model into a replica. Within morphological adaptation we defined *t r a n s m o r p h e m i z a t i o n* as adaptation of the basic morphological form of the replica, whereas *t r a n s m o r p h o l o g i z a t i o n* was defined as adaptation of morphological categories. In *t r a n s s e m a n t i z a t i o n*, we introduced ten new semantic changes within partial semantic adaptation. At the level of lexis and stylistics, we developed three types of lexical-stylistic adaptation. We took into account these innovations while compiling the dictionary of adaptations of Russianisms in Serbo-Croat [21]. We analyzed a total of 1,089 Russianisms at the levels of phonology, derivation, morphology, semantics, lexis, and stylistics. In the 2004 monograph [22], we introduced the concept of *t e r t i a r y* adaptation (that is, primary-tertiary and secondary-tertiary adaptation), which refers to the influence of the intermediary language in primary and secondary adaptations. In transsemantization, we identified 28 semantic changes, whereas the level of verbal contact-syntaxeme government adaptation has three types of *t r a n s s y n t a c t i z a t i o n*. In this book, we define adaptation as the process of activating latent elements or filling empty places in the system of the receiving language according to certain rules. In that respect, a *c o n t a c t - l e x e m e* under Russian influence is a word containing at least one independent contacteme made by mapping the Russian model and/or internal activization of the receiving language under the dominant influence of Russian. At different linguistic levels, a contacteme can be manifested as a „contact-phoneme“, „contact-morpheme“, „contact-prosodeme“, „contact-derivateme“, „distributive contacteme“, „contact-grapheme“, „contact-grammeme“, „contact-styleme“, „contact-syntaxeme“, „contact-seme“, „contact-lexeme“, „contact-phraseme“ or „contact-concepteme“. In our latest works, we completely abandoned the terms „borrowing“ and „loanword“, because they belong to a theory of transfer that interprets language contact as the transfer of elements from the donor language into the borrowing language.

A *c o n t a c t e m e*, or the general unit of contactology is a quantum of structured knowledge about the dominant language influence. A contacteme is each linguistic element formed in a particular dominant contact situation through the activation or mapping of latent elements and empty places. Contactological cognitive sense, some knowledge and information underlie each contactologically marked element. A researcher in this field is supposed to notice the correlation between a certain contact situation and the linguistic unit realized within it, to note the changes in contactological value and to manage them. As a result of this

correlation, various kinds of relational and contextually marked classes appear at different levels. That element can be a linguistic unit or class at any level. At the level of phonetics, we can discern segmental and suprasegmental contactemes (sounds, syllables, words, utterances, stress in all its aspects, and intonation), whereas at other levels, contactemes are phonemes, graphemes, morphemes, words, grammemes, sememes, etc. For example, a phoneme in a certain position or sequence within a word represents a class [23]. Once determined, a contactological value can change under the influence of another dominant language, that is it can change in the course of time. A contacteme can remember something from its past, and memory of that past can have an impact on its usage [24]. Marking of contactological units can depend on the typology of linguistic structures, psychological, communicative, pragmatic, and sociolinguistic factors. Contactemes can be found in the individual's language awareness. Identifying them and determining their contactological value can be achieved through an associative experiment. Concerning psychological factors, the most important are strategies, opinions, affective states, attitudes, age, sex, abilities, motivation, and personality features. In terms of sociolinguistics, one language dominates through common language acceptance, ideology and practical usage. In the contactological dictionary, Russian is represented as the linguistically and extralinguistically dominant language, while the political impact of the subordinate language and the impact of the language with equal political power are of secondary importance.

III

The advance copy of the contactological dictionary was published in 2004 [25] and has been very well accepted among Slavists in Serbia and abroad [26]. Unlike the „dictionary of identification” where we primarily determine the contactological value of contact-lexemes with an obligatory citation of the source and examples that proves a particular dominant influence, this dictionary is an “adaptation dictionary” because it describes the way that contactological units are adapted in the receiving language. A contact-lexeme can be a whole word as well as a word that is related to Russian just in traces. It does not have to have Russian origins, but it can instead originate from contact with dominant Russian where it is an integral part of the vocabulary. It can belong to just one part of speech, one variant of the basic form, or a homonym, if the model is a homonym. Apart from that, a contact-lexeme can be a non-derived word or a word derived from it.

A dictionary article of the „Contactological Dictionary of Adaptation of Bulgarian Contact-Lexemes under Russian Influence“ contains six sections. Sections 1, 3, 4, 5, and partially 6 deal with the contact-lexeme, whereas parts 2 and partly part 6 deal with the Russian model.

SECTION 1. The first section of the dictionary article provides a description of contactological adaptation of a contact-lexeme. Entry words are printed in bold capitals and arranged alphabetically. Homonyms are followed by number tags (§ 1). If we determine that a certain contact-lexeme is a homonym (§ 2), then we put the number tag into angle brackets (< >). The form variant of the Russianism (§ 3,4) is given as a separate entry.

- (§ 1) **БАРДАК**²
(§ 2) **РЕВОЛЮЦИОНЕН**<1>
(§ 3) **РЕЗЕРВ**
(§ 4) **РЕЗЕРВА**

The entry word is followed by the symbols for *t r a n s g r a p h e m a t i z a t i o n* and *t r a n s a c c e n t u a t i o n* (Acc). The orthography of a contact-lexeme can be formed according to (a) the pronunciation of the Russian model (*кавьор, матрьошка*), (b) the orthography of the Russian model (graphemes of the contact-lexeme and of the model coincide; *дозор, матушка*), (v) the orthography of the Russian model (graphemes of the contact-lexeme and of the model do not coincide; *наклонност, артел*), (c) the pronunciation and orthography of the Russian model (*бельо, чертожник*), (g) the pronunciation of the Russian model and formational/ morphological features of the receiving language (*гримьорен, закъопвам*), and (e) the orthography of the Russian model and formationnal /morphological features of the receiving language (*нагъл, закривам се*). The influence of the intermediary language (*пощальон, тилда*) is marked by (d).

The type of *t r a n s p h o n e m i z a t i o n* of a contact-lexeme is determined according to the highest index of individual adaptations. Zero-transphonemization (F0) was not attested. The first subtype of first partial transphonemization (F1/1) involves the adaptation of the Russian stressed vowels <a>, <o>, <e(э)>, <i>, and <u>, of the unstressed <o> and open <e> in foreign words, adaptation of Russian hard geminate consonants whose Bulgarian counterparts are short consonants and adaptation of Russian hard dentals and the palatal <r> (*бард*). The second subtype of

the first partial transphonemization (F1/2) involves adaptation of a number of Russian soft consonants (*взгляд*). The third subtype of the first partial transphonemization (F1/3) involves quantitative adaptation of <i> and <u> in the first or second degrees of reduction and adaptation of the Russian soft dental consonants [tʰ] and [dʰ] (*бурсак*). The fourth subtype of the first partial transphonemization (F1/4) involves substitution of the Russian vowel <y> with the Bulgarian vowel <i> (*випуск*). The first subtype of the second partial transphonemization (F2/1) involves adaptation of the Russian consonants <ž>, <š>, <dž>, and <l> (*вулкан*). The second subtype of the second partial transphonemization (F2/2) involves substitution of the Russian <a> in the first-degree reduction with the Bulgarian vowel <a> (*абам*). The third subtype of the second partial transphonemization (F2/3) involves substitution of the Russian second-degree reduction vowel <ъ> with the Bulgarian vowel <a> (*бравада*). The fourth subtype of the second partial transphonemization (F2/4) involves adaptation of fifteen Russian palatalized consonants by Bulgarian hard consonants, substitution of the palatal <č> with the Bulgarian consonant <č>, and transphonemization of Russian long soft consonants by Bulgarian hard consonants (*билет*). The first subtype of free transphonemization (F3/1) involves adaptation of the Russian unstressed <e> in first or second-degree reduction by the Bulgarian <e> (*бревно*). The second subtype of free transphonemization (F3/2) involves substitution of the Russian <ъ> and <a> with the Bulgarian <o> (*бродяга*). The third subtype of free transphonemization (F3/3) involves adaptation of Russian <š':> into Bulgarian <š> and substitution of Russian hard consonants with Bulgarian palatalized consonants (*бори*). The fourth subtype of free transphonemization (F3/4) involves substitution of Russian vowels and consonants with Bulgarian sounds of different quality and articulation and substitution of Russian soft consonants with a Bulgarian consonant cluster (*ботанически*).

T r a n s d e r i v a t i o n is a general word formation principle according to which a contact-lexeme is adapted. A contact-lexeme (*ботаник*) that shares the same derivational stem and derivational morpheme as the Russian model is adapted through zero-transderivation (D0). A contact-lexeme (*вакууметър*) that has an identical derivational morpheme to that of the model and a different derivational stem is adapted through first partial transderivation (D1/1). A contact-lexeme (*ведомствен*) that shares the derivational stem with the model and a different derivational morpheme is adapted through second partial transderivation (D1/2). A contact-lexeme (*виражавам се*) that has a different derivational stem and different derivational morpheme is adapted through free

transderivation (D2). Contact-lexemes that are not derived are marked with the Roman numeral I (*виртуален*).

Our Dictionary records the part of speech that a contact-lexeme belongs to, its grammar categories of gender, number, reflexiveness, and transitivity/intransitivity. Contact-lexemes undergo all three types of *t r a n s m o r p h e m i z a t i o n* of the basic morphological form. A contact-lexeme (*выражение*) that consists of a free morpheme adapted according to pronunciation, to orthography, or both together and a zero bound morpheme of the model, that is, a bound morpheme of the model adapted according to orthography, undergoes zero-transmorphemization (M0). A contact-lexeme (*всмутов*) that consists of a free morpheme adapted according to pronunciation, orthography, or both together and a bound morpheme of the receiving language, undergoes partial transmorphemization (M1). A contact-lexeme (*високомолекулярен, високопревъзходителство*) that consists of a changed free morpheme of the model and a bound morpheme of the giving or receiving language undergoes free transmorphemization (M2).

The label of *t r a n s m o r p h o l o g i z a t i o n* of the gender and number of the noun and of the verbal aspect is only used in case of partial or free adaptation. A contact-lexeme (*въздухоплавател*) that has identical gender to the model and different sound-endings undergoes partial transmorphologization of the noun-gender (TMR1). A contact-lexeme (*автогенеза*) with different gender from the model undergoes free transmorphologization (TMR2). The basic form of a contact-lexeme (*автосан*) that takes only one number from the model, most often nominative singular, undergoes partial transmorphologization of the number (TMB1). Free transmorphologization of the number (TMB2) was not attested. A contact-lexeme (*агитирам*) whose aspect is formally the same as that of the model, but has different semantics, undergoes partial transmorphologization of the verbal aspect (TMGv1). Adaptation of biaspectual verbs typical of one of the languages falls into this group. A contact-lexeme (*нагрубявам*) whose aspect is different from that of the model undergoes free transmorphologization of the verbal aspect (TMGv2).

T r a n s s e m a n t i z a t i o n can be zero, partial, or free. At this moment there are 28 semantic changes within partial transsemantization (five one-member changes, ten two-member changes, nine three-member changes, three four-member change, and one five-member change). The type of semantic adaptation is determined for each source individually. A

contact-lexeme whose meaning is identical to the meaning of the model undergoes zero-transsemantization (S0). A contact-lexeme with restriction of meaning in number (S1Nm) or in a semantic field (S1Fm; S1Fr) and expansion of meaning in number (S2Nr), or expansion of meaning in a semantic field (S2Fr), undergoes partial transsemantization. When the semantics of a contact-lexeme are different from the semantics of the model, it is a case of free transsemantization (S#).

1. Zero-transsemantization (S0)
2. Restriction of meaning in number of the model (S1Nm)
3. Restriction in a semantic field of the model (S1Fm)
4. Restriction in a semantic field of the replica (S1Fr)
5. Expansion of meaning in number of the replica (S2Nr)
6. Expansion of meaning in a semantic field of the replica (S2Fr)
7. Two-member type of semantic change S1Fm+S1Fr
8. Two-member type of semantic change S1Nm+S1Fm
9. Two-member type of semantic change S1Nm+S1Fr
10. Two-member type of semantic change S1Nm+S2Nr
11. Two-member type of semantic change S1Nm+S2Fr
12. Two-member type of semantic change S1Fm+S2Nr
13. Two-member type of semantic change S1Fr+S2Nr
14. Two-member type of semantic change S1Fm+S2Fr
15. Two-member type of semantic change S1Fr+S2Fr
16. Two-member change of meaning S2Nr+S2Fr
17. Three-member type of semantic change S1Nm+S1Fm+S1Fr
18. Three-member type of semantic change S1Nm+S1Fm+S2Nr
19. Three-member type of semantic change S1Nm+S1Fr+ S2Nr
20. Three-member type of semantic change S1Nm+S1Fm+ S2Fr
21. Three-member type of semantic change S1Nm+S1Fr+ S2Fr
22. Three-member type of semantic change S1Nm+S2Nr+ S2Fr
23. Three-member type of semantic change S1Fm+S1Fr+S2Fr
24. Three-member type of semantic change S1Fm+S1Fr+ S2Nr
25. Three-member type of semantic change S1Fm+S2Nr+S2Fr
26. Four-member change of meaning S1Nm+S1Fm+S1Fr+S2Fr
27. Four-member change of meaning S1Nm+S1Fm+S2Nr+ S2Fr
28. Four-member change of meaning S1Nm+S1Fm+S1Fr+ S2Nr
29. Five-member type of semantic change S1Nm+S1Fm+S1Fr+
S2Nr+S2Fr
30. Free transsemantization (S#)

The type of transsemantization is followed by a label for the type of lexical-stylistic adaptation, which can be zero (*абсолюция*),

partial (*абат*), or free (*астраган*). If two sources share the same LSA, then only the first one is followed by a type label. A contact-lexeme that has under-gone zero or partial transsemantization and whose certain lexical and stylistic values differ from the model undergoes partial adaptation (LSA1). A contact-lexeme whose lexical-stylistic values are different from the model and that is adapted through free transsemantization undergoes free LSA (LSA2).

Several contact-lexemes in our dictionary have a type of *t r a n s - c o n c e p t u a l i z a t i o n* label. Contact-lexemes that share identical concepts to the model [27] undergo zero-transconceptualization (*взривател, вигилност*). If the number of basic meanings of the concept of the contact-lexeme (*ветеринар, владение, отчуждение*) and the model partly coincide, it is a case of partial transconceptualization (K1). The type “free transconceptualization (K2)” is identified in the word *астраган*.

Most dictionaries do not provide sufficient information about verb government. A contact-lexeme (*виражавам се*) whose pattern partly coincides with the pattern of the model undergoes partial *t r a n s s y n - t a c t i z a t i o n* of verb government (SIA1). A contact-lexeme whose pattern differs from the pattern of the model undergoes free transsyntactization of the verb government (SIA2). In the first volume of the dictionary we have not identified any cases of free-transsyntactization.

At the end of the first section of each dictionary article, we provide information about the source and the type of *o v e r a l l a d a p t a - t i o n* of the contact-lexeme. The type of overall adaptation is determined according to the highest level of individual adaptations. A contact-lexeme (*абат*) that is adapted through partial adaptation at one level at least undergoes overall partial adaptation (A1). A contact-lexeme (*вкусовщина*) that is adapted through free adaptation at one level at least undergoes over-all free adaptation (A2).

SECTION 2. The Russian model is written in italics and its stress is not marked (§ 5). The number in the fourth section of the dictionary article points to the place of stress. Abbreviations referring to derivational pattern, part of speech, gender, number, (§ 6) aspect, and transitivity/intransitivity are given after the entry word. Underived models are marked by the Roman numeral I (§ 7). Variants are given after the basic entry (§ 8).

(§ 5) *непрерывно* S, adv (MAC) [28]

(§ 6) *прессовать* S, v-ipm-tr (MAC)

(§ 7) *ситуация* I, n-f (СИС) [29]

(§ 8) *автокар* Comp, n-m (MAC)

автокара (ОСРЯ) [30]

SECTION 3. The abbreviation *вар.* is followed by phonological, morphological, and derivational variants of the lexeme (§9).

(§ 9) **АНГОБ**

вар: *ангоба* (ГРЧД) [31]

SECTION 4. The abbreviation *кс* is followed by contactological synonyms [32] of the contact-lexeme (§10).

(§10) **БЛЕСТЯЩ**

кс: великолепен, пищен; благоприятен, щастлив; величествен, исключителен, превъзходен, божествен, грандиозен, достоен, отличен, великолепен; лъчезарен, блистателен

SECTION 5. The symbol $\triangle$ is followed by the information concerning the origin, morphology, formation, stress, the number of meanings, syntactic features, and lexical-stylistic aspects of the model and of the contact-lexeme according to cited sources. Information about the model is given in parentheses ( ), whereas our interventions are given in angle brackets < >. Information about stress and frequency of the contact-lexeme and the model are given in square brackets [ ]. The symbol < refers to the direction of interlingual influence.

SECTION 6. The meanings of the contact-lexeme and dictionary sources are cited at the end of each dictionary article.

The label © is followed by a description of semantic changes. The hash mark (#) refers to narrowed meanings of the contact-lexeme, whereas the asterisk (*) refers to widened meanings. Three dots (<...>) mean that some parts of the text are omitted. The meaning and description of semantic changes can be cited from two or more sources preceded by α .

(§ 11) **АВТОБИОГРАФИЧЕСКИ** e-d, Acc0 [33], F3/4, D0, adj, M1, S0, LSA0/1, A2 (АРЧД [34]/ТСРЈ [35]); S1N2m (АРЧД/СТСРЈ [36]) ⇌ S1Fm (АРЧД/МАС)

автобиографически S, adj (ТСРЈ; МАС; СТСРЈ)

var: *автобиографичен* (АРЧД)

△ rus. (АРЧД; ГРЧД); <-ический > -ически>; [vowel under

stress: Rus:6/ Bul:6; frequency: НКРЈ[37]/БНК[38]: +30/6]

който се отнася до автобиография (АРЧД) © #2: свойственний автобиографии, характерный для нее (СТСРЈ); © # связаный с жизнью автора; являющийся автобиографией (МАС).

Some of the future volumes of the „Contactological Dictionary of Slavic Languages“ will be devoted to the adaptation of contact-phrasemes. And when the Russian influence is analyzed, we can switch to describing contact-lexemes and contact-phrasemes created under Turkish, English, French, German, or any other influence. We can then describe the processes of adaptation in all other contact situations and compile a complete computer database. We would be happy if the International Committee of Slavists started a long-term contactology project that gathered teams from different countries.

References

[1] П. Филкова, Староболгаризми и церковнославянизми в лексике русского литературного языка. Т. 1-3, София, 1987, 1502.

[2] Р. Павлова, Болгарско-русские и русско-болгарские языковые связи, Народна просвета, София, 1979, 223.

[3] Б. Цонев, Руско-български паралели, Славянски глас, I, 1902; Руско-български паралели, Периодическо списание на Българското книжно дружество 3-4, 1903, София, 249-259; Езикови взаимности между българи и руси. Сб. Памяти проф. А.К. Медведева, София, 1922.

[4] Л. Андрейчин, Из историята на нашето езиково строителство. София, Народна просвета, 1986. 225 с.

[5] К. Бабов, Руско-българските езикови контакти и въпросът за типологията на русизмите в българския език. Славянска филология, т. 15, София, 1978; „Международна лексика от гръцки и латински произход, възприета в българския книжовен език чрез руски език“. Славистични изследвания, кн. III, София, 1973; „Лексикални калки в българския книжовен език, възприети от руския език“, Сьпо-

ставително езиковознание 4, София, 1978; „За руските думи и русизмите в академическия Речник на чуждите думи в българския език“, Съпоставително езиковознание 1, София, 1987: 39-51.

[6] Р. Павлова, Болгарско-руски и руско-български езикови връзки, Народна просвета, София, 1979, 223 с.

[7] К. Бабов, „Международна лексика от гръцки и латински произход, възприета в българския книжовен език чрез руски език“. Славистични изследвания, кн. III, София, 1973: 137-143.

[8] Л. Андрейчин, „Роля на старобългарската и черковнославянската писмена традиция“. Из историята на нашето езиково строителство. София, Народна просвета, 1986. 225 с.

[9] Р. Павлова, Болгарско-руски и руско-български езикови връзки, Народна просвета, София, 1979, 223 с.

[10] Б. Цонев, Руско-български паралели. Славянски глас, I, 1902,

[11] Ив. Леков, Характеристика на общите черти в български и източнославянски. Сб. БАН, 37, 1942, 1-104.

[12] Български тълковен речник. София, 1976.

[13] Речник на съвременния български книжовен език, Т. I, 1955, т. II 1957, т. III 1959.

[14] Речник на чуждите думи в български език, 4 преработено и допълнено издание, София, 1978.

[15] Р. Павлова, Болгарско-руски и руско-български езикови връзки, Народна просвета, София, 1979, 223 с.

[16] R. Filipović, Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičkih dodira, JAZU, Školska knjiga, Zagreb, 1986, 322; Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo-razvoj-značenje. JAZU, Školska knjiga, Zagreb, 1990, 335.

[17] J. Ајдуковић, Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник. Фото Футура, Београд, 1997, 331; Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама. Фото Футура, Београд, 2004, 364; Контактолошки речник адаптације русизама у осам словенских језика. Фото Футура, Београд, 2004, 771.

[18] В.: Селективна библиографија у књ.: J. Ајдуковић, Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама. Фото Футура, Београд, 2004, 364.

[19] R. Filipović, Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičkih dodira, JAZU, Školska knjiga, Zagreb, 1986, 322.

[20] J. Ајдуковић, Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник. Фото Футура, Београд, 1997, 331.

[21] Ibid.

[22] J. Ајдуковић, Увод у лексичку контактологију. Теорија

адаптације русизама. Фото Футура, Београд, 2004, 364.

[23] Ibid.

[24] Ј. Ајдуковић, „О контактолошком речнику контактофразама“. *Riječ, god. 15, sv. 2, Rijeka, 2009: 19-28.*

[25] Ј. Ајдуковић, *Контактолошки речник адаптације русизама у осам словенских језика. Фото Футура, Београд, 2004, 771.*

[26] See Recensions/Reviews by P. Piper, B. Stankovich, M. Nikolich, S. Ristich, P. Filkova, K. Petrova, Z. Fink, R. Dragicevich, G. G. Tjapko, W. Pianka, B. Terzich, A. Zoltan, B. Stebich, M. Moser. Published In: *Suvremena lingvistika, 57-58, Zagreb, 2004: 149-150; Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 40, SOW, Warszawa 2005: 517-521; Studia Russica XXII, Budapest, 2005: 309-311; „Српски у нормативном огледалу“, Београдска књига, Београд, 2006: 423-434; „Научный Вестник Воронежского государственного архитектурно-строительного университета, Серия «Современные лингвистические и методико-дидактические исследования“, Вып. № 1 (9), 2008: 182-183; Wiener Slavistisches Jahrbuch, Band 54, 2008: 267-268; Ј. Ајдуковић, Биобиблиографија са прилозима. Фото Футура, Београд, 2008.*

[27] Ђ. Ајдукович, „О понятии ‘трансконцептуализация’“, *Cognitive Modeling in Linguistics – 2008, Proceedings of the X-th International Conference, Bechichi, Montenegro, September 06 – 13, 2008, Vol. 1, Kazan State University Press, 2008: 21-30.*

[28] МАС – Словарь русского языка, Академия наук СССР, Институт русского языка, Т. 1-4, 2-е изд., испр. и доп., Русский язык, Москва 1981-1984.

[29] СИС – Словарь иностранных слов. 17-е изд., испр. Русский язык, Москва, 1988.

[30] ОСРЯ – Обратный словарь русского языка, Советская энциклопедия, Москва, 1974.

[31] ГРЧД – И. Габеров, Речник на чуждите думи в български с приложения, трето издание, Gaberoff, 1998, 944.

[32] Ј. Ајдуковић, „Контактолошки синоними под руским утицајем у македонском контактолошком речнику“. XXXVI научна конференција – лингвистика. Зборник со реферати. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2010: 43-56.

[33] Acc0 – the type of transaccentuation;

[34] АРЧД – Речник на чуждите думи, Българска академия на науките, Институт за български език, София, 1982, 979.

[35] ТСРЈ – Толковый словарь русского языка. Под редакцией Д.Н. Ушакова. Государственный институт, Советская энциклопедия, Москва, 1935.

[36] СТСРЈ – Т.Ф. Ефремова, Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. Москва: Русский язык, 2000. Электронная версия, „Грамота.ру“, 2001–2002.

[37] НКРЈ – Сайт Национального корпуса русского языка, www.ruscorpora.ru

[38] БНК – Български национален корпус, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, <http://search.dcl.bas.bg/> (2009).

СТРУКТУРА И ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ МОНОГРАФИИ „ВВЕДЕНИЕ ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКУЮ КОНТАКТОЛОГИЮ. ТЕОРИЯ АДАПТАЦИИ КОНТАКТОФРАЗЕМ ПОД ВЛИЯНИЕМ РУССКОГО ЯЗЫКА“⁴⁵

Резиме: Након објављивања књиге „Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама“ (в. Ајдуковић 2004) као један од наших наредних задатака поставили смо израду монографије „Увод у фразеолошку контактологију. Теорија адаптације контактофразема под руским утицајем“. У овом раду у општим цртама излажемо садржај и структуру ове монографије која ће имати уводни део, дванаест поглавља у којима разматрамо процесе адаптације контактофразема на разним нивоима, закључна разматрања после сваког поглавља, општи закључак на крају књиге, те селективну библиографију. Тренутно се пројекат налази у фази прикупљања грађе.

Кључне речи: фразеолошка контактологија, теорија адаптације контактофразема, контактолошки речник контактофразема, контактофразема

В рамках настоящей статьи мы попытаемся представить в самых общих чертах структуру и содержание монографии „Введение во фразеологическую контактологию. Теория адаптации контактофразем под влиянием русского языка“. Данное исследование выпол-

---

⁴⁵ Статья под названием „Структура и основное содержание монографии ‘Введение во фразеологическую контактологию. Теория адаптации фразеологических русизмов’ опубликована в будапештском журнале *Studia Russica* XXIII, Budapest, 2009: 147-155. Она представляет собой расширенную версию доклада, прочитанного 23-24 мая 2007 года на международной славистической конференции в Будапештском университете (XI. kerületi Ruszin Kisebbségi Önkormányzat 2007. május 23-24-én konferenciát rendez Budapesten Balezky Emil (1919-1981), Universitas Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominata). В настоящей книге вместо термина „фразеологический русизм“ мы используем термин „контактофразема под влиянием русского языка“.

няется в рамках нашего проекта, посвященного инославянско-русским языковым контактам.

Работа над собственной теорией адаптации контактофразем началась практически сразу после выхода из печати двух фундаментальных трудов по лексической контактологии (Ајдуковић 2004а; 2004б). Можно сказать, что в этих книгах была создана основная контактологическая модель формализации, представляющая собой универсальную схему контактологического описания адаптации контактолексем и контактофразем.

Первые результаты наших исследований по фразеоконтактологии опубликованы в материалах двух международных конференций: фразеологической конференции, проводившейся в хорватском городе Раб (Ајдуковић 2006а: 5) и в сборнике тезисов к докладам участников конгресса русистов-исследователей „Русский язык: исторические судьбы и современность“ (тезисы см. в Айдукович 2007).

Цель наших фразеоконтактологических исследований состоит в системном описании контактологической адаптации контактофразем под влиянием русского языка в сербском и отчасти в других славянских языках, а также в выявлении закономерностей изменения контактологических признаков контактофразем в зависимости от экстра- и интралингвистических факторов. На самом деле, нам выпала непростая задача – изучить фонетические, морфологические, словообразовательные, синтаксические, лексико-семантические, стилистические, концептуальные, контекстуальные и экстралингвистические особенности контактологических единиц на фразеологическом уровне.

Научная новизна работы определяется недостаточной изученностью контактологического представления адаптации контактофразем под влиянием русского языка. Насколько нам известно, комплексное описание контактологической адаптации контактофразем является значительно менее разработанным. По мнению Л. Степановой, „проблема выявления фразеологических интернационализмов – одна из сложнейших и еще недостаточно разработанных проблем современной фразеологии“ (Степанова 2000: 418).

Теоретическую базу монографии составляют труды зарубежных фразеологов и контактологов (например, А. Н. Баранова, Д. О. Добровольского, В. Н. Телии, В. М. Мокиенко, Е. К. Николаевой, Ю.

П. Солодуба, Э. М. Солодухо, Е. Ф. Арсентьевой, Л. К. Байрамовой, Б. А. Ларина, А. Ивченка, З. З. Гатиатуллиной, А. Д. Райхштейна, Л. И. Ройзензона, Л. Степановой, М. Л. Ковшовой, В. Айсмана, А. Золтана, А. К. Бириха, Р. Филипповича, А. Менац, Ж. Финк), а также работы автора данной статьи (Ајдуковић 1997; 2004а; 2004б; 2006а; 2006б; 2007). В монографии использованы различные методы исследования, в том числе компонентный, когнитивный и сопоставительный анализы. Контактфраземы рассматриваются с точки зрения структурализма и новой антропологической парадигмы, предметом которой является сознание и мышление человека. В рамках структуралистского подхода использованы лингвострановедческий (упор делается на внеязыковой компонент в значении контактфраземы) и контрастивный подходы. В рамках лингвокультурологического и когнитивного подходов выявлены культурные концепты и различные виды когнитивных процедур.

Корпус контактфразем под влиянием русского языка составлен на основе толковых и двуязычных фразеологических словарей, произведений художественной литературы, научных трудов. Отбор примеров осуществлялся путем сплошной выборки. Корпус сербских фразеологизмов построен на принципах широкого понимания фразеологии. Фразеологизм – это любое сочетание или выражение, характеризующееся устойчивостью: серб. *човек у футроли* (рус. *человек в футляре*), серб. *Баба Јага* // вар. *баба-јага* // вар. *баба Јага* // вар. *Баба-Јага* (рус. *баба-яга* // вар. *баба-Яга* // вар. *Баба-Яга* // вар. *Баба Яга*), серб. *Потемкинова села* (рус. *потёмкинские деревни*), серб. *после обеда* (рус. *после обеда*), серб. *пали борац* (рус. *навиший борец*), серб. *поштена интелигенција* (рус. *почтенная интеллигенция*), серб. *културно-просветна делатност* (рус. *культурно-просветительская деятельность*), серб. *братска република* (рус. *братская республика*), серб. *привредни субјекат* (рус. *хозяйственный субъект*), серб. *сточни фонд* (рус. *фуражный фонд*), серб. *аграрни комплекс* (рус. *аграрный комплекс*), серб. *агроиндустријски комплекс* (рус. *агропромышленный комплекс*), серб. *индустријско-прехрамбени комплекс* (рус. *промышленно-пищевой комплекс*), серб. *пољопривредни комплекс* (рус. *сельскохозяйственный комплекс*), серб. *пољопривредно-индустријски комбинат* (рус. *аграрно-промышленный комбинат*), серб. *беде радничке класе* (рус. *беды рабочего класса*), серб. *планска привреда* (рус. *плановое хозяйство*), серб. *развој науке и технике* (рус. *развитие науки и техники*), серб. *надчовечански напори* (рус. *сверхчеловеческие усилия*), серб. *беспоштедна борба* (рус. *беспощадная борьба*), серб. *буржоаски елемент* (рус. *буржуаз-*

ный элемент), серб. *широке народне масе* (рус. *широкие народные массы*), серб. *гигантским кораџима* (рус. *гигантскими шагами*), серб. *величанствени објекат* (рус. *величественный объект*), серб. *народна привреда* (рус. *народное хозяйство*), серб. *историјски значај* (рус. *историческое значение*), серб. *тековине револуције* (рус. *завоевания революции*), серб. *благовремено откривање* (рус. *благовременное открытие*), серб. *беле ноћи* (рус. *белые ночи*), серб. *братска помоћ* (рус. *братская помощь*), серб. *црна берза* (рус. *черная биржа*), серб. *црна реакција* (рус. *черная реакция*), серб. *наићи на тешкоће* (рус. *встретиться с трудностями*), серб. *преодолети тешкоће* (рус. *преодолеть трудности*), серб. *благовремено уочити* (рус. *своевременно обнаружить*), серб. *разрешити тешкоће* (рус. *разрешить трудности*), серб. *земља радника и сељака* (рус. *страна рабочих и крестьян*), серб. *савестан друг* (рус. *добросовестный товарищ*), серб. *остарела мајка* (рус. *постаревшая мать*), серб. *носећа другарица* (рус. *беременная подруга*), серб. *гигант петолетке* (рус. *гигант пятилетки*), серб. *обртна средства* (оборотные средства), серб. *средства за производњу* (рус. *средства производства*), хорв. *vsjo ravno* – см. Ајдуковић 2004б (рус. *все равно*), серб. *Све срећне породице личе једна на другу, свака несрећна породица несрећна је на свој начин // Све срећне породице међусобно су сличне, свака несрећна породица несрећна је на свој начин // Све срећне породице личе једна на другу, две несрећне – несрећне су на свој начин // син. Све транзиционе економије у кризи личе једна на другу* (рус. *Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастливая семья несчастлива по-своему // Все счастливые семьи счастливы одинаково, но идут-то они к этому разными путями // Все счастливые семьи счастливы одинаково. Все несчастные — несчастны по-своему // Все счастливые семьи – счастливы одинаково // Все счастливые семьи счастливы одинаково, а все несчастные несчастны по-своему // Все счастливые семьи – одинаковы, каждая несчастливая семья – несчастлива по-своему // Все счастливые семьи похожи, каждая несчастная несчастлива по-своему // Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастная семья несчастна по-своему // син. Все животные равны, но некоторые животные более равны чем другие).*

Монографија „Введение во фразеологическую контактологию. Теория адаптации контактофразем под влиянием русского языка“ состоит из введения, двенадцати глав, заключения, в котором кратко подводятся итоги исследования, затем библиографии по фразеоконтактологии и списка источников.

Во ВВЕДЕНИИ определяются объект, предмет, цели и задачи исследования, демонстрируется научная новизна и теоретическая значимость работы, определяются методы исследования и материал для анализа, указывается теоретическая и практическая значимость исследования.

В ПЕРВОЙ ГЛАВЕ освещаются теоретические аспекты контактологического подхода к изучению фразеологии, обосновываются принципы контактологической идентификации контактофразем. В этой связи акцент делается на разнице между понятиями *к о н т а к т о л о г и я* и *э т и м о л о г и я*. Лингвистическая контактология занимается изучением адаптации контактом, возникающих вследствие интралингвистически или экстралингвистически обусловленных языковых контактов в монолингвальной и билингвальной среде. С другой стороны, этимология занимается „как минимум, двумя задачами: 1) устанавливает действительно (в синхронном отношении) исходное, истинное, "ядерное" значение слова, предопределяющее нюансы его употребления, всю его периферийную семантику (речевое значение) в качестве первичного языкового значения, и 2) констатирует и объясняет пути перехода в истории слова – получение новых языковых значений в результате словообразовательной деривации, в результате заимствования корней и аффиксов из других языков и т.д.“ (Демьянков 1989). Однако, появление на свет лингвистической контактологии (контактной лингвистики) в статусе новой дисциплины выявило потребность в ограничении предмета и задач этимологии. В первую очередь, преобладающая роль экстралингвистических факторов на языковые контакты является предметом междисциплинарного изучения для специалистов комплекса социально-гуманитарных наук.

ВТОРАЯ ГЛАВА под названием „Основные понятия фразеологической контактологии“ содержит определение ключевого понятия фразеоконктологической теории – понятия „контактофразема“. Под *к о н т а к т о ф р а з е м о й* подразумеваем фразеологизм языка-рецептора, возникший под доминантным влиянием языка-источника (Айдукович 2006а,б; 2007). Согласно когнитивно-конктологической теории активации и отображения, в ситуации доминирующего влияния языка-источника фразеологизм языка-рецептора может активироваться или замещаться отображаемыми элементами языка-источника. Таким образом, „конктологический признак конктолексемы меняется в зависимости от того, какой из языков является доминирующим“ (Айдукович 2007). Благодаря экстра- и интралин-

гвистическим факторам фразеологизмы постоянно или временно аккумулируют, сохраняют и консервируют в своем составе контактологическую (культурологическую и историко-лингвистическую) информацию. Процесс смены языковой доминанции и воздействия особенно сильно проявляется в периоды экономических, социальных и культурных трансформаций. По мнению Б. Я. Бакай, „переломные моменты истории отличаются непосредственным влиянием общественно-политических феноменов на тенденции формирования фразеологического фонда языка. Переходные периоды отражаются на экспрессивности фонда, на их образном, эмотивном, оценочном аспектах как составных элементах концептуальной картины мира. Они влияют на направления экстенсификации тематических полей фразеологии. Важность изменений фразеологических средств номинации прямо пропорциональна масштабам общественных изменений. Исторические переломы непосредственно влияют на коэффициент номинативных, коммуникативно-эвристических, прагматических фразеологических образований, возрастает спрос на эвристические устойчивые словесные комплексы и т.п. В переходные периоды увеличивается влияние наиболее активной социальной группы на фразеобразование, возрастает роль индивида как субъекта фразеобразования“ (Бакай 2000).

В данной главе даны базовые определения таким понятиям, как „фразеологизм“, „свой фразеологизм“, „чужой фразеологизм“, „фразеологическое заимствование“, „фразеологическая калька“, „фразеологическая полукалька“, „заимствованный фразеологизм в исходной форме“, „параллельный фразеологизм“, „фразеологическая универсалия“ (в монографии мы не занимаемся параллельными фразеологизмами), „фразеологический русизм“, „фразеологический интернационализм“, „генетические интернационализмы“, „типологические интернационализмы“, „универсалии на концептуальном уровне“ (три последних понятия определяются в статье Степанова 2002: 368), „фразеологические варианты“ и др.

ТРЕТЬЯ ГЛАВА монографии посвящена анализу процесса т р а н с ф о н е м и з а ц и и. Детально рассмотрена фонетическая адаптация и графическая реализация контактофразем (ср. серб. *Баба Јага; баба-јага; баба Јага; Баба-Јага* и рус. *баба-Яга; баба-яга; Баба-Яга; Баба Яга*). В книге дано систематическое изложение основных базовых типов и подтипов трансфонемизаций, используемых в наших публикациях по лексической контактологии (Ајдуковић 2004а).

В ЧЕТВЕРТОЙ, ПЯТОЙ и ШЕСТОЙ главах описываются основные процессы трансморфемизации, трансморфологии, транслитерации и трансдериивации. Вопрос определения „соотнесенности фразеологизмов с той или иной частью речи“ является „одним из труднейших вопросов для исследователей-фразеологов“ (Татар 2002: 377). С точки зрения морфологической и синтаксической структуры контактофраземы делятся на (1) фразеологизмы, представляющие собой законченные предложения (ср. серб. *Све срећне породице личе једна на другу, свака несрећна породица несрећна је на свој начин* и рус. *Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастливая семья несчастлива по-своему*) и (2) фразеологизмы (ср. серб. *разрешити тешкоће* и рус. *разрешить трудности*), „являющиеся по своей структуре отдельными словосочетаниями и выступающие в роли отдельных членов предложения“ (Цолмон 2006). Кроме того, в нашем корпусе засвидетельствованы глагольные (ср. рус. *преодолеть трудности* и серб. *преодолети тешкоће*), субстантивные (ср. рус. *баба-Яга // баба-яга // Баба-Яга // Баба Яга* и серб. *Баба Јага // баба-јага // баба Јага // Баба-Јага*), адвербиальные (ср. рус. *от всей души* и серб. **од све душе*), модальные (ср. рус. *может быть* и серб. *може бити*) и адъективные (ср. рус. *беременная подруга* и серб. *носећа другарица*) контактофраземы. В монографии отдельно рассматривается вопрос, связанный с варьированием грамматических форм контактофразем. По мнению В. П. Жукова, „морфологические формы компонентов в составе фразеологизма не способны повторить морфологические формы слов в составе переменного словосочетания, лексически совпадающего с исследуемым фразеологизмом“ (Жуков 1991). На морфологическом и словообразовательном уровнях различаем нулевую, частичную или свободную трансморфемизации, трансморфологизации и трансдериивации компонентов, с помощью которых создается контактофразема.

СЕДЬМАЯ ГЛАВА книги посвящена лексическому составу фразеологизмов. Контактфраземы под влиянием русского языка разделяются на две группы: (1) фразеологизмы, состоящие из слов со свободным употреблением (ср. серб. *историјски значај* и рус. *историческое значение*), и (2) фразеологизмы, в которых есть хотя бы одно слово, употребляющееся лишь в конкретном выражении и его вариантах (ср. серб. *Баба-Јага* и рус. *баба-яга*; серб. *Потемкинова села* и рус. *Потемкинские деревни*). Г. К. Анес справедливо замечает, что в русской фразеологии встречаются слова-заимствования, „которые являются стержневыми компонентами и на основе которых строится фразеологическое значение“. К таким ключевым компо-

нентам относятся тюркизмы *алтын, деньги, аршин* и др. (Анес 2007: 6). Однако, все приведенные здесь примеры можно интерпретировать и как контактолексемы под влиянием русского языка в южнославянских и западнославянских языках (Ајдуковић 2004б). По данным лексикографических источников русский язык выступил в качестве языка-посредника. Следовательно, определение контактологического признака контактофраземы вытекает, с одной стороны, из содержания лексических компонентов в составе фразеологизма, а с другой стороны, такое определение обусловлено экстралингвистическими факторами, включая постоянное воздействие словарных контактологических помет и ссылок на цитируемый источник.

Вопрос **т р а н с с е м а н т и з а ц и** и контактофразем рассматривается в ВОСЬМОЙ ГЛАВЕ. В разделе „Семантические типы контактофразем“ различаем „фразеологические сращения“, „фразеологические единства“, „фразеологические сочетания“ и „фразеологические выражения“. В анализе семантической адаптации контактофразем мы применяем разработанный Ларисой Зиминой алгоритм контрастивного анализа фразеологической семантики, который состоит из семи этапов (Зиминая 2007: 6). На первом этапе выделяем исходную группировку фразеологизмов. На следующем этапе устанавливаем фразеологические соответствия, потом (3) проводим семные описания значений фразеологизмов в сопоставляемых языках, включая (4) семантическое описание контрастивных пар. Последние три этапа касаются (5) выявления национально-специфических компонентов значений фразеологизмов, (6) дифференциальной семантизации и (7) дифференциального толкования фразеологизмов. Понятийно-терминологический аппарат исследования транссемантизации включает понятия „фразеологическое соответствие“, „фразеологическая эквивалентность“, „семантико-образная эквивалентность“, „семантико-образные фразеологические эквиваленты“, „семантическая эквивалентность“, „национальная специфика семантики фразеологической единицы“, „семантическая национальная специфика“, „семантико-образная национальная специфика“, „фразеологическая лакуна“, „фразеологическая безэквивалентность“ (Зиминая 2007: 6).

Отдельный раздел этой главы посвящен исследованию **п р а г м а т и ч е с к о г о** аспекта значения контактофраземы. В первую очередь нас интересует информация о коммуникативной ситуации, в т.ч. информация об употреблении контактофраземы в дискурсе, в определенное время и в определенном месте.

В ДЕВЯТОЙ ГЛАВЕ под названием „Синтаксическая структура контактофразем“ выделяем два типа контактофразем: (1) контактофраземы, являющиеся коммуникативными единицами (ср. серб. *Све срећне породице личе једна на другу, свака несрећна породица несрећна је на свој начин* и рус. *Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастливая семья несчастлива по-своему*), и (2) фразеологизмы, выступающие как номинативные единицы (ср. серб. *беле ноћи* и рус. *белые ночи*). Процесс транссинтаксизации изучаем в рамках лингвистической теории «Смысл - Текст» (Мельчук 1974). Мы согласны с мнением Л. Л. Иомдина, что полное описание синтаксического поведения фраземы включает в себя „лексическую и морфологическую идентификацию входящих в нее словесных элементов; характеристику синтаксических отношений, устанавливаемых между словесными элементами фраземы, и их направление; фиксацию синтаксических особенностей, обуславливающих взаимодействие фраземы с другими элементами предложения“ (Иомдин 2006). В зависимости от того, насколько совпадают контактофразема и русская модель в синтаксическом плане, различаем нулевую, частичную и свободную т р а н с с и н т а к с и з а ц и и.

С т р у к т у р н ы й аспект контактофразем представлен в ДЕСЯТОЙ ГЛАВЕ. В зависимости от числа знаменательных слов, т.е. количества компонентов в структуре фразеологической единицы, можно выделить двухкомпонентные, трехкомпонентные и многокомпонентные контактофраземы. Следовательно, в отношении структуры фразеологические русизмы могут проходить нулевую, частичную и свободную адаптации.

ОДИННАДЦАТАЯ ГЛАВА посвящена с т и л и с т и ч е с к о й адаптации контактофразем. Нами исследуются образность, эмоциональность, экспрессивность и оценочность контактофразем в сопоставительном аспекте. Контактфраземы реализуются в различных стилистических приемах и типах адаптации.

В ДВЕНАДЦАТОЙ ГЛАВЕ изложена методика выявления фразеологических к о н ц е п т о в, а затем анализируются концепты, стоящие за контактофраземами, в сопоставлении с концептами языка-источника или языка-посредника. В целом, мы придерживаемся мнения, что „концепты, стоящие за фразеологизмами, не отличаются от концептов, объективируемых словами. Они реализуются в виде тех же когнитивных структур, что и лексемы. Следовательно, фразеологические концепты можно дифференцировать на тех же самых

основаниях, что и лексические“ (Малюгина 2007: 8). Все рассматриваемые нами концепты иллюстрируются большим числом примеров. На концептуальном уровне различаем несколько типов т р а н с к о н ц е п т у а л и з а ц и и и контактофразем.

В заключение можно констатировать, что наше исследование имеет и практическую значимость. Теоретические положения найдут свое применение в „Контактологическом словаре адаптации контактофразем под влиянием русского языка“. По мнению К. Р. Галиуллина, „особенностью словаря заимствований является включение языковых данных как современного периода, так и ранних периодов, описание материалов как языка-преемника, так и языка-источника, языка-посредника, языка-актуализатора. <...> Задача комплексного лексикографирования представляется важной в связи с необходимостью описания языковой картины мира, особенно в части, связанной с восприятием инокультурного мира, инокультурных реалий“ (Галиуллин 1997). Оформление словарных статей и контактологического словаря в целом должны быть в соответствии с представленной здесь теоретической моделью. Словарная статья будет содержать 1) информацию об орфографической, фонетической, морфологической, семантической, синтаксической и стилистической адаптации контактофраземы, 2) основную информацию о русской модели, 3) информацию о вариантных формах и модификациях контактофраземы, 4) сведения о структурных, парадигматических и концептуальных свойствах контактофраземы и русской модели, а также 5) информацию о семантико-прагматической стороне фразеологического значения контактофраземы вместе с иллюстрациями и описанием семантических изменений.

Литература

(Ајдуковић 1997) Ј. Ајдуковић, Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник. Фото Футура, Београд, 1997, 331.

(Ајдуковић 2004а) Ј. Ајдуковић, Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама. Фото Футура, Београд, 2004, 364.

(Ајдуковић 2004б) Ј. Ајдуковић, Контактолошки речник адаптације русизама у осам словенских језика. Фото Футура, Београд, 2004, 771.

(Ajduković 2006a) J. Ajduković, „O pojmu kontaktofrazema“. Sažeci referata. Medjunarodni znanstveni skup 'Slavska frazeologija i

pragmatika', Rab, 17-19. rujna 2006, Filozofski fakultet u Zagrebu i Komisija za slavensku frazeologiju Medjunarodnog slavističkog komiteta, FF Press, Zagreb, 2006, 5.

(Ајдуковић 2006б) Ј. Ајдуковић, „О контактолошком речнику адаптације контактофразема“. Резиме рада за 14. међународни конгрес слависта у Охриду, Балканска русистика, Софийски универзитет, URL: <http://www.russian.slavica.org/article3198.html>

(Ајдукович 2007) Ђ. Ајдукович, „О контактолошком словаре адаптације фразеологичких русизмова“. III Међународни конгрес истраживача руског језика 'Руски језик: Историјске судбине и савременост'. МГУ им. М.В. Ломоносова, филолошки факултет, 20-23 марта 2007 г., Сборник тезисова, Москва, МГУ, 2007: 721.

(Анес 2007) Г.К. Анес, „Етимологија слова, општих за руског, казахског и других турских језика“. Сборник тезисова. Међународна конференција „Руски језик и литература у међународном образователном простору: савремено стање и перспективе“, Гранада, Шпанија, 7-9 маја 2007 г.

(Бакај 2000) Б.Ј. Бакај, Формирање фразеологије у преломне моменте историје народа Европе (на материјалу украјинског, руског, енглеског, немачког, француског језика у периодима прве и друге светске ратне). Автореферат дисертације за стипендију научне степене кандидата филолошких наука, Кијевски национални универзитет им. Т. Шевченка, Кијев, 2000, 16.

(Галиулин 1997) К.Р. Галиулин, „Проблеми комплексног лексикографирања зајмствованија (на материјалу ориентализма / туркизма руског речника)“. Сборник тезисова. Међународна конференција „Језичка семантика и слика света“, посвећена 200-летију Казанског државног универзитета, 7 - 10 октобра 1997 г., Казань

(Демњанков 1989) В.З. Демњанков, Интерпретација, разумевање и лингвистичке аспекте њиховог моделирања на ЕВМ. Издаваштво Московског универзитета, Москва, 1989: 172.

(Жуков 1991) В.П. Жуков, „Формирање фразеологизма руског језика“. Русистика, Берлин, 1991: 36-40.

(Зимиња 2007) Л.И. Зимиња, Национална специфика фразеологичке семантике (на материјалу фразеологизма са називима делова лица у немачком и руском језицима). Автореферат дисертације за стипендију научне степене кандидата филолошких наука, Воронежски државни универзитет, Воронеж, 2007, 20.

(Иомдин 2006) Л.Л. Иомдин, „Многозначне синтаксичке фраземе: између лексикуме и синтаксиса“. Труды међународне

конференции по компьютерной лингвистике и интеллектуальным технологиям Диалог'2006, – Москва, Наука, 2006.

(Малюгина 2007) А.В. Малюгина, Типы фразеологических концептов и способы их контекстной репрезентации. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Воронежский государственный университет, Воронеж, 23.

(Мельчук 1974) И.А. Мельчук, Опыт теории лингвистических моделей „Смысл – Текст“. Москва, 1974, Наука.

(Мокиенко, Николаева 2002) В.М. Мокиенко, Е.К. Николаева, „Интернациональный фонд русской фразеологической картины мира“. *Rossica Olomucensia* 40, *Univerzita Palackého v Olomouci*, 17-34.

(Ристић 1997) С. Ристић, „Примена теорије језичке личности у приступу књижевном делу“. *Наш језик*, XXXII/1-2, Београд, 1997: 73-87.

(Степанова 2000) Л. Степанова, „Проблема фразеологических заимствований“. *Rossica Olomucensia* XXXVIII (1999), *Univerzita Palackého v Olomouci*, 2000: 415-426.

(Степанова 2002) Л. Степанова, „Универсальное и индивидуальное во фразеологической картине мира“. *Rossica Olomucensia* 40, *Univerzita Palackého v Olomouci*, 2002: 361-370.

(Татар 2002) Б. Татар, „Трудности определения морфологической характеристики фразеологических единиц русского языка“. *Rossica Olomucensia* 40, *Univerzita Palackého v Olomouci*, 2002: 377-384.

(Цолмон 2006) Ш. Цолмон, Сопоставительное исследование фразеологизмов монгольского и русского языков (лингвокультурологический аспект). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Калмыцкий государственный университет, Элиста, 2006, 24.

(Чикина 2004) Е.Е. Чикина, „Выявление национально-культурной специфики фразеологизмов: современные подходы“. *Международный научно-практический (электронный) журнал "INTER-CUL-TUR@L-NET"*, Выпуск 3, 2004.

(Янковичова 2000) М. Янковичова, „Свое и чужое во фразеологии языка: проблемы определения“. *Rossica Olomucensia* XXXVIII (za rok 1999), *Univerzita Palackého v Olomouci*, 2000: 453-460.

КОНТАКТОЛОШКИ РЕЧНИК КОНТАКТОФРАЗЕМА ПОД РУСКИМ УТИЦАЈЕМ У МАКЕДОНСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ⁴⁶

Резиме: У раду представљамо радну верзију речничког чланка македонског и српског контактолошког речника адаптације контактофразема под руским утицајем на примеру македонске и српске контактофраземе *човек во футрола // човек у футроли*. Подробно анализирамо следеће контактолошке процесе кроз које пролази контактофразема, односно контактолексема у њеном саставу: трансграфематизацију, трансфонемизацију, трансакцентуацију, трансструктуризацију, транссинтаксизацију, трансдеривацију, трансморфологизацију, транссемантизацију, трансстилизацију, транспарадигматизацију и трансконцептуализацију.

Кључне речи: фразеолошка контактологија, контактема, контактофразема под руским утицајем

0. У овом раду разматрамо концепцију контактолошког речника контактофразема у оквиру шире теме израде контактолошких речника (о контактолошким речницима контактолексема в. у Ајдуковић 2004а, 2004б)⁴⁷. Покушаћемо да одговоримо на следећа три питања: 1) које све информације можемо добити у контактолошком реч-

---

⁴⁶ О македонском речнику контактофразема говорили смо на Међународном македонистичком скупу који је одржан у охридском Конгресном центру Универзитета у Скопљу од 29. августа до 2. септембра 2008. год. Рад под насловом „Контактофраземе у македонском језику и њихова лексикографска обрада“ објављен је у зборницима: XXXV научна конференција – лингвистика. Зборник со реферати. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Међународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2010: 15-23; „Компаративистика“, Астана, 2010: 69-81. О српском контактолошком речнику контактофразема говорили смо на 13. Међународном скупу слависта у Опатији 2008. године. Рад са овог скупа под насловом „О контактолошком речнику контактофразема“ објављен је у часопису: „Riječ“, Hrvatsko filološko društvo, Rijeka, 2009: 19-28. Како су оба рада међусобно повезана, овде смо њихове средишње делове објединили у једну целину и проширили у ауторској редакцији.

⁴⁷ Терминологију дајемо и према Ајдуковић 2004а, 2010.

нику, односно шта значе словне ознаке у речничком чланку (настављамо расправу коју смо започели у Ајдуковић 2009; 2010); 2) да ли контактолошки речник контактофразема треба да буде активног или пасивног типа; 3) како треба да изгледа шематски приказ адаптације контактофраземе на структурном и синтаксичком нивоу.

Наша фразеоконтактолошка истраживања ослањају се на контактолошку теорију изложену у књигама „Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник“ (Ајдуковић, 1997), „Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама“ (Ајдуковић, 2004а) „Контактолошки речник адаптације русизама у осам словенских језика“ (Ајдуковић, 2004б), као и у књигама о англицизмима Рудолфа Филиповића, једног од најзначајнијих представника загребачке контактолошке школе XX века (Filipović 1986, 1990). Филиповићев „Речник англицизама у хрватском или српском језику“ (Filipović 1990) је први контактолошки речник на јужнословенском простору израђен у целости на темељима модерне теорије језика у контакту. Када кажемо модерна теорија језика у контакту онда мислимо на Хаугенову (Haugen 1953) и Вајнрајхову (Weinreich 1953) теорију језика у контакту насталу половином XX века и која се већ крајем педесетих година почела реинтерпретирати и допуњавати новим сазнањима у радовима загребачких и београдских контактолога (детаљније в. у: Filipović 1986; 1990; Filipović, Menac 2005; Ајдуковић 2000: 204-211; 2004а; Sočanac i dr. 2005).

На фразеолошком нивоу основну контактолошку јединицу зовемо к о н т а к т о ф р а з е м а. Контактофразема је контактолошки обележена фразема, односно фразеолошка комбинација контактолошки маркираних лексичких јединица језика примаоца. Контактолошка вредност или и н ф л у е н ц и ј а контактофраземе одређује се према доминантном језику у контакту. У зависности о ком је доминантном утицају реч, говоримо о контактофраземама под руским, енглеским, немачким, француским, српским и др. утицајем. Са социолингвистичке тачке гледишта доминирање једног језика не дешава се путем принуде, већ путем сагласности, идеологије, практичне употребе. Ова чињеница иде у прилог нашој тези да су контактофраземе предмет лингвистичке контактологије, а не само етимологије која треба да трага за првобитним облицима и значењима фразеологизама (фразема). Резултат етимолошког трагања је ф р а з е о л о ш к и е т и м о н. Тако, примера ради, фразеолошки етимон за фразеологизам *Сизифов посао* је лат. *Sisyphius labor*. Он се први пут спомиње у елегијама римског песника Секста Проперција (нпр. „...vel tu Sisyphi-

os licet admirere labores“ [Propertius 1912]). С друге стране, постоји дистинкција између анализе порекла фразеолошких јединица и анализе порекла лексема о чему говори Н. И. Толстој у чланку „К реконструкцији праславјанској фразеологији“ (Толстој 1973; 1995). Према њему, за правилну реконструкцију важно је да фразеологизам не буде заступљен у свим словенским језицима и да га нема у индоевропским језицима или да је присутан само у неким, углавном не у западноевропским. Ако фразеологизам постоји у словенским и западноевропским језицима, онда је реч о калку или недавној позајмљеници. За разлику од речи, на неологизам или калк може указивати подударност или велика сличност форме фразеологизма у појединим словенским језицима. Осим тога, апсолутна стабилност семантике и одсуство иновација су важни индикатори позајмљивања или калкирања (Толстој 1995: 389-390). Наравно, не треба заборавити на важност историјских извора у етимолошким истраживањима. Тако А. Золтан у раду “К вопросу о межславянской миграции фразеологизмов: показания переводных памятников“ закључује да преводни споменици настали на граници „Slavia Latina” и „Slavia Orthodoxa” доносе богат материјал за историјско-етимолошка истраживања. Посебно су занимљиви споменици који имају неколико верзија и помоћу којих се може пратити трансфер фразеологизама из једног језика у други. Примера ради, старобелоруски споменици могу бити искоришћени не само за изучавање белоруске фразеологије, већ и руске (Золтан 2001). Према томе, задатак контактолога је да опише процес адаптације контактофразема према методологији савремене контактологије и лексикографије, да прати промене у инфлуенцији реплике, да иновира и реинтерпретира појмовно-терминолошки апарат, те да ажурира базу контактофразема за потребе теоријских истраживања, преводњења и наставе језика.

Чињеница да фразеолошки утицај могу вршити различити доминантни језици⁴⁸, односно да контактофраземе могу бити плод језичког посредовања, сама по себи не мора да отежа утврђивање инфлуенције контактофразема на лингвогеографском нивоу (у фразеологизму се налазе одређене екстралингвистичке реалије), лингвокултуролошком нивоу (фразеологизам је експонент културних знакова, еталон, стереотип, симбол, наивна представа, културни концепт, део

---

⁴⁸ Македонска и српска контактофразема под руским утицајем *човек во футрола* // *човек у футроли* садржи једну контактолексеу, именицу *футрола* која је у македонском под српским, а у српском под немачким утицајем (*Futteral*) и у оба језика води порекло од средњелатинског *fotrum, fotrale*.

језичке слике света), затим на когнитивном (асоцијативном) нивоу, али може да отежа утврђивање инфлуенције контактофраземе на контрастивном нивоу када правимо паралеле са другим језицима, одн. када утврђујемо да ли је неки фразеологизам под руским, француским, енглеским, немачким и др. страним утицајем. Такав је случај са фразеологизмом *архитекта перестројке* који се у руском језику појавио под утицајем западне штампе, и односи се, према речнику „Русская фразеология“, на Михаила Горбачова (Бирих, Мокиенко, Степанова, 2005: 32). Слична ситуација је и са фразеологизмом *руска душа* који није настао на чисто руској, већ на општеевропској културно-филозофској основи, преко западноевропског „духа“ („немачки дух“, „француски дух“), и Пушкиновог „руског духа“ (Мокиенко, Николаева 2000). Међутим, понекад је веома тешко утврдити у ком је прво језику настао неки фразеологизам. Према Ф. Чили, ако у различитим, често типолошки и генетски удаљеним језицима који међусобно немају никакве контакте постоје потпуни међујезички фразеолошки еквивалент, онда се ради (1) или о фразеологизму који припада општем културном наслеђу и односи се на митологију, библију, дела светске књижевности, (2) или о фразеолошкој јединици која је последица сличног погледа на свет, посматрања, начина мишљења, живота, сличног искуства, (3) или о позајмљеници из других језика, односно калку. Аутор закључује да је важно испитати услове који су довели до настанка одређеног фразеологизма (Чилла 2000: 399-400).

М. Јанковичова у раду „Свое и чужое во фразеологии языка: проблемы определения“ констатује да у науци постоје покушаји разграничења домаћих од страних фразеологизама и да се упоредном анализом они не могу објаснити, већ да се могу установити одређене сличности и разлике међу фразеологизмима два и више језика (Јанковичова 2000: 453). **Д о м а ћ и ф р а з е о л о г и з м и** су сви фразеологизми настали током целокупног развоја неког језика⁴⁹, док су **ф р а з е о л о ш к е т у ђ и ц е** фразеолошке позајмљенице из класичних и европских језика, одн. калкови (рус. *убить время, сидеть как на иголках* и срп. *убити време, седети као на иглама*) и цитати (*alma mater*). Према Јанковичовој однос своје/туђе треба истраживати у оквиру фразеологије једног језика, док **п а р а л е л н и ф р а з е о л о**

⁴⁹ У руском језику домаћим се зову фразеологизми настали од 15. века, у периоду језичког јединства источних Словена (тј. постојања староруског језика) и у време прасловенског језичког јединства. Међутим, фразеологизми из староруског или прасловенског језика могу бити „домаћи“ и за друге словенске језике (уп. рус. *водить за нос* и срп. *вући за нос*) (Јанковичова 2000: 453-454).

г и з м и, тј. фразеологизми идентичне структуре и семантике, могу настати у различитим језицима и у различито време, независно једни од других (Јанковичова 2000: 454). Према Љ. Степановој након адаптације позајмљени обрти улазе у интернационални фразеолошки фонд језика примаоца и добијају обележја домаћих јединица. Она под интернационалним фразеологизмом подразумева фразеологизам који постоји у словенским и западнословенским језицима и који се одликује блискошћу лексичког састава и семантике, те није у потпуности лишен националне специфике (Степанова 2000: 418). Интернационализми могу имати неинваријантне, тј. модификоване облике (уп. *фараоны всех стран, соединяйтесь* и *пролетарии уже объединились*) и функционисати као национални фразеологизми (Тарса 2002: 374)⁵⁰.

Према В.М. Мокијенку и Е.К. Николајевој (Мокиенко, Николаева 2000: 20) велики подстрек у трагању за националном специфичношћу дали су лингвокултурологија (Е.М. Верешчагин, В.Г. Костомаров и др.) и когнитивна лингвистика, односно представници „језичке слике света“ (А. Вјежбицка, Ј.Д. Апресјан, Н.Д. Арутјунова, Ј.Н. Караулов, В.Н. Телија и др.). В. Мокијенко сматра да А. Вјежбицка и њени ученици концепт СУДБИНА гледају упрошћено, и да на основу субјективне (нарочито негативне) интерпретације руског језичког материјала дају карактеристику руског менталитета. Аутори даље у чланку упозоравају на могућност „соблазнительных культурологических реконструкций“ фразеологије као „особого аккумулятора национальной специфики“. По њима најбољи представник тога правца је В. Н. Телија која, анализирајући читав низ руских фразологизама који се односе на жену, долази до „тужног закључка“ о патријархалности руског мушког менталитета, где жена има улогу „кулинарског објекта“ (Телија 1998: 231, 246, 262-268). Специјална упоредна анализа тог антиженског материјала показује „да већина није руског порекла, већ да представља одраз општих средњовековних европских патријархалних погледа на жену, или је позајмљен из европских, пре свега немачког и француског језика“. Према томе, закључују аутори, удео националног у негативно вредносном фразеолошком пољу који је истраживала В.Н. Телија „значајно опада“ (Моки-

---

⁵⁰ Ј. Тарса се позива на Ј. Н. Афоњкина који у групу националних фразеологизама убраја и позајмљене фразеологизме који нису ушли у фразеолошки фонд другог језика (Афоњкин 1990: 8). Е.М. Солодухо под интернационалном фразеологијом подразумева фразеолошке јединице у чијој основи се налазе ликови преузети из грчке и римске митологије, историје, књижевности, фразеолошке јединице библијског порекла или тзв. крилатице (Солодухо 1982: 7).

енко, Николаева 2000: 21). Мокијенко и Николајева се слажу са мишљењем аустријског фразеолога В. Ајсмана који се залаже за трагање за еквивалентима у другим европским језицима и за строго разграничење руске фразеолошке слике света и одговарајуће слике свете других језика (Eismann 1999, 357; в. Мокиенко, Николаева 2000: 21). Фронтално међујезичко поређење доноси мање субјективности и националистичке интерпретације фразеологизама и доприноси објективној оцени међујезичког узајамног утицаја руског и других европских језика. Оно показује да су руски језик и Русија „неодвојиви и централни део културно-језичког простора Европе, а не некаква евроазијска периферија са атрибутом загонетности и ирационалности“ (Мокиенко, Николаева 2000: 21). Према В. Хлебди руски језик је „јак“ и „доминантни“ језик, а руска култура „експанзивна“ култура. С друге стране, пољски фразеолошки утицај на руски је занемарљив о чему сведоче свега четири фразеолошка полонизма у његовој картотеци: *огнем и мечем, шоковая терапия, все на продажу, и пейзаж после битвы*. Аутор закључује да језик прималац узима онолико колико му је потребно (Хлебда 2000: 448).

У првој монографији посвећеној македонској фразеологији „Белешки за македонската фразеологија“ С. Велковска издваја три фразеолошка слоја у македонском језику: словенски, балкански и интернационални (Велковска 2002). Словенски слој представљају „оние фразеологизми што отсуствуваат од балканските јазиици, или пак се сметаат за калка од словенскиот елемент на Балканот, а ги има во словенските јазиици, како во источните така и во западните словенски јазиици“. Према овом аутору „еден фразеолошки елемент се смета за балкански, ако отсуствува во другите индоевропски јазиици, и особено, ако отсуствува во словенските јазиици што не му припаѓаат на балканскиот јазичен сојуз“ (Велковска 2002: 76). Интернационални слој у македонској фразеологији представљају фразеологизми античког порекла, затим они латинског и западноевропског порекла. Велики број македонских фразеологизама дошао је под утицајем турског језика. У нашој картотеци контактофразема налази се и један значајан број фразеологизама под доминантним руским утицајем. Грађу за фразеолошки контактолошки речник ексцерпирани смо методом слободног узорка из двојезичних и дескриптивних лексикографских извора и научних публикација (РМР, Чундева 1980 и др.). Као контактофраземе под доминантним руским утицајем означили смо, између осталог, следеће фразеологизме (у загради указујемо на руски модел и на варијантни облик контактофраземе [//]): *укинување на крепостништвото* (отмена крепостного права), *органи на власта* (органы

власти), *леб насушен* (хлеб насушный), *Дом на културата* (Дом культуры), *прозорец во Европа* (окно в Европу = А.С. Пушкин), *човек во футрола* (человек в фуляре), *учебен предмет* (учебный предмет), *светска историја* (всемирная история), *воено училиште* (военное училище), *граѓански обврски* (гражданские обязательства), *историски споменици* (исторические памятники), *духовни интереси* (духовные интересы), *свештен долг* (священный долг), *смутно време* (смутное время), *градски жител* (городской житель), *нравствен долг* (нравственный долг), *општествена сопственост* (общественная собственность), *општествена положба* (общественное положение), *општествени науки* (общественные науки), *производствени односи* (производственные отношения), *Државна дума* (Государственная дума), *ударна бригада* (ударная бригада), *царско самодржавие* (царское самодержавие), *животинско царство* (животное царство), *детска градинка* (детский сад), *мечешка услуга* (медвежья услуга), *мртви души* (мертвые души = Н.В. Гоголь), *излишни луѓе* (лишние люди = И.С. Тургенев), *доведе во ред* (привести в порядок), *не обрнувајте внимание* (не обращайтесь внимания), *има работа* (иметь работу), *само по себе се разбира* (само по себе разумеется // подразумевается само собой), *нанесе смртоносен удар* (нанести смертельный удар), *прави усилби* (прилагать усилия), *даде на суд* (отдать под суд), *нанесе пораз* (нанести поражение), *заумен јазик* (заумный язык), *птичји јазик* (птичий язык), *Москва на солзите не им верува* // *Москва не им верува на солзите* (Москва слезам не верит), *архитект на перестројката* (архитект перестройки), *Потемкински села* // *Потемкини села* (потёмкинские деревни), *чувствува благодарност* (чувствовать благодарность), *обрнува внимание* (обращать внимание), *пројавува интерес* (проявлять интерес), *како во аптека* (как в аптеке), *Сите среќни семејства си прилегаат едно на друго, секое несреќно семејство е несреќно на свој начин.* // *Сите среќни семејства се среќни на ист начин, а несреќните се несреќни на свој сопствен начин.* // *Сите среќни семејства личат едно на друго, а секое е несреќно на свој начин.* // *Сите среќни семејства личат едно на друго, додека сите несреќни семејства се несреќни на свој начин.* // *Сите среќни семејства се среќни на ист начин, но секое е несреќно на свој начин.* // *Сите среќни семејства се слични на себе, секое несреќно, е несреќно на свој начин.* // *Сите среќни семејства наликуваат, само несреќните се разликуваат* (рус. Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастливая семья несчастлива по-своему. // Все счастливые семьи счастливы одинаково, но идут-то они к этому разными путями. // Все счастливые семьи счастливы одинаково. Все несчастные – несчастны по-своему. // Все счастливые семьи – счастливы одинаково-

во. // Все счастливые семьи счастливы одинаково, а все несчастные несчастны по-своему. // Все счастливые семьи – одинаковы, каждая несчастливая семья – несчастлива по-своему. // Все счастливые семьи похожи, каждая несчастная несчастлива по-своему. // Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастная семья несчастна по-своему. // Все животные равны, но некоторые животные более равны чем другие. [Л. Н. Толстој, „Ана Карењина“].

О фразеолошком утицају руског на српски језик сведочи и овај списак контактофразема састављен методом слободног узорка (понегде уз руски модел дајемо и објашњење значења): *заумни језик* (заумный язык = језик који није разумљив широком кругу читалаца; бесмислица), *птичји језик* (птичий язык = неразумљив језик), *језик као бритва* (язык у кого как бритва = оштар човек), *зли језици су страшнији од пиштоља* (злые языки страшнее пистолета = оговарање је веома опасно), *Москва сузама не верује* (Москва слезам не верит = говори се када сузе, јадиковање, кукање не изазивају саосећање, не могу да помогну), *Акакиј // Акакије Акакијевич* (јунак из Гогољевог „Шињела“, бојажљив, заборављен, обезличен мали човек), *не вреди ни копејке* (не стоит ни копейки = не вреди ни пребијене паре, не вреди ништа), *Анушка је пролила уље* (Аннушка уже разлила или пролила масло = цитат из Булгаковљевог романа „Мајстор и Маргарита; нешто се десило неповратно, не може се више вратити назад), *као у апотеци* (как в аптеке = веома прецизно), *Архипелаг ГУЛАГ* (Архипелаг Гулаг = концлагори као симбол тоталитарног система у време Стаљинових репресија), *смејати се у браду* (посмеиваться / смеяться в бороду = тихо и неприметно, скривати свој осмех), *светла будућност* (светлое будущее = о срећној будућности, тј. о комунизму), *<човек> са великим словом* (с большой буквы: прави, најбољи), *буревесник револуције* (буревестник революции = шаливо и иронично: опозициони лидер, онај ко ремети мир у неком колективу и сл.; други назив за Максима Горког), *држати језик за зубима* (держат язык за зубами = ћутати, не брбљати; пазити шта се говори, бити опрезан на речима), *изградња социјализма* (строительство социализма), *у духу социјализма* (в духе социализма), *Херој рада* (Герой Труда), *<чврсто> морално-политичко јединство* (<нерушимое> морално-политическое единство), *животни интереси народа* (жизненные интересы народа), *култ личности* (культ личности), *Све срећне породице личе једна на другу, свака несрећна породица несрећна је на свој начин* (Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастливая семья несчастлива по-своему), *човек у футроли* (человек в футляре = онај ко се затвори у оквиру уских, малограђанских

интереса, огради од реалног живота, боји промена, новина и кога због тога осуђују), *сувишни човек* (лишний человек = човек отуђен од реалног живота, од друштвене заједнице), *мајчица Русија* (матушка Русь), *отплесати руску барињу* (пройтись русскую барыню = отплесати руске народне игре), *Света Русија* (Святая Русь: <велика> Русија), *дечији вртић* (детский сад), *Москва сузама не верује* (Москва слезам не верит = не верује се нечијој кукњави, јадиковки), *баба Јага* (баба-јага = бабарога, вештица), *И Москва се дуго градила* (<и> Москва не сразу строилась: не може све одједном, све у своје време), *врхушка друштва* (верхушка общества: елита), *културно-историјски споменици* (культурно-исторические памятники), *Дом културе* (Дом культуры), *органи власти* (органы власти), *хлеб насушни* (хлеб насущный), *смутно време* (смутное время), *царско самодержавље* (царское самодержавие = неограничена царева власт), *мртве душе* (мертвые души = Гогољеви мртви кметови, селаци; појава када живи не одјављују преминуле), *Потемкинова села* (потёмкинские деревни – нешто што не постоји, што је привид; лажно приказивање, лажирање), *пали борац* (павший борец), *поштена интелигенција* (почтенная интеллигенция), *културно-просветна делатност* (культурно-просветительская деятельность), *братска република* (братская республика), *привредни субјекат* (хозяйственный субъект), *беде радничке класе* (беды рабочего класса), *надчовечански напори* (сверхчеловеческие усилия), *беспоштедна борба* (беспощадная борьба), *наићи на тешкоће* (встретиться с трудностями), *преодолети тешкоће* (преодолеть трудности), *благовремено уочити* (своевременно обнаружить), *разреши ти тешкоће* (разрешить трудности), *земља радника и селџака* (страна рабочих и крестьян), *савестан друг* (добросовестный товарищ), *носећа другарица* (беременная подруга), *И пусто, и тужно, и никог да руку ти даде. // И мучно, и тужно, и нема ком руке да даш. // И чамотно је и тужно! – и немаш коме руку дати. // И чамно и тужно, и руку ником да пружииш* (И скучно и грустно, и некому руку подать [Љермонтов]); *Љубави су сви узрасти потчињени // Љубави су сви узрасти покорни* (Любви все возрасты покорны [Пушкин]).

Фразеолошки контактолошки речници региструју контактофраземе и показују степен њихове адаптације према методологији разрађеној у контактолошкој теорији. С обзиром на намену они могу бити (1) речници и д е н т и ф и к а ц и ј е у којима примарно утврђујемо контактолошку вредност фразеологизама уз обавезно навођење извора и илустрација који служе као доказ одређеног доминантног утицаја и (2) речнике а д а п т а ц и ј е у којима саопштавамо начин адаптације фразеологизма у језику примаоцу. Контактлошки

речник адаптације контактофразема има сличну структуру као речник адаптације контактолексема (Ајдуковић 2004б). У даљем тексту на примеру македонске и српске контактофраземе *човек во футрола // човек у футроли* приказаћемо изглед речничког чланка контактолошког речника адаптације.

1. У ПРВОМ ДЕЛУ речника налази се опис адаптације контактофраземе ([1]). Ми се придржавамо учења Антице Менац која под *фразеологијом* у ужем смислу подразумева „тзв. неслободне скупове ријечи, тј. оне који се не стварају у говорном процесу, него се репродуцирају у готовом облику какав се усталио дугом употребом“ (Менас, 1979: V). У ширем смислу ф р а з е о л о г и з м и су „скупови ријечи који се неким својим карактеристикама разликују од фразеологије у ужем смислу. Десемантизација дијелова мање је проведена или није нимало проведена, па се значење цијелога скупа може извести из значења појединих дијелова“ (Менас, 1979: VII). У ову групу улазе термини, изрази у процесу фразеологизације и слободни изрази са чвршћом структуром. Наш речник садржаће фразеологизме из обе групе.

У контактолошком речнику контактофраземе нису поређане према гнездовом принципу, односно семантичким пољима и фразеолошким групама, већ према азбучном реду. Формални опис контактолошке адаптације исказујемо помоћу ознака или индекса сваког појединачног нивоа адаптације. Разликујемо следеће словне ознаке (наводимо их према редоследу у речничком чланку): индекс адаптације граfiје и ортографије свих компонената у структури контактофраземе или трансграфематизације [2], индекс адаптације акцента или трансакцентуације [3], индекс фонолошке адаптације или трансфонемизације [4], индекс адаптације структуре или трансструктуризације, [5] индекс синтаксичке адаптације структурно-семантичког модела СИА^{ссм} [6] и рекције [7] (СИА^{нр} и СИА^{тп}), односно транссинтаксизације, затим индекс семантичке (транссемантизација) [8], стилистичке (трансстилизација) [9], парадигматске (транспарадигматизација) [10] и концептуалне адаптације (трансконцептуализација) [11]. На крају овог низа индекса долази ознака за степен укупне или опште адаптације контактофраземе која се изводи на основу највећег индекса појединачних адаптација саставних компонената [12]. У речнику (КР) уз индекс трансграфематизације по потреби посебном словном ознаком [д] указујемо на утицај језика посредника или језика извора. У македонско-руском језичком контакту најчешћи језици посредници су српски или бугарски. На овим језицима се највише

образовала македонска интелигенција. Уколико контактофразема у својој структури има једну или више контактолексема под руским утицајем, онда уз ознаку за трансструктуризацију наводимо индексе трансморфемизације, трансдеривације и трансморфологизације.

Српски КР

[1] **ЧОВЕК У ФУТРОЛИ** е^{ПГ2} [2], Акц1/2 [3], Ф3/4 [4], Стр0 [5], СИА2^{ИР} [7], С0 [8], ФСА0 [9], П1 [10], К0 [11], А2 [12] (М. Епштејн, "Поља" 439/2006)

Македонски КР

[1] **ЧОВЕК ВО ФУТРОЛА** е-[д]^{ПГ2} [2], Акц1 [3], Ф3/4 [4], Стр0 [5], СИА1^{СМ} [6], С2Фр/С0 [8], ФСА0 [9], П1 [10], К0 [11], А2 [12] (А.П. Чехов)

1.1. Прва словна ознака која долази одмах после масним словима исписане одредничке контактофраземе представља тип т р а н с г р а ф е м а т и з а ц и ј е (Ајдуковић 2004а). Трансграфематизација је процес адаптације у реплици словних знакова, гласова, лексичко-фразеолошких интерпункцијских знакова и правописних решења модела. Постоје извесне разлике у ћириличним системима графичких знакова руског, српског и македонског језика. Те разлике се тичу слова која постоје у руском, а нема их у српском и македонском, те слова која су идентична по форми, а разликују се по звучању. Тако руских слова **ё, й, щ, ы, ь, э, ю, я** нема у српском и македонском језику, док у руском језику нема македонских **ѓ, џ, љ, њ, ќ, џ**, односно српских слова **ј, љ, њ, ћ, ђ, џ**. У руском језику за 5 самогласника ([а], [о], [е], [и], [у]) користи се 10 слова (**а, я, о, ё, э, е, у, ю, ы, и**), док за 36 сугласника ([б], [б'], [в], [в'], [г], [г'], [д], [д'], [з], [з'], [к], [к'], [л], [л'], [м], [м'], [н], [н'], [п], [п'], [р], [р'], [с], [с'], [т], [т'], [ф], [ф'], [х], [х'], [ж], [ш], [ц], [ч'], [ш'], [ј']) 21 слово (**б, в, г, д, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ж, ш, ц, ч, ш, ј**). Српски језик познаје 6 вокала ([а], [о], [е], [и], [у] и вокално [р]) и 25 сугласника којима одговара 30 слова, док македонски језик зна за 5 самогласника и вокално [р], као и 26 сугласника којима одговара 31 слово. Македонска слова **љ, њ** и **џ** су праве контактографеме настале под српским утицајем.

У контактолошком речнику степен трансграфематизације изводимо на основу штампаних, а не на основу писаних слова. Тако помоћу индекса *а, б* и *џ* бележимо формирање ортографије саставних

компонената контактофраземе према изговору модела (графички облик реплике се формира према звучању модела), ортографији модела (графички облици модела и реплике се подударaju) или њиховој комбинацији, док индексима *z* и *e* означавамо формирање ортографије реплике комбинованим начином: према изговору, односно ортографији модела и према систему дистрибуције графичких знакова у линеарном низу реплике. Са индексом *v* означавамо адаптацију руских еписема или знакова без гласовне вредности (**ѵ**, **ѵ** > 0), затим адаптацију самогласничних слова **ы** > **и**, **э** > **е** која у руском указују на тврдоћу претходног сугласника и самогласничких слова **я**, **ё**, **ю** која указују на мекоћу, као и писање јоте (**й** > **ј**).

На графичко-ортографском нивоу базична контактолошка јединица зове се **к о н т а к т о г р а ф е м а**. Контактграфеме могу бити посредне или непосредне. У реплици су посредне контактграфеме слово, интерпункцијски знак или празно место код раздвојеног писања који имају одговарајући модел, док су непосредне контактграфеме слова из времена када су Срби користили руску грађанску ћирилицу Петра Великог, на пример, **ю**, **й**, **ѵ**, **ѵ**, **щ**, **я**, а која је Вук С. Караџић избацио из српске азбуке.

Трансграфематизацији подлежу и правописна правила: писање морфема, састављено и растављено писање речи, употреба великог или малог слова (уп. срп. „Архипелаг Гулаг“ // „архипелаг гулаг“ // „АРХИПЕЛАГ ГУЛАГ“ // „Архипелаг гулаг“ и рус. „Архипелаг ГУЛАГ“ // „Архипелаг ГУЛаг“ // „АРХИПЕЛАГ ГУЛАГ“ [Google]). У језику интернета среће се писање заједничке именице великим словом („Радила сам у Ријеци, опет са Буљаном, комад „**Баба Јага** је снела јаје” према тексту Дубравке Угрешић“ [Политика, 7.3.2012]) или употреба цртице између компонената („Морена је често представљана са 2 лика: као бледа, прелепа девојка са вучијим очњацима и канцама <...>, и као **Баба-Јага** (односно Марта), ружна стара вештица која људима шаље снег, лед мраз и смрт“ [Интернет сајт „Вукајлија“]). Велико слово и цртица у овим примерима представљају контактолошке ортограме (уп. срп. „Баба Јага“ и „Баба-Јага“ и рус. „Баба-яга“, „баба-яга“ и варијантне ненормативне ликове: „Баба-Яга“, „Баба Яга“, „Баба яга“, „баба Яга“ и др. [„Google“]).

Према трипартитном систему разликујемо нулти, делимични и слободни степен трансграфематизације. Примера ради, српски фразеологизам „Архипелаг ГУЛАГ“ (< рус. „Архипелаг ГУЛАГ“) адаптира се нултом трансграфематизацијом јер ортографију оба члана

формира према ортографији модела (у контактолошком речнику стоји индекс *б*). Македонска двокомпонентна контактофразема „нравствен долг“ (< рус. „нравственный долг“) формира се делимичном трансграфематизацијом. Њена прва компонента (неодређени придев са нултим наставком) образована је према граfiјско-ортографском систему македонског језика, док је друга компонента у оба језика иста (двочлани индекс *e+б*). Овом типу адаптације припада и писање речи „гулаг“ („Архипелаг гулаг“) малим словима што је чест случај у језику интернета. Ипак, највећи број контактофразема добија се слободном трансграфематизацијом будући да у својој структури садрже лексичке јединице које нису истог граfiјско-ортографског лика као и модел. Овом типу припада контактофразема „човек во футрола“ // „човек у футроли“ (< рус. „человек в футляре“), али и многи вишечлани фразеологизми као што су срп. „зли језици су страшнији од пиштоља“ (<рус. „злые языки страшнее пистолета“) и мак. „укинување на крепостништвото“ (< рус. „отмена крепостного права“). Ни једна компонента у структури ових фразеологизама није написана у складу са граfiјско-ортографским ликом руског модела ([e]). Код македонског примера „човек во футрола“ поред ознаке за трансграфематизацију стоји индекс [д] којим означавамо утицај српског језика као језика посредника. Поред тога, слободну трансграфематизацију пролази контактофразема чији је један члан фразеолошке структуре адаптиран типом *в*, а други типом *ц*. Такав је случај са контактофраземом „Акакиј Акакијевич“ (< рус. „Акакий Акакиевич“) чија се прва компонента формира типом *в* (руском слову *й* одговара српско слово *ј*), док друга компонента типом *ц* (руско *е* означава се српским *је* према ортографији и изговору). Да закључимо: у контактолошком речнику на нулту трансграфематизацију (**ТГ0**) упућује индекс *б* (не бележимо адаптацију сваке појединачне компоненте, на пример, *б+б* код двочланих фразеологизама, већ дајемо само један индекс); на делимичну (**ТГ1**) – комбинација индекса: један члан припада типу адаптације *б*, а други чланови могу бити типа *в,ц,г,е*. На слободну (**ТГ2**) указују сви индекси, осим индекса *б*.

1.2. Након ознаке за адаптацију ортографије контактофраземе следи ознака за тип т р а н с а к ц е н т у а ц и ј е. Трансакцентуација је супституција или замена квалитативних и квантитативних обележја руске акцентуације системом акцентуације језика примаоца. Овај адаптацијски процес први пут смо представили у „Контактолошком речнику словенских језика“ (Ајдуковић 2010) где је на формални начин путем словних ознака описана адаптација бугарских контактолексема. Како се ради о процесу замене једног система дру-

гим чини нам се логичним питање шта је резултат овог адаптацијског процеса, односно шта нам у речнику показује индекс трансакцентуације.

Један од резултата трансакцентуације је елиминација диференцијалних обележја језика даваоца на рачун језика примаоца а која се односе на фонетску природу акцента, редукцију неакцентованих вокала, односа акцентованих и неакцентованих слогова, места акцента и изговора фонетске речи. Тако, на пример, обе самосталне компоненте руског двочланог фразеологизма *нравственный долг* одликују се квантитативно-динамичким акцентом, наглашени слог се издваја дужином, напрегнутошћу, снагом и јасноћом, покретан је у граматичким облицима (*дóлг, дóлга, долгí, долгóв*). У фразеологизму *злѝе язѝкѝ страшнѝе пѝстолѝта* акценат се налази на различитим слоговима самосталних компоненти. Неакцентовани слогови су кратки, а самогласници у ненаглашеној позицији подлежу првом и другом степену редукције. Код фразеологизма *бáба-ягá* друга компонента је носилац главног акцента, док прва компонента има ослабљен акценат. Оба дела фразеологизма изговарају се као фонетска реч. При трансакцентуацији долази до супституције руског динамичког акцента српским мелодијским акцентом. Прелазак с једног система на други зависи од средине. Задржавање неких особина руске акцентуације могуће је у билингвалној средини и у време примарне адаптације. Тада су контактолексеме у фази компромисне реплике. Могу да задрже место акцента, интензитет, односно трајање артикулације модела. Током секундарне адаптације контактолексеме унутар контактофраземе добијају четири акцента: краткосилазни (*Мòсква < Москва сузама не верује*), краткоузлазни (*вр̀хушка < врхушка друштва*), дугосилазни (*бáриња < отплесати руску барињу*) и дугоузлазни акценат (*Јáга < баба Јага*). То значи да су контактолексеме у потпуности уклопљене у српски прозодијски систем, наглашени слог одликује се силазном или узлазном интонацијом, може да буде дуг или кратак као и ненаглашени слогови. Дуги самогласници после акцентованог слога носе постакценатску дужину (*лѝчнòст < култ личности; бурѝвеснѝк < буревесник револуције*). Иначе, силазни акценти налазе се на једносложним контактолексемама (*гòд*) или на првом слогу вишесложних (*Мòсква*), док узлазни акценти не могу бити на последњем слогу. Ипак, одступања су регистрована у дистрибуцији силазних акцената на последњим слоговима контактолексеме (*казачòк*), ређа су код узлазних акцената (*вс̀јо равнò*) (Ајдуковић 1997: 37; Ајдуковић 2004: 131). Варијативност као последица секундарне адаптације је такође једно од обележја адаптације контактолексема

под руским утицајем (*besprízoran // besprízōran // bĕsprizōran*).

За разлику од српског, македонски акценат је експираторан и пада на први слог двосложних (*предмет < учебен предмет*) и тросложних речи (*сопственост < општествена сопственост*), односно трећи слог од краја код вишесложних речи (*крепостништво < укинување на крепостништвото*). Према З. Тополињској место акцената у оквиру акценатске целине коју чине акценатска реч и њене акцентогене речи (проклитике, енклитике, везници, негације, предлози) пада на трећи слог „од крајот на целооста, сепак, понекогаш од семантички причини, спротивно на ово правило, акценот се врзува со акцентогената зборформа што ја конституира целооста; ова особено го согледуваме во целоостите со предлози“ ([Малџијева и др.] Тополињска 2009: 249). Контактоексеми обично задржавају акценат модела, али код једног броја страних речи забележено је одступање од горенаведеног правила (*футрола < човек во футрола*). Б. Конески истиче да „неосознати варирања на должината и висината на тонот има“, да се „едносложните и двосложните зборови се изговараат со попродуктен и поблаг акценот, отколку тросложните, кај кои, општо земено, акценот се карактеризира со поголема силина“ (Конески 1987: 140). Контактфразема може представљати фонетску реч (<укинување> на *крепостништвото*), фонетску смисаоно-интонациону везу две или више речи (*само по себе се разбира*), те бити реченица. Руски фразеологизам *баба-јага* је полусложеница и у фонетском смислу представља обавезну ритмичку групу. Македонска контактфразема *Баба Јага* из примера „Спред толкувањето на Дубравка Угрешиќ во нејзиниот роман „**Баба Јага** снесе јајце“, гледано од феминистички аспект, **Баба Јага** или Баба Рога не е ништо друго освен претставување на старата жена преку сите нејзини особини што општеството ги изолира и не ги прифаќа како особини на една жена“ [Википедија]) и њен руски модел у варијантном лику (*Баба Јага // баба Јага, Баба јага*) представљају полуобавезну ритмичку групу, чија је прва самостална компонента носилац ослабленог акцената, док је друга самостална компонента носилац главног акцената.

Дакле, у српском језику трансакцентуацијом контактфразема губи неке диференцијалне прозодијске карактеристике модела из примарне адаптације: изразиту динамичку природу, покретљивост, појачани интензитет и квантитет, ослабљена прозодијска обележја неакцентованог слога. У секундарној адаптацији мелодијска природа акцентованог слога, поста акценатска дужина и одсуство редукције неакцентованих самогласника су доказ потпуне уклопљености контак-

тофраземе у акценатски систем језика примаоца. С друге стране, у примарној адаптацији македонска контактолексема задржава место акцента језика посредника (*футро́ла < човек во футрола*). Секундарна адаптација је регресивно-редукованог карактера: контактофразема задржава логичко-динамичку природу акцента саставних делова, губи изразити интензитет, квантитет, покретљивост акцента модела и прозодијска обележја неакцентованог слога. Две речи у оквиру контактофраземе при брзом говору могу се смисаоно повезати у једну акценатску целину са акцентом на главној речи (*има работа*). У скуповима „атрибут+именица“ преовладава логичко акцентовање, сваки члан има свој акценат (*светска историја*).

Постоји неколико модела за одређивање степена трансакцентуације **к о н т а к т о а к ц е н т е м а** у контактолошком речнику. Један модел се заснива на поређењу акценатских система језика даваоца и језика примаоца и издвајању диференцијалних обележја. Због великих типолошких разлика између фонетске природе руске и српске акцентуације, српске контактофраземе које не чине исказ пролазе слободну трансакцентуацију (**Акц2**). Руске контактофраземе које представљају исказ могу имати акцентовану компоненту са мелодијским обележјем због промене висине тона и у том случају српска реплика исте структуре може пролазити делимичну адаптацију (**Акц1**).

Други модел се заснива на поређењу места акцента као фонолошки релевантног обележја, па тако трансакцентуација може бити нулта (**Акц0** = акценат реплике налази се на истом слогу као код модела, а наглашени вокал је исти), делимична (**Акц1** = акценат је на истом слогу, међутим разлика постоји у акцентованом вокалу) или слободна (**Акц2** = акценат пада на различите слоге). Овај модел смо применили у одређивању трансакцентуације бугарских контактолексема под руским утицајем у контактолошком речнику (Ајдуковић 2010; 2011). На извесну неподударност руског и македонског експираторног акцента може се указати у предговору КР.

Трећи модел обједињује претходна два. Као прво, он искључује у српском језику постојање нулте трансакцентуације контактофразема због великих типолошких разлика. Као друго, индекс делимичне адаптације (**Акц1**) носе контактофраземе чија се места акцента појединачних компоненти поклапају са местима акцента модела, док акцентовани вокали на једном члану јесу, а на другом нису као код модела, те контактофраземе чији се само неки чланови подуда-

рају у месту акцента. Индекс слободне трансакцентуације (**Акц2**) стоји уз контактофраземе које према моделу имају другачију дистрибуцију акцента. Према овом моделу македонска⁴⁹ контактофразема *човек во футрџла* и српска *човек у футрџли // човек у футрџли* носе индекс делимичне трансакцентуације (**Акц1**). Реплика има наглашен први слог на првој компоненти (у српском се издваја нормативни краткосилазни и дозвољени краткоузлазни) и други слог на другој компоненти (у српском је дугоузлазни), док руски модел има наглашен последњи слог на првој компоненти и други слог на другој компоненти (*человек в футляре*). Фразеологизми се разликују од одговарајућег модела и по вокалима који су носиоци акцентованог слога.

Четврти модел се заснива на одређивању трансакцентуације контактофразема према највишем степену адаптације њених појединачних компоненти. Највећи број контактофразема се тако адаптира слободном трансакцентуацијом (**Акц2**). У нашем фразеолошком КР налазе се ознаке трансакцентуације према комбинованом моделу.

1.3. После индекса трансакцентуације долази ознака за тип трансфонемизације **контактофонема**. Тип трансфонемизације одређујемо на основу фонетско-фонолошког описа језика даваоца и језика примаоца. На овај или онај тип, односно подтип трансфонемизације контактолексеме унутар контактофраземе указују положај језика у хоризонталном правцу, степен издицања језика и учешће усана у изговору самогласника, квалитет суседних сугласника, њихова подела према начину и месту творбе, мекоћи и тврдоћи, као и природа акцента (Ајдуковић 2004а).

Контактофраземе не подлежу нултој трансфонемизацији зато што овај тип адаптације пролазе само сугласници језика примаоца који се са одговарајућим моделима слажу по месту и начину творбе, тврдоћи и мекоћи (срп.: [б], [п], [в], [ф], [м], [н], [д], [т], [з], [с], [г], [к]; мак.: [б], [п], [в], [ф], [м], [н], [д], [т], [з], [с], [г], [к], [х], [л]). П р в и п о д т и п п р в е д е л и м и ч н е трансфонемизације (**Ф1/1**) карактеристичан је за адаптацију руских наглашених самогласника [а], [о], [е(э)] [и], [у] > срп., мак. [а], [о], [е], [и], [у], ненаглашеног [о] и отвореног [е] у речима страног прекла > срп., мак. [о], [е], адапта-

---

⁴⁹ Блаже Конески у својој „Граматици на македонскиот литературен јазик“ (Конски 1987: 139) указује на потребу проучавања како места акцента појединачних речи, тако и акцента у различитим спојевима у реченици, „зашто тој е изразито смисловен акцент“.

цију дугих тврдих сугласника којима у српском и македонском одговарају прости сугласници, као и руског тврдог зубног сугласника [н], [ц] > срп., мак. [ц], предњонепчаног [р] > срп., мак. [р] и задњонепчаног [х] > срп. [х]. Д р у г и п о д т и п (**Ф1/2**) обухвата адаптацију руског средњојезичног [ј] > срп., мак. [ј] и руских меких сугласника [к'], [г'], [х'], [л'] којима у македонском језику одговарају [к'], [г'], [х'], [л']. Т р е ћ и п о д т и п (**Ф1/3**) се везује за адаптацију руског [и] и [у] у првом или другом степену редукције > срп., мак. [и], [у], затим адаптацију меких зубних сугласника [л'], [н' (н':)] > срп. [љ], [њ]; // > мак. [њ]. Ч е т в р т и п о д т и п (**Ф1/4**) обухвата адаптацију руског [ы] и меког предњонепчаног [ч] > срп. [и], [ћ] // > мак. [и].

П р в и м п о д т и п о м д р у г е д е л и м и ч н е трансфонемизације (**Ф2/1**) адаптирају се руски тврди предњојезични сугласници [ж], [ш], [л], [dž*] > срп. [ж], [ш], [л], [ц] // > мак. [ж], [ш], [ц]. Ознака (**Ф2/2**) за д р у г и п о д т и п указује на адаптацију руског самогласника [а] у првом степену редукције > срп, мак. [а]. Т р е ћ и п о д т и п (**Ф2/3**) карактеристичан је за адаптацију руског [ъ] у другом степену редукције > срп., мак. [а]. Ознаку за ч е т в р т и п о д т и п (**Ф2/4**) стављамо код адаптације руских палатализованих сугласника [б'], [п'], [в'], [ф'], [д'], [т'], [з'], [с'], [л'], [м'], [н'], [р'], [к'], [г'], [х'], палаталног [ч] и дугих меких сугласника [с':] којима у српском и македонском језику одговарају [б], [п], [в], [ф], [д], [т], [з], [с], [л], [м], [н], [р], [к], [г], [х], [ч] и тврд прост сугласник.

П р в и м п о д т и п о м с л о б о д н е трансфонемизације (**Ф3/1**) обухваћени су руски ненаглашени [е] у првом и другом степену редукције, меки зубни сугласници [т'], [д'] > срп., мак. [е], [ћ], [ћ]. Д р у г и м п о д т и п о м (**Ф3/2**) означавамо супституцију руског [ъ] и [а] у другом или првом степену редукције > срп., мак. [о]. Ознаку за т р е ћ и п о д т и п (**Ф3/3**) стављамо код адаптације руског [н] и [ш] > срп. [њ] // мак. [ш]. И, најзад, ознака за ч е т в р т и п о д т и п слободне трансфонемизације (**Ф3/4**) указује на адаптацију рус. [у] > срп., мак. [о]; рус. [и] > срп. [о]; рус. [ь] > срп. [о]; рус. [и^с] > срп., мак. [а]; рус. [о] > срп., мак. [е]; рус. [а] > срп., мак. [е]; рус. [а] > срп., мак. [о]; рус. [ы] > срп. [е]; рус. [ы^с] > срп. [о]; рус. [з'] и др. > срп., мак. сугласничког групом [зј]; рус. [ж] > срп. [ц]; рус. [ш':] > срп., мак. [шч]; [ч]; [шт]; срп. [шћ]; рус. [х] > срп. [к]; рус. [ер] > срп. вокалним [р]; рус. [г] > срп. [х]; рус. [п] > срп. [б]; рус. [ч:] > срп., мак. [тч] и др. Дакле, за овај тип трансфонемизације карактеристична је квалитативна и артикулациона неподударност руских гласова и њихових српских и македонских супституената. Сугласници се суп-

ституишу и сугласничким групама [сугласник+ј], [шч], [шт], [шћ] и [тч]. Након анализе припадности сваког члана у структури контактофраземе одређеном подтипу трансфонемизације долази утврђивање укупне адаптације контактофраземе. Тип укупне трансфонемизације зависи од највећег индекса појединачних адаптација компонената контактофраземе. Како неки чланови у структури македонског и српског фразеологизма *човек во футрола*, односно *човек у футроли* (< рус.) нису контактолексеме (*човек, у*) и немају исту инфлуенцију као и контактофразема (*футрола* < нем.), у КР након фонолошке анализе свих чланова, укључујући и анализу чланова који су добијени калкирањем, поред ознаке за трансакцентуацију стављамо индекс Ф3/4 подтипа слободне трансфонемизације.

1.4. Према А.М. Чепасовој разликују се четири структурна типа фразеологизма (Чепасова 1983). Први тип чини скуп речи или комбинација предлог+именица у разним падежима. Други тип представља синтагма унутар које постоје различите синтаксичке везе потчињености једне речи другој као што су конгруенција, рекција и прикључење. У оквиру овог типа ауторка разликује два подтипа: један представљају синтагме које имају само један морфолошки облик, док други подтип – синтагме у којима се један или оба члана морфолошки мењају. Трећи тип фразеологизма има структуру прости реченице са једним или оба главна члана (субјекат+предикат), док четврти тип представља модел независносложене, односно зависносложене реченице.

Анализа наше грађе је показала да контактофраземе могу бити синтагматске (дводелне, троделне) или реченичне структуре⁵⁰. Према структури скупа речи најчешће су контактофраземе са иманицом као главним чланом, односно супстантивне синтагме типа именица+именица (срп. *буревесник револуције*), именица+предлог+именица са исказаним постпозитивним одређеним чланом (мак. *Дом на културата*), именица+предлог+именица (мак. *прозорец во Европа*), придев+именица (срп. *заумни језик*; мак. *духовни интереси*), придев (атрибут)+именица у одређеном падежу са предлогом (срп. <човек>

---

⁵⁰ Ж. Финк-Арсовски у књизи „Поредбена фразеологија: поглед извана и изнутра“ анализира дводелни и троделни структурни тип фразема, односно анализира глаголске, придевске, прилошке, именичке и заменичке фраземе са структуром скупа речи, као и поредбене фраземе са реченичном структуром (Fink-Arsovski 2002: 12-20). И. Видовић-Болт у књизи „Животињски свијет у хрватској и пољској фразеологији I“ анализира фраземе које представљају фонетску реч, свезу речи и фраземску реченицу (Vidović-Bolt 2011: 22-25).

с великим словом), придев (попридевљени партицип) на *-ћи*+именица (срп. *носећа другарица*), као и синтагме са глаголом као главним чланом типа глагол+предлог+именица у одређеном падежу (срп. *смејати се у браду*), глагол+предлог+именица (срп. *наићи на тешкоће*; мак. *доведе во ред*) и глагол+именица (срп. *преодолети тешкоће*; мак. *не обрнувајте внимание*), глагол+придев+именица (мак. *нанесе смртоносен удар*). У фразеолошке синтагме које немају чврсту структуру често се убацују друге речи у атрибутивној функцији: *животни интереси народа, животни интереси <братских> народа, животни интереси <сваког, свих, свог> народа*. Синсемантични глаголи образују перифрастичне изразе типа мак. *обрнува внимание* (рус. *обращать внимание*), мак. *пројавува интерес* (рус. *проявлять интерес*).

Посебан структурни тип представљају поредбене контактофраземе које су састављене од компоненте која се пореди, поредбеног везника и компоненте са којом се пореди или пак само од другог и трећег дела (Fink-Arsovski 2002: 12). Фразеологизам *језик као бритва* је поредбена контактофразема троделне структуре типа именица+поредбени везник+именица и може се јавити у варијантном облику *језик попут бритве*: први и трећи део остају исти, а мења се други део, тј. везник. Контактфразема *као у апотеци* представља дводелну именичку поредбену контактофразему са структуром фонетске речи: поредбени везник+предлог+именица.

Контактофразема *зли језици су страшнији од пиштоља* имају структуру реченице са оба главна реченична члана, док контактофразема *не вреди ни копејке* структуру крње реченице, односно просте безличне реченице са глаголом у модалном значењу. Посебан тип представља македонска контактофразема *само по себе се разбира* која представља фразеологизам са заокруженом семантичком и синтаксичком структуром (и у руском језику заменица *сам* се употребљава у синтагми са повратном заменицом). Структуру сложене реченице има контактофразема *Све срећне породице личе једна на другу, свака несрећна породица несрећна је на свој начин*. Она и одговарајући руски модел имају истотипну структуру са синтаксичког, семантичког и комуникативног становишта. Као прво, са формално-синтаксичког аспекта српска реплика и њен руски модел представљају сложену реченицу са нултим везником састављену од две независне реченице. Као друго, са семантичког аспекта можемо говорити о реченицама које изражавају лексичко-семантички однос супротности у оквиру сложене реченице. И, најзад, као треће, са комуникативног

аспекта контактофразема је комбинација два исказа међусобно разграничених комуникативних структура.

У грађи се поред апелативних структура ($N^{app}+N^{app}$)⁵¹ среће и контактофразема *Акакије Акакијевич* (< обезличен човек) која у структурно-семантичком смислу представља елипсоидну супстантивну синтагму састављену од метафорично преосмишљеног двочланог антропонима (име+име по оцу) ($N^{prop}+N^{prop}$). Варијанту представља трочлана синтагма *Акакије Акакијевич Башмачкин* (име+име по оцу+презиме). Контактфразему *Потемкинска села* чини комбинација антропоним (придев)+апелатив (именица).

У структури македонске контактофраземе *човек во футрола* // српске *човек у футроли* и одговарајућег руског модела *человек в футляре* издвајају се именица+предлог+именица ($N+Praep+N$). Када модел и реплика имају идентичну формалну структуру, као у овом случају где контактофразема представља троделну именску синтагму, онда говоримо о нултој т р а н с с т р у к т у р и з а ц и ј и (**Стр0**). Ознака делимичне адаптације (**Стр1**) стоји уз контактофраземе чија се структура делимично разликује од структуре модела, најчешће због различите употребе предлога. Овом типу адаптације припада македонска фразеолошка синтагма са предлогом као у примеру *Дом на културата* ($N+Praep+N$) којој у руском одговара конструкција *Дом культуры* без предлога ($N+N$). Слободна трансструктуризација (**Стр2**) карактеристична је за варијантне реченичне контактофраземе чија се предикатско-аргументска структура донекле разликује од структуре модела (уп. рус. *Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастливая семья несчастлива по-своему.* и мак. вар. *Сите среќни семејства наликуваат, само несреќните се разликуваат*).

1.5. Као што смо већ рекли, контактофраземе могу бити реченичне структуре или супстантивне синтагме. Са функционално-семантичког аспекта оне испољавају номинативну (контактофраземе *дечији вртић, језик као бритва, не вреди ни копејке, као у апотеци* именују предметне, адјективне, вербалне и адвербијалне појмове) и комуникативну функцију (*Анушка је пролила уље*). Контактфразему

⁵¹ Компоненте структуре означавамо латинским словима: N – именица; N^{app} – заједничка именица; Praep – предлог; Pers – лице; Obj / {O} – објекат; App – апозитив; Inf – инфинитив; Adj – придев; Sing – једнина; Nom – номинатив; Acc – акузатив; Loc – локатив; NP – именски предикат; N^{prop} – властита именица. $V^{semicop}$ – семикопулативан глагол; Instr – инструментал; Pl – множина; Ref – повратни гл.

реченичне структуре чине предикатски израз у облику пунозначног, непунозначног или копулативног глагола, односно перифразе и аргументски израз. Синтаксичком анализом утврђујемо степен слагања структурног типа контактофраземе и њеног категоријалног значења⁵². Тако српска и македонска контактофразема *човек у футроли* // *човек во футрола* има именицу као главну компоненту и у реченици може бити у функцији субјекта, апозитива, објекта, предикатива:

а) субјекат {Subj}

(1) рус. „**Человек в футляре**“ – художественный фильм режиссёра Исидора Анненского по одноимённому рассказу Антона Чехова. [Google];

(2) срп. „Оригинал Чеховљев „**Човек у футроли**“ свега се плашио, само су му каљаче фалиле“. [Форум В92];

(3) мак. „**Човек во футрола**“ е дел од 5-те раскази што излегоа заедно со весникот „Неделно време“ во 2006 година [Google];

б) објекат {O}

(4) рус. „Михаил Барышников покажет жителям Коннектикута чеховского «**Человека в футляре**»“. [Google];

(5) срп. „Наслов „Човек у шахту“ асоцира на „**Човека у футроли**“, много сам провидан, не вреди да се кријем у шињелу!“ [В. Михаић];

(6) мак. „Francisco Roberts го коментираше блог записот „**Човек во футрола**“ [Google];

в) апозитив {App}

(7) рус. „И этот учитель греческого языка, этот **человек в футляре**, можете себе представить, едва не женился“ [А.П. Чехов];

(8) срп. „И тај наставник грчког језика, тај **човек у футроли**, можете ли да замислите, умало се није оженио“ [А.П. Чехов];

(9) мак. „Можете ли да си замислите дека тој наставник по грчки јазик, тој **човек во футрола**, еднаш за малку ќе се оженеше“ [А.П. Чехов];

---

⁵² Синтаксичком аспекту фразема посвећно је засебно поглавље у књигама Fink-Arsovski 2002: 26-28 и Vidović-Bolt 2011: 30-33. С. Георгијева у књизи „Русская фразеология в зеркале болгарского языка“ не разматра посебно структурни и синтаксички аспект (Георгиева 2011). У литератури се углавном фразеолошки неслободне синтагме анализирају као делови просте реченице.

г) предикатив {Pread}

(10) рус. „Есть у меня одна знакомая – настоящий **человек в футляре!**“ [Google];

(11) рус. Чеховский Беликов был **человеком в футляре** [Google];

(12) срп. „Спавам у капици и папучама, под два јоргана, са затвореним прозорским капцима – прави сам **човек у футроли**“ [Писмо М. П. Чеховој, Пољ, бр. 439];

(13) мак. „Светот ќе ни го остави мирот откако ќе се сместиме во калапите, кога ќе станеме „**луѓе во футрола**“ <...> [Google].

Структурно-семантички модел овог фразеологизма можемо представити шемом $N^{pers}+Praer+N^{obj}$, где је N^{pers} назив лица, Praer – предлог, а N^{obj} – назив предмета. Супстантивна синтагма у функцији именског предиката може задржати категоријално значење структуре (рус. Он был <трусом, формалистом> *человеком в футляре*; Он был <ограниченным, малодушным, робким, нерешительным человеком> *человеком в футляре*; срп. Он је био <плашљивац, формалиста> *човек у футроли*; срп. Он је био <ограничен човек> *човек у футроли*; мак. Се си мислам дека беше <формалист, кукавица> *човекот во футрола*; мак. Се си мислам дека беше <човек со ограничени сфаќања> *човекот во футрола*) или именичко значење конвертовати у придевско (рус. Он был <замкнутым, инертным> *человеком в футляре*; срп. Он је био <затворен, инертан, укалупљен> *человеком в футляре*; мак. Се си мислам дека беше <малодушен, ограничен> *човекот во футрола*). Поредбена супстантивна контактофразема *као у апотеци // како во апотека* у примерима (срп.) „Унутра је *као у апотеци*“ и (мак.) „Домот е уреден беспрекорно, *како во апотека*“ има прилошко категоријално значење као и руски модел у примеру „У нас всё *как в аптеке*“ [Google]. Глаголска контактофразема (срп.) *држати језик за зубима* (уп. рус. *держать язык за зубами*) у реченици се реализује као идиоматизовани предикат због своје експресивности (о идиоматским предикатима в и у Лазић-Коњик 2006: 236). Контактфразема реченичне структуре често се „укључује у нову реченицу“ (Fink-Arsovski 2002: 27) као у овом примеру: „Све то време Веља је стајао за шанком и *смејао се себи у браду*“ (< рус. *посмеиваться / смеяться в бороду*⁵³) [Google].

⁵³ А.В. Зеленин потврђује формално-семантичку подударност руског фразеологизма са немачким и француским моделом (у руском је калк из немачког „in den Bart lachen /hineinlachen/“ или француског „rire dans sa barbe“). Пољски је био посред-

У српском контактолошком речнику посебним индексом *т р а н с с и н т а к с и з а ц и ј е* означавамо начин на који једна компонента контактофраземе управља другом. У македонском језику, као језику аналитичког типа, граматичка рекција игра маргиналну улогу. Тип транссинтаксизације компонената унутар македонске контактофраземе одређујемо на основу подударности структуре модела и реплике са указивањем на морфолошке, односно синтаксичке карактеристике позиција. Према З. Тополињској „целиот збир на синтаксички функцији на ИС придружен со показателите на тие функцији тука го определуваме како граматичка категорија падеж“ ([Малџијева и др.] Тополињска 2009: 208). Тако руском фразеологизму *человек в футляре* ($N^{*nom}+в+N^{*loc-e}$) одговара македонска реплика *човек во футрола* са израженом семантиком (*) падежа локатива помоћу предлога *во* ($N^{*nom}+во+N^{*loc}$). Она се адаптира делимичном транссинтаксизацијом семантичко-структурног модела (**СИА1^{ссм}**), јер има исто категоријално значење као и модел, а разлика се уочава на структурном плану, на нивоу употребе другачијег предлога у македонском језику, односно предлога и падешког наставка као морфолошких индикатора у оквиру предлошко-падешке конструкције у руском. Ако у реченици контактофразема и модел припадају истом структурном типу и имају исто категоријално значење (уп. детерминативне просте синтагме у функцији објекта: рус. „Нас ждет *светлое будущее*“; мак. „...во економската свера како некоја *посветла иднина*“ (Комунизам) [Google]), онда говоримо о нултој транссинтаксизацији структурно-семантичког модела контактофраземе (**СИА0^{ссм}**).

У нашем корпусу српских контактофразема под руским утицајем најчешћа је именска рекција, док је глаголска слабо заступљена због малог броја контактофразема са глаголом као компонентом структуре. У српском фразеологизму *човек у футроли* именска рекција обухвата зависну реч са наставком *-и* у локативу и предлог *у* ($у+N^{loc-и}$), док се рекција руског зависног модела изражава предлогом *в* и наставком за локатив *-е* ($в+N^{loc-e}$). Према томе, због разлика у формалном изражавању потчињености једне именице другој, контактофразема *човек у футроли* адаптира се слободном транссинтаксизацијом именске рекције (**СИА2^{сп}**). Када се модел и реплика слажу у вези у којој главни члан супстантивне синтагме управља истим падешким обликом зависног члана као што је у случају контактофраземе *култ личности* (рус. *культ личности*), онда се ради о нултој транссинтаксизацији именске рекције (**СИА0^{сп}**). У српској контактофраземи *Дом*

културе ($N+N^{\text{gen-e}}$) и руском моделу *Дом культуры* ($N+N^{\text{gen-yl}}$) остварује се безпредлошка рекцијска веза главног и зависног члана. Када између модела и реплике постоје разлике само у падешком наставку (у нашем примеру ради се о различитим наставцима за генитив), онда говоримо о делимичној трансинтаксизацији именске рекције (СИА1^{np}).

Иста правила важе и за контактофраземе у којима се остварује веза између глагола као главне компоненте и неке друге зависне речи. Примера ради, глаголска компонента српске контактофраземе *смејати се у браду* која припада типу глагола са значењем супериорности пролази делимичну трансинтаксизацију глаголске рекције (СИА1^{rp}) јер се разликује од модела (*смеяться в бороду*) по предлошко-падешком облику локализатора адлативног типа са значењем соматизма. Руски глагол тражи употребу предлошко-падешке конструкције „в + акузатив“, док српска „у + акузатив“ (уп. рус. $V^{\text{Inf/Ref}} + \text{в} + N^{\text{Acc-y}}$ и срп. $V^{\text{Inf/Ref+se}} + \text{у} + N^{\text{Acc-y}}$). Исти тип адаптације пролази делимично десемантизирани прелазни глагол у контактофраземи *држати језик за зубима // держатъ язык за зубами*⁵⁴ са значењем комуникативне неактивности. У синтаксичко-семантичком смислу контактофразема представља проширену синтагму са две везе: у једној је глагол као основни компонент синтагме и именица у акузативу без предлога у позицији директног објекта ($V + \{O\} N^{\text{acc-0}}$), док у другој зависну компоненту представља просторни локализатор изражен инструменталом са предлогом *за* у значењу места реализације радње у простору са задње стране као циљу остварења радње ($V + \{O\} [N] + \text{за} + N^{\text{Instr-има}}$). У односу на модел она има компоненту са другачијим морфолошким индикатором предлошко-падешке конструкције (срп. $V^{\text{Semicop}} + \{O\} N^{\text{Acc/Sing-0}} + \text{за} + N^{\text{Instr/Pl-има}}$ // рус. $V^{\text{Semicop}} + \{O\} N^{\text{Acc/Sing-0}} + \text{за} + N^{\text{Instr/Pl-ами}}$). Са лексичко-семантичког и структурног аспекта ове глаголско-именске конструкције представљају сложене предикате који поседују особину идиоматизоване предикатске конструкције које се

⁵⁴ За неке ауторе контактофраземе овог типа су нерашчлањиве синтагме које представљају реч („Мы придерживаемся точки зрения, что фразеологический компонент является словом в определенном типе контекста“, Георгиева 2011: 23) и изражавају једно значење, а у реченици имају улогу простог глаголског предиката. С. Георгиева констатује да постоје три типа поређења фразеолошких јединица двају језика: „а) сопоставление по группам, в структуре которых вычленяется то или иное стержневое слово; б) сопоставление по группам, в смысловой структуре которых вычленяется та или иная идея /сопоставление от содержания к знаку/; в) сопоставление по грамматическим группам, по структурно-типологическим моделям и др./“ (Георгиева 2011: 13).

могу супституисати глаголском лексемом у потврдном / одричном облику (*држати језик за зубима – ћутати; не брбљати / не говорити*) или префигираним рефлексивним глаголом (*смејати се у браду – подсмевати се*). Због усмерености радње ка нижој тачки (*смејати се у браду*), а не ка истој тачки (уп. *смејати се у лице*) семантика контактофраземе може бити исказана помоћу глаголско-именске конструкције *скривати осмех*. Оба наведена руска и српска глагола употребљавају се у различитим граматичким облицима, на пример, у првом лицу (А. рус. *А пока держу язык за зубами. // срп. Требало би да наредних неколико месеци држим језик за зубима. Б. рус. И всегда тихо смеюсь в бороду. // срп. Смејем се себи у браду*), прошлом времену (А. рус. *Киркоров держал язык за зубами. // срп. Боље да си држао језик за зубима. Б. рус. А потом сам смеялся в бороду. // срп. Он је покрио лице и смејао се у браду*), у свршеном виду (А. рус. *Я не могу сдержать язык за зубами. // срп. Понекад ми је тешко задржати језик за зубима. Б. рус. Рассказчик засмеялся в бороду. // срп. Насмејао сам се у браду када сам скретао на паркингу*), кондиционалу (А. рус. *Он держал бы язык за зубами. срп. Држао би језик за зубима, али не може. Б. рус. Ну посмеялся бы в бороду и все, чего этому серьезность то придавать?! // срп. <...> смјешкао бих се у браду и помало чешкао <...>*) и т.д. Промена редоследа саставних компонената у неким примерима указује на недовољно чврсту структуру модела (А. рус. *сижу в Бороду смеюсь // срп. <...> он нешто себи у браду се смије <...>* Б. рус. *Теперь язык держу за зубами // срп. Нећу да језик за зубима држим*. [сви примери су ексцерпирани преко претраживача „Google“]).

Да закључимо: контактолошки речник треба да садржи шему синтаксичке адаптације к о н т а к т о с и н т а к с е м а, као и формални приказ свих елемената структуре, подчињеност једне компоненте другој, те њихову категоријалну семантику.

1.6. Ако контактофразема у свом саставу има контактолексеми или контактодериватему под руским утицајем, онда се у првом делу речничког чланка наводи тип т р а н с д е р и в а ц и ј е. Мали број контактофразема у свом саставу има контактолексеми под руским утицајем. У српском корпусу руску инфлуенцију имају речи *перестројка* (архитекта перестројке), *руски* (руска душа), *заумни* (заумни језик), *копејка* (не вреди ни копејке), *Анушка* (Анушка је пролила уље), *ГУЛАГ* (Архипелаг ГУЛАГ), *буревесник* (буревесник револуције), *врхушка* (врхушка друштва) и др., док су у македонском језику под руским утицајем, на пример, контактолексеми *крепост-*

ништво (укинување на крепостништвото), *насушен* (леб насушен), *предмет* (учебен предмет), *воен*, *училиште* (воено училиште), *смутен* (смутно време), *жител* (градски жител), *нравствен*, *долг* (нравствен долг), *општествен*, *наука* (општествени науки), *производствен* (производствени односи), *дума* (државна дума), *самодржавие* (царско самодржавие), *излишен* (излишни луѓе), *внимание* (не обрнувајте внимание).

Реч може да буде проста, полазна реч у гнезду, односно неизведена (нпр. срп. *копејка* и мак. *внимание*) или изведена од неке друге речи. Ако је реч дериват, односно ако је реч састављена од мотивне компоненте (творбене основе, читаве речи или њихове комбинације код сложеница) и форманта, поред ознаке за трансдеривацију (Д0, Д1/1, Д1/2, Д2) стоји и ознака за творбени начин. Тако, примера ради, македонска контактофраза под руским утицајем *општествена сопственост* (рус. *общественная собственность*) има две контактолексеме у свом саставу које су под руским утицајем. Прва компонента је слободно трансдеривиран придев (Д2) изведен од именице *општество* помоћу суфикса *-ен*, док је друга компонента делимично трансдеривирана (Д1/1) именица образована помоћу суфикса *-ост*. Ознаку за творбени начин (у овом случају С = суфиксација) стављамо у другом делу речничког чланка поред руског модела. Ово е тога што модел и реплика представљају контактолошки творбени пар. На творбену структуру модела и реплике указују творбени форманти (афиксалне морфеме) у четвртном делу речничког чланка.

Творбену основу, творбени формант или творбену појаву модела у реплици зовемо *к о н т а к т о д е р и в а т е м а* одређене (у нашем случају руске) инфлуенције. Тако, на пример, у контактофразама *Архипелаг ГУЛАГ*, контактодериватему представља комбинација прва два почетна слова у руским речима „Главное Управление“ и почетна слова треће речи у синтагми „Лагереј“ (ГУЛАГ). Контактотфразема *врхушка друштва* има једну контактолексему руске инфлуенције, где контактодериватему представља суфикс *-ушк(а)*. У македонској контактофразама *воено училиште* издвајају се две контактолексеме под руским утицајем: *воени* и *училиште*. Контактотдериватеме представљају творбена основа и суфикс *-(е)н* у првом примеру и суфикс *-лиште* у другом.

Нулту трансдеривацију (Д0) пролази контактолексема која има творбену основу и афиксалну (везану) морфему модела (уп. рус. *Анушка* и срп. *Анушка*). Првом делимичном трансдеривацијом (Д1/1)

образована је контактолексема која садржи афиксалну морфему модела, а различиту према њему творбену основу (уп. рус. *буревестник* и срп. *буревесник*; рус. *самодержавие* и мак. *самодржавие*), док другом делимичном трансдеривацијом (Д1/2) адаптирана је контактолексема која се слаже са руским моделом у погледу творбене основе, али не и у погледу афиксалне морфеме (уп. рус. *производственный* и мак. *производствен*). Код слободне трансдеривације (Д2) нема поклапања творбених основа и афиксалних морфема руског модела и одговарајуће реплике (уп. рус. *общественный* и мак. *општествен*).

1.7. Примену закона морфологије на основни облик контактолексема као компоненте контактофраземе обезбеђује т р а н с м о р ф о л о г и з а ц и ј а. Она регулише адаптацију к о н т а к т о г р а м е м а, односно утврђује припадност контактолексема морфолошким категоријама и врстама речи. Трансморфологизација може бити нулта ако модел и реплика припадају истој врсти речи (ТМВр0), слажу се у категорији именичког рода (ТМР0) и броја (ТМБ0) као у примеру српске и македонске контактолексема *дума* која се среће у контактофраземи *Државна дума* (< рус. *Государственная дума*). Компоненте контактофраземе *светла будућност* су у женском роду, док су њима одговарајући руски придев *светлое* и именица *будущее* у средњем роду. Како оба члана контактофраземе имају генетски исти корен као и модел, али не представљају у ужем смислу контактолексема, онда их због разлика у роду у КР маркирамо ознаком ТМР2^{не}, где ^{не} означава преводни еквивалент. Тип трансморфологизације не одређујемо за компоненту контактофраземе која је разнокоренски преводни еквивалент одговарајуће руске речи (уп. срп. *изградња социјализма* и рус. *строительство социализма*). Делимичну трансморфологизацију категорије рода пролазе чланови контактофраземе који имају исти род као и модел, али се разликују од њега по гласовима на које се завршавају. Овом типу припада први члан српске контактофраземе *Акакије Акакијевич* < рус. *Акакий Акакиевич*, који је именица мушког рода и завршава се на самогласник *е*, док се руски модел завршава на нулти наставак (ТМР1). У македонском језику именице имају и показатељ одређености под којим се подразумева „заменска морфема и флексивна наставка, којашто во известни употреби во постпозиција ги придружува именските збороформи“ ([Малцијева] Тополињска 2009: 163), као у примеру *Дом на културата* (рус. *Дом культуры*). Постављање постпозитивног одређеног члана није предмет трансморфологизације, већ синтаксе македонског језика.

Македонски придеви пролазе трансморфологизацију катего-

рије броја (једнина и множина), рода (имају мушки, женски и средњи род у једнини, један општи облик у множини) и степена. Придеви садрже и постпозитивни одређени члан који показује категоријалну карактеристику супстантивне синтагме и он се ставља према одређеним синтаксичким правилима ([Малџијева и др.] Тополињска 2009: 178). Међу нашим примерима није забележен ни један придев са одређеним чланом. На исти начин као што је то показано код именица одређује се и адаптација придевског рода. У македонској контактофраземи *воено училиште* придев *воено* се адаптира делимичном трансморфологизацијом рода (**ТМР1**) због разлика у гласовним завршецима модела и реплике (у македонском је придев средњег рода на *о*, док је у руском придев средњег рода на *-е*). Именица у овом примеру адаптира се нултом трансморфологизацијом (**ТМР0**), јер се са моделом поклапа у роду (именица средњег рода на *е*). Српски придеви могу бити неодређеног (краћег облика) и одређеног вида (дужег облика), док руски придеви дужег и краћег облика. У српској контактофраземи *заумни језик* контактолексема *заумни* пролази делимичну трансморфологизацију придева (**ТМП1**) јер представља придев одређеног вида (или дужег облика) према руском дужем облику. Током адаптације контактолексема пресликава идентичан суфикс дужег облика, а наставак *-ий* изоставља. У контактофраземи *зли језици су страшнији од пиштоља* (рус. *злые языки страшнее пистолета*) среће се компаратив *страшнији*, међутим, он није предмет контактолошке формализације зато што није контактолексема.

Процесу трансморфологизације подлежу и глаголске контактолексеми. У српским и руским лексикографским делима речнички чланак отвара глагол у инфинитиву, док у македонским речницима глагол у 3. лицу једнине презента. Глаголи у сва три језика могу бити свршени, несвршени и двовидски. У зависности од степена поклапања видске карактеристике глаголског модела и контактолексеми, разликујемо нулту, делимичну и слободну трансморфологизацију (в. Ајдуковић 2004а: 186-188). У нашој грађи нулту трансморфологизацију глаголског вида (**ТМГв0**) пролази контактолексема *пројавува* < *пројавува интерес* (< рус. *проявлять интерес* у значењу „показивати интерес“) која је као и модел несвршеног вида. Исти вид као и модел има глаголска контактолексема *чувствува* (несврш.) у контактофраземи *чувствува благодарност* (< рус. *чувствовать благодарностью*).

1.8. Према Ж. Финк-Арсовски семантички аспект поредбених фразема “*bavi se, u prvom redu, stupnjem desemantizacije pojedinih komponenata u njihovom sastavu*“ (Fink-Arsovski 2002: 29). Она закључу-

чује да је код највећег броја поредбених фразема „А“ део недесемантизиран (као пример наводи *crven kao krv* у значењу изразито црвене боје), док је функција „Ц“ дела да изразито истакне значења „А“ дела, „*pa tako frazem nervozan kao pas ne znači samo nervozan već jako nervozan*“ (Fink-Arsovski 2002: 29). Непоредбене фраземе стварају ново фразеолошко значење на основу семантичког талога. Дакле, у анализи семантичког садржаја фразема ауторка полази од анализе недесемантизираног, ређе десемантизираног „А“ дела. Даље описује „Ц“ део који, на пример, може да садржи зоонимску компоненту (*jak kao bik*), указује на значења зоонима у прошлости и данас (на величину, снагу, рогатост и сексуалну моћ бика). Након тога наводи све фраземе са датом компонентом (нпр. *izgledati kao bik, zdrav kao bik, bijesan kao bik, ljutiti se kao bik*) и поређењем утврђује њихова заједничка и диференцијална обележја (снагу, здрав изглед, отпорност, физичку кондицију, необузданост, срдитост, ратоборност, расплодност и др.). У анализи успоставља везу са другим зоонимима (нпр. са магарцем, зецом или слоном), варијантама и даје преглед њихових својстава.

Методолошки поступак С. Георгијеве у анализи руске и бугарске фразеологије се заснива на поређењу група у којима се издваја иста главна компонента (Георгиева 2011: 13). Ауторка примењује компонентно-упоредну анализу фразеолошких јединица са одређеном лексичком компонентом као полазном основом за развој фразеолошког значења и тежиште ставља на њихов конотативни потенцијал. Тако у оквиру тематске групе „домаће животиње“ она анализира фразеолошке јединице са компонентом *бик* (рус. *здоровый как бык* // буг. *здрав / як като бик*), утврђује њихову међусобну сличност и разлике. Позивајући се на радове других аутора С. Георгијева истиче да се компонентна метода не може увек применити у анализи значења, посебно када неки фразеологизми нису разумљиви савременим говорницима због чега је неопходно извршити историјску реконструкцију значења. Ауторка закључује да се један број руских и бугарских фразеологизама лексички, граматички, семантички, структурно и функционално-стилистички подударују (уп. рус. *принимать белое за черное* и буг. *вземам бялото за черно*), да највећи број представља делимичне еквиваленте пре свега због структурних разлика (уп. рус. *раз и навсегда* и буг. *веднъж завинаги*), док посебну малобројну групу чине условни еквиваленти (уп. рус. *птица высокого полета* и буг. *голяма клечка*) и безеквивалентни фразеологизми.

Индексом т р а н с с е м а н т и з а ц и ј е означавамо тип семантичке адаптације контактофраземе. С методолошке стране транс-

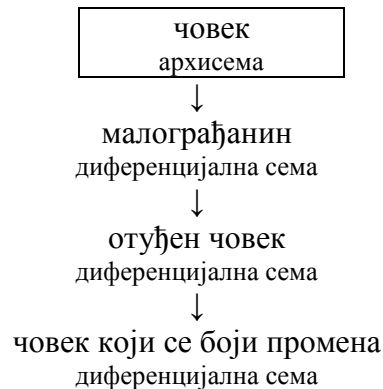
семантизација представља поступак простог декомпоновања семантичког садржаја лексикографских дефиниција контактофразема. Као резултат ове анализе појављује се хијерархијски устројено структурно-семантичко поље са међусобно повезаним инваријантним и диференцијалним обележјима и к о н т а к т о с е м а м а.

Контактолошкој анализи подвргавамо фразеолошки пар који чине модел и његова реплика. У оквиру семне структуре модела издвајамо инваријантно обележје или а р х и с е м у, односно доминантну општу категоријалну сему око које се групишу фразеологизми, док код репликае а р х и к о н т а к т о с е м у. Оваквим терминолошким решењем у први план стављамо ситуацију у којој је контактофразема настала, односно истичемо везу два језика у којој се остварује инфлуенција. Оба члана контактолошког пара посматрамо изоловано, без повезивања са другим фразеологизмима исте групе. Тако руски фразеологизми *большой человек, маленький человек, человек второго сорта, человек высокого полета, человек в футляре* припадају фразеосемантичкој групи са архисемом ЧОВЕК која је носилац уопштене категоријалне информације о целој групи. Њима у српском одговарају фразеологизми *велики човек, мали човек, човек друге класе, крупна зверка // крупна риба // велика риба // велика зверка* и *човек у футроли*, док у македонском *голем човек, мал човек, човек од втора класа, голема зверка // крупна риба* и *човек во футрола*. Око руске архисеме ЧЕЛОВЕК у нашем случају групише се пет фразеологизама, док око истоветне српске и македонске архиконтактосеме ЧОВЕК четири фразеологизма. Наравно, списак фразеологизама са компонентом „човек“ овим није исцрпљен. Српски фразеологизми *крупна зверка // крупна риба* и њима одговарајуће македонске фразеолошке јединице са структурно-семантичког аспекта потпадају под архисему ЗВЕРКА, односно РИБА. Међутим, са становишта когнитивне семантике ови фразеологизми се примарно тематски групишу око концепта ЧОВЕК. Контактолошки фразеолошки пар под руским утицајем чине руски модел *човек в футляре* и њима одговарајуће репликае: (срп.) *човек у футроли* и (мак.) *човек во футрола*.

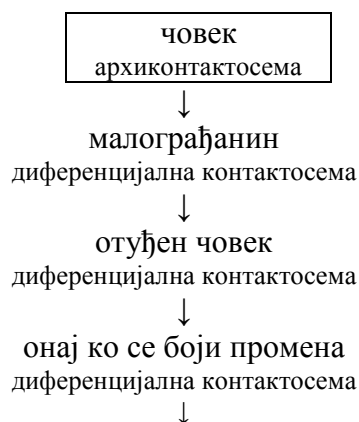
Следећа процедура је издвајање једне или неколико д и ф е р е н ц и ј а л н и х сема које су непосредно подчињене архисеми, односно архиконтактосеми и по којима се један фразеологизам разликује од другог фразеологизма. Архиконтактосему у српском примеру *човек у футроли* представља реч ЧОВЕК, док су диференцијалне контактосеме или семе нижег ранга *малограђанин, отуђен човек, човек који се боји промена*. У српској и македонској дефиницији среће

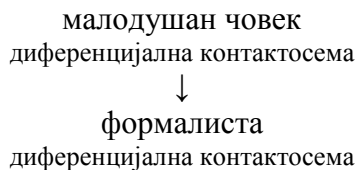
се и допунска прагматичка информација вредносног карактера (срп. <...> и кога због тога осуђују; мак. <...> и кого за тоа го осудуваат), али она према једним ауторима не улази у значењску структуру контактофраземе па дакле и није предмет транссемантизације, док према другим ауторима (нпр. В.Н. Телији) конотативна сема је главна компонента фразеолошког значења, „включая в нее экспрессивные, оценочные, эмоциональные и стилистические семы“ (Георгиева 2011 21). У даљем тексту представићемо нашу шему семантичке структуре контактофраземе *човек у футроли*:

РУСКИ МОДЕЛ. *Человек в футляре* – о том, кто замкнулся в кругу узких, мещанских интересов, отгородился от реальной жизни, боится нововведений и перемен (Грамота.ру)

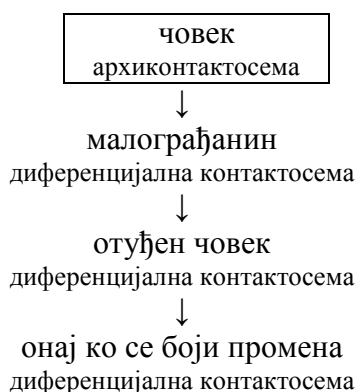

МАКЕДОНСКА РЕПЛИКА. *Човек во футрола* – тој кој се затвара во рамките на тесни малограѓански интереси, се оградува од реалниот живот, се плаши од промени, нови работи, кој е во калап, малодушен, формалист и кого за тоа го осудуваат.

СРПСКА РЕПЛИКА. *Човек у футроли* – онај ко се затвори у оквиру уских, малограђанских интереса, огради од реалног живота, боји промена, новина и кога због тога осуђују.

Из шеме се јасно виде две ствари. Као прво, постоји извесно непоклапање семантичког садржаја дефиниције руског модела и македонске реплике. Као друго, семантички садржај може се разликовати од извора до извора (уп. претходну дефиницију у Грамота.ру са дефиницијом у Федоров 2008: *человек в футляре* – (человек), живущий своими узкими интересами; отгородившийся от людей, от жизни; косный и замкнутый). Једни резултати се могу добити ако се пореде речничке дефиниције, а други ако се анализа проводи на електронском корпусу. У недостатку великих дескриптивних фразеолошких речника српског⁵⁵ и македонског језика, ослањање на електронски корпус и речнике модела може довести или до поклапања семантичког садржаја дефиниција у сва три језика или до екстензије семног потенцијала реплике. У случају да модел има мањи број сема од реплике, постоји могућност редефиниције значења модела на основу нове грађе. Сему која постоји у једном извору, а нема је у другом зовемо ф а к у л т а т и в н а сема.

Поређењем семантичког садржаја модела и реплике закључу-

---

⁵⁵ Занимљиво је да контактофраземе *човек у футроли* нема у „Хрватском фразеолошком речнику“ А. Менац, Ж. Финк-Арсовски и Р. Вентурин из 2003. год.

јемо да се српска контактофразема *човек у футроли* адаптира нултом (C0), док се македонска контактофразема *човек во футрола* адаптира делимичном транссемантизацијом, тачније **C2Фр** подтипом делимичне транссемантизације (проширење значењског поља). Македонска дефиниција проширена је са две диференцијалне семе. Међутим, како се и дефиниција модела може проширити факултативним диференцијалним семама *формалист* и *малодушный человек*, онда се може рећи да се и македонска контактофразема у значењу *укалупљен човек* адаптира нултом транссемантизацијом (C0). У контактолошки речник уносимо све резултате компонентне и упоредне (конфронтативне) анализе.

1.9. Једна од најважнијих карактеристика контактофразема је њихова сликовитост и експресивност на шта у контактолошком речнику указују стилски квалификатори. На тип т р а н с с т и л и з а ц и ј е контактофразема утичу фразеостилистичке вредности и тип транссемантизације (Ајдуковић 2004а). Фразеостилистичку вредност контактофраземе одређујемо на основу критеријума простирања (дијалекатска, индивидуална, неодомаћена, покрајинска контактофразема), старине (архаична, нова, застарела контактофразема), употребе (општа, посебна контактофразема) и типа значења (контактофразема вулгарног, експресивног, историјског, ироничног, преносног, песничког и неког другог значења).

Према извору Серов 2003 руски модел *человек в футляре* има шаљиво-иронично значење. В. Виноградов истиче припадност овог фразеологизма књишком стилу (Виноградов 1978: 60). В. М. Мокијенко и Т. Г. Никитина уз одредницу *человек в футляре* стављају квалификаторе *разг.* (разговорни стил) и *неодобр.* (неодобравајуће, недопустиво) (Мокиенко, Никитина 2007) којима указују на емоционално-експресивну обојеност фразеологизма. У речнику Д.Н. Ушакова овај фразеологизам је маркиран квалификатором *фиг.* (фигуративно значење): „Человек в футляре – перен. человек, замкнувшийся в кругу узких, обывательских интересов, боящийся всяких нововведений и оценивающий всякое дело с казенной, формальной точки зрения (по названию рассказа А.П.Чехова)“ (Ушаков 1935-1940).

Српска контактофразема *човек у футроли* и македонска контактофразема *човек во футрола* поклапају се са моделом како на семантичком плану (C0), тако и на плану фразеостилистичких обележја. У контактолошком речнику уз њих стоје квалификатори к о н т а к т о с т и л е м е *разг.* (разговорни), *књиш.* (књишки), *шаљ.* (ша-

љиво), *ирон.* (иронично), *фиг.* (фигуративно) и ознака нулте т р а н с т и л и з а ц и ј е (**ФСА0**). Вредносна оцена *и кога због тога осуђују* која се среће у дефиницији српске и македонске реплике карактеристична је и за модел, и накнадно се реконструише, на пример на основу Чеховљеве приче: „И этот учитель греческого языка, этот человек в футляре, можете себе представить, едва не женился“. [А.П. Чехов, „Человек в футляре“].

Ознаку нулте трансстилизације ФСА0 носи и контактофразама *Анушка је пролила уље* с обзиром да се са моделом поклапа у фразеолошкој семантици (С0) и стилским карактеристикама на шта указују у контактолошком речнику квалификатори *фиг.* (фигуративно), *књиш.* (књишки), *шал.* (шаливо), *ирон.* (иронично).

АНУШКА ЈЕ ПРОЛИЛА УЉЕ 1. *о нечему неочекиваном са несрећним исходом*: « Након сусрета са њим, пјесник Бездомни завршава у лудници, а Берлиозу трамвај откида главу јер је ‘Анушка пролила уље’ (Google); 2. *упозорење на опасност*: « Закочити не можемо јер ретарданти су се проширили по свим нашим путевима. Да, Анушка је већ пролила уље (Google)

Остале подтипове фразеолошке трансстилизације одређујемо на следећи начин: ознаку за делимичну трансстилизацију (**ФСА1**) стављамо уз контактофразему која је адаптирана нултом или делимичном транссемантизацијом, и која се у појединим фразеостилистичким вредностима разликује од модела; ознаку за слободну трансстилизацију (**ФСА2**) стављамо уз слободно транссемантизирану контактофразему која може да има другачије фразеостилистичке вредности него модел.

1.10. Индекс т р а н с п а р а д и г м а т и з а ц и ј е указује на постојање или непостојање промене облика поједине компоненте или свих компонената контактофраземе у зависности од контекста.

Нултом транспарадигматизацијом (**П0**) адаптира се контактофразама код које није могућа било каква промена облика унутар структуре као што је то случај са контактофраземом (срп.) *као у апотеци* // (мак.) *како во аптека*. Другим речима, контактофразама се употребљава као „окамењени израз“.

(14) срп. » У њиховој соби је *као у апотеци*, чисто, затегнуто, под конац (Google).

(15) мак. » Друг начин на живот има таму. Таму се е средено како во аптека (Google).

Илустративни примери 16 и 17 показују да се контактофразема (мак.) *човек во футрола* // (срп.) *човек у футроли* адаптира делимичном транспарадигматизацијом (П1) због промене која је морфосинтаксички условљена код једног члана контактофраземе. У македонском је присутно граматичко обележје одређености код главне компоненте синтагме (*човеком во футрола*), док се у српској реплици главна компонента налази у генитиву (*човека у футроли*):

(16) срп. » <...> руским архетипом постао јер Чеховљев појам "*човека у футроли*" као опасног малограђанина, који гуши своју и туђу слободу <...> (Google).

(17) мак. » Во Баденвалер умре Антон Павлович Чехов, руски новелист, раскажувач и драмски писател. Најпознати негови дела се драмите "Галеб", "Три сестри", "Вујко Вања" и "Вишновата градина", како и збирките раскази "*Човеком во футрола*", "Кука на кат", "Селани" и други (Македонска информативна агенција).

Контактофразема која је у одређеном контексту променила све облике унутар структуре адаптира се слободном транспарадигматизацијом (П2). Овај тип адаптације, на пример, пролази српска контактофразема *сувишни човек* и македонска *смутно време*. Генерално узев, до промена долази из семантичких или граматичких разлога па тако именице и придеви мењају род, број и падеж, док глаголи мењају вид, време, лице, број, род и начин. Ж. Финк-Арсовски напомиње да „све промјене морају бити у складу с фразеолошким значењем, тј. *nisu neograničene*“ (Fink-Arsovski 2002: 22).

(18) срп. » Евгеније Оњегин је тип такозваног „*сувишног човека*“, тип који се касније јавио и у делима других руских писаца, на пример Љермонтова, Тургењева итд. (Википедија)

(19) мак. » Или, малку поинаку кажано – големите луѓе ги прават полесни тешките и *смутни времиња* (Глобус).

1.11. У раду Ајдуковић 2008 говоримо о т р а н с к о н ц е п т у а л и з а ц и ј и као о процесу активације латентних и попуњавању лакунарних концепата у језику примаоцу под утицајем језика даваоца. У средишту пажње је КОНЦЕПТ као скуп обележја који омогућавају да се фразеолошка јединица укључи у неку тематско-значањску групу. Контрастирањем семног описа модела и реплике из-

двајамо к о н т а к т о к о н ц е п т е м е или елементарне контактолошке јединице концепта које се налазе у фразеолошком значењу. Еквивалентност концептуалних шема модела и реплике може бити потпуна (K0), делимична (K1) или слободна (K2). Поступак концептуалне анализе реконструишемо на основу података из четвртог и петог дела речничког чланка.

У речничком чланку дајемо контекстуално окружење у коме се активира фразеолошко значење и реализује асоцијативна веза између фразеологизма и његових прототипа у свести говорника језика даваоца, односно језика примаоца. Контекстуално окружење фразеолошке јединице *человек в футляре // човек во футрола // човек у футроли* представљају следећи примери:

(20а) рус. « Маленький человек в футляре: синдром Башмачкина-Беликова (назив рада Михаила Епштејна у „Руском часопису“)»

(20б) мак. « Мал човек во футрола: синдром од Башмачкин-Беликов (превод)»

(20в) срп. « Мали човек у футроли: синдром Башмачкина-Беликова (превод)»

(21а) рус. « Достаточно вспомнить чеховский рассказ „Человек в футляре“. (Google)»

(21б) мак. « Во родниот Таганрог, пред поранешната машка гимназија во која Чехов се школувал, е поставена скулптура „Човек во футрола“ (Google).»

(21в) срп. « У Таганрогу је 27. јануара испред бивше мушке гимназије, у којој је учио аутор „Галеба“, откривена скулптура „Човек у футроли“. (Google)»

(22а) рус. « Но я не массовик – я „человек в футляре“ (стих из песме „Человек в футляре“ Ј. Цаплина)»

(22б) мак. « „Можете ли да си замислите дека тој наставник по грчки јазик, тој човек во футрола, еднаш за малку ќе се оженеше“ [А.П. Чехов];»

(22в) срп. « „И тај наставник грчког језика, тај човек у футроли, можете ли да замислите, умало се није оженио“ [А.П. Чехов].»

До значења долазимо не само метатекстуалним путем, односно активацијом семантичког талоба, већ и на основу контекстуалног окружења и то тако што доводимо у везу фразеолошку јединицу са другим елементима у структури. У примерима 20а,б,в прецедентно

име *Беликов* је репрезент књижевног концепта и учествује у откривању значења. Познато је да се прецедентна имена користе „для представления, категоризации, концептуализации и оценки действительности при построении картины мира и ее фрагментов“ (Нахимова 2007, ел. извор). М. Епштејн за Чеховљевог јунака каже да је „мали, згрчен“, а његов унутрашњи живот описује именицама „сивило, истрошеност, безбојност, бојажљивост, отуђеност“ (Эпштейн 2005). У примеру 21а,б,в успостављена је прототекстуална веза са Чеховљевог причом на основу које се формира фразеолошко значење, док је у примеру 22а,б,в веза интертекстуална, што значи да је у разумевању фразеолошке јединице потребно знати извор прецедентног књижевног израза, односно Чеховљево причу „Човек у футроли“.

С обзиром на своје основно номинационо значење „укалупљена особа“, фразеолошка јединица *человек в футляре // человек во футрола // човек у футроли* репрезентује концепт УКАЛУПЉЕН ЧОВЕК у оквиру суперконцепта ЧОВЕК који је један од кључних елемената руске, српске и македонске језичке слике света. Модел и реплика припадају неколиким тематско-значењским групама унутар концепта УКАЛУПЉЕН ЧОВЕК као што су КАРАКТЕРНЕ ОСОБИНЕ, ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ОСОБИНЕ, ПСИХИЧКО СТАЊЕ И ЕМОЦИЈЕ, ФИЗИЧКО СТАЊЕ, ИЗГЛЕД, ОДНОС ПРЕМА РАДУ, ЖИВОТНА УЛОГА И СТАТУС, ПРОФЕСИЈА И ЗВАЊЕ у којима се реализује већи број обележја. Просту шему концепта можемо представити на следећи начин.

Шема концепта
УКАЛУПЉЕН ЧОВЕК

рус. *человек в футляре // человек во футрола //*
мак. *човек у футроли*

Суперконцепт: ЧОВЕК

Тематско-значењска група: КАРАКТЕРНЕ ОСОБИНЕ

- Обележје: Укалупљеност
- Обележје: Неодлучност
- Обележја: Кукавичлук
- Обележје: Затвореност
- Обележје: Ускогрудост
- Обележје: Малограђанштина
- Обележје: Бојажљивост
- Обележје: Некомуникативност

Обележје: Аскетизам
Обележје: Досадна особа
Обележје: Подозривост
Обележје: Неповерљивост

Тематско-значењска група: ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ОСОБИНЕ

Обележје: Ограниченост
Обележје: Смотаност

Тематско-значењска група: ПСИХИЧКО СТАЊЕ И ЕМОЦИЈЕ

Обележје: Страх
Обележје: Плашљивост
Обележје: Малодушност
Обележје: Отуђеност
Обележје: Социофобија
Обележје: Асоцијалност
Обележје: Хетерофобија
Обележје: Аутизам

Тематско-значењска група: ФИЗИЧКО СТАЊЕ

Обележје: Истрошеност

Тематско-значењска група: ИЗГЛЕД

Обележје: Згрченост, Пресавијеност

Тематско-значењска група: ОДНОС ПРЕМА РАДУ

Обележје: Формализам
Обележје: Шаблонизираност
Обележје: Бирократизам

Тематско-значењска група: ЖИВОТНА УЛОГА И СТАТУС

Обележје: Мали човек
Обележје: Буржуј

Тематско-значењска група: ПРОФЕСИЈА, ЗВАЊЕ

Обележје: Наставник (грчког језика)
Обележје: Чиновник

На основу ове шеме закључујемо да се у сва три испитивана језика концепт УКАЛУПЉЕН ЧОВЕК одликује високим нивоом апстракције, партитивним, аксиолошким и стереотипним категоријално-семантичким обележјима. У сва три језика концепт УКАЛУП-

ЉЕН ЧОВЕК улази у суперконцепт ЧОВЕК, али и обрнуто: сегментацијом суперконцепта ЧОВЕК на елементарне делове долазимо до концепта УКАЛУПЉЕН ЧОВЕК. У испитиваним језицима посебно је истакнута негативна аксиолошка оцена објекта (човека у футроли) и већина овде локализованих обележја је предмет осуде. Шема концепта показује да се у фразеолошкој јединици формирала окамењена, односно стереотипна представа о таквом човеку. Стереотипности доприноси и компонента *футрола* са којим прва компонента у контактофраземи успоставља фразеолошку везу. Футрола, каже М. Епштејн, штити Чеховљевог Беликова „од сурове климе и свих превртљивости спољашњег света“ (Епштејн 2005).

Да закључимо: између фразеолошких јединица (рус.) *человек в футляре* // (мак.) *човек во футрола* // (срп.) *човек у футроли* постоји поклапање концепта и активација идентичног когнитивног контекста. Обе контактофраземе пролазе нулту трансконцептуализацију (**К0**), јер као и модел идентично концептуализирају семантички садржај. У контактолошком речнику резултат трансконцептуализације представљамо у линеарном облику: ЧОВЕК > Укалупљен човек > КАРАКТЕРНЕ ОСОБИНЕ > Укалупљеност > Неодлучност > Кукавичлук > Затвореност > Ускогрудост > Малограђанштина > Бојажљивост > Некомуникативност > Аскетизам > Досадна особа > Подозривост > Неповерљивост > ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ОСОБИНЕ > Ограниченост > Смотаност > ПСИХИЧКО СТАЊЕ И ЕМОЦИЈЕ > Страх > Плашљивост > Малодушност > Отуђеност > Социофобија > Асоцијалност > Хетерофобија > Аутизам > ФИЗИЧКО СТАЊЕ > Истрошеност > ИЗГЛЕД > Згрченост, Пресавијеност > ОДНОС ПРЕМА РАДУ > Формализам > Шаблонизираност > Бирокуратизам > ЖИВОТНА УЛОГА И СТАТУС > Мали човек > Буржуј > ПРОФЕСИЈА, ЗВАЊЕ > Наставник (грчког језика) > Чиновник. С друге стране, делимичној трансконцептуализацији (**К1**) припада контактофразема која се у неким концептима разликује од модела, док је слободна трансконцептуализација (**К2**) карактеристична за реплике које имају другачији концептуални садржај од модела.

1.12. Тип у к у п н е или опште адаптације (А) одређујемо према највећем индексу појединачних адаптација. С обзиром да македонска и српска контактофразема *човек во футрола* // *човек у футроли* пролазе слободну трансграфематизацију и трансфонемизацију, а српска још и слободну трансакцентуацију, у контактолошком речнику степен њихове укупне адаптације означавамо са А2. Резултате адаптације можемо приказати на следећи начин:

мак. *човек во футрола*
 $e\text{-}[д]^{ПГ2}+Акц1+Ф3/4+Стр0+СИА1^{ссм}+С2Фр/С0+ФСА0+П1+К0 = А2$

срп. *човек у футроли*
 $e^{ПГ2}+Акц1/2+Ф3/4+Стр0+СИА2^{нр}+С0+ФСА0+П1+К0 = А2$

2. ДРУГИ ДЕО контактолошког речника садржи акцентован и курзивним словима исписан модел, као и скраћеницу извора из кога је ексцерпиран. Извор може да буде лексикографско или нелексикографско дело. У ове друге спадају сви писани извори (нпр. књижевна дела) укључујући и интернет-претраживаче.

3. У ТРЕЋЕМ ДЕЛУ речничког чланка налазе се фразеолошке варијанте (вар.) и модификације (мод.) контактофраземе. Варијанте имају промењен облик независно од контекста, док су модификације контактофраземе са структурним променама. Уп.:

рус. вар. *доктор в футляре, актер в футляре, душа в футляре, младенец в футляре, люди в футляре, человек в пальто, человек во фраке* (последња два су из назива филма „Человек в футляре, человек в пальто и человек во фраке“ редитељке Е. Суни, 2006)

мак. вар. *лице во футрола, луѓе во футрола, луѓе во калап,*

мак. мод. *човек-калап*

срп: вар: *соба у футроли, живот у футроли*

Фразеолошке варијанте и структурно-синтаксичке модификације карактеристичне су и за контактофраземе реченичне структуре типа *Анушка је пролила уље* (сви српски примери су пронађени преко претраживача Google):

Варијанте основне контактофраземе:

Анушка је просула уље.

Анушка је пролила зејтин.

Анушка је просула зејтин.

Модификације контактофраземе (означили смо курзивом):

« *Анушка је већ пролила уље.*

« *Аница је већ просула зејтин.*

« *Анушка је већ купила сунцокретово уље ... и не само да га је купила, већ га је и пролила.*

- « Да, то је она непажљива Анушка што је пролила зејтин.
« Анушка је одавно пролила уље.
« Затим је важно да ли је нека бенигна Анушка или Анчица нехотице пролила уље.
« Зато, баћушка, што је Анушка већ купила сунцокретово уље. Ма шта купила, већ га је и пролила.
« Српски писци нису у спрези са ђаволом просули уље на трамвајске шине, као Анушка.
« <...> од Анушке која је просула уље до буђавих сендвича у бифеу <...>

4. Информација о језицима посредницима, етимолошки коментар и стилски квалификатори према различитим изворима, затим подаци о врсти адаптације, структурним и концептуалним својствима, акценту реплике и фреквентности модела и реплике према претраживачу Google налазе се у ЧЕТВРТОМ ДЕЛУ речничког чланка на који упућује ознака $\triangle$. Овде можемо сазнати да је контактофразама, на пример, дводелне, троделне или реченичне структуре, да модел има варијанте, да реплика пролази секундарну адаптацију, да њено значење извире из различитих облика метафора и да ствара различите концепте у којима се тематски или концептуално групише.

(мак.) Човек во футрола

$\triangle$ рус.[<срп.>^{c-[r]/a}, <књиш., разг., шаљ., ирон., фиг.> (Чехов 1898; прев.); (Р/М: А+Б(И)^{нем.<слат>}); (Серов 2003: шаљ., ирон.; Виноградов 1978: књиш.; Мокијенко, Никитина 2007: разг., неодобр.; Ушаков: фиг.); [настао према истоименој причи А. П. Чехова из 1898. године; први пут се овај фразеологизам употребљава у писму које је Чехов 19.11.1899. упутио М. П. Чеховој]; [Р/М: N^{pers/nom-0}+V+N^{obj/loc-e} // N^{pers/*nom}+VO+N^{obj/*loc}]; [вар. рус.: доктор в футляре, актер в футляре, душа в футляре, младенец в футляре, люди в футляре человек в пальто, человек во фраке и др.]; [ЧОВЕК > Укалупљен човек > КАРАКТЕРНЕ ОСОБИНЕ > Укалупљеност > Неодлучност > Кукавичлук > Затвореност > Ускогрудост > Малограђанштина > Бојажљивост > Некомуникативност > Аскетизам > Досадна особа > Подозривост > Неповерљивост > ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ОСОБИНЕ > Ограниченост > Смотаност > ПСИХИЧКО СТАЊЕ И ЕМОЦИЈЕ > Страх > Плашљивост > Малодушност > Отуђеност > Социофобија > Асоцијалност > Хетерофобија > Аутизам > ФИЗИЧКО СТАЊЕ > Истрошеност > ИЗГЛЕД > Згрченост, Пресавијеност > ОДНОС ПРЕМА РАДУ > Формализам > Шаблонизираност > Бирократизам >

ЖИВОТНА УЛОГА И СТАТУС > Мали човек > Буржуј > ПРОФЕСИЈА, ЗВАЊЕ > Наставник (грчког језика) > Чиновник]; [акц. М: човек во футрола; Google P/M: +963.000/+2230]

(срп.) Човек у футроли

△ рус. ^{c-[т]/а}, <књиш., разг., шаљ., ирон., фиг.> (Чехов 1898; прев.); (P/C: А+Б(I)^{нем.<слат>}); (Серов 2003: шаљ., ирон.; Виноградов 1978: књиш.; Мокијенко, Никитина 2007: разг., неодобр.; Ушаков: фиг.); [настао према истоименој причи А. П. Чехова из 1898. године; први пут се овај фразеологизам употребљава у писму које је Чехов 19.11. 1899. упутио М. П. Чеховој]; [вар. рус.: доктор в футляре, актер в футляре, душа в футляре, младенец в футляре, люди в футляре человек в пальто, человек во фраке и др.]; [P/C: N^{pers/nom-0}+B+N^{obj/loc-e} // N^{pers/nom-0}+Y+N^{obj/loc-и}]; [ЧОВЕК > Укалупљен човек > КАРАКТЕРНЕ ОСОБИНЕ > Укалупљеност > Неодлучност > Кукавичлук > Затвореност > Ускогрудост > Малограђанштина > Бојажљивост > Некомуникативност > Аскетизам > Досадна особа > Подозривост > Неповерљивост > ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ОСОБИНЕ > Ограниченост > Смотаност > ПСИХИЧКО СТАЊЕ И ЕМОЦИЈЕ > Страх > Плашљивост > Малодушност > Отуђеност > Социофобија > Асоцијалност > Хетерофобија > Аутизам > ФИЗИЧКО СТАЊЕ > Истрошеност > ИЗГЛЕД > Згрченост, Пресавијеност > ОДНОС ПРЕМА РАДУ > Формализам > Шаблонизираност > Бирократизам > ЖИВОТНА УЛОГА И СТАТУС > Мали човек > Буржуј > ПРОФЕСИЈА, ЗВАЊЕ > Наставник (грчког језика) > Чиновник]; [акц. С: човек у футроли // човек у футроли; Google P/C: +963.000/+469]

5. У ПЕТОМ ДЕЛУ који долази после ознаке ☐ налазе се значења контактофраземе и илустративни примери (») који указују на њену парадигматичност. По потреби дајемо опис семантичких промена (©), тј. издвајамо оне делове семантичког садржаја реплике који се разликују од модела.

(мак.) Човек во футрола

☐ тој кој се затвара во рамките на тесни малограѓански интереси, се оградува од реалниот живот, се плаши од промени, нови работи, кој е во калап, малодушен, формалист и кого за тоа го осудуваат. » *Можете ли да си замислите дека тој наставник по грчки јазик, тој човек во футрола еднаш за малку ќе се оженише* (А.П. Чехов, «Човек во футрола»); » *Во Баденвалер умре Антон Павлович*

Чехов, руски новелист, раскажувач и драмски писател. Најпознати негови дела се драмите "Галеб", "Три сестри", "Вујко Вања" и "Вишновата градина", како и збирките раскази "**Човекот во футрола**", "Куќа на кат", "Селани" и други (Македонска информативна агенција, mia.com.mk); » *Мал човек во футрола: синдром од Баимачкин-Беликов* (М. Епштејн).

(срп.) човек у футроли

□ онај ко се затвори у оквиру уских, малограђанских интереса, огради од реалног живота, боји промена, новина и кога због тога осуђују; □ X/C: закопчан (затворен, ускогрудан, укалупљен) човјек, формалист = **човјек у футроли** (Менац 1980: 718) » *Новембарски ветрови бесно дувају, звижде, кидају кровове. Спавам у капици и папучама, под два јоргана, са затвореним прозорским капцима – прави сам човек у футроли*" (Писмо М.П. Чеховој, 19.11.1899.); » *Руским архетипом постао јер Чеховљев појам "човека у футроли" као опасног малограђанина, који гуши своју и туђу слободу* (М. Епштејн, Мистика паковања, или увод у тегименологију, Поља, бр. 439, 2006); » *Мали човек у футроли: синдром Баимачкина-Беликова* (М. Епштејн).

6. Спајањем свих пет делова добијамо изглед речничког чланка контактолошког речника адаптације македонских и српских контактофразема под руским утицајем.

Македонски:

ЧОВЕК ВО ФУТРОЛА е-[д]^{ПГ2}, Акц1, Ф3/4, Стр0, СИА1^{ссм}, С2Фр/С0, ФСА0, П1, К0, А2 (А.П. Чехов)

человѣк в футляре (ФМ1990; Толковый словарь Ушакова)

вар: *лице во футрола* (А. П. Чехов)

вар: *луѓе во футрола* (Утрински весник, 2006)

вар: *луѓе во калап* (Google)

мод: *човек-калап* (М.М., Кон претставата

“Облачна исповед”)

△ рус.[<срп.]^{с-[т]/а}, <књиш., разг., шал., ирон., фиг.> (Чехов 1898; прев.); (Р/М: А+Б(И)^{нем.<слат>}); (Серов 2003: шал., ирон.; Виноградов 1978: књиш.; Мокијенко, Никитина 2007: разг., неодобр.; Ушаков: фиг.); [настао према истоименој причи А. П. Чехова из 1898. године; први пут се овај фразеологизам употребљава у писму које је Чехов 19.11.1899. упутио М. П.

Чеховој]; [P/M: N^{pers/nom-0}_{+B}+N^{obj/loc-e} // N^{pers/*nom}_{+BO}+N^{obj/*loc}]; [вар. рус.: доктор в футляре, актер в футляре, душа в футляре, младенец в футляре, люди в футляре человек в пальто, человек во фраке и др.]; [К P/M: ЧОВЕК > Укалупљен човек > КАРАКТЕРНЕ ОСОБИНЕ > Укалупљеност > Неодлучност > Кукавичлук > Затвореност > Ускогрудост > Малограѓанштина > Бојажљивост > Некомуникативност > Аскетизам > Досадна особа > Подозривост > Неповерљивост > ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ОСОБИНЕ > Ограниченост > Смотаност > ПСИХИЧКО СТАЊЕ И ЕМОЦИЈЕ > Страх > Плашљивост > Малодушност > Отуђеност > Социофобија > Асоцијалност > Хетерофобија > Аутизам > ФИЗИЧКО СТАЊЕ > Истрошеност > ИЗГЛЕД > Згрченост, Пресавијеност > ОДНОС ПРЕМА РАДУ > Формализам > Шаблонизираност > Бирократизам > ЖИВОТНА УЛОГА И СТАТУС > Мали човек > Буржуј > ПРОФЕСИЈА, ЗВАЊЕ > Наставник (грчког језика) > Чиновник]; [акц. М: човек во футрола; Google P/M: +963.000/+2230]

□ тој кој се затвара во рамките на тесни малограѓански интереси, се оградува од реалниот живот, се плаши од промени, нови работи, кој е во калап, малодушен, формалист и кого за тоа го осудуваат. » *Можете ли да си замислите дека тој наставник по грчки јазик, тој човек во футрола еднаш за малку ќе се оженеше* (А.П. Чехов, «Човек во футрола»); » *Во Баденвалер умре Антон Павлович Чехов, руски новелист, раскажувач и драмски писател. Најпознати негови дела се драмите "Галеб", "Три сестри", "Вујко Вања" и "Вишиновата градина", како и збирките раскази "Човекот во футрола", "Куќа на кат", "Селани" и други* (Македонска информативна агенција, mia.com.mk); » *Мал човек во футрола: синдром од Башмачкин-Беликов* (М. Епштејн).

Српски:

ЧОВЕК У ФУТРОЛИ е^{ПГ2}, Акц1/2, Ф3/4, Стр0, СИА2^{ИР}, С0, ФСА0, П1, К0, А2 (М. Епштејн, "Поља" 439/2006)

человѣк в футляре (ФМ1990; Толковый словарь Ушакова)

вар: *соба у футроли* (Момо Капор)

вар: *живот у футроли* (С. Фетахагић, Израз.

1959, св. 6, бр. 7.)

△ рус. ^{c-[r]/a}, <књиш., разг., шалъ., ирон., фиг.> (Чехов 1898; прев.); (P/C: А+Б(І)^{нем.<слаг>}); (Серов 2003: шалъ., ирон.; Виноградов 1978: књиш.; Мокијенко, Никитина 2007: разг., неодобр.; Ушаков: фиг.); [настао према истоименој причи А.

П. Чехова из 1898. године; први пут се овај фразеологизам употребљава у писму које је Чехов 19.11. 1899. упутио М. П. Чеховој]; [P/C: N^{pers/nom-0}+V+N^{obj/loc-e} // N^{pers/nom-0}+y+N^{obj/loc-и}]; [вар. рус.: доктор в футляре, актер в футляре, душа в футляре, младенец в футляре, люди в футляре человек в пальто, человек во фраке и др.]; [К P/C: ЧОВЕК > Укалупљен човек > КАРАКТЕРНЕ ОСОБИНЕ > Укалупљеност > Неодлучност > Кукавичлук > Затвореност > Ускогрудост > Малограђанштина > Бојажљивост > Некомуникативност > Аскетизам > Досадна особа > Подозривост > Неповерљивост > ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ОСОБИНЕ > Ограниченост > Смотаност > ПСИХИЧКО СТАЊЕ И ЕМОЦИЈЕ > Страх > Плашљивост > Малодушност > Отуђеност > Социофобија > Асоцијалност > Хетерофобија > Аутизам > ФИЗИЧКО СТАЊЕ > Истрошеност > ИЗГЛЕД > Згрченост, Пресавијеност > ОДНОС ПРЕМА РАДУ > Формализам > Шаблонизираност > Бирократизам > ЖИВОТНА УЛОГА И СТАТУС > Мали човек > Буржуј > ПРОФЕСИЈА, ЗВАЊЕ > Наставник (грчког језика) > Чиновник]; [акц. С: човек у футроли // човек у футроли; Google P/C: +963.000/+469]

- онај ко се затвори у оквиру уских, малограђанских интереса, ограда од реалног живота, боји промена, новина и кога због тога осуђују.
- X/C: закопчан (затворен, ускогрудан, укалупљен) човек, формалист = **човек у футроли** (Менац 1980: 718) » *Новембарски ветрови бесно дувају, звижде, кидају кровове. Спавам у капици и папучама, под два јоргана, са затвореним прозорским капцима – прави сам човек у футроли*" (Писмо М.П. Чеховој, 19.11.1899.); » *Руским архетипом постао јер Чеховљев појам "човека у футроли" као опасног малограђанина, који гуши своју и туђу слободу* (М. Епштејн, Мистика паковања, или увод у тегименологију, Поља, бр. 439, 2006); » *Мали човек у футроли: синдром Башмачкина-Беликова* (М. Епштејн).

Легенда:

e^{тг2} – тип слободне трансграфематизације;

д – утицај језика посредника;

Акц1/2 – делимична и слободна трансакцентуација;

Фз/4 – подтип слободне трансфонемизације;

Стр0 – нулта трансструктуризација;

СИА2^{np} – слободна трансинтаксизација именске рекције;

СИА1^{ccm} – делимична трансинтаксизација структурно-семан. модела

C0 – нулта транссемантизација;
C2Фр – проширење значењског поља реплике;
ФСА0 – нулта фразеолошка трансстилизација;
П1 – делимична транспарадигматизација;
К0 – нулта трансконцептуализација;
А2 – слободна укупна адаптација;
Х/С – хрватски или српски;
акц. – акценат;
вар: – варијанта;
мод: – структурна модификација;
прев. – превод;
рус. – руски утицај;
[<срп.] – српски као језик посредник;
с-[т]/а – секундарно-[терцијарна] адаптација;
А+Б – први и други члан фразеологизма;
I – проста, неизведена реч;
Б^{нем<слат} – члан је под немачким утицајем и средњелатинског порекла;
N+prep+N – именица+предлог+именица;
Nom – номинатив;
Loc – локатив;
Pers – назив лица;
Obj – назив предмета;
К – трансконцептуализација;
P/M/C/X – руски / македонски / српски / хрватски

7. Код израде оваквих речника врло је важна акрибичност, избор стилских и нормативних квалификатора и илустративни примери. Посебан проблем представља начин организације грађе, да ли је организовати према гнездовном принципу као што је то у неким фразеолошким речницима или према азбучном принципу. Када је реч о структурно једноставним фразеологизмима проблем не представља њихово узбучавање, али пошто овакав речник садржи све фразеологизме, укључујући и оне сложене реченичне структуре, неизбежно се поставља питање да ли треба искључити гнездовни принцип. Мишљења смо, а такво мишљење деле и други истраживачи, на пример, В.И. Беликов (Беликов 2008) да није добро правити речник према гнездовном принципу јер би онда смештање вишечланог фразеологизма у више гнезда учинио такав речник преобимним, те би он морао да излази у томовима који укључују и неопходне регистре. А да не говоримо какав проблем представљају варијантни облици фразеологизма (лексички, творбени, структурни и дијахронни). Ако радимо компјутерску базу контактофразема, сматрамо да

интегрални опис треба да укључује и одговарајућу стилску и фреквенцијску квалификацију варијантног облика контактофраземе, затим податке о територијалним и социјалним разликама у статусу варијаната, граматички опис, начин реализације у тексту. Мишљења смо да у таквој бази треба регистровати сваки облик, јер претраживање велике количине података неће представљати проблем. Ми се у потпуности слажемо са мишљењем А. Поликарпова да је значај компјутеризације пре свега у могућности да у електронски облик пребацимо све досадашње речнике чиме ћемо стећи увид у досадашњу лексикографску праксу и значајно је унапредити. Она нам омогућава развој нових речника као база података, великих синхронијских и дијасхронијских корпуса текстова, контрастирање паралелних корпуса и стварање комплексних аутоматизованих лексикографских система (Поликарпов, ел. извор).

8. Али пре него што се уопште крене у дизајнирање контактолошког речника потребно се одлучити да ли правити речник активног или пасивног типа (ове термине употребљава Ј.Д. Апрессјан, в. Апрессјан 2008). У нашем случају п а с и в н и речници су речници са мноштвом контактофразема, минималном информацијом о свакој контактофраземи која је довољна да би се она разумела у произвољном контексту. А к т и в н и речник се заснива на мањем броју контактофразема, али зато поседује велики број информација које су потребне да би се фразеолошка јединица правилно репродуковала у говору. Активни речник захтева системски опис фразеологије. За активни контактолошки фразеолошки речник важне су четири области фразеолошке теорије: 1) семантичка теорија (десемантизација појединих компонената у саставу фразеологизма), 2) синтаксичка теорија (фразеологизам као део реченице или засебна реченица), 3) теорија о спојивости (фразеологизам као целовита и чврста структура) и 4) теорија о фразеолошким акцентима (аутосемантичне компоненте унутар фразеологизма носе акценат). Дакле, циљ активног контактолошког речника је да опише контактофраземе у реалној употреби и оријентисан је на језичко сазнање савременика. Према Скљаревској (Скляревская 2007), појам „живи језик“ повезан је са појмом „савремени језик“. Савремени језик није везан за неки хронолошки период, већ је оријентисан на социјално-психолошки аспект, на то у којој мери влада њиме просечан савременик. Функционални аспект укључује говорну реализацију. Нормативност речника не подразумева укључивање или неукључивање у речник ове или оне фразеолошке јединице, већ се нормативност постиже лексикографским средствима: функционалним квалификаторима (нпр. књижевни, публи-

цистички, религијски, застарели), стилским квалификаторима (нпр. иронично, разговорни, песнички), специјалним нормативним квалификаторима (нпр. неправилно), демонстрацијом лексичких (уп. нпр. српски фразеологизам *до ушију у дуговима* и *до грла у дуговима*), морфолошких (уп. контактофразему *сићи с ума* и *силазити с ума*) и других варијаната. Дакле, речник активног типа даје кориснику информацију не само о значењу контактофраземе и њеној употреби (репродукцији) на основу илустративних примера, већ и о спојивости и о варијативности.

9. Сама чињеница да се фразеолози разилазе око контактолошке вредности многих контактофразема говори нам да је израда оваквог речника од стратешког, одн. националног значаја. Како значајан број фразеолошких јединица носи неку контактолошку вредност на коју упућују контактолошки или етимолошки квалификатори, онда се не може пренебрегнути чињеница да тако маркирани фразеологизми на краћи или дужи временски период преносе утицај модела који може да буде или језик давалац или језик посредник у улози језика даваоца. Иако сваки контактолошки утицај задире у тзв. „информационо-културни имунитет“ (Кушнир, ел. извор), а контактолошка информација може бити искоришћена као један од инструмената манипулацијем сазнања, одн. агресивни страни утицај може створити проблем етничком, културном и језичком идентитету, према нама, стратешки значај контактолошког речника огледа се у његовој лингвистичкој оријентацији, како на општетеоријском, тако и на плану његове примене у педагошке и преводачке сврхе. Он даје поуздан инвентар контактофразема који носе одређени доминантни утицај и пружа једноставан формализован опис адаптације којим се објашњава формално-семантичка, а самим тим и концептуална природа контактофразема. Подаци из контактолошког речника налазе примену у дескриптивној лексикографији, нарочито код одређивања контактолошког (етимолошког) квалификатора у речницима општег типа.

Да закључимо: пожељно је да контактолошки речник адаптације контактофразема буде у облику компјутерске базе података, да је речник активног типа у коме дајемо статичке вредности контактофразема (то значи да се језички утицај утврђује етимолошком реконструкцијом), док динамичке вредности контактофразема одређујемо контекстуално или путем асоцијативних веза (тако, на пример, фразеологизам *руска салата* асоцијативно се везује за руску културу премда се на руском зове поред *русский салат* и *салат Оливье* по

француском кувару који је у Москви 60. година 19. века држао ресторан париске кухиње; семантичко поље овог фразеологизма-стимулуса налази се под руским утицајем). Електронска база даје бољи увид у динамичке вредности контактофразема на великом језичком корпусу, те говори о јачини, обиму и квалитету утицаја језика даваоца. Приказана концепција контактолошког речника адаптације контактофразема у српском и македонском језику применљива је и у изради контактолошких речника других словенских језика.

Литература

(Ајдуковић 1997) Ј. Ајдуковић, Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник. Фото Футура, Београд, 1997, 331.

(Ајдуковић 2004а) Ј. Ајдуковић, Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама. Фото Футура, Београд, 2004, 364.

(Ајдуковић 2004б) Ј. Ајдуковић, Контактолошки речник адаптације русизама у осам словенских језика, Фото Футура, Београд, 771.

(Ајдукович 2009) Й. Ајдукович, „Структура и основное содержание монографии „Введение во фразеологическую контактологию. Теория адаптации фразеологических русизмов“. *Studia Russica, Budapest*, 2009: 147-155.

(Ајдуковић 2010) Ј. Ајдуковић, „Контактофраземе у македонском језику и њихова лексикографска обрада“. XXXV научна конференција – лингвистика. Зборник со реферати. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2010: 15-23.

(Апресян 1974) Ю.Д. Апресян, Лексическая семантика. Синонимические средства языка. М., 1974, 368.

(Апресян 2008) Ю.Д. Апресян, „О проекте активного словаря (АС) русского языка“. Труды международной конференции „Диалог 21“, Москва, 2008, Вып. 7(14). РГГУ, Москва, 2008: 23-31.

(Афонькин 1990) Ю.Н. Афонькин, Русско-немецкий словарь крылатых слов, Москва–Лейпциг, 1990, 288.

(Беликов 2008) В.И. Беликов, „Паремии как объект лексикографии“, Труды международной конференции „Диалог 21“, Москва, 2008: 45-49.

(Бирих, Мокиенко, Степанова, 2005) А.К. Бирих, В.М. Мокиенко, Л.И. Степанова, Русская фразеология. Историко-этимологический словарь. АСТ, 2005, 926.

(Велковска 2008) С. Велковска, Белешки за македонската фразеологија, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2008, 183.

(Велковска 2008) С. Велковска, Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник, Скопје, 2008, 377.

(Виноградов 1978) В.В. Виноградов, Избранные труды. История русского литературного языка. Москва, 1978, 322.

(Георгиева 2011) С. Георгиева, Русская фразеология в зеркале болгарского языка. Heron Press, София 2011, 151.

(Ефремов 1974) Л.П. Ефремов, Основы теории лексического калькирования, Алма-Ата, 1974, 191.

(Жлуктенко 1974) Ю.А. Жлуктенко, Лингвистические аспекты двуязычия, Киев, 1974, 176.

(Зеленин 2003) А.В. Зеленин, Русский смех исподтишка. А как смеются другие народы? Грамота.ру http://www.gramota.ru/biblio/magazines/ryzr/rzr2002-02/28_374

(Золтан 2001) А. Золтан, „К вопросу о межславянской миграции фразеологизмов: показания переводных памятников“ *Frazeografia słowiańska. Księga pamiątkowa poświęcona prof. dr hab. Halinie A. Lilicz. Redakcja naukowa: Mieczysław Balowski i Wojciech Chlebda. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2001: 111–116*

(Золотова 1988) Г.А. Золотова, Синтаксический словарь. Москва 1988, 440.

(Ильина 1984) Л.А. Ильина, „Методологические проблемы исследования процесса лексического заимствования“. Лексика и фразеология языков народов Сибири, Новосибирск, 1984, 76.

(Кушнир) А.М. Кушнир, „Русский язык и национальная безопасность“. СМИ „Интеллигент“ и „Балканская русистика“ (репринт), <http://www.russian.slavica.org/article1015.html>

(Лазич-Коњик 2006) И. Лазич-Коњик, „Структура, функција и лексикографска обрада перифрастичних предиката (на примерима из дневне штампе)“. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 2006: 219-304.

(Малцијева и др. 2009) В. Малцијева, З. Тополињска, М. Ђукановић, П. Пипер, Јужнословенски језици: граматичке структуре и функције. Београдска књига, Београд, 2009, 552.

(Мокиенко, Николаева 2000) В.М. Мокиенко, Е.К. Николаева, „Интернациональный фонд русской фразеологической картины мира“. *Studia Rossica*, 40, 2000: 17-34.

(Мокиенко, Никитина 2007) В.М. Мокиенко, Т.Г. Никитина, Большой словарь русских поговорок. Олма Медиа Групп, Москва, 2007, 784.

(Нахимова 2007) Е.А. Нахимова, Прецедентные имена в массовой коммуникации. Екатеринбург, 2007, 207.

(Поликарпов) А.А. Поликарпов, „Славянская компьютерная лексикография: задача и проблемы“. Лаборатория общей и компьютерной лексикологии и лексикографии, МГУ, Москва, ел. извор: http://www.philol.msu.ru/~lex/articles/slav_lex.htm

(Ристић, Радић-Дугоњић 2009) С. Ристић, М. Радић-Дугоњић, Реч, смисао, сазнање: студија из лексичке семантике. Филолошки факултет у Београду, 2009, 276.

(РМР) Н. Чундева, М. Најческа-Сидоровска, С. Накев, Руско-македонски речник, Филолошки факултет, Скопје, 1997, 990.

(Серов 2003) В. Серов, Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений. „Локид-Пресс“, Москва, 2003.

(Скляревская 2007) Г.Н. Скляревская, „Антропоцентрическая лексикография: идеи и практика“. XI Конгресс МАПРЯЛ, 17 – 23 сентября 2007, Пленарные доклады, Варна, 2007, ел. Извор: www.maryal.org/congressXI/Materials/plenarnye_napravleniya/Doklad_Sklyarevskaya.pdf

(Солодухо 1982) Э.М. Солодухо, Проблемы интернационализации фразеологии, Казань, 1982, 168.

(Степанова 2000) Л. Степанова, „Проблема фразеологических заимствований“, *Studia Rossica* 38, 2000: 415-426.

(Тарса 2002) Я Тарса, „Интернациональные крылатые слова в польском и русском языках“. *Rossica Olomuciensa XL (za rok 2001)*, *Olomouc*, 2002: 371-375.

(Толстой 1973) Н.И. Толстой, „К реконструкции праславянской фразеологии“. Славянское языкознание VII, Международный съезд славистов, Варшава, авг. 1973 г. Доклады советской делегации. Москва, 1973: 272-293.

(Толстой 1995) Н.И. Толстой, Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва, 1995, 510.

(Ушаков 1935-1940) Толковый словарь русского языка под редакцией Дмитрия Николаевича Ушакова. Москва, 1935-1940, Словари и энциклопедии на „Академике“, <http://dic.academic.ru/>

(Федоров 2008) А.И. Фёдоров, Фразеологический словарь русского литературного языка. Астрель, АСТ, Москва, 2008, 878.

(Хлебда 2000) В. Хлебда, Бытуют ли в русском языке польские крылатые слова? *Studia Rossica*, 38, 2000: 443-448.

(Чепасова 1983) А.М. Чепасова, Семантические и грамматические свойства фразеологизмов. Учебное пособие к спецкурсу. Челябинск, 1983, 100.

(Чилла 2000) Ф. Чилла, „К проблеме определения источника некоторых фразеологизмов русского языка“, *Studia Rossica*, 40, 2000: 397-402.

(Чундева 1980) Н. Чундева, Русизмите во македонскиот литературен јазик, докторска дисертација, Филолошки факултет, Скопје, 1980.

(Јанковичова 2000) М. Јанковичова, „Свое и чужое во фразеологии языка: проблемы определения“, *Studia Rossica* 38, 2000: 453-460.

(Эпштейн 2005) М. Эпштейн, „Маленький человек в футляре: синдром Башмачкина-Беликова“, *Вопросы литературы*, 2005, №6.

(Vidović-Bolt 2011) I. Vidović-Bolt, *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2011, 209.

(Menac 1979), *Rusko hrvatski ili srpski frazeološki riječnik u redakciji Antice Menac*. Školska knjiga, Zagreb, 1979, 748+792.

(Filipović 1986) R. Filipović, *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičkih dodira*, JAZU, Školska knjiga, Zagreb, 1986, 322.

(Filipović 1990) R. Filipović, *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo – razvoj – značenje*. JAZU, Školska knjiga, Zagreb, 1990, 335.

(Filipović i dr. 1999) R. Filipović, Lj. Dabo-Denegri, D. Dragičević, A. Menac, A. Nikolić-Hoyt, L. Sočanac, O. Žagar-Szentesi, „Transmorfemizacija modela šest europskih jezika u hrvatskom“. *Filologija*, HAZU, Zagreb, 1999: 15-54.

(Filipović, Menac 2005) R. Filipović, A. Menac, *Engleski element u hrvatskome i ruskom jeziku*. Školska knjiga, Zagreb, 2005, 77.

(Fink 1994) Ž. Fink, „Nekoliko primjera sekundarne adaptacije anglicizama u ruskom jeziku“. *Primijenjena lingvistika danas*, Zagreb, 1994: 126-132.

(Fink-Arsovski 2002) Ž. Fink-Arsovski, *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. FF Press, Zagreb, 2002, 128.

(Haugen 1953) E. Haugen, *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior*. Philadelphia, 1953.

(Propertius 1912) Propertius. With an English translation by H.E. Butler, London. New York, 1912

(Sočanac i dr. 2005) L. Sočanac, O. Žagar-Szentesi, D. Dragičević, Lj. Dabo-Denegri, A. Menac, A. Nikolić-Hoyt, *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima. Prilagodba posuđenica*. Nakladni zavod „Globus“, Zagreb, 2005, 255.

(Weinreich 1953) U. Weinreich, *Languages in Contact: Findings and Problems*. 1953.

О МЕЖСЛАВЯНСКОМ КОНТАКТОЛОГИЧЕСКОМ АТЛАСЕ⁵⁶

Abstract: In this paper we present a general structure of the Contactological Atlas of inter-Slavic language contacts (ISCA). ISCA deals with contacts at the borders of one language and related languages within the Slavic language sub-group. ISCA presents and describes the contactological units (contactemes) at different linguistic levels. Some changes that have occurred in the ISCA as a result of the processes of direct and indirect language contact between Slavic and non-Slavic languages. Finally, in this paper we offer a comparative analysis of some Bulgarian/Macedonian/Serbian/Croatian/Slovenian contact-lexemes under the dominant influence of Russian.

Key words: Contactological Atlas of inter-Slavic language contacts, contactemes

Начиная с середины XX века и вплоть до настоящего времени в славянских странах издано немало лингвистических (главным образом, диалектологических) атласов, дающих комплексную языковую характеристику картографируемой территории. Согласно имеющимся подсчетам, до 90-х годов XX столетия в мире издано или подготовлено к изданию свыше 150 диалектологических атласов (ЛЭС, 1990: 51). Сегодня число печатных атласов различных языков превышает несколько сотен наименований. В последние годы большой популярностью пользуются атласы с картографической основой сервиса Google Maps, который работает в режиме web. Нам этот сервис интересен тем, что позволяет размещать на карты свои данные.

---

⁵⁶ Настоящая статья является изложением доклада, сделанного автором на Международной конференции „Dialogue across Balkanic Languages, Cultures and Civilizations“, которая прошла с 8 по 10 апреля 2010 г. в Академии наук Албании и Тиранском университете. Статья опубликована в: Русский язык как фактор стабильности государства и нравственного здоровья нации: труды и материалы второй Всероссийской научно-практической конференции. 30 сентября – 2 октября 2010 г.: в 2-х частях / РОПРЯЛ, ТюмГУ ; Союз журналистов Тюменской области ; под ред. О.В. Трофимовой. Тюмень: Мандр и Ка, 2010. Часть 1, стр. 4-10; Контактолошки речник словенских језика: речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Том 1, А-В. Београд, Фото Футура, 2010, 399-405.

Несомненно, среди многочисленных атласов центральное место занимают национальные диалектологические атласы. До настоящего времени изданы разнообразные диалектологические атласы белорусского („Дыялекталогічны атлас беларускай мовы“ 1963; „Лексічны атлас беларускіх народных гаворак“, 1993-1998), украинского („Атлас української мови“, 1984-2001), польского („Atlas gwar polskich“, 1998-2001), чешского („Český jazykový atlas“, издаваемый с 1992 года), словацкого („Atlas slovenského jazyka“, 1968-1984), лужицкого („Sorbischer Sprach-atlas“, 1965-1996), кашубского („Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich“, 1964-1978), словенского („Slovenski lingvistični atlas“, работа ведется с 1947 года), болгарского языков („Български диалектен атлас“ 1964-1981 и др.). Крупнейшим достижением русской лингвистической географии является трехтомный „Диалектологический атлас русского языка“. Готовятся к изданию лингвистические атласы сербского, хорватского и македонского языков⁵⁷. Кроме того, существуют региональные атласы (например, „Атлас говоров Среднего и Нижнего Поволжья“, 2000), атласы, посвященные одному языковому уровню („Лексический атлас архангельских говоров“ Л.П. Комягиной, 1994), а также атласы неблизкородственных („Лингвистический атлас Европы“ (ALE)) и близкородственных языков. Среди последних особенно выделяется „Общеславянский лингвистический атлас“ (ОЛА), который охватывает славянские языки в их совокупности. В некоторых лингвистических атласах хорошо представлены языковые контакты между славянским и неславянским населением. Хорошими примерами служат четырехтомный „Общекарпатский диалектологический атлас“ (ОДА) и „Малый диалектологический атлас балканских языков“ (Соболев 2003-2009). В настоящее время уже создано или находится в стадии разработки несколько лингвистических атласов, посвященных картографированию языковых явлений или лингвистических признаков. К числу самых широкомасштабных европейских проектов можно отнести „Всемирный атлас языковых структур“ (WALS).

Даже при поверхностном ознакомлении с лингвистическими атласами становится ясно, что до настоящего времени не создан контактологический атлас, посвященный картографированию влияния русского языка на славянские языки. Во многом это объясняется неприоритетностью темы, обширностью территории, масштабностью задач, недостаточной разработанностью терминологии, отсут-

---

⁵⁷ В 2010 году вышел из печати первый том македонского диалектологического атласа в издании Института македонского языка „К. Мисирков“ в г. Скопье.

ствием инвентаря контактологических единиц, собранных на материале письменных источников, контактологических словарей, а также неизученностью устной речи монолингвов, билингвов и полилингвов и т.д.

Вопрос о роли русского языка в историческом развитии сербского, хорватского, македонского, болгарского, словенского, польского, чешского, словацкого, украинского и белорусского языков освещался достаточно подробно русистами и славистами в многочисленных публикациях (например, Ајдуковић 1997; 2004а; Терзић 1999; Чундева 1980; Андрейчин 1986; Breznik 1909; Шпирко 1997; Karaš 1996; Лилич 1982; Цыхун 2000; Клімаў 2009). Актуальность данного вопроса обусловлена, с одной стороны, становлением и утверждением в лингвистике второй половины XX века нового подхода в изучении языковых контактов (теории языковых контактов Э. Хаугена, У. Вайнрайха, Р. Филиповича, которые внесли большой вклад в развитие лингвистической контактологии как научной дисциплины), а с другой стороны, традиционной потребностью отечественной славистики и русистики в сопоставительных исследованиях. Кроме того, с точки зрения сохранения славянского самосознания лингвистам представляется важным дать системное и углубленное исследование влияния русского языка на языковое поведение славян, в частности в условиях школьного инославянско-русского двуязычия. Однако несмотря на прогресс, достигнутый в XX веке, необходимо отметить, что наиболее детально исследованы инославянско-русские языковые контакты на лексическом уровне. Другие языковые уровни не получили еще должного освещения и нуждаются в комплексном исследовании. До недавнего времени в славистике не существовало контактологического словаря адаптации контактолексем под влиянием русского языка. В определенной степени данный пробел восполнен изданием „Контактологического словаря адаптации русизмов в восьми славянских языках“ (Ајдуковић 2004б). Автором данной статьи готовится к изданию первый том „Контактологического словаря славянских языков“, который будет посвящен адаптации болгарских контактолексем под влиянием русского языка. Он будет иметь свыше 1700 словарных статей на буквы А, Б и В (Ајдуковић 2009; Айдукович 2010).

По нашему мнению, контактологический атлас можно рассматривать в узком и широком смысле слова. В узком смысле он представляет собой собрание карт, отражающих лингвистические особенности языковых контактов и взаимодействий. Следовательно, он

должен фиксировать соответственные контактологические единицы (контактемы) на всех языковых уровнях. В широком смысле контактологический атлас представляет собой совокупность картографических сведений, статистических данных и текстовой информации о разнообразных аспектах контактирования двух или нескольких языков в синхроническом и в диахроническом аспектах. Межславянский контактологический атлас может дать мощный импульс для новых исследований контактов русского языка с другими славянскими языками. Он может иметь большое значение не только для лингвистической контактологии как пограничной науки на стыке „общего языкознания и ареальной лингвистики, социо-, психо-, этнолингвистики, креолистики“ (Панькин, 1994: 7), но и для других смежных гуманитарных дисциплин, таких как социоллингвистика и психоллингвистика. Однако, атлас может служить и базой для типологических и сопоставительных исследований.

С помощью контактологического атласа можно представить распределение контактологических единиц под влиянием русского языка на территории славянских стран и регионов Восточной, Центральной и Юго-Восточной Европы в хронологическом порядке. Другими словами, карты могут показать, какие контактемы под влиянием русского языка есть в одном языке-адресате, а какие в другом, и какие изоглоссы образуют пучки, широкие или узкие ареалы языкового контактирования. Кроме того, на картах можно отразить роль языка-посредника, например роль болгарского и сербского языков в македонско-русском языковом контакте или роль русского языка как языка-посредника между языками стран Западной Европы и Азии и болгарского языка. Одно из достоинств МКА – возможность проследить динамику смены влияния различных доминирующих языков в разные эпохи. При исследовании межславянских и славяно-неславянских контактов можно выявить разные пути языкового влияния. Поэтому приходится ссылаться на несколько источников. Мы согласны с мнением А.Ю. Русакова, который в своей статье „Славянские языки на Балканах: аспекты контактного взаимодействия“ пишет, что задача контактолога – изучить „какие языки принимали участие в контакте, какой характер носило контактное взаимодействие групп носителей этих языков, каковы были хронологические и географические рамки этих контактов“, а также „что в славянских языках на Балканах меняется под контактным влиянием, а что сохраняется достаточно стойко“ (Русаков, 2007: 79).

Опираясь на сложившийся к настоящему времени опыт созда-

ния лингвистических атласов (ОЛА, WALS и др.; Фирек 2003; Маковский 2005), можно выделить несколько основных этапов работы над МКА. На раннем этапе создания контактологического атласа необходимо определить картографируемую территорию и собрать языковой материал для анализа. Репрезентативный материал для картографирования должен быть собран из отдельных произведений художественной, публицистической, научной и переводной литературы, лексикографических источников, а также из устной речи монолингвов, билингвов и полилингвов с помощью специально составленного вопросника. При составлении вопросника необходимо учитывать индивидуально-типологические особенности респондентов. На следующем этапе придется разместить на географические карты картографические знаки и знакокомбинации, а также установить ареал распространения отдельных контактологических явлений и единиц разных уровней, например контактофоном, контактопрозодем, дистрибутивным контактом, контактографем, контактоморфем, контактодериватем, контактолексем, контактосем, контактостилем, контактосинтаксем и контактоконцептем под влиянием русского языка в определенном временном отрезке прошлого и настоящего. В МКА могут быть использованы три группы условных картографических знаков: первую группу представляют геометрические и буквенные обозначения; во вторую группу входят изолинии, а также линии и полосы движения, показывающие пространственные перемещения языкового влияния; третью группу составляют знаки ареалов распространения какой-либо контактологической единицы, а также заливки и штриховки определенной территории. Связь между изоглоссами устанавливается либо по признаку сходства с русской моделью, либо по признаку отличия от русского образца. Это значит, что необходимо определить границы изоглосс контактом, проходящих различные стадии адаптации. Не менее важным этапом в работе является классификация изображаемых на карте явлений. Кроме карт, атлас может содержать и другие семиотические метапеременные, например комментарии, сопроводительные тексты, иллюстрации, списки источников и перечень условных знаков. Многочисленные столбцовые, диаграммные, табличные и матричные легенды могут быть заполнены лингвистическими сведениями о славянских языках, данными о численности изучающих русский язык и русской диаспоры в славянских странах в настоящее время и в прошлом, а также данными о количестве переведенных книг и других публикаций с русского языка и др.

Как уже было сказано выше, предметом картографирования в

МКА јављају се конкретне контактологичке единице или јављења различних уронива и разнор степену адаптациу. Так, например, согласно болгарскому контактологическому словару (Ајдуковић 2004б), лексема *участие* представља себод контактолексеу под влиянием русского языка, т.е она произносита се в русской огласовке (а<а<а). В современном македонском и сербском языках контактолексема *участие* (вар. *участие*) с контактофонемой *а* в корне вместо гласного *е* (ср. совр. мак. *учество* и серб. *учешће*) употребља се очень редко и в весьма ограниченных контекстах. В современном словенском литературном языке используется слово *udeležba*. Очевидно, что мы здесь имеем дело со стилистически неоднородной и генетически связанной изоглоссой, отделяющей русский, болгарский, македонский и сербский языки от словенского языка. Активизации контактолексем под влиянием русского языка, относящихся к более древнему слою лексики, способствуют богослужебные тексты православной церкви и произведения старых авторов, переизданные в наши дни, например, произведения великого сербского поэта первой половины XIX века и черногорского владыки П.П. Негоша („Ја почитујем себи за дужност принети моју најчувствительнију благодарност правительству аустријскому за то што оно великодушно узима *участие* у судбу овога народа и стара се водворити мир и срећу у ове крајеве“ – цитата из издания 1975 г.).

В контактологическом атласе каждое фонетическое явление имеет свою изоглоссу. Одни изоглоссы образуют широкие, а другие – узкие ареалы. В качестве иллюстрации приведем некоторые наиболее яркие изоглоссы под влиянием русского языка в южнославянских языках: *а – *хозяин* (рус.); *хазаин* // *хазяин* (болг.); *хазаин* // *хазјаин* (мак.); *хазјаин* // *хазјајин* (серб.); *hazjain* // *hazjajin* (хорв.); *hazjain* // *hazjajin* (слов.); *е – *лев*^{1,2} (рус.); *лев* // *лъв* (болг.); *лев* // *лав* (мак.); *лев* // *лав* (серб.); *lev* // *lav* (хорв.); *lev*^{1,2} (слов.); *о – *вообще* (рус.); *вообще* // *въобще* (болг.); *воопшто* (мак.); *уопште* (серб.); *иорсе* (хорв.); *na splošno* (слов.); *у – *супруг* (рус.); *съпруг* (болг.); *сопруг* (мак.); *супруг* (серб.); *suprug* (хорв.); *soproг* (слов.); *я – *проклятие* (рус.); *проклятие* // *проклетство* (болг.); *проклетство* (мак.); *проклетство* (серб.); *prokletstvo* (хорв.); *prokletstvo* // *prokletje* (слов.); *г – *герой* (рус.); *герой* (болг.); *херој* (мак.); *херој* (серб.); *heroј* (хорв.); *heroј* (слов.); *ж – *госпожа* (рус.); *госпожа* (болг.); *госпоѓа* (мак.); *госпођа* (серб.); *gospođa* (хорв.); *gospa* (слов.); *ч – *задача* (рус.); *задача* (болг.); *задача* (мак.); *задатак* (серб.); *zadaća* (хорв.); *naloga* (слов.); *ор – *восторг* (рус.); *възторг* (болг.); *восторг* (мак.); *восторг* // *вастрг* (серб.); *vostorg* // *vastorg* (хорв.); - (слов.);

***оро** – *оборот* (рус.); *оборот* (болг.); *обрт* (мак.); *обрт* (серб.); *obrt* (хорв.); *obrt* (слов.).

Картографирование методом изоглоссирования и вычленения ареалов показывает крайне неравномерную картину территориального распределения контактом под влиянием русского языка. Ареал русского влияния значительно сокращается на северозападе Балканского полуострова. Нижеперечисленные контактолексемы под влиянием русского языка образуют различные словообразовательные изоглоссы: **-чик** (рус. *аппаратчик*; болг. *апаратчик*; мак. *апаратчик*; серб. *апаратчик*; хорв. *aparatčik*; слов. *aparatčik*); **-ение** (рус. *явление*; болг. *явление*; мак. *јавление // јавленије*; серб. *јавление // јавленије // јављеније // јављење // јавлење*; хорв. *javljenje*; слов. *javljenje*); **бес-/и(ть)** (рус. *беспокоить*; болг. *безпокоя*; мак. *беспокои*; серб. *беспокојити*) **-ие** (рус. *путешествие*; болг. *пътешествие*; мак. *патешествие // патешествије*; срп. *путешествије*; хорв. *putešestviје*); **-нич(ать)** (рус. *гримасничать*; болг. *гримаснича*); **-тельн(ый)** (рус. *решительный*; болг. *решителен*; мак. *решителен*); **-ическ(ий)** (рус. *электрический*; болг. *електрически*).

На карте можно отдельно представить изоглоссную семантику контактолексем под влиянием русского языка, например существительные с суффиксом отвлеченности (ср. рус. *атаманство*; болг. *атаманство*; мак. *атаманство*; серб. *атаманство*; хорв. *atamanstvo*; слов. *atamanstvo*), существительные с суффиксом *-тель* со значением “лицо, род деятельности, профессия” (ср. рус. *руководитель*; болг. *ръководител*; мак. *раководител*; серб. *руководитель*; хорв. *rukovoditelj*), существительные с суффиксом *-тель* со значением неодоушевленности (ср. рус. *множитель*; болг. *множител*; мак. *множител*; серб. *множитель*; хорв. *tnožitelj*; слов. *tnožitelj*) или прилагательные с суффиксом *-ическ-* со значением „относящийся к соответствующему существительному“ (ср. рус. *академический*; болг. *академически*; мак. *академски*; серб. *академски*; хорв. *akademski*; слов. *akademski*) и др.

Наше исследование показало, что основными зонами бытования контактом под влиянием русского языка являются восточная, центральная, юго-западная и юго-восточная части Балканского полуострова. Из всех южнославянских языков болгарский язык в большей степени сохраняет фонетические, словообразовательные и лексические черты, отражающие разнообразное многовековое болгарско-русское языковое взаимодействие. Контактологические карты

покажут историческую привязанность и других славянских языков к контактам с русским языком. Мы надеемся, что проект создания межславянского атласа контактологических единиц, отражающего влияние русского языка можно будет осуществить в обозримом будущем.

Литература

(Ајдуковић 2004а) Ј. Ајдуковић, Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама. Фото Футура, Београд, 2004, 364.

(Ајдуковић 2004б) Ј. Ајдуковић, Контактолошки речник адаптације русизама у осам словенских језика. Фото Футура, Београд., 2004, 771.

(Айдукович 2010) Й. Айдукович, О первых томах контактологического словаря славянских языков, посвященных влиянию русского языка. Контактолошки речник словенских језика: речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Том 1: А-В. Фото Футура, Београд, 2010: 384-394.

(Андрейчин 1986) Л. Андрейчин, Из историята на нашето езиково строителство. Народна просвета, Софија, 1986.

(Володченко 2009) А. Володченко, Картосемиотика, E-Lexikon, Дрезден, 2009.

(ВОЛА) Вопросник Общеславянского лингвистического атласа. Наука, Москва 1965.

(Клімаў 2009) І. Клімаў, „Беларуская трасянка і ўкраінскі суржык вачыма навукоўцаў“. Бюлетэнь Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў. 2009. № 3.

(КЕСС) Контактологический энциклопедический словарь-справочник. Под ред. В.Н. Панькина. Азъ, Москва, 1994, 310.

(Лилич 1982) Г. Лилич, Роль русского языка в развитии словарного состава чешского литературного языка. ЛГУ, Ленинград, 1982, 190.

(ЛЭС) Лингвистический энциклопедический словарь. Советская энциклопедия, Москва, 1990, 688.

(Маковский 2005) М.М. Маковский, Английская диалектология. Современные английские территориальные диалекты Великобритании. Изд. 2. УРСС, Москва, 2005.

(Молошная 2007) Т.Н. Молошная, „Заметки о развитии грамматического строя болгарского и других славянских языков под влиянием русского языка“. Ареальное и генетическое в структуре славянских языков. Москва, ИС РАН, 2007.

- (Његош 1975) П.П. Његош, *Изабрана писма*, Београд, 1975.
- (ОДА) *Общекарпатский диалектологический атлас*. Вып. 1-6. Кишинев, 1989; Варшава, 1991; Львов, 1993; Москва, 1994, Будапешт, 2002; Белград, 2003. Варшава, 2003.
- (ОЛА) *Общеславянский лингвистический атлас*. Вступительный выпуск: Общие принципы. Справочные материалы. 2-е изд., испр. и доп., Наука, Москва, 1994.
- (Русаков 2007) А.Ю. Русаков, „Славянские языки на Балканах: аспекты контактного взаимодействия“. *Ареальное и генетическое в структуре славянских языков*, *Материалы круглого стола*, Пробел-2000, 2007.
- (Соболев 2003) А.Н. Соболев, *Малый диалектологический атлас балканских языков*. Пробный выпуск. *Biblion Verlag, München*, 2003 (Т.1-3: 2005; 2006; 2009).
- (Терзић 1999) Б. Терзић, *Руско-српске језичке паралеле*. *Славистичко друштво Србије*, Београд, 1999, 372.
- (Фирек 2003) В. Фирек, „Лингвистический атлас Европы и его вклад в европейскую историю культуры: результаты исследований в рамках проекта *Atlas Linguarum Europae*“. *Вопросы языкознания*, Москва, 2003, No5.
- (Цыхун 2000) Г. Цыхун, „Крээлізаваны прадукт – Трасянка як аб’ект лінгвістычнага даследавання“. *Архэ* № 6 (11), 2000.
- (Чундева 1980) Н. Чундева, *Русизмите во македонскиот литературен јазик*. Докторска дисертација, *Филолошки факултет*, Скопје, 1980.
- (Шпирко 1997) М. Шпирко, „Влияние русского языка на словацкую лексику“. *Studia Philologica*, Prešov, 1997.
- (Ajdukovich 2009) J. Ajdukovich, „About the First Volume of a Contactological Dictionary of Slavic Languages“. *Acta Linguistica 3 Sofia*, 2009: 90-100.
- (ALE) *Atlas Linguarum Europae: Introduction* (1975). Assen: Van Gorcum
- (Breznik 1909) A. Breznik, „Slovenske besede v slovenščini“. *Čas*, III, Ljubljana.
- (Karaś 1996) H. Karaś, *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów*. *Instytut języka polskiego Uniwersytetu Warszawskiego*, Elipsa, Warszawa, 1996, 361.
- (WALS) *The World Atlas of Language Structures*. Ed. By M. Haspelmath, M. S. Dryer, D. Gil, B. Comrie, *Oxford University Press*, 2005.

РЕГИСТАР ИМЕНА

- Абсава Н. Д. 95
Аванесов Р. И. 105
Ајдуковић Ј. 7,9,12-14,20,22-
24,30-32,34,35,38,44,48,54,55,
62,70,74,80,89,91,94,98-100
106,129-132,135,140,141,149,
150,152,153,155,156,168,173,
175,195,198
Ајсман В. 130,145
Андрејчин Љ. 102,113,114,195
Андрић Е. 61
Анес Г.К. 134,135
Антуновић Г. 10
Апресјан Ј. Д. 30,73,89,144,187
Арсентјева Ј. Ф. 130
Арутјунова Н. Д. 89,144
Асколдов С. А. 89
Афоњкин Ј. Н. 144
Бабов К. 102,103,113,114
Бајрамова Л. К. 130
Бакај Б. Ј. 133
Баранова А. Н. 129
Белај Б. 18,20,21
Беликов В. И. 186
Бенетовић М. 18
Бережан С. Г. 30
Бирих А. К. 130,143
Бјелановић Ж. 18
Блажека Ћ. 15
Блек М. 89
Блумфилд Л. 30
Бошњаковић Ж. 62
Брезник А. 195
Брикнер А. 62
Брим Р. 88
Будагов Р. А. 29
Булгаков М. 145
Булигина Т. В. 89
Вајнрајх У. 80,112,141,195
Васић В. 10
Веденска Л. А. 43
Вежбињски Ј. 44
Велики Петар 151
Велковска С. 147
Вентурин Р. 172
Верешчагин Е. М. 144
Видовић-Болт И. 158,161
Виноградов В. В. 173,181-184
Витшен В. 29
Вјежбицка А. 89,144
Влајић-Поповић Ј. 17
Воркачев С. Г. 89,90
Вукадиновић Т. 20
Вулетић Н. 11
Гатуатиулина З. З. 130
Гаугер Х. 29
Гаљиуљин К. Р. 137
Гальчук Л. М. 39
Гвоздев А. Н. 29
Георгијева С. 161,164,169,171
Глаксберг С. 89
Гогољ Н. 146,147
Горбачов М. 143
Горки М. 146
Гортан-Премк Д. 34
Груевска-Маџоска С. 29
Дајк ван Т. А. 89
Даљ В. 33
Даничић Ћ. 65
Демјанков В. З. 132
Дешеулина Л. Н. 77
Добровољски Д. О. 129
Дондур М. 17
Драгићевић Р. 30

- Дрљача Б. 16
 Дудок М. 62
 Ђинђић М. 62
 Епштејн М. 176,177,179,183-185
 Жагар-Сентеши О. 15
 Жуков В. П. 134
 Жупановић Н. 18
 Залевска А. А. 30
 Зацепина М. В. 95
 Звегинцев В. А. 30
 Здравкова К. 28
 Зеленин А. В. 162,163
 Зимина Л. 135
 Золтан Ан. 130,142
 Золтан Ал. 88
 Золшан Г. 88
 Зорић М. 21
 Иванова В. А. 47
 Иванова З. 102
 Иванова Н. 33
 Иванова О. 28
 Ивас И. 18
 Ивченко А. 130
 Ињац Г. 16,21
 Иомдин Л. Л. 136
 Јанковичова М. 143
 Јанкулоски П. 29
 Јашар-Настева О. 28,29
 Јевгењева А. П. 30,31
 Јефремова Т. Ф. 49,108
 Јовановић Р. 9
 Каповић М. 11
 Капор М. 184
 Карасик В. И. 89
 Караулов Ј. Н. 89,144
 Караџић В. С. 29,151
 Караш Х. 195
 Клајн И. 48,81
 Климав И. 195
 Ковшова М. Л. 130
 Конески Б. 154,156
 Костомаров В. Г. 144
 Кошарна С. А. 92
 Кубрјакова Е. С. 89
 Кузмина М. И. 108
 Кузњецов С. А. 49,107
 Кушнир А. М. 188
 Лазић-Коњик И. 162
 Лајонз Џ. 29
 Лалевић М. 29
 Лангакер Р. 89
 Ларина Б. А. 130
 Лебедева С. В. 30
 Лејкоф Џ. 20,89
 Леков И. 114
 Лилич Г. 195
 Лихачев Д. С. 89,90
 Љермонтов М. 147,175
 Љубимова С. А. 107
 Магарашевић Г. 21
 Макарова Н. 33
 Маковски М. М. 197
 Маљугина А. В. 137
 Марасовић-Алујевић М. 18
 Марков Б. 28
 Маурицио Ф. 88
 Мељчук И. А. 136
 Менац А. 8,10,31,38,130,141,149,172,183
 Милановић А. 32
 Милић М. 16
 Минова-Ѓуркова Л. 28,29
 Миркуловска М. 28
 Митков М. 28
 Мићуновић Љ. 48
 Михаила Г. 62
 Михаљевић М. 44,45
 Младеновић А. 9
 Мокијенко В. М. 129,143-145,173,181-184
 Московљевић М. 48,67,81
 Мршевић-Радовић Д. 10
 Мухвић-Димановски В. 17

- Нанов Ј. 29
Нанова А. 29
Нахимова Ј. А. 177
Нејгебауер Г. 10
Никитина Т. Г. 173,181-183
Николајева Е. К. 129,143-145
Николовски С. 28
Новиков Ј. А. 43,44
Новикова Т. Б. 94
Номачи М. 112
Његош П. П. 9,198
Орозен М. 33
Осадчи М. А. 38
Павлова Р. 102,103,112-114
Пандев Д. 28
Паноска Р. 28
Пањкин В. М. 99,100,196
Петковска Б. 28,29
Петровић С. 10,
Пишкорец В. 18,19,20
Покровска Ј. 37,39
Поликарпов А. 187
Попов В. Н. 99
Попов Д. 67
Поповић М. 12,13,62
Проперција С. 141
Прћић Т. 10
Пушкин А. С. 143,147
Рајхштејн А. Д. 130
Рамач Ј. 62
Реформатски А. А. 30
Ројзензон И. 130
Русаков А. Ј. 196
Селишчев А. М. 62
Серов В. 173,181-184
Скелин-Хорват А. 11,16
Скљаревска Г. Н. 187
Скок П. 48
Солодуб Ј. П. 130
Солодухо Е. М. 130,144
Сочанац Ј. 11,32,33,141
Станишић В. 62
Степанов Ј. С. 89
Степанова Ј. 129,130,133,143,
144
Спицијарић Н. 14,15
Стијовић С. 9
Стојић А. 16
Талми Ј. 89
Танацковић Фалетар Г. 18,20,
21
Тарса Ј. 144
Татар Б. 134
Тафра Б. 29
Телија В. Н. 89,129,144,171
Терзић Б. 195
Толстој Ј. Н. 93,148
Толстој Н. И. 142
Томовић Н. 61,62,112
Тополињска З. 28,154,163,167,
168
Тумарић Ј. 21
Тургењев И. С. 148,175
Турк М. 15,17
Ћосић П. 29
Угрешкић Д. 151,154
Улман С. 29
Уфимцева Н. В. 89
Ушаков Д. Н. 173,182-184
Фабијанић И. 11,17
Фајгел А. 61,62
Фасмер М. 48
Федосов Ј. В. 47
Фетахагић С. 184
Филипов А. В. 100
Филиповић Р. 8-17,19-21,22,31
37,38,80,99,112,115,130,141,
195
Филиповић-Ковачевић С. 10
Филкова П. 102,103,112,113
Финк-Арсовски Ж. 130,158,
159,161,162,168,169,172,175
Фирек В. 197
Фјодоров А. И. 172

Регистар имена

Фоконие И. 89	Цолмон Ш. 134
Хауген Е. 80,112,141,195	Цонев Б. 102,103,113,114
Хлебда В. 145	Џекендоф Р. 89
Ходина А. Т. 107	Џукески А. 29
Хоуп Т. 80	Шарић Љ. 29,43,44
Худачек Ј. 44,45	Шахматов А. А. 62
Цихун Г. 195	Шипка Д. 30,62
Чепасова А. М. 158	Шипка М. 48,81
Чехов А. П. 161,162,173,174- 177,179,181-185	Шмељов А. Д. 89
Чигоја Б. 9	Шпирко Ј. 195
Чила Ф. 143	Штајнтал Х. 30
Чо Хи Сук 31,37	Штебих Б. 11,18,19,20,35
Чундева Н. 147,195	Штркаљ-Деспот К. 32
	Шчуканец А. 18

ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР

- Агороним 71
Адаптација 6,7,9-15,18-24,28,
30-35,37,38,44-48,53-55,61,63
65,74,77,79,88,89,92,94,98-
101,103,105-109,115-124,128,
129,133,135-137,140,141-144,
148-158,160,164,165,167,170,
175,179,181,183,186,188,189,
195,197,198
Адиција 12
Акање 102
Активација и пресликавање 9,
13,23,30,31,93,100,101,132,
168,175,176,179
Активни речник 141,187,188
Актуализатор 71
Акцент и др. 12,18,22,117,105
117,118,122,123,149,152-156,
180,181,186,187
Амелиоризација 16
Англицизам 10,11,19,20,80,141
Англосрпски 10
Антоним 34,43-47,53-55,57,58
Антонимија 44,66
Антонимски низ 43,44,55
Антонимски пар 44-47,58
Антонимско-синоним. блок 47
Антонимско-синонимски низ
47,54
Антропоним 71,160
Апелативна лексика 17,104,160
Ареал 23,196-198
Архиконтактосема 170-172
Архисема 34,84,170-172
Асоцијативна веза и др. 33,58,
90,91,94,107,108,143,176,188
Атлас 193,194,197
Балкански језички савез 147
Билингвизам и др. 13,32,33,45,
54,74,91,101,132,153
Блискозначнице 34
Блокатор 71
Бугарски утицај 68,69
Варваризам 10
Варијанта 15,21,22,46,104,105,
123,137,145,151,153,154,159,
160,169,180,181,186,187
Векторни антоним 44
Географска карта 195-199
Германизам 11,15,16,18-20,48
Глаголски вид 22,165,168,175
Гнездовни принцип 149,186
Годоним 71
Грамема 101,117
Графема 12,19,21,23,101,117,
118,151
Грецизам 11,16,17
Двојезични речник 102,130,145
Декомпозит 80
Декомпозиција 82,170
Деминутив и др. 20,81
Дерогација 16,86,106
Десемантизација 149,168,169,
187
Дескриптивни речник 30,31,48
54,81,102,114,130,147,172
Дијалекат 14,15,22,23
Дијаморфни пар 19
Дијафонијски пар 19
Дијахронијска анализа 10,38
Дискурс 61,62,66,71,73,74,76,
135
Дискурсна контактема 101
Дискурсна контактологија 101

- Дискурсна јединица 24,101
 Дистрибутивна контактема 13,
 14,116,197
 Дистрибуција фонема 12
 Домаћа реч 16,17,32,34,37,45
 Домаћи фразеологизам 133,143
 Доминантни језик 33,45,62,91,
 92,100,106,116,117,132,141,
 142,145,148,196
 Доминантни утицај 31-33,43,
 45,58,61,66,69,98,109,112-114
 117,132,133,141,145,148,188
 Дублетност 81
 Еквивалентност, еквивалент
 21,107,135,143,145,167,169,
 176
 Екстралингвистички фактор и
 др. 12,13,23,31,45,61,65,66,
 68,90,91,93,101,107,112,114,
 129,132,135,142
 Електронска база 187,188
 Елипса 11,12,16
 Енглески утицај 109,124,141,
 143
 Енциклопедијски речник 98,99
 Еписема 151
 Еталон 142
 Етимологија и др. 10,11,14,16,
 45,90,103,105,112,113,132,
 141,142,181
 Етимолошки речник 10,48,102
 Етимон 45
 Етноним 18,71
 Живи језик 187
 Идентификација 13,15,23,29,30
 43,44,58,66,102,115,132,147
 Изоглоса 197-199
 Импортација 99
 Индекс, ознака 11,35,38,48,55,
 80,94,100,103,105,141,149-
 153,155-158,160,163,166,167,
 169,174,179
 Индентификатор 71,72
 Индикатор везе 67
 Иницијални облик речничке
 одреднице 19
 Инокултурна реалија 94
 Интегрална контактосема 84
 Интегрална сема 80,107,108
 Интеграција 18,20,33,37,38
 Интернационализам 10,114,
 129,133,143,144,147
 Интернационални фразеологи-
 зам 144,145
 Интерференција 32,99,101
 Интонација 33,117,153,154
 Инфлуенција 5,11,28,32,34,43-
 46,48,49,54,57,58,61,62,65-74,
 112,141-143,158,165,166,170
 Информационо-културни
 имунитет 188
 Истоначица 34
 Историјски речник 102
 Италијанизам 32
 Италијански утицај 18
 Језик актуализатор 137
 Језик давалац 11,13,15,19,23,32
 34,45,47,48,74,91-93,95,100,
 106,132,136,137,153,155,156,
 176,188,189
 Језик извор 11,15,85,108,149
 Језик посредник 11,13,15,19,23
 34,38,46,48,67,85,91,108,118,
 135,137,142,149,155,181,185,
 186,188,196
 Језик прималац 13,18,19,22,32,
 34,37,38,45,58,62,74,85,91-93,
 95,100,106,115,117,118,120,
 132,136,137,141,144,145,148,
 152,153,155,156,176,188,196
 Језик трансмитер 91
 Језичка слика света 84,89,92-
 94,108,133,137,143-145,177
 Језички контакт 9,10,13,14,17,

- 18,32,33,45,61,65,71,88,90,
103,107,112,113,115,116,121,
129,132,141,149,194,195
- Језички пуризам 21
- Језички утицај 13,23,28,30,31,
34,35,38,39,44-46,54,58,61,90,
112,114-116,123,124,142,143,
145,148-150,188,189,196
- Калк, калкирање, преведеница
10,16,17,23,24,103,114,142,
143,147,158,162
- Картографија 197,198
- Картографски знак 197
- Категоризација 20,177
- Категорија броја 20,22,120,167,
168,175
- Категорија падежа 62,74,75,85
168,175
- Категорија рода 167,168,175
- Категорија степена 21,168
- Квалификатор 22,35,91,93,94,
99,104,105,112,115,135,173,
174,181,186-188
- Кластер 68,69
- Когнитивна наука и др. 9,10,13
20,23,30,32,88,90,92,106,115,
116,130,132,136,143,144
- Комплементарни антоним 43
- Компонентна анализа 35,79,80,
130,169,173
- Компромисна реплика 11,21,74
80,153
- Конверзивни антоним 44
- Конкретизатор 71,72
- Конгруенција 158
- Конотација 81,84
- Контактема 9,13,14,22,31,45,62
92,100,101,116,117,193,196,
197,199
- Контактна синонимија 32
- Контактни антоним 5,32,34,
43-47,53-55,58
- Контактни пароним 34
- Контактни синоним 28,32-35,
39,44
- Контактни хомоним 34
- Контактоакцентема 14,155
- Контактограмема 13,14,92,116,
167
- Контактографема 13,14,116,
151,197
- Контактодериватема 13,14,38,
57,108,116,165,166,197
- Контактоконцептема 13,14,91-
93,95,107,108,116,176,197
- Контактолексема 5,9,11,13,14,
22,28,30-32,34,35,37-39,43-45
47-49,53-55,58,61-63,65,66,68
-71,73-77,79-82,84,85,88,89,
91-95,98-109,112-114,116-124
129,135,140,149,150,152-156,
158,165-168,195,197-199
- Контактологија 5,7,9,10,12,13,
20,21,31,32,38,44,45,54,89,90
100,101,103,124,128,129,132,
140-142,195
- Контактолошка вредност 28,31
-34,39,91,101,112,114-117,
132,135,141,148,173,174,188
- Контактолошка лексикогра-
фија 9,10,24,31,98
- Контактолошка синонимија 12
15,28,29,32,66
- Контактолошка хомонимија 66
- Контактолошке јединице 9,10,
13,22,31,44,91,99,100,112,117
141,151,195,196,198,200
- Контактолошки антоним 5,32
33,43-45,47,53-55,57,58
- Контактолошки антонимски
блок 45
- Контактолошки антонимско-
синонимски блок 5,43,46,47,
54,58

- Контактол. атлас 7,24,195-198
 Контактолошки блок 66,68
 Контактолошки низ 34
 Контактолошки пароним 34
 Контактолошки речник 5-7,10,
 21,23,24,28,30,31,33-35,38,44,
 48,54,55,79,82,88,98-102,108,
 112,113,115,117,118,140,141,
 145,149-153,155,163,165,173,
 174,179,180,183,187-189,195,
 198
 Контактолошки речник сло-
 венских језика 5-7,14,22,24,
 31,35,48,54,80,98-101,103-
 106,112,113,115,124,152,189
 Контактолошки речник кон-
 тактофразема 128,130,137,
 140,141,145,149,187
 Контактолошки синоним 5,22
 28,31-39,44,53,98,104,105,123
 Контактолошки синонимско-
 антонимски блок 5,43,47,48,
 53,54,58
 Контактолошки хомоним 32-
 34,44
 Контактолошко моделирање
 91,94
 Контакторморфема 13,14,116,
 197
 Контактпрозодема 13,116,197
 Контактосема 13,14,80,116,170-
 172,197
 Контактосинтаксема 13,14,116,
 165,197
 Контактостилема 13,14,116,
 173,197
 Контактфонема 13,14,116,156
 197
 Контактфразема 6,7,9,13,14,
 23,88,89,91,93-95,101,108,109
 116,124,128-137,140-143,145,
 147,149-152,154-156,158-182,
 186,187,189
 Контекст 5,13,17,20,21,49,61,
 62,65,68,71,94,102,117,129,
 174-176,180,187,188,198
 Контекстуални маркер 61,66,71
 Контекстуално-контактолошки
 блок 5,66,67,72
 Контекстуално-контактолошки
 кластер 5,66,67
 Контрадикторни антоним 43
 Контрарни антоним 43
 Концепт 20,32,88-95,106-108,
 122,129,136,137,142,144,149,
 170,175-179,181
 Концептосфера 89,90
 Концептуализација 5,89,90,93,
 177,179
 Крилатице 144
 Кроатизам 20
 Лажни пријатељи 12
 Лакунарни концепт 92,106,175
 Латентно место 13,31,101,175
 Латинизам 48
 Лексички маркер 71
 Лексичко-стилистичка адапта-
 ција 12,14,22,35,36,86,105,
 116,122
 Лимноним 71
 Лингвистички фактор 45,90,91,
 93,129,132
 Лингвогеографски ниво 142
 Лингвокултурологија 144
 Лингвокултуролошки ниво 142
 Локализатор 67,69,71,72
 Македонски утицај 69
 Макротопоним 71
 Мађарски утицај 69,70
 Међујезичка синонимија 32,35
 Међусловенски контактолош-
 ки атлас 6,7,24,193,196-200
 Метафора 11,16
 Методологија контактолошких

- истраживања 10-12,14,22
Метонимија 11,16
Минималне дискурсне јединице 24
Модел 11-16,19,20,22-24,28,31-33,35,38,39,44-48,53-55,58,65-68,69,71,72,74,80,85,88,94,98,102,104-106,115,116,118,120,145,147,149,150-152,154-156,158-160,162-168,170-175,177,179-182,185,188
Модификација 137,180,186
Монолингвална средина 38,45,54,74,91,132
Морфема 19,21,58,101,117,119,120,151,166,167
Морфолошка парадигма 61
Неизведена реч 58,118,166,186
Немачки 11,15,16,18,19,186,109,124,141-143
Неологизам 10,16,17,142
Неприлагођена реч 21,22
Нестандардни језик 32
Обличка јасноћа 18
Ограничавање утицаја 39,44
Одсуство утицаја 45
Ојконим 71
Оказионална употреба 77
Ономастика 22,23,71
Опозит 30
Оријентализам 32
Ороним 71
Ортограм 151
Ортоепија 105
Основно значење 45,53,177
Основни облик речничке одреднице 19,21,65,173
Парадигматичност 182
Паралелни фразеологизам 133,143
Парасинонимија 12
Пасивни речник 141,187
Пејоризација 11,16
Перинтеграција 81
Периферни члан 20
Перејоним 71
Повећање броја значења 12
Позајмица 10
Позајмљеница 10,11-13,15-17,19,20,23,24,29,31,37,94,100,113,114,116,134,137,142,143
Позајмљивање 11,13,23,94,114,116,132,142
Полилингвална средина, ~ искуство 13,14,33,46,74,91
Полисемија 36,37,58
Полонизам 145
Полугерманизам 15
Полупреведеница 16
Полусложеница 17,154
Пољски утицај 109,145
Посрбица 32
Потенцијална сема 80,84,85,107
Празно место 13,31,101
Пребацивање кодова 23,32
Превод 16,21,32,91,95,186
Прецедентно име 177
Прецедентни текст 94
Придевски број 168
Придевски вид 21
Придевски род 168
Прикључење 158
Прилагођена реч 22
Примарна адаптација 10,11,13,21,34,37,38,45,46,54,61,63,74,77,81,86,116,153-155
Примарне промене 10
Примарно-терцијарна адаптација 13,38,74,116
Проксоним 30
Прозодија, ~ обележје 14,153-155
Прототипни чланови 20

- Проширење значења 11,12,15,
39,80,85,106,121,173,186
- Психолошки фактори 117
- Радијалне категорије 20
- Реалија 94,142
- Редукција 119,153,157
- Реконструкција 23,142,144,169
- Рекција 13,18,22,149,158,163,
164,185
- Реплика 12,13,16,19-23,38,44-
48,54,58,61,65,66,68,69,74,80,
85,94,95,115,116,142,150,151,
153,155,156,159,160,163,164
166-168,170-172,174,175,177
179,181,182,186
- Реципијент 91
- Реченица, ~ структура, ~ кон-
струкција 19,99,134,154,156,
158-164,180,187
- Речник адаптације 31,99,113,
117,148,149,188,189
- Речник англицизама 10,21,99,
141
- Речник германизама 19
- Речник идентификације 99,148
- Речник контактема 99
- Речник позајмљеница 99
- Речник романизама 15
- Речник русизама 10,12,99,141
- Речник синонима 29
- Речник славенизама 21
- Речник страних речи 48,81,102
- Речнички чланак 22,31,35,79,
98,102,103-105,106,140,141,
149,165,166,176,181,183
- Ритмична група 154
- Робни знак 71
- Родна сема 84
- Романизам 14,15
- Русизам 7,10-13,30-32,39,48,91
99,100,102,103,112-115,118,
128,141
- Руска грађанска ћирилица 151
- Руски утицај 5,6,22,28,30,31,33
35,37-39,43,44,48,53,55,57,98,
99,101,102,104-106,108,112-
116,118,124,128-131,135,137,
140,142,143,145,147,150,154,
155,165,166,183,186,189,193-
200
- Рускословенски 9
- Рускост 93
- Савремени језик 187
- Секундарна адаптација 11,13,
15,20,21,34,37,38,45,54,61,63
74,77,86,116,153-155,181
- Секундарне промене 10
- Секундарно значење 45,46,49,
53
- Секундарно-терцијарна адап-
тација 13,38,74,116,186
- Сема 12,34,45,84,101,107,117,
122,170-173,175
- Семантичка адаптација 12,13,
15,19,35,79,80,121,135
- Семантичка еквивалентност
135
- Семантичка екстензија 11,15,
39,80
- Семантичке промене 11-14,16,
31,80,104,106,116,120,121,
123,124,137
- Семантичко-сликовна еквива-
лентност 135
- Семантичко-сликовни фразео-
лошки еквивалент 135
- Сигнали италијанског ј. 18
- Симбол 142
- Симилар 30
- Синоним 22,28-39,47-49,53,105
- Синонимија 12,28-30,32,34,39
- Синонимска група 35-37,39
- Синонимски низ 28,34,36,37,39
47,48,53,58

- Синонимски пар 28,34,36,37,39
Синонимски ред 28,34
Синонимско-антоним. блок 47
Синтагма 17,33,49,54,158-164,
166,168
Синхронија, синхронијски 10,
11,22,38,187
Славенизам 9,21,37
Славеносрпски 9
Сленг 32
Смањење броја значења 12
Спелеоним 71
Спојивост 187,188
Спољни фактор 13,101
Србизација 10
Србизам 62
Српски утицај 61-63,68-70,73,
75,76,79,82,109,141,142,150
Српскословенски 9
Стандардни језик 32
Статичка вредност контакто-
фразама 188
Стереотип, стереотипни 76,84,
94,142,178,179
Стилистичка адаптација 136
Стилско обележје, ~ маркира-
ност 33,37,39,100,173,174
Структуралистички приступ
9,10,130
Структурни тип фразеоло-
гизама 158,159
Структурно-семантички модел
149,162,163,185
Суужење значења 11,12,15,19,
39,80,85,106,121
Суперконцепт 177,179
Супротност 44
Супротстављеност 44
Супстандардни ниво, ~ форма
11,23
Супституција 21,54,152,153,
157,165
- Сценариј 94
Творбени начин и др. 12,13,
18-21,23,28,37,38,57,74,81,
104,119,129,166
Творбена основа 58,166,167
Творбени тип 101
Творбени формант 58,166
Творбено гнездо 20
Теоним 71
Терцијарна адаптација 13,34,
38,46,54,61,63,74,77,86,116
Трансакцентуација 6,22,35,85,
98,105,118,140,149,152-156,
158,179,185
Трансграфематизација 6,22,35,
38,77,85,105,118,140,149-152,
179,185
Трансдеривација 6,9,12,14,20,
22,23,35,37,38,58,85,105,116,
119,120,134,140,149,150,165-
167
Трансдикција 18
Транскаатегоризација 20
Трансконцептуализација 5,6,14
22,86,88-90,92-95,98,105-108,
122,137,140,149,175,179,186
Транскрипција 19,23
Транслекција 18
Транслитерација 12
Трансморфемизација 11,12,17,
19,20,22,35,46,85,105,116,120
134,149,150
Трансморфологизација 5,6,12,
14,20,22,35,39,62,74,85,105,
116,120,134,140,149,150,167,
168
Транспарадигматизација 6,140,
149,174,175,186
Транссемантизација 5,6,12-14,
18,22,35,53,68,73,79,80,85,98,
105,106,116,120,121,135,140,
149,169,171,173,174,186

- Транссинтаксизација 6,13,14,
22,98,105,116,122,136,140,
149,163,164,185
- Трансстилизација 6,35,140,149,
173,174,186
- Трансструктуризација 6,140,
149,150,160,185
- Трансфер 9,13,22,23,30,31,116,
142
- Трансфонемизација 6,11,14,17,
18,22,35,81,85,105,118,119,
133,140,149,156-158,179,185
- Туђица 10,20
- Турски утицај 68-70,72,80,109,
124,145
- Укупна адаптација 6,22,35,86,
122,149,158,179,186
- Универзалије 133
- Унутрашњи фактор 13
- Упитник 15,197
- Упоредни метод, анализа 80,
130,169,173
- Фазе адаптације 5,19,21,34,45,
48,54,55
- Фитоним 71
- Фонема 12,14,101,117,119
- Фонетска реч 153,154,158,159
- Фонолошки ниво 10,11,12,20
- Формализација процеса
адаптације 10,101,103,104,
129,168
- Фразема, фразеологизам 19,
101,130,132-136,141-145,147-
149,151-154,156,158,159,161-
163,168-171,173,175,186-189
- Фразеолошка безеквивалент-
ност 135
- Фразеолошка варијанта 133
- Фразеолошка контактологија
6,7,89,101,128-132,140
- Фразеолошка лакуна 135
- Фразеолошка подударност 135
- Фразеолошка позајмљеница
133,143,144
- Фразеолошка синтагма 135
- Фразеолошка слика света 89,
145
- Фразеолошка сраслица 135
- Фразеолошка туђица 133,143
- Фразеолошка универзалија 133
- Фразеолошки еквивалент 135
- Фразеолошки етимон 141
- Фразеолошки израз 135
- Фразеолошки интернациона-
лизам 133
- Фразеолошки калк 17,133
- Фразеолошки полукалк 133
- Фразеолошки русизам 89,93,
133
- Фразеолошки контактолошки
речник 148,156
- Фразеолошко јединство 135
- Француски утицај 109,124,141,
143
- Фрејм 38,85
- Фреквенција 187
- Функцијска апроксимација 16
- Хидроним 71
- Хомоним 32,34,35,98,105,107,
117,118
- Хомонимија 66,105
- Хрононим 71
- Хунгаризам 11,15
- Цитат 21,143
- Ширење језичког утицаја 39,43
44,58

БИБЛИОГРАФИЈА АУТОРА КЊИГЕ

А. КЊИГЕ

(монографије, речници, хрестоматије, дисертације)

1. Лингвистичка терминологија у општим руско-српскохрватским речницима. Одбрањен дипломски рад у рукопису, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 1991.
2. Речи са лексикографском напоменом „русизам“ у речницима савременог српскохрватског језика. Одбрањен магистарски рад у рукопису, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 1996, 303 стр.
3. Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник. Фото Футура, Београд, 1997, 331.
4. Русизми у савременим јужнословенским и западнословенским књижевним језицима према квалификатору у лексикографским изворима. Одбрањена докторска дисертација у рукопису, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, 2002, 851.
5. Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама. Фото Футура, Београд, 2004, 364.
6. Контактолошки речник адаптације русизама у осам словенских језика. Фото Футура, Београд, 2004, 771.
7. Огледи из лингвистике и поетике. Фото Футура, Београд, 2004, 158.
8. Хрестоматија руских текстова за студенте правне струке. Фото Футура, Београд, 2004, 152.
9. Биобиблиографија са прилозима. Фото Футура, Београд, 2008, 151.
10. Балканска русистика. Први балкански славистички академски информационо-комуникациони систем. Фото Футура Београд, 2008, 400.
11. Контактолошки речник словенских језика: речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Том 1, А-В, Београд, Фото Футура, 2010, 413.
12. Контактолошки речник словенских језика: речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Том 2, Г-Е, Београд, Фото Футура, 2011, 420.
13. Радови из лингвистичке контактологије. Књига прва. Београд, Фото Футура, 2012, 230.
14. Контактолошки речник словенских језика: речник адаптације

бугарских контактолексема под руским утицајем. Том 3, Ж-Ў, Београд, Фото Футура, 2012 (у штампи)

Б. РАДОВИ

(реферати, чланци, прикази, презентације, рецензије)

15. „Превођење у систему масовне комуникације, процеси превођења и два фундаментална модела превођења“. Самоуправна школа 1, С. Митровица, 1985: 59-65.

16. „Нивои еквивалентности у превођењу. Зборник реферата и саопштења 16/3, Научни састанак слависта у Вукове дане, 10-14.9. 1986., Београд, 1987“. Преводац, Београд, 1988, 1: 33-36.

17. „Нови приручници за наставнике руског језика“. Самоуправна школа, Сремска Митровица, 1989, 2: 51-53.

18. „Вукове пословице о језику и говору“. Школски час за српскохрватски језик, Београд, 1989, 4: 85-88.

19. „О филолошкој секцији“. Школски час за српскохрватски језик, Београд, 1990, 4: 68-71.

20. „Примена микролингвистичке анализе на примеру приповетке А. П. Чехова ‘Чиновникова смрт’“. Школски час за српскохрватски језик, Београд, 1990, 5: 43-46.

21. „Сибирске обредне свадбене песме у поређењу са нашим“. Школски час за српскохрватски језик, Београд, 1992, 2: 54-61.

22. „Слова с лексикографической пометой русизм в словарях современного сербскохорватского литературного языка“. IV Међународни симпозиум ‘Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков’, Сборник докладов, Белград, 1996: 340-346.

23. „Русизми и њихова обрада у речницима јужнословенских и западнословенских језика“. Славистика II, Београд, 1998: 157-161.

24. „Лингвистика језичких контаката и настава руског језика“. Међународни симпозијум поводом 120-годишњице Катедре за руски језик и 50-годишњице Славистичког друштва Србије, Зборник реферата, Београд, 1998: 614-617.

25. „Међународни научни скуп: Допринос Блажа Конеског македонској култури“. Зборник Матице српске за славистику 54-55 Нови Сад, 1999: 301-303

26. „Об определении понятия русизм в современной лингвистике: на материале словарей сербского, македонского и болгарского языков“. IX Међународни конгресс преподавателей русского языка и литературы, Сборник тезисов, Братислава 1999:12.

27. „Концепт речника русизама у српском и македонском језику“. Славистика III, Београд, 1999: 206-213.
28. „О дефиницији појма русизам на материјалу речника српског, македонског и бугарског језика“. Зборник Матице српске за славистику 56-57, Нови Сад, 1999: 123-128.; Пројекат Растко, http://www.rastko.rs/filologija/zmss/arhiva/56-57/jovan_ajdukovic.pdf
29. „IX конгрес МАПРЈАЛ-а: руски језик, књижевност и култура на граници векова“. Зборник Матице српске за славистику 56-57, Нови Сад, 1999: 221-224.
30. „Допринос српске контактологије последње деценије XX века проучавању русизама у јужнословенским језицима“. Славистика IV, Београд, 2000: 204-211.
31. „О первичной, вторичной и третичной адаптации русизмов в сербском, болгарском и македонском языках“. V Международный симпозиум ‘Состояние и перспективы сопоставительных исследований русского и других языков’, Сборник докладов, Белград-Ниш, 2000: 104-110.
32. „О контактологическом определении понятия русизм: на материале словарей сербского, македонского и болгарского языков“. Съпоставително езикознание XXV, София, 2000, 1: 140-146.
33. „О контактологическом словаре русизмов в польском, словацком и чешском языках“. Studia Russica XVIII, Budapest, 2000: 13-17.
34. „О контактологическом словаре русизмов в польском, словацком и чешском языках“. Hungaro-Baltoslavica 2000, ‘Языки в Великом княжестве Литовском и странах современной Центральной и Восточной Европы: миграция слов, выражений и идей’, Сборник тезисов, Budapest, 2000: 37.
35. „О научном проекте ‘Русизмы в южнославянских и западнославянских литературных языках согласно квалификаторам в лексикографических источниках’“. I Международный конгресс русистов-исследователей, ‘Русский язык: исторические судьбы и современность’ 13-16. марта 2001, Сборник тезисов, Москва, МГУ, Москва, 2001: 294; Сајт конгреса, <http://www.philol.msu.ru/~rlc2001/abstract/files/sociolingv.doc>
36. „О појму ‘русизам’ из угла теорије о три врсте контактолошке адаптације“. Славистика V, Београд, 2001: 71-79.
37. „Типы трансдериваций русизмов в контактологическом словаре“. Международный симпозиум ‘Лингвистическое и культурное разнообразие – фактор европейского развития’, Сборник докладов, Бухарест, 2001: 45-52.
38. „Јован Ајдуковић, О пројекту Русизми у савременим јужнословенским и западнословенским језицима према квалификатору у лек-

сикографским изворима“. Лингвистичке актуелности, Институт за српски језик САНУ, Београд. Година 2001, Број 4, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=172>

39. „Најновији радови у хрватској контактологији“. Лингвистичке актуелности IV, Институт за српски језик САНУ, Београд. Година 2001, Број 4, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=176>

40. „Социолингвистичка конференција у Софији“. Лингвистичке актуелности IV, Институт за српски језик САНУ, Београд, Година 2001, Број 4, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=166>

41. „Балто-словенска конференција у Будимпешти“. Лингвистичке актуелности IV, Институт за српски језик САНУ, Београд, Година 2001, Број 4, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=170>

42. „Конференција посвећена В. И. Даљу у Софији“. Лингвистичке актуелности, Институт за српски језик САНУ, Београд, Година 2001, Број 5, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=201>

43. „Међународни конгрес Русский язык: исторические судьбы и современность, МГУ, Москва 13-16 марта 2001“. Лингвистичке актуелности, Институт за српски језик САНУ, Београд, Година 2001, Број 5, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=202>

44. „Suvremena lingvistika, 47-48, ZLFF, Zagreb, 1999“. Лингвистичке актуелности VI, Институт за српски језик САНУ, Београд, Година 2001, Број 6, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=248>

45. „VIII међународна летња школа когнитивне лингвистике“. Лингвистичке актуелности, Институт за српски језик САНУ, Београд, Година 2001, Број 6, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=231>

46. „Речник српско-пољских међујезичких паронима“. Лингвистичке актуелности, VI, Институт за српски језик САНУ, Београд, Година 2001, Број 7, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=269>

47. „Међународна конференција у Букурешту“. Лингвистичке актуелности, VII-VIII, Институт за српски језик САНУ, Београд, Година 2002, Број 8/9, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=290>

48. „Контактолошки принципи идентификације русизама у лексикографским изворима“. Славистика, VI, Београд, 2002: 108-115.

49. „О понятии ‘язык-посредник’ на материале словарей сербского, болгарского и македонского языках“. Проблеми на социолингвистиката, бр. 7, Междунaродно социолингвистическо дружество, Софија, 2002: 178-181.

50. „Концепция контактологического словаря адаптации русизмов в славянских языках“. Слов'янський збірник, випуск IX, Одеса, 2003: 85-92.

51. „О појму контактостилема“. Стил, 2, Књижевна задруга Бања-лука, Удружење књижевника Србије, Београд 2003: 331-337.

52. „Контактема – основна јединица лингвистичке контактологије“. Славистика, VII, Београд, 2003, 74-84; Пројекат Растко, http://www.rastko.rs/rastko-ru/jezik/jajdukovic/jajdukovic-kontakt tema_c.pdf

53. „О контактолошком речнику адаптације русизама у бугарском језику“. Научна конференција ‘Бугарски језик у XX веку’, Пројекат Растко, 2003, <http://www.rastko.rs/rastko-bg/jezik/jajdukovic-kontakt.php>

54. „Włodzimierz Pianka, Emil Tokarz. Gramatyka konfrontatywna języków słowiańskich. Tom 1, Śląsk, Katowice 2000“. Лингвистичке актуелности, Институт за српски језик САНУ, Београд, 2003, 11, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=382>

55. „Нови интернет сајт: www.russian.iztok.net“. Лингвистичке актуелности, Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, Београд, Година 2003, Број 11, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=372>

56. „Први број међународног часописа Стил“. Књижевне новине, бр. 1084-1087, 15. јун-15. август, Београд, 2003: 17.

57. „Извештај о раду на пројекту ‘Словенски језици у контакту са руским језиком’“. Славистика, VIII, Београд, 2004: 392-398.

58. „О некоторых понятиях лексической контактологии“. II Международный конгресс русистов-исследователей, ‘Русский язык: исторические судьбы и современность’, Москва, МГУ, 18-21 марта 2004, Сборник докладов, Москва, 2004: 445; Сајт конгреса: <http://www.philol.msu.ru/~rlc2004/files/sec/18.doc>

59. „О морфолошкој адаптацији основног облика изма у српском језику“. К 75-летию со дня рождения проф. Пенки Филковой, Сборник научных трудов, Херон Прес ДОО, София, 2004: 125-136.

60. „О контактолошком приступу у проучавању русизама“. Лингвистичке анализе, Зборник у част 25 година Института за стране језике Универзитета Црне Горе, Подгорица, 2004: 277-290.

61. „Antica Menac, Željka Fink-Arsovski, Radomir Venturin, Hrvatski frazeološki rječnik, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003, 414 s.“. Лингвистичке актуелности, Институт за српски језик САНУ, Београд, Број 12/13, Година 2004, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=395>

62. „Intervju sa mr Rafaelom Šejić sa Odseka za ruski jezik i književnost Univerziteta u Zadru“. Балканска русистика, Универзитет у Софији, 2004. Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/BRprintout269.pdf>

63. „Željka Fink Arsovski, Poredbena frazeologija. Pogled izvana i iznutra, Filozofski fakultet, Zagreb, 2002, 128 s.“. Лингвистичке актуелности, Институт за српски језик САНУ, Београд, Број 12/13, 2004, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=410>

64. „Anke Levin-Steinmann, Thematisches phraseologisches Wörter-

buch der russischen Sprache Beschreibung und Charakterisierung des Menschen Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1999“. Лингвистичке актуелности, Институт за српски језик САНУ, Београд, Број 14, 2004-2006, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=59>

65. „Четрнаест питања др Жельки Финк, професору на Катедри за руски језик Филозофског факултета Универзитета у Загребу“. Балканска русистика, Универзитет у Софији, 2004, Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/BRprintout505.pdf>

66. „Балканска русистика – први русистички академички портал на Балканима“. Међународни конгрес, ‘Русска речност у светском контексту’, Тезиси доклада, Фонд Достоевског, 2004, Москва, [www.dostoevsky-fund.ru/sites/krs/index .htm](http://www.dostoevsky-fund.ru/sites/krs/index.htm)

67. „Предисловје к контактолошкој речнику адаптације русизма у осам славјанских језика“. Балканска русистика, Универзитет у Софији, Година 2004. Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/Ajdukovic.BRprintout528.pdf>

68. „Састав и структура контактолошкој речнику адаптације русизма у осам славјанских језика“. Балканска русистика, Универзитет у Софији, Година 2004, Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/Ajdukovic.BRprintout606.pdf>

69. „Александар Милановић, Кратка историја српског књижевног језика. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 142. стр.“ Лингвистичке актуелности, Институт за српски језик САНУ, Београд, Број 12/13, Година 2004, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=411>

70. „А.К.Смолскаја, Славјанске студије, Одеса, 2001“. Лингвистичке актуелности, Институт за српски језик САНУ, Београд, Број 14, 2004-2006, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=63>

71. „Тања Павловић, Живот и смрт у језику и култури. На руском и српском материјалу, Чигоја штампа, Београд, 2004: 213“. Лингвистичке актуелности, Институт за српски језик САНУ, Београд, Број 14, 2004-2006, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti/?p=62>

72. „Нови пројекат: контактолошки енциклопедијски и библиографски речник“. Славистика, IX, Београд, 2005: 138-143.

73. „Rudolf Filipović, Antica Menac, Engleski element u hrvatskome i ruskom jeziku, Školska knjiga, Zagreb, 2005, 77 stranica“. Стил, IV, Београд, 2005: 412-415.

74. „Stefan Michael Newerkla, Sprachkontakte Deutsch-Tschechisch-Slowakisch. Peter Lange, Frankfurt am Main, 2004, 783 str.“. Стил, IV, Београд, 2005: 420-423.

75. „Разговор са др Корнелијом Ичин, професором руске књижевности на Филолошком факултету у Београду“. Балканска русистика,

Универзитет у Софији, 2005. Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/BRprintout1326.pdf>

76. „Lelija Sočanac, Orsolya Žagar Szentesi, Dragica Dragičević, Ljuba Dabo-Denegri, Antica Menac, Anja Nikolić-Hoyt, Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima. Prilagodba posuđenica, Nakladni Zavod Globus, Zagreb, 2005: 255“. Стил, V, Београд, 2006: 398-402.

77. Корнелија Ичин, Ајдуковић Јован, Јаковљевић Ана, „Формулар уз Јавни позив за пријаву пројеката у области основних истраживања за период 2006-2010. Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије“. Сајт Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије, 2005: 1-15.

78. „Новые материалы по лингвистике на сайте ‘Балканская русистика’“. Болгарская русистика, София, 2005/3-4: 112-116.

79. „О истраживачкој јединици у пројекту ‘Језички кодови у контакту: руски утицај’“. Славистика, X, Београд, 2006: 99-106.

80. „О појму ‘контактофразама’“. Komisija za slavensku frazeologiju Međunarodnog slavističkog komiteta, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Međunarodni znanstveni skup ‘Slavenska frazeologija i pragmatika’, Rab, 17-19. rujna 2006. Sažeci referata, Zagreb, FF Press, 2006: 5.

81. PowerPoint презентација к докладу „О понятију ‘контактофразама’: на материале фразеологизмов русског језика“, Међународна конференција ‘Славјанска фразеологија и прагматика’, острв Раб, 17-19 септембра 2006 г., Балканска русистика, Универзитет у Софији, 2006; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/Ajdukovic.Kontaktofrazema.ppt>

82. „Лингвистика на интернету: о порталу ‘Балканска русистика’“. Савремене тенденције у настави језика и књижевности, Зборник радова, Филолошки факултет, Београд, 2007: 606-613. Балканска русистика, Универзитет у Софији, 2006; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/Ajdukovic.BRprintout2808.pdf>

83. „PowerPoint презентација ‘Балканској русистики’“. Конференција ‘Современе тенденције у изучавању језика и литературе’, Београд, 7-8 априла 2006 г., Балканска русистика, Универзитет у Софији, 2006; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/AjdukovicBalkanskajaRusistika.ppt>

84. „Балканска русистика: веб портал Факултета словенских филологија Софијског универзитета“. Стил V, Београд, 2006: 402-405.

85. „Лингвистичка контактологија у XXI веку: правци истраживања“. Међународни конгрес ‘Примењена лингвистика данас’, Друштво за примењену лингвистику Србије и Црне Горе. Књига резимеа, Београд 2006: 1-2.

86. PowerPoint презентација: „Лингвистичка контактологија у XXI веку. Правци истраживања“. Међународни конгрес ‘Примењена лин-

гвистика данас'. Друштво за примењену лингвистику Србије и Црне Горе. Филолошки факултет у Београду, 28-30.9.2006, Балканска русистика, Универзитет у Софији, 2006; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/AjdukovicKongres2006.pps>

87. „О контактологическом словаре адаптации фразеологических русизмов“. III Международный конгресс русистов-исследователей, 'Русский язык: исторические судьбы и современность', 20-23. марта 2007, Сборник тезисов, Москва, МГУ, 2007: 721; Сајт конгреса: <http://www.philol.msu.ru/~rlc2007/abstracts/?secti onid=24>

88. „Структура и основное содержание монографии 'Введение во фразеологическую контактологию. Теория адаптации контактофразем под влиянием русского языка'“. *Studia Russica XXIII*, Budapest, 2009: 147-155. Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/SR Ajdukovic.pdf>

89. „Frazeologija u kontaktu: teorija i primena. Medjunarodna konferencija 'Jezici i kulture u kontaktu', Herceg Novi, 16.-18. septembra 2007. godine, Institut za strane jezike Univerziteta Crne Gore – Podgorica, Zbornik teza, 2007: 8. Резиме излагања: Балканска русистика, 2007; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/Ajdukovic. BRprintout6569.pdf>

90. PowerPoint презентација: “‘Балканска русистика’ и електронно обучение”, Међународни симпозиум ‘Тимишоарској славистици 50 лет. Межкултурни дијалози’ (Тимишоарски западни универзитет, 2-4 новембра 2007 г., Тимишоара, Румунија) Балканска русистика, Универзитет у Софији, 2007; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/Ajdukovic2007.ppt>

91. „Контактологическе јединице у преводу“, Сборник тезисов, I Међународна научно-практичка конференција ‘Руски језик и култура у зеркалу превода’, Факултет Виша школа превода МГУ им. М.В. Ломоносова, Универзитет Македонија (г. Салоники) и Факултет језика, литературе и културе страна Причерноморског басейна Фракијског универзитета имени Демокрита, 14 – 18 маја 2008 г., Ситонија, Халкидики (г. Салоники), Грција, стр. 9.

92. „О контактолошкој речнику контактофразема“. *Časopis Riječ*, 15/2, Hrvatsko filološko društvo, Rijeka, 2009: 19-28; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/AjdukovicOpatija2008.pdf>

93. „О појнатији ‘трансконцептуализација’“. *Cognitive Modeling in Linguistics – 2008, Proceedings of the X-th International Conference*, Bechichi, Montenegro, September 06 – 13, 2008, Vol. 1, Kazan State University Press, 2008: 21-30. Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/Ajdukovic CML2008.pdf>

94. „Контактофраземе у македонском језику и њихова лексикографска обрада“. XXXV научна конференција – лингвистика. Зборник со реферати. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Мегу-

народен семинар за македонски јазик, литература и култура (29.8. – 31.8.2008, Охрид), 2010: 15-23; рад је објављен и у зборнику 'Компаративистика', који је приређен у част академика Националне академије наука Републике Казахстан Р. Нургали, Астана, 2010: 69-81; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/AjdukovicKontaktofrazeme.pdf>

95. PowerPoint презентација: „Контактофраземе у македонском језику и њихова лексикографска обрада“. XXXV научна конференција – лингвистика. Универзитет 'Св. Кирил и Методиј', Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 29.8. – 31.8.2008, Охрид; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/Ajdukovic2008.ppt>

96. „Контактологически аспекти изученија произведениј Л.Н. Толстого (к постановке проблемы)“. Материали конференцији 'Литературно наследство Л.Н. Толстого'. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, İstanbul, 2008: 9-14.

97. „About the First Volume of a Contactological Dictionary of Slavic Languages“. Acta Linguistica, Vol. 3, No. 3, Eurasia Academic Publishers, Sofia, 2009: 90-100; Репринт: Slavic Eurasia Papers. Россия и русские глазами инославянских народов: язык, литература, культура 1. No.3, Slavic Research Center, Hokkaido University, 2010, 167-182, Допуњена верзија: Балканска русистика, Универзитет у Софији, 2009; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/AjdukovicDictionary2010.pdf>

98. „О бугарском контактолошком речнику адаптације контактолексема под руским утицајем“. Българският език и литература в славянски и в неславянски контекст. Меѓународна конференција. Сегед, Унгарија, 28-29.5.2009 г. Ред. Farkas-Barathi, M. – Majoros, H., Szeged, JATE Press, 2011: 119-124; Проширена верзија рада је објављена као предговор у књизи: Контактлошки речник словенских језика: речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Том 1, А-В. Београд, Фото Футура, 2010, 5-12.

99. PowerPoint презентација: „О бугарском контактолошком речнику адаптације контактолексема под руским утицајем“. Меѓународна научна конференција 'Българският език и литература в славянски и в неславянски контекст', Сегедски универзитет, Унгарија, 28–29 мај 2009. 'Балканска русистика', Универзитет у Софији, 2009: http://www.russian.slavica.org/article_9956.html

100. PowerPoint презентација: „Постоје ли контактеме на дискурсивном нивоу?“, 14. меѓународни skup slavista, Hrvatsko filološko društvo, Filozofski fakultet u Rijeci, 22. do 25.6.2009. 'Балканска русистика', Универзитет у Софији, 2009; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/AjdukovicSegedin.ppt>

101. „Контактолошки синоними под руским утицајем у македонском контактолошком речнику“. XXXVI научна конференција – лин-

гвистика. Зборник со реферати. Скопје: Универзитет 'Св. Кирил и Методиј', Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2010: 43-56, ISBN; Електронска верзија: „Балканска русистика“, Универзитет у Софији, 2009; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/AjdukovicOhrid2009.pdf>

102. „About the Process of Transderivation in the Bulgarian Contactological Dictionary of Adaptation of Contact-Lexemes under Russian Influence“. Proceedings of the XIth International Conference 'Cognitive Modeling in Linguistics – 2009', Constantza, Romania, September 07 – 14, 2009, Kazan State University Press, p. 350.

103. „О первых томах контактологического словаря славянских языков, посвященных влиянию русского языка“. Труды и материалы, IV Международный конгресс русского языка 'Русский язык: исторические судьбы и современность', Издательство Московского университета, Москва, 2010: 634.

104. „О первых томах контактологического словаря славянских языков, посвященных влиянию русского языка“. Контактолошки речник словенских језика: речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Том 1, А-В. Београд, Фото Футура, 2010, 376-386 (405) стр.; Електронска верзија у: Балканска русистика, Универзитет у Софији, 2010; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/AjdukovicMoskva2010.pdf>

105. PowerPoint презентација: „О первых томах контактологического словаря славянских языков, посвященных влиянию русского языка“. IV Международный конгресс исследователей русского языка 'Русский язык: исторические судьбы и современность', 20–23 марта 2010 г. на филологическом факультете МГУ им. М. В. Ломоносова; Балканска русистика, Универзитет у Софији, 2010; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/AjdukovicMoskva2010.ppt>

106. „Речевая коммуникация как предмет контактологической лексикографии“. Русский язык в культурной столице Европы-2010, Печский университет, Венгерская ассоциация преподавателей русского языка и литературы, Тезисы докладов, <http://rudocs.exdat.com/docs/index-46707.html>

107. „О межславянском контактологическом атласе“. Русский язык как фактор стабильности государства и нравственного здоровья нации: труды и материалы второй Всероссийской научно-практической конференции. 30 сентября – 2 октября 2010 г.: в 2-х частях /РОПРЯЛ, ТюмГУ; Союз журналистов Тюменской области; под ред. О.В. Трофимовой. Тюмень: Мандр и Ка, 2010. Часть 1, стр. 4-10., <http://www.utmn.ru/docs/3242.pdf>; Као поглавље у књизи: Контактолошки речник словенских језика: речник адаптације бугарских контактолексе-

ма под руским утицајем. Том 1, А-В. Београд, Фото Футура, 2010, 399-405 (ISBN 978-86-83691-39-5); Електронска верзија у: Балканска русистика, Универзитет у Софији, 2010; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/AjdukovicTirana2010.pdf>

108. „Транссемантизација руској контактолексеми ‘чевапчичи’ в контактологическом словаре“. Русский язык в современном мире: традиции и инновации в преподавании русского языка как иностранного и в переводе. Материалы II международной научной конференции, Москва: Изд. Высшая школа перевода МГУ. 2011: 18-24 с. Електронска верзија у: Балканска русистика, Универзитет у Софији, 2011; Архива: <http://ajdukovicj.narod.ru/AjdukovicGrcka2011.pdf>

109. „Šta je novo u srpskoj i hrvatskoj lingvističkoj kontaktologiji u prvoj deceniji XXI veka?“. Prvi bosanskohercegovački slavistički kongres, Knjiga sažetaka, Filozofski fakultet u Sarajevu, 2011, 7. str. Електронска верзија: Сајт Славистичког комитета у ФБиХ, <http://www.slavistickikomitet.ba/Knjigasazetaka.pdf>

110. „Шта је ново у српској и хрватској лингвистичкој контактологији у првој деценији XXI века?“. Зборник радова. Први босанско-херцеговачки славистички конгрес, Филозофски факултет у Сарајеву, 2012. (у штампи); Електронска верзија у: Балканска русистика, Универзитет у Софији, 2011; Архива: <http://ajdukovic.narod.ru/AjdukovicSarajevo2011.pdf>

111. „Контактолошки и контактни антоними“. XXXVIII научна конференција – лингвистика. Зборник со реферати. Скопје: Универзитет ‘Св. Кирил и Методиј’, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2011 (у штампи); Електронска верзија у: Балканска русистика, Универзитет у Софији, 2011; Архива: <http://ajdukovic.narod.ru/AjdukovicOhrid2011.pdf>

112. „Некоторые аспекты адаптации контактолексем под влиянием сербского языка в русском интернет-дискурсе“. ‘Русистика: язык, культура, перевод’. Сборник докладов юбилейной международной научной конференции (София, 23-25 ноября 2011 г.). София: Изток-Запад, 2012: 33-42; Електронска верзија рада у: Балканска русистика, Универзитет у Софији, 2011; Архива: <http://ajdukovic.narod.ru/AjdukovicSofija2011.pdf>

О АУТОРУ

Др Јован Ајдуковић рођен је 10.1.1968. године у Новом Саду. Основну школу завршио је у Руми, а гимназију у Шапцу са одличним успехом. Добитник је награде „Милорад Панић Суреп“ Шабачке гимназије. У другом разреду средње школе на савезном такмичењу у Скопљу (бивша СФРЈ) освојио је четврто место у знању руског језика и бесплатан боравак у Москви. Као гимназијалац уређивао је школски лист на руском језику „Мир увлечений“.

Први стручни чланак објавио је у шеснаестој години. Овај рад је увршћен у „Библиографију југословенске лингвистичке русистике“ П. Пипера (издање Матице српске из 1990. год.). Као ученик средње школе узео је учешће у раду лингвистичке секције Катедре за славистику Филолошког факултета у Београду (у раду су учествовале студенткиње, а данас професори, К. Кончаревић и К. Ичин; секцију је водио др Р. Маројевић). Са својим гимназијалским радовима из лингвопоетике упознао је др М. Сибиновића, тадашњег председника Просветног савета Србије. Први пут се југословенској научној јавности представио са осамнаест година на септембарском Научном састанку слависта у Вукове дане 1986. године. У дискусији која се водила после прочитаних реферата говорио је о могућности утврђивања нивоа еквивалентности руских превода и оригинала чувене „Хасанагинице“.

Групу за руски језик и књижевност на Филолошком факултету у Београду уписао је школске 1986/87, а дипломирао је 29. октобра 1991. године у предвиђеном року са просечном оценом 9.20 (дипломски рад – 10). Као студент 1988. год. учествовао је на Филологијаци у Мошћеничкој Драги код Опатије (шеф делегације Филолошког факултета у Београду била је др В. Половина). Осми семестар слушао је у Институту за руски језик „А. С. Пушкин“ у Москви. Рад „О звуковној организацији Пастернакове песме Дефиниција поезије“ прочитао је 20. априла 1990. године на јавном часу посвећеном стваралаштву Бориса Пастернака (у сали за седнице Филолошког факултета Универзитета у Београду). 20. октобра 1990. год. учествовао је са рефератом у студентској вечери посвећеној стваралаштву Сергеја Јесењина (Филолошки факултет Универзитета у Београду; ментор му је била др Мила Стојнић).

Магистрирао је 28. јуна 1996. год. на Филолошком факултету Универзитета у Београду на теми „Речи са лексикографском напоменом ‘русизам’ у речницима савременог српскохрватског језика“. Као полазна основа за истраживање послужили су му радови теоретичара језика у контакту (Е. Хаугена, У. Вајнрајха, Р. Филиповића, М. Сурдучког и др.) чије је принципе језичког позајмљивања прове­равао, реинтерпретирао и допуњавао. У раду је анализирао 1089 речи и синтагматских спојева поред којих у ексцерпираним речницима савременог српскохрватског књижевног језика и речницима страних речи стоји лексикографска напомена (квалификатор) *рус.* Досадашња истраживања посматрала су процес посредног језичког позајмљивања на четири нивоа: на фонолошком, морфолошком, семантичком и лексичком. У раду русизме анализира са фонолошког, творбеног, морфолошког, семантичког и лексичко-стили­стичког аспекта.

Докторску дисертацију под насловом „Русизми у савременим јужнословенским и запад­нословенским књижевним језицима према квалификатору у лексикографским изворима“ (851 страна) одбранио је 12. јуна 2003. год. на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Комисија за преглед и оцену докторске дисертације (дописни члан САНУ проф. др П. Пипер, проф. др Б. Станковић, проф. др М. Николић и научни саветник др С. Ристић), између осталог, закључила је следеће:

<...> У теоријском погледу дисертација Јована Ајдуковића представља несумљив допринос лингвистичкој контактологији, и у том погледу њен значај превазилази границе славистике. Он се огледа првенствено у томе што је у дисертацији пред­ложен развијен, сложен и доста конзистентан појмовно-терми­но­лошки апарат лингвистичке контактологије којом су обухваћене скоро све њене проблемске области и каквог до дисертације Јована Ајдуковића није било. Метајезик лингвистичке контактологије коју Јован Ајдуковић предлаже не прекида са већ постојећом традицијом у датој области него је критички допуњује и наставља. Истовремено тај метајезик је примењен на анализу и опис врло обимне и разноврсне језичке грађе, како у монографском делу дисертације тако и у њеном лексикографском делу, чиме је на доста убедљив начин остварен спој теорије и праксе.

Прву монографију под насловом „Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник“ објавио је 1997. године. У 2004. години из штампе су изашле још четири његове књиге. Издавање „Увода у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама“ и „Контактолошког речника адаптације русизама у осам словенских језика“ финансијски је подржало Министарство науке Републике Србије. У 2008. години објавио је шесту књигу „Балканска русистика“ о истоименом првом балканском, славистичком и академском

информационо-комуникационом систему. Исте године изашла је седма књига под насловом „Биобиблиографија са прилозима“. У овој књизи су приложене рецензије књига и радова из пера еминентних домаћих и страних научника.

· Жељка Финк (Универзитет у Загребу), „Recenzija knjige Jovana Ajdukovića 'Kontaktološki rečnik'“ [в. у књизи: Ј. Ајдуковић, Биобиблиографија са прилозима, Фото Футура, Београд, 2008, стр. 74-75]

<...> Оно што још ваља посебно истаћи јест чињеница да је Ј. Ајдуковић први контактолог који је израдио рјечник русизама не само у свом материнском српском језику, него и у још седам славенских језика. Рјечник је логичан наставак његове недавно објављене књиге „Uvod u leksičku kontaktologiju“, „Teorija adaptacije rusizama“ и врло је важан за развој контактологије опćenито.

· Жељка Финк (Универзитет у Загребу), „Recenzija znanstvenih radova i doktorske disertacije Jovana Ajdukovića“ [в. у књизи: Ј. Ајдуковић, Биобиблиографија са прилозима, Фото Футура, Београд, 2008, 63-64]

<...> Pratim već dulje vrijeme znanstveni rad mr sc. Jovana Ajdukovića vezan za područje kontaktne lingvistike i mogu zaključiti da on predstavlja značajan doprinos kako navedenoj lingvističkoj grani, tako i širem području lingvistike i filologije. Njegov je rad zanimljiv ne samo rusistima već i svim slavistima, lingvistima i filolozima.

· Пенка Филкова и Красимира Петрова (Универзитет у Софији), „Отзыв на научные труды Йована Айдуковича“ [в. у књизи: Ј. Ајдуковић, Биобиблиографија са прилозима, Фото Футура, Београд, 2008, стр. 53-55]

<...> В многочисленных публикациях и докладах на различных научных форумах апробированы основные положения диссертационного труда, который является большим творческим достижением Йована Айдуковича. Доклады были выслушаны с интересом и породили дискуссию в аудитории (Братислава 1999, Белград 2000, Бухарест 2000, София 2001 - мы были непосредственными свидетелями и участниками). Этот труд обогащает научную русистику и способствует ее развитию.

· Рајна Драгићевић (Универзитет у Београду), „Рецензија за књигу мр Јована Ајдуковића 'Увод у лексичку контактологију'“ [в. у књизи: Ј. Ајдуковић, Биобиблиографија са прилозима, Фото Футура, Београд, 2008, стр. 65-66]

<...> Ова књига ће значајно обогатити српску лексикологију и србистику уопште, јер опширно описује русизме као слој српске лексике и одређује јачину језичког контакта и утицаја руског језика на наш језик. Од великог значаја за лексикологију је и описан утицај руског језика на друге словенске језике, као и могућност поређења различитих словенских језика према уливу русизама у њих.

· Галина Георгијевна Тјапко (Московски државни институт међународних односа), „Рецензия на монографию Йована Айдуковича 'Введение в лексическую

контактологију / Теорија адаптације русизмов“ [в. у књизи: Ј. Ајдуковић, Биобиблиографија са прилозима, Фото Футура, Београд, 2008, стр. 67-70]

<...> Обобщая сказанное, подчеркнем, что концепция адаптации и активации русизмов, представленная в рецензируемом учебном пособии Й. Айдуковича, первом по лингвистической контактологии, изложена четко, системно, с опорой на последние достижения в этой области знаний, с привлечением большого, яркого и достоверного материала.

· Зорислав Паунковић (Београд), „Балканска русистика“, Политика. Културни додатак, бр. 46, субота, 13.11.2004., Београд [в. у књизи: Ј. Ајдуковић, Биобиблиографија са прилозима, Фото Футура, Београд, 2008, стр. 95-97]

<...> Најновији одличан пример примене интернета у хуманистици је бугарско-српски портал „Балканска русистика“, први академски портал на Балкану. <...> Најактивнији уредник „Балканске русистике“ је лингвиста Јован Ајдуковић, који, уз велики број прилога наших русиста различитих профила, чини српски удео у овом подухвату.

· András Zoltán (Универзитет у Будимпешти), „Ајдуковић Јован: Увод у лексичну контактологију: Теорија адаптације русизма, Београд: Фото Футура, 2004, 364 с.“, *Studia Russica XXII*, Budapest, 2005: 309-311, [в. у књизи: Ј. Ајдуковић, Биобиблиографија са прилозима, Фото Футура, Београд, 2008, стр. 85-87]

<...> Работа Й. Айдуковича выполнена на высоком профессиональном уровне. В ней привлекается огромный лексический материал и этот материал анализируется при помощи всех теоретических достижений в области исследования языковых контактов. <...>

· Michael Moser (Универзитет у Бечу), „Јован Ајдуковић, Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизма, Београд 2004. 364 S. // ders., Контактолошки речник адаптације русизма 8 језика – Контактологическиј словарь адаптације русизмов 8 језиков, Београд 2004. 771 S.“, *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Band 54, 2008: 267-268; [в. у књизи: Ј. Ајдуковић, Биобиблиографија са прилозима, Фото Футура, Београд, 2008, стр. 92-94]

<...> Mit seiner Monographie und vor allem mit seinem großartigen Wörterbuch hat Jovan Ajduković Grundlagenarbeit geleistet, deren bleibender, hoch einzuschätzender Wert für die Slavistik schwerlich in Frage gestellt werden kann.

· Влођимјеж Пјанка (Универзитет у Варшави), „Рецензија за књигу др Јована Ајдуковића Контактолошки речник адаптације русизма у српском, хрватском, бугарском, македонском, словеначком, словачком, пољском и чешком језику“, 2004, Варшава [в. у књизи: Ј. Ајдуковић, Биобиблиографија са прилозима, Фото Футура, Београд, 2008, стр. 71-73]

<...> Али не само у величини корпуса и броју истраживаних језика, нити у броју проведених појединачних анализа (аутор наводи њих 261.462, што не би било могуће провести раније, без компјутерске обраде података) је највећа

вредност овог рада. Најважније је да је Ј. Ајдуковић израдио компактну теорију трансфера и адаптације русизама и применио је у изради речника.

Његова библиографија тренутно броји 112 библиографских јединица, укључујући и десет књига. Према делимичном увиду цитиран је или укључиван у литературу у преко сто домаћих и страних публикација.

Учествовао је на више домаћих и међународних симпозијума, конференција и конгреса (Београд 1996-2007, Скопље 1998, Софија 1999, Братислава 1999, Софија 2000, Будимпешта 2000, Букурешт 2001, Одеса 2002, Охрид 2002, острво Раб 2006 у Хрватској, Будимпешта 2007, Софија 2007, Херцег Нови 2007, Темишвар 2007, Halkidiki Porto Carras 2008 у Грчкој, Опатија 2008, Охрид 2008, Бечићи 2008, Охрид 2008, Истанбул 2008, Сегедин 2009, Опатија 2009, Охрид 2009, Констанца 2009, Москва 2010, Тирана 2010, Дубровник 2010, Halkidiki Potidea Palace 2011 у Грчкој, Сарајево 2011, Охрид 2011 и Софија 2011). На лингвистичкој конференцији у Бечићима 2008. године одржао је пленарно предавање, а на славистичкој конференцији 2011. године у Сарајеву наступио је са још неколико колега на пленарном заседању. Узео је учешће у Организационом одбору међународне научне конференције Cognitive Modeling in Linguistics - 2008 (Бечићи, Црна Гора), Cognitive Modeling in Linguistics - 2009 (Констанца, Румунија), Когнитивные исследования на современном этапе. КИСЭ-2010 (Русија), Cognitive Modeling in Linguistics - 2010 (Дубровник, Хрватска) и Когнитивные исследования на современном этапе. КИСЭ-2011 (Русија). Од 2007. године члан је научног савета часописа „Международный журнал российских исследований“ Универзитета у Анкари, Турска. Члан је редакције зборника „Компаративистика“ (2010) приређеног у част академика Националне академије наука Републике Казахстан Р. Нургали, Астана.

У академској 2004/2005. год. Министарство просвете, науке и културе Републике Аустрије доделило му је једномесечну стипендију за постдокторске студије у Аустрији. 18. и 20. априла 2005. год. одржао је два предавања у Институту за славистику Бечког универзитета, а 27. априла 2005. предавање у Институту за славистику Универзитета у Грацу (Аустрија). 23., 24., 25. и 26. октобра 2006. године одржао је четири предавања по позиву у Институту западне и јужне славистике Варшавског универзитета (Пољска).

Радио је као консултант за русизме у XVI тому „Речника срп-

скохрватског књижевног и народног језика“ Института за српски језик Српске академије наука и уметности (Београд). Од 2006. до 2010. године сарађивао је на научном пројекту бр. 148012 „Кодови руске културе“ Филолошког факултета у Београду и Министарства науке Републике Србије. У 2010. и 2011. години објавио је о свом трошку два тома контактолошког речника словенских језика. Тренутно приводи крају рад на трећем тому који ће обухватити бугарске контактолексема на слова Ж, З, И, Џ. Учествовао је у још неколико пројеката, између осталог, и у изради „Великог речника страних речи и израза“ М. Шипке и И. Клајна (2005-2006).

Био је волонтерски ангажован на развоју информационог система у области русистике, славистике, лингвистике. Главни је уредник електронског научног часописа и портала „Балканская русистика“ Факултета словенских филологија Софијског универзитета (Бугарска). Данас су неки делови портала архивирани. Портал „Балканская русистика“ омогућио је претраживање информација из 42 филолошке дисциплине. Као уредник успоставио је сарадњу са колегама из русистичких и славистичких центара у Русији, Бугарској, Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Словенији, Македонији, Грчкој, Хрватској, Албанији, Мађарској, Аустрији, САД, Пољској, Турској, Италији, Литванији, Естонији, Немачкој, Украјини, Израелу, Шпанији, Румунији, Данској, Казахстану, Грузији, Јапану и др. Данас су фотоалбуми доступни на порталу „Facebook“ (Balkan Rusistics), а видео-прилози на каналу „Youtube“. Садржај портала од 22. јуна 2003. године до 10. јануара 2008. године објављен је у првом тому књиге „Балканска русистика: : први балкански славистички академски информационо-комуникациони систем“ (2008). Тренутно ради на другом тому који ће обухватити период од 11. јануара 2008. до 1. маја 2012. године. У књизи се налазе фотографије из архиве портала и рад теоријског карактера. Од 2003. до 2012. био је ангажован и као администратор портала „Балканская русистика“ који је до 1. маја 2012. год. имао 22.899.279 посета. Уредио је 14940 радова у области славистике, лингвистике, руске књижевности и културе од укупно 15337 постављених радова или 97,41%. Приредио је 82 изложбе фотографија и 226 видео-записа са конференција и конгреса у земљи и иностранству, као и јавних предавања.

Педагошко искуство стекао је радећи од 1992. године као професор у војвођанским сеоским и београдским градским основним и средњим школама.